

שמות - אבן עזרא

• [פרשת שמות](#) • [פרשת וארא](#) • [פרשת בא](#) • [פרשת בשלח](#) • [פרשת יתרו](#) • [פרשת משפטים](#) • [פרשת תרומה](#) • [פרשת תצוה](#) • [פרשת כי תשא](#) • [פרשת ויקהל](#) • [פרשת פקודי](#)

פרשת שמות

[פרק-א](#) [פרק-ב](#) [פרק-ג](#) [פרק-ד](#) [פרק-ה](#) [פרק-ו](#)

פרשת וארא

[פרק-ז](#) [פרק-ח](#) [פרק-ט](#)

פרשת בא

[פרק-י](#) [פרק-יא](#) [פרק-יב](#) [פרק-יג](#)

פרשת בשלח

[פרק-יד](#) [פרק-טו](#) [פרק-טז](#) [פרק-יז](#)

פרשת יתרו

[פרק-יח](#) [פרק-יט](#) [פרק-כ](#)

פרשת משפטים

[פרק-כא](#) [פרק-כב](#) [פרק-כג](#) [פרק-כד](#)

פרשת תרומה

[פרק-כה](#) [פרק-כו](#) [פרק-כז](#)

פרשת תצוה

פרק-כח פרק-כט פרק-ל

פרשת כי תשא

פרק-לא פרק-לב פרק-לג פרק-לד

פרשת ויקהל

פרק-לה פרק-לו פרק-לז פרק-לח

פרשת פקודי

פרק-לט פרק-מ

שמות

פרשת

שמות פרק-א

[א] ואלה. טעם הוי"ו בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו ומלת אלה גם בחסרון הה"א שוה לזכרים. ולנקבות וכתוב כי את כל התועבות האל. ואחריו מכל התועבות האלה. לאנשים האל. אלה יולידו להרפה. מה אעשה לאלה. וככה מלת לז. השונמית הלז, הנער הלז. ובעבור היות מלת אלה מלעיל היה הה"א נוסף כה"א לילה. נחלה מצרים. ושם לשון זכר. ורבים שמות כי התי"ו כולל סימן. רבים ורבות. כמו מקומות ואבות. גם המ"ם ככה סימן הזכרים והנקבות. כמו נשים ופילגשים. ויש שמות שימצאו במ"ם גם בתי"ו. כמו נפשים נפשות לבבות

גם לבבים על לבבהו : ה"א מצרימה. תחת מלת אל כמו נלכה דותינה. ותבא אותי ירושלימה : את יעקב. עם יעקב כמו כרת ה' את אברם : איש וביתו. יוצא חלציו ואין בית בכל המקרא אשה והנה העד איש וביתו באו כי לא היו נשי השבטים, במספר השבעים. ואל יקשה בעיניך וכפר בעדו ובעד ביתו. כי פשוטו בית אביו. כי שלשה וידויין היו ועזר הכהן שהיא אשתו בכח בעדו. והיא נכללת עמו כי האיש ואשתו הוא האדם :

ב **ראובן**. כל שהוא נע כזי"ן זבולן בהכנס עליו אחת מאותיות בוכ"ל וראוי להיות האות המשרת בשוא נע והנה אין יכולת בלשון לקרוא שני שואי"ן נעים על כן שמו חירק תחת האות המשרת. כי אם היה בי"ת האות המשרת הנכנס עליו יאמרו בזבולן. ואם כ"ף או למי"ד כזבולן לזבולן. ואם וי"ו יאמרו שורק תחת חירק כאילו הוי"ו בקריאת אל"ף כמו וזבולן. כי המלה תראה כקריאת אל"ף או זבולן. ואם היה האות הראשון יו"ד כמו יהודה שהיו"ד מאותיות הנעלמות יעלימוהו כמו נעלה ביהודה. כיהודה. ליהודה נחשון. כי עתה היו"ד הוא נעלם ואינו נזכר ונרגש בשפה. גם ככה עם וי"ו ויהודה. והנה נכתבו השבטים הנה כסדר תולדותם :

ג **יששכר**. בעבור התחברות שני שיני"ן חסרו האחד מהמבטא כדרך מחצצרים שיקרא מחצרים. ואין שי"ן כמוה במקרא. ומנהג העברים בהתחבר וי"ו עם אחד מאותיות השפה שהם במ"ף חבירי הוי"ו ינעו אל"ף נוסף בקריאה וינקדו הוי"ו בשורק כמו ופרו ורבו. ומלאו בתי מצרים. וככה ובנימין. בעבור היות בנימין בן הגברת הזכירו לפני בני השפחות :

ד **דן**. בהתחבר השמות הם על ששה דרכים וכולם נכונים. האחד כמו עילם ואשור וארפכשד. והשני בנפך ארגמן ברקמה ובוץ. השלישי אודם פטדה וברקת. הרביעי דן ונפתלי גד ואשר. החמישי מור ואהלול קציעות. הששי אדם שת אנוש :

ה **ויהי**. מלת יהי היתה ראויה להיות כמו ירב המשא עליו. ובעבור היות בה"א מן הגרון. פתחו במלת יהי היו"ד הראשונה בקמץ קטן יהי. והיה ראוי להיות היו"ד האחרון בשו"א נח נראה. כמו הבי"ת במלת ירב והיה ראוי להיות יהי. רק יכבד על הלשון על כן העלימוהו. ונקד הה"א בחירק. על כן לו יהי. כי הוא אמר ויהי. ובעבור שידברו במלה הזאת הרבה תמיד השיבו הטעם מלרע והניעו היו"ד בשו"א. יהי כן ה'. על כן אין בבנין הקל פעל שיהיה האות המשרת בשו"א רק זאת הגזרה. וגזרת ויחי יעקב. והיה זה כי השתים האותיות שלו שרש מאלה השתי גזרות. ויחי השתי האותיות הם מאותיות הנוח. והם יו"ד ה"א היה חיה. ובעבור כי אלה שתי האותיות הם מאותיות הנוח פעמים שאינם נראים בסוף המלה בא האות המשרת שהוא היו"ד עליהם בשו"א ולא כן בכל הגזרות בבנין הקל : יצאי ירך. רמז לקרוב אליו אבר המוליד כמו להסך את רגליו. כי ששים ותשע היו אך יעקב יחשב בראשונה. על כן כתב בתחלה את יעקב כמו שאמרנו למעלה ופרשה הראשונה ויגש אליו כתוב יעקב ובניו והנה עם יעקב היו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש. והעד בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. כי נפש היתה ליעקב. ויוסף שהיה במצרים במספר הוא ושני בניו :

ו **וימת יוסף**. אב ובנו שתי דורות. והעד שחיה איוב אחרי שבותו מאה וארבעים שנה והוא ראה ד' דורות. וקדמונינו ז"ל אמרו עשרה דורות מאדם ועד נח ומנח ועד אברהם עשרה ואין מספר שנות אלה כאלה : וטעם **וימת יוסף**. כי

מת בגדולתו גם אחיו לא ראו ימי הרעה : וטעם **וכל הדור ההוא**. על המצרים כי
יזכיר אשר לא ידע את יוסף :

[ז] **ובני ישראל פרו**. הולידו כעץ יתן פרו : **וישרצו**. כמו ישרצו המים. רק
הראשון מהפעלים העומדים בעצמם כמו הלך ישב עמד שכב. והשני מהיוצאים
תלויה בדבר אחר כמו אכל שמר שכר. אכל את הלחם. שמר את הדבר. שכר את
החמור. אלו נקראים פועל יוצא. והנה ישרצו המים מהפעלים היוצאים. וזה
השני וישרצו מהפעלים העומדים. והנה זו הגזרה כגזרת שב. פעם עומד כמו ושב
וקבצך. ופעם יוצא כמו ושב ה' אלהיך את שבותך. אולי מלת וישרצו רמז שילדו
נשיהם תאומים ויותר ואני ראיתי ד' בנים שילדה אשה אחת והרופאים נותנים
טעם עד שבעה יגיע בבטן אחת : **וירבו**. שלא יהיו מתים כדרך עם רב : **ויעצמו**.
שהיו בעלי עצם תקיפין. ומלת במאד מאד שלא היו יכולין להיות יותר. ובי"ת
במאד כמו בי"ת ויסעו בראשונה. כי כתוב ראשונה יסעו : **ותמלא הארץ**. ארץ
גושן היא : **רעמסס**. בשוא נח תחת העין כי הראשון שתחת העי"ן שהוא דבק עם
הרי"ש יקרא נח והשני תחת מ"ם יקרא נע כי הוא כמו תחלת נע השפה :

[ח] **ויקם מלך חדש**. פירושו כמשמעו בלא תוספת שלא היה מזרע המלוכה. על
כן כתיב ויקם כמו כי הקים בני את עבדי :

[ט] **ויאמר אל עמו**. המצרים : **הנה עם**. מלת עם איננה סמוכה רק בני ישראל
פירוש ותוספת ביאור כמו אהיה אשר אהיה. אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם
ויצחק : **ממנו**. כל ממנו בספרי אנשי מזרח סימן לרבים הנו"ן רפה. כמשפט
להפריש בינו ובין ממנו פנה. שהוא סימן לשון יחיד שאיננו נמצא בפני המדבר
שהוא דגוש כמשפט. וכל ספרי מערב שניהן דגושים בין שהוא סימן לשון יחיד
ובין שהוא סימן לשון רבים. והיה כן כי ממנו לשון יחיד דגוש הפך המנהג. כי
מלת אני רפה. וכן מלת נחני ה'. והנה מלת מן כפולה. ונדגש הנו"ן ממני לחסרון
הנו"ן האחרת כאלו הי' ממנני. כי הנו"ן הראשון תבא עם אות המ"ם כאילו הוא
מן נו"ן ני לסימן המדבר. אם כן יהיה איש ממנו. שהוא לשון רבים כאילו הוא
ממננו. וטעם נו"ן ממנו דגוש להתבלע הה"א בחסרון. כי יאמר מן ישמור ישמרו.
אשר יקראו. אויב ירדפו והוא המעט. כי הרב ישמרהו. רק ישמרו דרך קצרה.
כמו והנהו עושה מלאכה שהוא כמו והנה הוא. והנו נצב. ופעמים יוסיפו הנו"ן
ישחרונני ואל ימצאונני. תברכני נפשך. כמו תברכנני. זובח תודה יכבדנני.
יסובבנהו יבוננהו יצרנהו. ופעמים יבלעו הה"א בנו"ן ולא ישמרנו בעליו :

[י] **הבה**. הבה את אשתי לשון זכר והוא הנכון. כמו לכה נא עמנו. ולנקבה הבי
המטפחות. לכי ובאי. ובעבור שידברו במלות האלה הרבה יאמרו הבה נרדה.
ולנקבה הבה נא אבוא אליך. כמו לכה נשקה את את אבינו יין : **נתחכמה**. נבקש
דרך חכמה שלא ירבה : **לו**. בעבורו כמו אמרי לי. דע כי כל הפעלים עוברים או
עתידים שם הפועל בכחם. פי שם דבר הנגזר מן הפועל שהוא חסר הוא נשמע
מכח הפעלים כמו והנה ברכת ברך. וברך ולא אשיבנה. והטעם וברך ברכה. וככה
וברוב יועצים תקום. והשלם יועצים עצה תקום. וככה כי תקראנה קורות
מלחמה. א"ר מרינוס כי טעם ועלה מן הארץ כמו ועלינו. ודבר ככה שלא ישול
השטן פיהו. ולפי דעתי אין צורך :

[יא] **מסים**. רבים והאחד מס וכמו פתים פת והם מפעלי הכפל. וטעם ענותו
ליבש זרע הזכרים : **מסכנות**. אוצרות וכמוהו אל הסוכן. ותהי למלך סוכנת.

שומרת האוצר ולא יודע לכל ושכבה בחיקך: **רעמסס**. בפתחות העיין. ואיננו מקום ישראל:

יב **וכאשר יענו אותו**. אע"פ שהיה בענוי כן ירבה כימים אשר לא עונה: **יפרוץ**. שעבר החוק בפריה ורביה. כמו ופורץ גדר:

יג **ויעבידו**. רעות רבות חדש עליהם בראשונה לעשות מלאכתו. וכאשר ראה שלא חסר רבותם נתן רשות למצרים ולשריהם להעבידם יותר מחק העבדים וזהו בפרך. והוא כדברי המתרגם ארמית. ולומר בפיוט פרוכים, איננו נכון כלל. וכאשר ראה שלא יועיל זה אז קרא למילדות שהן שרות על כל המילדות וצוה להרוג כל הזכרים הילודים:

יד **וימררו**. ידוע הוא כי התיי"ו סימן לנקבות על הרוב והמ"ם סימן לזכרים כמו מועדות ומועדים. ודרך חכמי ספרד כי בניני הפעלים שמורים ולא תחסר אות מן השרש. ואינם כן רק שמות דברים יאמרו כאשר נמצאו. כי יחיד מן מועדות מועד לא מועדה. כאשר אמר החכם בעיניו כי מן מקום יאמר מקומים וממקומות מקומה. אולי יפקח עיניו ויראה כי מן בכור יאמר בכורים. למכה מצרים בבכוריהם. והנה ובכורות בקרך. אם כן יהיה היחיד בכורה. וככה לבנים לא יאמר לבן כי אם לבנה. וטעם בחומר ובלבנים לבנות בתים וגדרות גם לחרוש ולקצור ולזמור ולבצור וזה את כל עבודה בשדה. ואחר כן כלל את כל עבודתם לצרכיהם: **אשר עבדו בהם**. ישרתו בעבור שנים עבדו בהם בפרך. וגזרת עבד בלא ביי"ת אחריה היא עבודת העבד. וככה עבדתיך. ואם אחריה ביי"ת הוא על ב' דברים. האחד בעבור כמו ויעבד ישראל באשה. והשני לא תעבד בו בפרך. כדרך אשר לא עובד בה. וככה אשר לא יעבד בו. כי כתוב והארץ הנשמה תעבד. ועל הדרך הזה כנושה כאשר נושה בו:

טו **ויאמר מלך מצרים למילדות**. שרות היו על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר וככה ראיתי היום במקומות רבות. והאם והבת היו בדרך קבלה כי נכון הוא:

טז **ויאמר בילדכן את העבריות**. כל שהוא ממשפחת עבר יקרא עברי. ועל אמונתו יקרא עברי. על כן. אבי כל בני עבר. הבא מעבר הנהר. עבר נהר משתי העברים: אמר בן קריש כי אל"ף אבנים נוסף מגזרת בנים והטעם המשבר כמו מי אפסים והנכון שהיא כמו באבנים והאל"ף שורש: **והמתן אותן**. בסתר שלא יודע הדבר כי חמס היה עושה. ומלת וחיה קשה מאד בדקדוק והיא זרה כי המשפט וחיתה. כי ה"א השרש מן חיה יחליפוהו בתיי"ו כמשפט בסמוכים. ולכל חית הארץ. והיה כן בעבור שהה"א והתיי"ו. קרובים במכתב ואין ביניהם לבד משך הנקודה שבתוך הה"א אבל לא במבטא. כי הבדל יש ביניהן בשמות כי תחלה תקרא ה"א וכשתמשך הנקודה תקרא תיי"ו וזה לאות כי הכתב שבידינו הוא כתב עברי. והכלל כי מלת חי גם חיים בספק. כי הסכימו חכמי הדקדוק. כי וארפכשד חי. מפעלי הכפל. וכמוהו כי אם תם הכסף שהוא מן תמם. וחיי כמו רבים חיים. ולפי דעתו כי זו הגזרה זרה ואם איננו כן. יראנו ממנו פעל עתיד. כמו אחוג יחוג. לחוג. היה ראוי שיאמר אחוי יחוי לחוי. או כמו סב. סבו ציון. סבי עיר. והנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה. אחר שלא מצאני מגזרת חי אחת מכל הגזרות שהזכרנו הנה זאת לאות כי הוא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה כי מצאנו שיאמר אחיה נחיה יחיה תחיה כמו יאמר מן

היה נהיה אהיה תהיה יהיה. וא"כ הוא מגזרת חיה כמו היה. ואף על פי שמצאנו שיאמר וארפכשד חי בלשון עבר לא נחוש לכל זה. אע"פ שידמה שהוא מפעלי הכפל. והוצרכתי לומר ככה בעבור שראיתי כי אין וא"ו בכל המקרא שהיא שרש בסוף המלה. ואין טענה עלי ממלת שלו. כי הו"ו תחת ה"א. כי אותיו אהו"ו מתחלפות זו בזו והעד. שלו כל בוגדי בגד. והוא מן שלה. והנה אפרש לך למה לא תבא ו"ו שורש בסוף המלה והיה זה בעבור כי הו"ו ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו נמצא. כמו עבדו ואמתו. וסימן לשון רבים פרו ורבו. וגם יש ו"ו נוסף כמו. בנו בעור. ואילו היה ו"ו שרש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה וו"ן שהזכרנו יחיד ורבים ונוסף. ולא תדע המלה. גם ככה אומר לך באות יו"ד שלא תבא שורש באחרונה כי הוא סימן יחיד מדבר ידי גם ידי. וסימן רבים בסמוך. ידי נשים רחמניות. וסימן נקבה. דעי וראי. ויו"ד היחוס העברי או העבריה. גם נוסף בפעלים המגביהי להושיבי. גם בשמות בני אתונו. גם במלות הטעם זולתי מני אפרים. ובעבור כל זה אינו ראוי שיבא יו"ד שרש באחרונה פן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו. על כן אמרתי כי מלת וחיה זרה והיא כמו וחיתה ותהיה מהפעלים בעלי הה"א באחרונה כאשר פירשתי:

[יז] ותיראן העלימו האל"ף בעבור שלא תתערב המלה עם גזרת ראה: **ותחיינה.** בכל כחן יותר ממשפטן הראשון כי מה צורך היה להאריך:

[יח] ויקרא. הנכון בנות מות. כי הפכתן מצותי. ואין הפרש בין ותאמדה עבר. כמו ותאכלנה הפרות. ובין כשידבר עליהן לנכח עצמן בהכנס הו"ו הפתוח. וככה מדוע עשיתן ותחיינן:

[יט] ותאמרנה. לא עברנו על מצותיך כי העבריות אינן כמצריות כי כח חיים הרבה יש להם. ובא היו"ד רפה. מן כי חיות והוא הנכון כמו דוות רוות. עלות עלי. ונדגש היו"ד במלת חיים שהוא תאר. כמו ונתפשם חיים. כיו"ד אלהי העבריים. גם כן חיים. שהוא שם דבר. כמו עץ חיים. וכמו ופטורי ציצים: **וילדו.** נקבות פועל עבר כי שוה הוא לזכרים. טוו צבאו:

[כ] וייטב. בעלי היו"ד בראשונה פעם יעמד היו"ד כמו זו. ופעם יחליפוהו בו"ו כמו ויושב שם רעבים. שהוא מן ישב. כמו וייטב מן יטב. וזה הטוב הוא הנזכר אחר כן ויעש להם בתים. כמו כי בית יעשה לך ה':

[כא] ויהי כי יראו. בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם וייטב עליהן. ודע כי זו המלה איננה מהפעלים העומדים ולא מן היוצאים. כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר. על כן יראו מאת ה' הוא הנכון. ואחזו דרך קצרה לומר ירא את ה'. על כן מלת נורא איננה בבנין נפעל. כמו נולד נשבר ונדכא. והמשכיל יבין:

[כב] ויצו. כל יושב על כסא מלכות מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה. והנה הכתוב לא הגיד שמו כפרעה נכה. ככה שמו בלשון עמו. וכן פרעה הפרע: **הילוד.** שם תאר כמו גבור שכור:

שמות פרק-ב

[א] וילך. בערים רבות היו ישראל יושבים כי רבים היו. וכלם יקראו ארץ רעמסס אולי בעיר אחרת היתה זאת: **בת לוי.** בן ישראל והיא אחות אביו. ולא דבר נכונה האומר. כי תבואת השדה הנזרעת בשדה אחרת רק באותו שדה עצמו לא תצליח כראוי כי עיקר איסור ערוה היה להיות ישראל קדושים:

[ב] ותהר. אין ספק כמו שהזכרנו כי אהרן גדול בשנים ממשה. וככה קבלו אבותינו שפועה היתה מרים וכתוב ותתצב אחותו מרחוק. והנה ידענו כי תחלת קץ ד' מאות שנה היו מיום שנולד יצחק כי הוא לבדו יקרא זרע והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב ויעקב הוליד את ראובן בן שמונים וחמש והי' ברדתו אל מצרים בן מאה ושלישים שנה חברנו עליהם ששים של יצחק עלו ק"צ והנה נשאר ר"י נוציא מהם ע' שנה שחיה יוסף אחרי כן והנה נשאר ק"מ ושנות לוי ברדתו אל מצרים מ"ג והנה חיה כ"ב שנה אחרי יוסף. והנה נשאר קי"ח. כי כתוב הוא וימת יוסף בן מאה ועשר שנים. ומתי מלך המלך החדש וכמה שנים בנו ערי מסכנות והנה קרוב מלדת משה נגזר על הזכרים. ובן זוטא אמר כל המספר דבר מעשה לא ישא פנים לנכבד להזכירו תחלה. וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם והנה היא קטנה. והנה זה המוכה בסנוירים שכח שם חס ויפת. וכתוב ויולד נח. ויפת הוא הגדול. ועוד שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו. והיא נקברה במערה קודם אברהם ל"ח שנה. ודע כי הנו"ן תמצא חסרה או מובלעת בדגשות בתחלת המפעל כנו"ן גש הלאה. ויגש אליו. ובאמצע כמו וגם אף עלה בישראל. או ויחר אף. והנה הנו"ן מובלעת באמצע על כן נדגש פ"א. ויחר אפו ישוב אפך. וככה נו"ן נתן במלת תתי. כי הוא כמו תנתי. כי תי"ו האחרון איננו שורש רק הוא כמו. שבתי. לכתי. לדתי. גם בסוף תת פחדך. טוב תתי אותה לך. וככה בשמות כי בת היתה ראויה להיות לשון נקבה. כמו מן בן בנה. והיא תתערב עם אשר בנה בית. והנה החליפו הה"א בתי"ו כמו גבירה גברת. עטרה עטרת. פעם סמוך ופעם איננו סמוך כמו עטרת תפארת. והנה חסרו הנו"ן להקל על הלשון ויאמרו בת. ומלת רחל בתו. כמלת אמת חסדו ואמתו. והנה התי"ו לשון נקבה והנה הנו"ן מובלעת. ולי' רבות אמונות ולא אמתות ולא אמתיות. כמו בנות ולא בתות ולא בתים: **ותהר.** לא הזכיר הכתוב לידת מרים ואהרן כי לא התחדש דבר בלדתם. ומלת טוב כאשר תמצא באיש מלא דעת. יתכן היותו בנשמה כמו טוב עם ה' וטוב עם אנשים. או טוב עין. או בגוף או בצורה טוב תאר. או מראה. ובעבור שמצאנו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים: **שלשה ירחים.** יש אומרים כי בחדש השביעי מתחלת ההריון נולד. גם זה דרש כי לא יוכלו המצרים לדעת מתי הרתה האשה. ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו כי אין כח באדם לראות באשה מתי תלד כי רחוק הוא שהוא נולד בחדש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קצרי קומה. ויותר חיים ונכבדים הם הנולדים באחד עשר. כי רובי הנולדים הם סמוכים לתשעה חדשים. והיודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון. כי דבר מנוסה הוא לקדמונים. וחמשה פעמים נסיתיו גם אני כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח ברגע הלידה. גם מעלה הצומחת רגע ההריון שם תהי' הלבנה רגע המולד. והנה המעמד הקצוב הם רנ"ט ימים ושליש יום. והאמצעי רע"ג. והגדול שהוא הארוך רפ"ז. וחכמי המולדות יודו כן. ואין טענה מהשבטים. כי להיותם על הסדר איננה ראייה. כי הרבה כאלה בתורה על כן יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון. גם נולד יששכר קודם אשר. ודינה בבטן אחת

נולדה עם זבולון. על כן מלת ואחר ילדה בת. כמו ואחרי כן יצא אחיו. שלא זכר ותהר לכל אחד. גם לתקופת הימים שלש היו :

[ג] ונדגש צ' הצפינו כדגשות קו"ף אם יקרך עון לדבר במ צחות. ובעבור היות הצדי בשו"א נע נרפה הפ"א שהיה ראוי להדגש. והוא שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף. ואין צורך לבקש למה לא צפנתהו עוד אולי השכנות המצריות שמעו קולו כי לא היו לבדם דרים בארץ רעמסס. וכתב ושאלה אשה משכנתה. ובאה מלת תיבת גומא מלעיל בעבור היות הניגון בתחלת מלת גומא : **ותחמרה**. נחה ה"א כה"א ויקרא לה נובח בשמו. וזאת המלה נגזרת מן בחמר והוא טיט אדום מדבק נמצא בארץ ישראל. וכמוהו בארות בארות חמר. ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר. ויוכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד. אולי אחותו נתנבאה לעשות כן. ומחשבות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו ולא לבדו נתכנו עלילות. אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים. הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס. והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנן מהמים שדלו. ועוד דבר אחר. כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם : **בסוף**. כמו קנה וסוף קמלו. והוא צמח מן היאור :

[ד] **ותתצב**. מלה זרה כי שמו נח נעלם בין שתי התו"ן תחת היו"ד. אמר ר' משה הכהן כי תי"ו לרדת ולגשת נוסף בעבור חסרון הפ"א מן פעל וככה לדעת כי בעבור אות הגרון נפתח. ועתה החליפו התי"ו לה"א במלה לדעה. כמו אשר תנה הודך :

[ה] **ותרד**. מארמונה : **לרחוץ**. מנהג המצריות היה. והזכיר דבר נערוותיה שהולכות על מקום היאור. כמו ויד תהיה לך. בעבור ששלחה אמתה והיא אחת מהנערות לקחת התיבה. כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף. כי במקום רחוק מן היבשה הושמה התיבה שלא יגיע אליה כל עובר. ועוד כי אין מדרך הדקדוק להיות זרועה כי המ"ם רפה ומ"ם אמה ארכו דגוש. ועוד כי אמה ארכו מדה לא זרוע :

[ו] **ותפתח ותראהו**. אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר. כמו ובית דוד כאלהים. כמלאך ה' : **והנה נער בוכה**. היו איבריו גדולים כאילו הוא נער. וראתהו מהול ובעבור יפיו חמלה עליו. וזה טעם כי טוב הוא :

[ז] **ותאמר וגו' ותינק**. בעלי היו"ד בראשונה. יש מתחלף היו"ד. כמו מן ידע בו"ו תודיע. ויש שיושם נח נעלם בין האות המשרת והעי"ן תחת יו"ד ופעם נכתב ופעם לא נכתב וככה ותינק לך את הילד :

[ח] **ותאמר לכי**. כמו שבי וילך וישב :

[ט] **היליכי**. כמו היניקי כי שנים שרשים הם. ילך גם הלך והטעם אחד. כי אין הה"א מאותיות המשך על כן ה"א אחרת כמוה. ועוד כי האל"ף גם היו"ד והו"ו ימצאו בתוך המלה פעם נכתבים ופעם נחים נמצאים במבטא לא במכתב ופעם נעדידים. והה"א לעולם באמצע היא נדאית. ומלת בלטיהם. איננה כמו בלטיהם כאשר אפרש : **ותאמר**. אמר הגאון כי היליכי הם שתי מלות. ולא דבר ככונה. רק היא מלה אחת על משקל והיניקהו לי כמו שאמרת. והוא מהבנין

הכבד הנוסף. גם אמר שהוא כמו הא לך והנה הא כמו וגם אני הא. ואנחנו לא מצאנו בכל המקרא לנקיבה ליכי כ"א לך רק היא מלה אחת. **ותניקהו**. מעלומי העי"ן מן הפעלים השניים הנראים. והנה בפסוק אחד שנים שרשים והטעם אחד וככה הטיבי נגן צווי. כמו הליכי, אך הטיבו כל אשר דברו כמו והם הביאו אליו מעלומי העי"ן:

י **ויהי לה לבן**. כמו ואלה בני מיכל. זרובבל בן שאלתיאל. והוא בן פדיה אחי שאלתיאל ובעבור שגדלו נקרא בנו: שם **משה** מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש. ושמו בלשון מצרים היה מוניוס. וכך כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים אל לשון קדרים. גם ככה בספרי חכמי יון. אולי למדה בת פרעה לשונינו או שאלה. ואל תתמה בעבור שאיננו משוי. כי השמות אינם נשמרים כמו הפעלים:

יא **ויצא אל אחיו**. המצרים כי בארמון המלך היה וטעם מאחיו אחר הזכיר עברי ממשפחתו. כמו אנשים אחים:

יג **נצים**. שם התאר מבנין נפעל והשלם ננצים כמו נראים: **לרשע**. העושה חמם:

יד **הלהרגני אתה אומר**. בלבך: **אכן**. כמו אם כן:

טו **וישמע**. ארץ מדין סרים היו אל משמעת פרעה. על כן הוצרך להיות רועה צאן. שלא יעמוד בישוב אולי יכירוהו. וכאשר אמר לו השם שמת פרעה ועבדיו שברח מפניהם. ונולד לו בימים ההם בנו הקטן אז אמר ויצילני מחרב פרעה. כי כל ימי חייו היה ירא ממנו. ואחר שהזכיר וישב בארץ מדין. שב לפרש למה ישב כי בתחלה ישב לפני הבאר הידועה כדרך ויצא יעקב וגוי וילך. ושב לומר ויפגע במקום:

טז **ולכהן**. הוא יתרו ולא רעואל וכל כהן שבמקרא משרת הוא לשם או לעו"ג והעד וכהנו לי וכהניי ה'. ויתרו היה כהן לשם כאשר אפרש עוד:

יז **ויבאו**. מ"ם ויגרשום כמו נוי"ן. שלא תתערב המלה עם הנו"ן הנוסף לעתיד. וככה צאנם במ"ם שלא להתחבר שני נוני"ן:

יח **ותבאנה אל רעואל**. אבי אביהן היה. כי יתרו היה חותנו והוא חובב. וכתוב ומבני חובב חותן משה וכתוב לחובב בן רעואל המדיני:

יט **ותאמרנה**. הן הוסיפו או לא הספיקו המים שדלו הם לצאן:

כ **ויאמר אל בנותיו**. אבי האב יקרא אב. כמו אלהי אבי אברהם. גם נבוכדנצר אבוך ובן הבן יקרא בן. וככה הבנות בנותי. והבנים בני. ואנת ברי בלשצר: **ויאמר**. הנה תפש הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר ותקראנה לו. כי ידוע הוא מדרך הסברא: **קראן ל**. ו. מלה זרה בעבור שאין על משקלה:

כא **ויואל**. אולי לא היה שם יתרו בן רעואל. על כן לא הזכירו הכתוב:

כב **ותלד. כי אמר.** משה. וזאת צפורה הוא האשה הכושית אשר אמר. ואשר כתוב בדברי הימים דמשה אל תאמן. וכלל אומר לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו ואף כי יש בו דברים שמכחישים הדעת הנכונה. וככה ספר זרובבל. וגם ספר אלדד הדני ודומה להם:

כג **וימת מלך מצרים.** עתה יוכל משה לשוב אל מצרים. וישראל עשו תשובה. כי יחזקאל הזכיר שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים. על כן ענם השם ותחת אשר לא עבדוהו עבדו אכזרים:

כד **וישמע.** טעם ויזכור שהגיע קץ:

כה **וירא.** החמס שהיו המצרים עושים בגלוי. **וידע.** העשוי בסתר:

שמות פרק-ג

א **הר האלהים חרבה.** ככה כתב משה. וטעם חרבה מרוב החום שלא ירד שם גשם כי הוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר דבר משה. ובעבור שהיאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות:

ב **וירא.** יש מפרשים בלבת אש בלהבת אש והנכון בעיני כי פירושו בלב האש כי כן מצאנו מה אמולה לבתך. ור' אדנים אמר אילו היה כן היה בלבת בחירק תחת הלמ"ד כמו אל גנת אגוז. והנה שכח וכגנה זרועיה תצמיח: **הסנה.** אמר הגאון כי זה מין קוץ. ורצון שוכני סנה. שמים והטעם על השם הנכבד. ור' ישועה אמר הכבוד ששכן בסנה, ולא דבר נכונה כי איך יקרא שוכני על רגע אחד. ועוד למה נאמר על גזרת פועל ואיננו כן עושה שמים וארץ. כי השם הוא עושה תמיד ומעמיד כהגה היוצא מפי אדם. ועוד אחר שהזכיר כל מגד. הזכיר באחרונה רצון השם. ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך. ועוד היה ראוי להיותו שוכני בסנה הידוע. ולפי דעתי כי כל סנה אחד הוא והוא מין קוץ יבש וככה היא בלשון ישמעאל. וככה הר סיני בעבור הסנה. וכן פי' ורצון שוכני סנה. רצון שיבקש השוכן במקום הסנה. שהוא דורש ומבקש תמיד שיעשה השם רצונו וילחלח ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש וסנה. עד שיהא בה הרווי והיתה כגן רוח מלוחלח. והודיע מתוך הסנה בה"א הדעת כי הם דברי משה בכתבו התורה. ובווער מהפעלים היוצאים. כי אש בוערה כמו אש אכלה והעד כאש תבער יער. והנה האש שהיה בסנה בוער כל אשר סביביו כי זה כמו שלחו באש מקדשך. וככה ההר בוער באש. ומלת אוכל שם התאר כמו פעול. וכמוהו אם תראה אותי לוקח מאתך שהוא קמוץ וככה לנער היולד. כהם יוקשים בני האדם. ואלה הפעלים כאשר הם יוצאים. על כן ורגל מועדה איננה כמוהם. רק השורק תחת חולם והיא כמו פועלת:

ג **ויאמר משה אסורה נא.** גזרה סר אם בא אחריה מ"ם היה למרחוק כמו סורו ממני. הוא אומר להם רחקו ממני. ואם אחריה אל בשלש נקודות תהפך

הדבר כמו סורה אלי סור ממקומך ובא אלי שיסור ממקומו ויקרב אל מקום הסנה. **את המראה הגדול**. זה אות ראשון כתוב בתורה שעשה השם על ידי נביאו משה. על כן אמר לו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך. ואמר יפת טעם זה האות כי האויב נמשל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער:

[ד] וירא ה'. גם אל דברי משה בסוף. ונקרא המלאך בשם הנכבד כדרך כי שמי בקרבו ושם אפרשנו. וכך המלאך שנראה לגדעון ושם כתוב ויאמר לו ה'. או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרא אליו על כן מלת אלהים וזה השם איננו שם העצם רק שם תאר. כאשר אפרש, והוא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף. ככתוב להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי שהוא הגוף. והנה אלהים במקום הזה הוא המלאך הנזכר:

[ה] ויאמר אל תקרב הלום. הטעם עמוד במקומך ואל תקרב אל הסנה ששם האש. וככה הבא עוד הלום איש. ומלת של חסר נו"ן. כמו גע. כי הוא מגזרת ונשל גוים רבים:

[ו] ויאמר אנכי אלהי. אחר שהזכיר אלהי אביך פי' כי הם אברהם יצחק יעקב. והחל מאברהם כי הוא החל לקרא בשם ה' לבנות מזבח לשם. כי אביו וגם אחיו היו עובדים ע"ג. והזכיר אלה השלשה ולא הזכיר שלשה הקרובים אליו שהם לוי וקהת ועמרם כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם ועוד כי השלשה שהזכיר הם אבות לכל ישראל ואין לוי כולל. כי משה כנגד כל ישראל. וכשאמר למשה אנכי אלהי אביך. כאילו אמר לכל ישראל כי למשה ידבר במקומם: **ויסתר משה פניו**. כדרך כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי. ושער העין משער השמים כי ברגע אחד יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות ואין ככה שער האזניים ואף והחיד והיד. ובעבור יראתו הסתיר פניו:

[ז] ויאמר. השליח ידבר בלשון שולחו. וטעם ראה ראיתי החמס הנעשה להם בסתר שלא יראוהו בני אדם אני רואהו. **ואת צעקתם**. ששומעים הכל אני שמעתי. והמכאובים שיש בלבו אני ידעתי:

[ח] וארד. בעבור היות השמים נכבדים מן הארץ והשם מלא כבודו הכל. רק בעבור כי כל הגזירות באות מן השמים. על כן מלת וארד. ועוד כי מעלת המלאך עצומה ואין יכולת במשה לעלות אל השמים על כן מלת וארד להציל עמי: **ולהעלותו**. כנגד וארד. כי כאשר אני דר במקום עליון כן אשכנם במקום שהוא עליון מכל הארץ. ואלה דברי המלאך וככה כתוב ירכיבהו על במתי ארץ. הנה יצאו מארץ שהם שם בעוני אל ארץ טובה. ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה. והנה שאלה ראויה אחר שהששה גוים בני כנען למה הזכיר הכנעני. והתשובה כי כל הארץ תקרא ארץ כנען כי הוא השם הכולל שהוא המין. והפריזי הוא צידון ושאר בנים הנזכרים הם מעטים וכללם הכתוב במלת הכנעני:

[ט] ועתה הנה. טעם הנה צעקת בני ישראל שעשו תשובה. וטעם וגם ראיתי את הלחץ. שהזידו עליהם. וככה אמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם:

[י] ועתה לכה. בשליחותי (כמ"ש לכה באשר אשלחך) אל פרעה:

[יא] ויאמר מי אנכי. אין הפרש בין אני ובין אנכי כמו עמי עמדי. ככה מצאנו דרך הלשון גם אני גם אתה. ואתם בהתבלע הנו"ן מגזרת אן הלכתם. כי המקום

יכיר המדבר. אולי אנכי על זה הדרך מגזרת אנך על דרך נחשתך. ובעבור שאמר לו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה השיב הנה אני רועה והוא מלך גדול. ובעבור שאמר והוצא השיב מי אנכי שאוכל להוציא גוי גדול שהם בני ישראל:

יב **ויאמר** אני אהיה עמך. ותבא אל פרעה ותוציא את בני ישראל והנה נתתי לך אות כי אנכי שלחתיך וטעם להוציאם שיעבדוני על ההר הזה שהראתי לך בו זה המראה הגדול וכך הכתוב אומר. המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים. וכן אמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלהינו. כי זה המהלך בין מצרים הקדמוניות ובין הר סיני רק ישראל בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר אפרש. וזהו שאמר משה ויבן מזבח תחת ההר ויעלו עולות ויזבחו שלמים אז כרת ברית עם ישראל להיותם לשם לעם והוא יהיה לך לאלהים:

יג **ויאמר**. עתה בקש משה מה שם יאמר לישראל משמותיו. כי בשם אל שדי לא יעשה אותות רק בשם הנכבד וא"ר ישועה כי קבלה היתה לישראל מאבותם כי המושיע לישראל גלה שם חדש שלא נשמע. וכאשר ראה אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. פי' בו כי הם דברי משה. ולא דבר נכונה. כי הנה בתחלת התורה בפרשת בראשית אין כתוב השם הנכבד רק אלהים עד לעשות ומשם והלאה כתוב ה' אלהים ומשנולד קין כתוב השם לבדו. ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד. רק במקום אחד בעבור שאמר פרעה העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים. אז אמר משה מפני ה' אלהים ולא ימצא עוד בכל התורה ככה:

יד **ויאמר אהיה**. פירושו אשר אהיה. כמו ובית דוד כאלהים. ואחריו. כמלאך ה' לפניהם. והוא פירוש כאלהים:

טו **ויאמר עוד**. שם אחר והוא מטעם הראשון רק האחד על לשון המדבר. וזה לשון יחיד שאינו מדבר. ומגזרת יח. ואלה השלשה שמות הם שמות העצם. ועתה אפרש לך מה טעם שם העצם וטעם אלה האותיות וקצת סוד השם הנכבד ולמה אינו נקרא ככתבו. אמר אברהם המחבר. הנה נא הואלתי להאריך כי ליסוד מוסד אני צריך דע כי שם העצם הוא המושם לאות ולסימן לקוראו ולשומעו מקום עצם הנקרא. ובארבעה דברי' יבדל שם העצם משם התאר. האחד כי שם התאר נגזר מפעל כמו חכם בני. אם חכם לבך. פועל עבר. למען תחכם באחריתך. פועל עתיד. ולא כן שם העצם כמו אברהם לא יגזור ממנו עבר או עתיד. אע"פ שיש שם עצם שנגזר מפעל כמו יצחק לא אמר יצחקתי ולא איצחק כי שם עצם איננו במקרה. והדבר הבי' שתחבר חכם שם התאר ותאמר חכמים. ולא יתכן לומר מאברהם שהוא שם העצם ולא יאמר על רבים אברהמים ולא מישראל שהוא שם העצם א"כ היה שם שני אנשים לא יאמר ישראלים. רק יאמר ככה כשיתייחס איש אחד אל ישראל שהוא שם המין. והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה"א הדעת כאשר יבואר שם התאר כי מן חכם יאמר החכם. והנה לא יאמר האברהם היצחק. ואין טענה במלת אמר הקהלת. כי איננו שם העצם רק שם תאר לחכמה שנקהלת בו. והאדם הוא שם תאר ויש לו סוד כי הוא שם המין. ומלת המנשה בעבור היחס. והדבר הרביעי שם העצם לא יסמוך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם לבב. לא יאמר יצחק הדור. כי העצם עומד בעצמו. והנה ככה מלת אהיה גם השם הנכבד מד' אותיות כי שניהם שמות העצם. והנה מצאנו ה' צבאות והוצרכו רבים לומר כי צבאות שם העצם הוא. או הוא אות בצבא שלו. וזה לא יתכן כי הנה אלהי הצבאות. ולבדו לו תמצאנו כי אם עם

אלהים או עם השם הנכבד ה' אלהים. ואל יקשה בעיניך ה' אלהים צבאות כי הוא כדרך והנבואה עודד הנביא בעבור שהשם שוכן עד עומד לבדו ובו הכל עומד על כן פעם הוא זה השם כמו תאר. על דרך ויזכור ימי עולם משה עמו. והטעם שהוא המעמיד. על כן ה' אלהים דבקים עמו המלאכים הקדושים וככה ה' צבאות הם צבאות השמים. ואל תאבה לשמוע אל דברי הגאון האומר שבעבור ישראל נקרא כן. והביא ראיה מן והוצאתי את צבאותי. הלא תראה וכל צבא השמים עומדים עליו. והנה אלהים תאר השם כי הוא על לשון רבים ויחיד. כמו הלא אלוה גובה שמים. ועוד שיסמוך לומר אלהים אלהי ישראל ומלת אל תקיף. וככה שדי. כקול מים רבים כקול שדי. והיה שדי בצריך: **ודע** כי האחד סוד כל המספר ויסודו. ושנים תחלת מספר הזוגות ושלושה תחלת מספר הנפרדים. והנה כל המספרי' הם תשעה מדרך אחת והם עשרה מדרך אחרת. ואם תכתוב התשעה בעיגול ותכפול הסוף עם כל המספר תמצא האחדים שמאלים והעשרות הדומות לאחדים לפאת ימין. ובהגיעך אל חמשה שהוא אמצעי. אז יתהפכו המספרים להיות העשרות אחדים והאחדים עשרות. ומדרך אחרת הם עשר ספירות בלי מה. כי לא תוכל להחל אחד אם לא יהיו עשרה. והנה עשרה הוא דומה לאחד. והוא שם כולל האחדים שהם מאחד ועד עשרה ושם העשרה כוללם עם, היותם מספר ראשון ותחלת המספרים הדומים לאחדים כי בהגיעך אל עשרים אז הם שני עשרות כנגד שני אחדים. ושלושים כנגד שלשה אחדים וכן כל עשרות עד תשעים הם, תשע עשרות כנגד תשעה אחדים ובהגיעך למספר מאה הוא דומה לאחד. ובהגיעך לתשע מאות גם הם כנגד תשעה אחדים. עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות. גם הוא האלף דומה לאחד. עד היותם תשעה אלפים כנגד תשעה אחדים. ובהגיעך לעשרת אלפים אז נשלם החשבון בהיותו רבבה אחת. וככה עד עשר רבבות על הדרך הזה. כי כל ראשי המספרים הם דומים לאחד. על כן אמרו חכמי המספר כי כל המספרים הם חלק מעשרה או התחדש מכפלו. או ממחברתו אל אחדיו או מהשנים דרכים נחברים. והנה עשר ספירות כמספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש. וככה הגלגלים תשעה שהם גופות נכבדות עומדות והעשירי שהוא קדש נקרא כן בעבור שכחו בכל כסא הכבוד. והוא התקיף וכל הגופות מקיף. והנה יהיו האמצעיים במספר עשרה הם שנים. והם חמשה והם ששה. ואלה ארבעתם אהו"י הם הנכבדים וכל מספר מרובע ששם אחד נוסף על המרובע ככה יש בשרשו וככה בדומה לו. וכן במרובע חמשה חמשה ובמרובע ששה ששה אלה הדי' מספרים לעולם שומרים עצמם במרובע' וזהו מעלתם על כל המספרים המרובעים. ועוד כי כל מספר הוא באחד בכת. והוא בכל מספר במעש'. והוא יעשה בפאה אחת מה שיעשה כל מספר בשתי פאות. והנה כח האחד. ובחברך מרובעו אל מרובע כפלו אז יהיו חמשה. וזהו חשבון השוה במרובעים כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו כה יהיה מעוקב חמשה וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעים בחשבון. בערך החשבון אל חמשה. ולמעלה מחמשה יהיה הדבר בהפך. וחשבון ששה הוא חשבון שוה בחלקיו ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד. וכאשר תחבר מרובע האחד אל מרובע ראש הנפרדים יהיה המחובר הוא הדומה. ואם תשים אלכסון עגול במספרו. ותוציא יתר בשלישית יהיה המשולש שהוא שוה השוקים כמספר הקו הסובב וכמוהו המרובע הארוך בעגול ' ולפני זה המספר יהיי' ערך המשולש אל הקו כערכו אל עשרה. ולמעלי' ממנו הפך הדבר. הנה אלה הארבע' המספרים הם היקרים ומספרם שנים ועשרים כמספר כל האותיות. ואל תחשוב הכפולים כי הם בעצמם רק מה שהיה ברוחב השיבו באורך והטעם על המבטא בלשון שם אחד להם ידמו זה לזה. אבל לא ידמו במכתב. ובעל לשון הקדש ראה כי חמש מקומות הם מוצאי האותיות. והנה שם חצים שרשים לעולם וחצים פעם שרשים ופעם נוספים לטעם בראש המלה או בסופה. והנה זה החצי נכבד

מהראשון. וראוי שיבחר בכל מוצא האות הקל לבטא בו הרבה. וראוי להיות האות הראשון גם החמישי גם הששי גם העשירי קלים במבטא. וכבדים בטעם. ויהיו נמצאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות המשך ויהיו פעם נראים ופעם נעלמים ופעם נוספים ופעם חסירים ופעם מובלעים בדגשות ופעם מתחלפים אלה באלה. והנה אותיות הגרון הם ארבעה ותחלתם עי"ן ואחר חיי"ת. ואל תזכור האות כאשר תבטא בתוספת אותיות הנזכרות עם האות. כי אינם מאותיות הגרון רק האות לבדה כשתשים תחתיה פתח. ואלה שניהם עי"ן חיי"ת כבדים מאד ומי שלא נהג בנערותו לבטא בהם לא יכון לדבר בס כמו העו"ג. על כן נבחרו האל"ף והה"א. גם בחר מאותיות החיך גיכ"ק שהוא אחר הגרון הקלים והם יו"ד כ"ף על כן היו גי"ק מהשרשים. ואותיות הלשון דטלני"ת שם השנים שרשים והם ד"ט. והאחרים בחר. ואותיות השיניים זשסרץ כולם כבדים והקל שבהן השי"ן על כן בחרו. והניח האחרים. על כן הוצרך לקחת מאותיות השפה שהם בומ"ף שלשה. והניח האחד שהיא הפ"א. וראוי להיות תחלת האותיות מהגרון. כי הוא המוצא הראשון במתכונת האדם מלמטה למעלה. והאל"ף לפני הה"א כי הוא הקל מאותיות הגרון על כן הושם ראש לכל האותיות כנגד האחד וראוי להיות הה"א האות החמישי כנגד חמשה במספר שהוא נכבד. ואלה השנים אותיות הם קלים במבטא יותר מכל האותיות בעבור ששם אות הראשון מהגרון. שם אחריו אות מסוף החמשה מקומות שהוא השפה. על כן היה בי"ת אחר אל"ף. גם וי"ו אחר ה"א. ופ"א אחר עי"ן. והנה היה לו צורך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה"א. ושם האחד מהחיך והוא גימ"ל והשני מהלשון והוא דל"ת. על כן הוצרך לשום זי"ן שהוא מהשיניים אחר וי"ו. והנה יש לו צורך לשום אות רביעי שהוא כנגד מספר העשרה עשירי לאותיות. וכבר לקח מהגרון השנים הנכבדים והמבוארים. ומהשפה הקל הנכבד שהוא הו"ו. ואין במוצאם הנשרשים קל מאותיות החיך. והנבחרים היו היו"ד גם הכ"ף והיו"ד יותר קל. והנה ארבעה אותיות ראויים להיותם אותיות המשך. ובעבור כי האל"ף כמו האחד. על כן נמצא נעלם עם כל תנועה. והנה עם חלם ראש. ועם קמץ גדול ראשים. ועם חירק ראשון. ועם קמץ קטן ראשית. ועם שורק. מסעף פארה. ועם פת"ח גדול לחטאת ולנדה. ועם פת"ח קטן עושה פלא. ובעבור היותו ראש שמוהו סימן המדבר זכר גם נקבה. ובעבור שלא ימצא נראה באחרונה על כן איננו סימן. רק פעם יתחלף בה"א. קראן לי מרא. גבהא קומתו. וימצא נוסף בסוף כמו ואתיקיהא. ההלכוא אתו. גם נראה בראשונה והוא נוסף אתמול אזרועך ובאמצע והאזניחו נהרות ויכתב בסוף ולא יבוטא בו. כמו חטא. ופעם יהיה חסר כמו על כס יה. ויתחלף בה"א האמון ההמון. גם ביו"ד תתימרו יתאמרו גם בוי"ו במבטא ולעמשי תמרו. והנה השלשה אותיות הם ראויים שיהיו לסימן בראש ובסוף. והנה האות שהוא היו"ד שהוא דומה לאחד שמוהו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה בפעלים. שמרתי אמרתי. ובשמות כמו שמי. ושמוה בראש סימן יחיד זכר הוא דומה לנמצא. כמו שמספר עשרה דומה לאחד ושמוהו בסוף. הפך זה סימן לנכח הנקבה דעי ראי למען תזכרי. ובעבור כי במספר דומה לאחד היה ליחס. ובעבור היות העשרה כולל כל חשבון על כן היו"ד באחרונה כולל סימן רבים בסמוכים ידי נשים. ובסמוך אל המדבר ידי נטו שמים. והיו"ד ימצא נעלם עם חירק רגלי. ועם קמץ קטן רגלי חסידיו ישמור. ועם קמץ גדול ידיו רגליו והיו"ד תחת ה"א. הנה יד ה' הויה. ואתה הוה להם למלך. ותחת ה"א יחסיון חסה. ותחת א. לפ כל פקודי כל ישרתי. וימצא נוסף יצהר היושבי רבתי. והה"א שמוהו סימן היש הדבר. כי כן טעם הא לכם זרע. פעם לתמה הבמחנים הנהיה. ופעמים לדעת המבואר האיש. העבד העברי האנשים. ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר. גם כן בשמות. כי הזכר הניחו בלא סימן. אמרו אמרה קהלת. גם היתה סימן נקבה בפועלים בעתידים אשמרנה ישמרנה נשמרנה תשמרנה

ישמרוה שמרנוה שמרוה. וסימן בשמות נערה בתולה. והה"א נוסף בבנין הכבד. גם בבנין התפעל. גם היא מובלעת מזה בידך. כמו יו"ד בטרם אצרך. ואלף ואבדך כרוב הסוכך. ונוספת באחרונה אשמעה. ובשמות כמו לילה. והוא נעלם עם קמץ עשה. ועם קטן בונה ירושלים. ועם פתח קטן אשר אני בונה. ועם חולם כי פרעה אהרן. גם שלמה. ועם שורק לא יקרח קרחה. ובעבור היות הוי"ו מוצאו מהתחברות השפתים. על כן שמוהו בראשונה לדבק זה עם זה אברהם ויצחק. מי פעל ועשה. ובאחרונה לשון רבים זכרים. גם נקבות בפעל עבר וסימן בעתידים לזכרים. ופעמים גם לנקבות. אם תמצאו אם תעירו והי"ו ימצא נעלם עם שורק ועם חולם. ובעבור היות הה"א נוסף בסוף סימן הנקבה. הוצרכו להיות הוי"ו סימן לזכר. שמרו. גם בשמות. ידו. גם בעתידים אויב ירדפו. ובתוספת ה"א או נו"ן בדגש או שורק. ישמרהו ישמרנו בעליו. וסימן לשון רבים מדברים בפעל עבר. ובעתידים. והנה הראתי כי אלו הארבע אותיות הם אותיות המשך. על כן היו השמות נכבדים שהם שמות העצם מאלה האותיות. והנה השם הראשון איננו במקרא רק במקום הזה. וידענו כי משה לא דבר לפרעה דברי השם רק ככתבו. ולא היה מזכירו בכינוי כי הוא היה קדוש. על כן הוצרכו הקדמונים לכנותו. ופירוש וזה זכרי כמו זה שמי כי הטעם כפול. והעד שאנחנו קוראין אותו אלהים בהתחברו עם אל"ף דל"ת שהטעם שהוא אדון. ובאה המלה על דרך לשון רבים. דרך כבוד. כמו אלהי. על כן האומר לשם כמו לאדם אדני שאל. טועה הוא: **ועתה** אזכיר הטעם דע כי שלשה עולמים הם. האחד הוא השפל. והוא על מעלות רבות רק שלש כוללם. והאחד המתכות והם שבעה. כנגד שבעה המשרתים ולמעלה מהם הצמחים והם על מעלות רבות. ולמעלה מהם החיים ומעלותם רבות. והאדם לבדו הוא במעלה העליונה בעולם השפל. והשנוי יקרנו כעצמו בגופו גם בנפשו כנגד מחשבתו גם בעניניו וכל עסקיו. וחכמי לב דמו המינים שהם הכללים שהם שמורין כי הפרטים אובדים. דמו אותם המינים הכללים העומדים לצד עץ על מים רצים תמיד. והעולם האמצעי על מעלות רבות. והנה החמשה הכוכבים המשרתים מעלתם גדולים כי הם עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו. ולא תשתנה תנועתם ולא תוסיף ולא תגרע. ולא יעלו ולא ירדו. רק כפי המערכת יש להם שינוים רבים. כי פעם הוא הכוכב בקו המזלות. ופעם שמאלי. ופעם ימיני. רב או מעט. ופעם עולה בגלגלו הקטן. גם בגלגלו הגדול. שהנה מוצקו רחוק ממוצק הארץ. ופעם עולה גלגלו או יורד. ירוץ ופעם יתמהמה ופעם יעמוד ופעם ישוב אחרונית. וכל זה כנגד הארץ ופעם יראה ופעם יסתר. ופעם במזרח ופעם במערב וערכו אל חבורו וגם אל צבא השמים מלמעלי. גם אל הלבנה מלמטה. לעולם משתנה עד אין חקר. כי פעם מתחבר לאחד השבעה המבטים. והנה המחברות לבדם במעלה אחת משלש מאות וששים הם מאה ועשרים ובעבור אלו השינוים ישתנו כל הנבראים בעולם השפל בעצמם. ואף כי במקריהם והם בעצמם ובאורם לא ישתנו על כן למטה מהם הלבנה כי כל מקריהם יקרוה. ויותר כי יש להם שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק הארץ. ועוד כי תנועתם כגלגל הקטן. הפך תנועת גלגל הגדול. ועוד כי אין לה אור בעצמה כי אם מהשמש. והעד כי בהתחבר עמו עם ראש התלי או זנבו. לא תראה השמש אם היה ביום. ואם היתה לנכח השמש בלילה באחד המקומות הנזכרים יהיה אור הלבנה נעדר. והנה למעלה מהמשרתים הם כוכבי גלגל המזלות והם קבועים בגלגל לא מתנועעים כמשרתים ולא ישתנה רחבם ולא ערך זה לזה ותנועה אחת להם בלי תוספת ומגרעת ערכם אל הארץ שוה ושינוי הראותם כפי מקומות הארץ. ותנועת השמש והעולם העליון הוא עולם המלאכים הקדושים שאינם גופות ולא בגופות כנשמת האדם. ומעלותם נשגבו מדעות הנקלות כנגדם. וכל זה העולם כבוד וכולו עומד ואין תנועה בשנוי בערך רק מעמדו איננו בעצמו רק בשם הנכבד לבדו. ונשמת האדם ממינם. ומקבלת כח עליון כפי מערכת

המשרתים. וכל המשרת כנגד הצבא הגדול בעת הבראו. ואם תחכם הנשמה תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון שקבל על ידי אור המלאכים. אז יהי דבק בשם הנכבד. וזהו שנדר יעקב והי' הי' לי לאלהים כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו. על כן אמר הסירו את אלהי הנכר. ועד היום לא אמר ככה. כי אז יחל לעבוד את השם כפי נדרו. על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול הי' מכל האלהים. וחכם גדול היה. והעד וישאלו איש לרעהו. ועוד וישתחו. ואין לו פחד ממנו. ובעבור שראה אדם כי ימות הוליד בן להיות המין שמור. והנה קבל כח מעמד על דרך כלל על כן אמרה חוה קניתי איש את הי'. ובני הנביאים היו מתבודדים אולי יקבלו כל אחד כפי כחו. והנה בשם הזה יתחדשו בעולם אותות ומופתים וכאשר נאמר לו זה השם הנכבד בקש אותות ומופתים על כן לא תמצאנו בספר קהלת כי ידבר על המעשים. אשר עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע ואין כל חדש כי החכמה העליונה :

טז **לך ואספת.** טעם אלהי אברהם שכרת ברית אתו לתת לו את ארץ כנען. והטעם פקוד באה עת פקודתם :

יז **ואומר.** וכבר אמרתי לאבותיכם שאעלה אתכם וזהו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וגם אנכי אעלך גם עלה. או גזרתי עתה להיות זה. כמו ותגזר אומר :

יח **ושמעו.** כל שמע אחריו למייד או בי"ת הטעם שישמעו הענין שנושא הקול לא לשמוע הקול. דגשות יו"ד העבריים דרך צחות להראות יו"ד היחוס כי יו"ד העבריים בחירק תחת הרי"ש סי' רבים כמשפט : נקרה עלינו. בה"א גם באל"ף הטעם אחד. כמו נקרא נקראתי ועוד אפרש טעמו כי הוא פן יפגענו :

יט **ואני.** לא יתן רשות או כמו יניח. כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה. ולא בעבור יד החזקה שיש לו. והגאון אמר ולא ביד חזקה בפעם אחת :

כ **ושלחתי את ידי.** כנגד ידו :

כא **ונתתי.** גם היה דבר פלא שמצריים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם וזה טעם וישאילום וזה הפך משפט אנשי העולם. ודע כי מ"ם ריקם נוסף והמלה נמצאת על רבים כזאת גם על לשון נקבה אל תבואי ריקם. וכמוהו חנם :

כב **ושאלה.** הנה במקום אחר וישאלו זכרים ונקבה. והזכיר הנקבות עתה. כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרים כלי תכשיט זהב וכסף לשום על צוארי הבנים והבנות ונזמים באזנים ובאף אצעדה ושהרונים ועכסים. וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הערלים. וככה הזכיר מכשפה. כי הנשים בעלת כשפים יותר מהזכרים : **ומגרת ביתה.** כי אחוזה היתה להם. ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו ואלה הלא יראו כי מצוה עליונה היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתננו לאחר. ואין זה רע כי הכל שלו הוא : **ונצלתם.** כמו ודברתם. כי יתכן להיות משקלה מבנין נפעל כמו ונגפתם :

שמות פרק-ד

[א] ויען. הנה השם אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר ככה. כי ושמעו לקולך אולי לא יאמינו בלב:

[ב] ויאמר. זה האות לא נתנו למשה שיאמין כי כבר נתן לו אות הסנה רק עשה לו האות שיעשה ככה לבני ישראל. על כן כתוב למען יאמינו והטעם תעשה כן להם. והוא נתן לו בנמצא עמו תמיד. כי מטהו משענתו כמנהג הזקן כי כדרך רועה לא בא אל פרעה: **ויאמר.** דעת חכמי המחקר איך יתכן זה והוצרכו לומר. להסיר היבושת וכל דבריהם רוח. כי הוא דרך מופת ואינו על דרך התולדת:

[ג] ויאמר. אמר יפת זה המופת רמז כי היה בתחלה דבר רך כמו מטה ונהפך לנחש וכתוב התנין הגדול ובסוף ישוב כבראשונה והיה כלא היה:

[ד] ויאמר. האות הראשון מטהו שהוא נמצא בידו והשני בידו אמר יפת בעבור שחשד ישראל שלא יאמינו נצטרעה ידו אם כן היה ראוי להיות זה האות הראשון. ור' ישועה אמר כי זה רומז לישראל שהיו בתחלה חפשים ונגעם השם בעבדות מצרים והוא ירפאם וישובו חפשים:

[ו] ויאמר. הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע. וככה בחיקו ישא. שאהו בחיקך. ואחרים אמרו כי הוא הבגד. הסמוך לחזה:

[ח] והיה. ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו. רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות הראשון יאמינו לאות האחרון. והכתוב אמר לקול האות ואין לו קול. רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו מות וחיים ביד לשון ואמר הכתוב האות האחרון אע"פ שיש שם. ' אות שלישי כעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו:

[ט] והיה. ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות אחרון תעשה האות השלישי ויאמינו. וכתוב ויעש האותות לעיני העם. וזה האות השלישי שהוא והיו לדם ביבשת. הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידות להיות:

[י] ויאמר. כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ור' יהודי הלוי אמר כי הוא דרך קצרה והטעם בי אדני העון. כלומר עשה בי עונש מה שתראה והניחני מזה שלא תשלחני. וככה בי אדוני ידבר נא עבדך דבר עשה בי מה שתראה והניחני לדבר: **איש דברים.** יודע לדבר צחות שאיננו מתעכב בלשונו בדברו או מגמגם או שיכבדו על פיו אותיות ידועות ומנהג העברים כאשר ירצו להשוות שני דברים או שלשה יוסיפו מלת גם בתחלה כמו משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך. וטעם שלשום לא יאמר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו. והנה שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו והמ"ם כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו. ואף על פי שאין השי"ן קמוצה כמשפט או המ"ם נוסף באחרונה כאשר הוא נוסף בראשונה ויהי כמשלש חדשים: **גם מאז דברך.** מעת דברך כמו ומאז באתי אל פדעה לדבר בשמך. כי לא סר כובד לשונו רק נשאר כאשר היה. והאומר ששכח לשון מצרים איננו נכון כי הוא אומר ב' דברים כבד פה וכבד לשון. ועוד נלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאינו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון. רק קצתם היה מוציאם בכובד וזה הוא טעם ואנכי

אהיה עם פיך והוריתיך. אמר שיורינו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו :

יא **ויאמר**. הנה מצאנו אלם כנגד שימת הפה. ועור כנגד פקח ונשאר חרש לבדו ואין אחר כנגדו. והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור ככתוב פקוח אזנים לפקוח עינים עורות.

יב **ועתה**. הנה לא הבטיחו שיסור כובד לשונו רק יורנו מה שידבר :

יג **ויאמר**. כבר פירשתי כי כל נא במקרא כמו עתה. וככה דבר נא באזני העם. שמע נא יהושע. יומת נא את האיש. הזה. אוי נא לנו כי חטאנו : **ביד תשלח**. חסר אשר כאלו הוא כתוב ביד אשר תשלח. כמו עם לבבם שלם. והטעם שישלח זה השליחות ביד אהרן אחיו שהוא איש דברים כי איננו כבד לשון והוא רגיל להנבא לישראל וכתוב ביחזקאל כי השם שלח נביא בישראל לפני בוא משה אדוננו וכתוב ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה ועוד כי הוא גדול ממנו בשנים אולי יחר לו שיהיה משה שליח אל פרעה. על כן אמר השם וראך ושמח בלבו : **והנה** משה איננו ממאן ללכת רק בתחלה אמר לא איש דברים אנכי. כי קשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד פה. וחשב כי השם יחדש לו אות להסיר כובד פה. וכאשר השיבו השם והוריתיך ידע כי כובד לשונו לא יסור. הנה תמה משה למה לא ישלח השם אהרן אל פרעה ובעבור זה אמר שלח נא ביד תשלח. ומתשובת השם הלא אהרן אחיך הלוי יתברר לנו כל זה :

יד **ויחר**. חלילה להיות פירוש זה הפסוק ויבקש המיתו. כי עתה היה ראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת ולא כאשר הלך כאשר אמרו אחרים. ולמה יבקש המיתו בעת לכתו. ואין זה דומה לדבר בלעם גם דבר יעקב איננו כן. ואם טען טוען אנה מצאנו חרון אף שלא חדש שום נזק. הראינו לו ויחר אף ה' בס וילך. ולא בא נזק לאהרן. וטעם הלוי שכן היה נודע בישראל הנביא הלוי. כי היה בהם אחרים ששמו כשמו. ודבר זה אין זה גרעון למשה רק מעלה גדולה כי אהרן יהיה דומה לפה שיוציא דבור הנשמה שאינו נראית כמו המלאכים שאינם נראים כי אינם גוף. והנה ידמה משה כמעלת המלאך וזהו ואתה תהיה לו לאלהים. והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקדושים. כי על ידם יראו מעשה השם בארץ. או קדושי מטה העושים משפטי אלהים בארץ. וכל אלהים שהוא עבודת כוכבים דבר הכתוב ככה לפי מחשבות העובדים כמו אל חנניא הנביא :

יז **ואת**. טעם האותות שהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לפני פרעה ולהכות בו את היאור. ולהעלות הצפרדעים ולהוציא הכנים. ולהוריד הברד. ולהביא הארבה. ולהיות החושך :

יח **וילך** וכו' יתר. הוא יתרו כמו גשם הוא גשמו. ושלמה הוא שלמון. והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד :

יט **ויאמר** אין מוקדם ומאוחר בתורה ופירושו וכבר אמר. וככה ויצמח ה' אלהים מן האדמה. ורבים כאלה הנה עתה בהשיבו צאן יתרו אליו הבטיחו השם שילך בלי פחד למצרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המצרי. וזהו וימת מלך מצרים. כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון להיות משה שליח אל פרעה :

[כ] ויקח. לא ידענו אם נולד גרשום בימי בחורותיו ובברחו אל מדין. או בזקנתו. ואל תסמוך אל דברי הימים של משה כי הבל כל הכתוב בו. ובנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהנבאו. וחשב להוליך אשתו ובניו למצרים ושיצאו יחדו עם ישראל ולא היתה עצה נכונה כי הוא בא להוציא ישראל. והם יראו שבא עם אשתו ועם בניו לגור שם. ואל תתמה איך יחשוב נביא בדברי העולם דבר שאיננו נכון כי הנה מצאנו דוד ששאל אל נתן הנביא היש לך לבנות בית לשם. והוא השיב כל אשר בלבבך עשה וה' עמך. ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה הבית. והוצרכו הזקנים לתרגם על החמור. על נושא אדם. בעבור שהוא דרך גרעון שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה. ויפת אמר כי הוא שם המין. כמו ויהי לי שור וחמור. ולא דבר נכונה. כי אין זה מקום להזכיר שם המין רק הוא כמשמעו והחמורים שהם במצרים יקרים ונכבדים מהפרדים. ואין לתמוה אם רכב גרשם בנו אחריה. אולי קטן היה והיה אליעזר בחיקה כי עוד לא נמול: והטעם **וישב ארצה מצרים.** כי הוא לבדו שב כי כאשר פגש השם את משה נימול אליעזר. ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה ומשה הניחם ושב למצרים: ואמר על המטה מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו. ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות. ושב עתה לפרש בעבור שהזכיר **מטה האלהים** מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשות במצרים והזכיר לו אות שיצאו בעבורו ממצרים היא מכת בכורות: והנה ויהי בדרך במלון היה ראוי להיותו דבוק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו. ורבים כזה בתורה. כמו שלם ישלם ואם אין לו. כי הוא דבוק עם חמשה בקר ישלם תחת השור:

[כא] ויאמר. זה אמר לו במדין והנה הודיעו כי השם יחזק את לבו ולא ישלחם בעבור כל המופתים שיראם עם המופת האחרון:

[כב] ואמרת. טעם בני בכורי. זה הגוי שעבדוני אבותם בתחלה ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו ואתה לקחתו לעבד עולם. על כן אני אהרוג את בנך בכ ורך:

[כג] ואמר. הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלח את בני לעבדני להקריב לי זבחים ואתה מאנת לשלחו על כן אענשך. וחסרי דעת חשבו כי עם משה ידבר וזה שגעון. ועוד כי אליעזר אינו בכור משה:

[כד] ויהי בדרך. היתה קבלה בידם שלא יומל הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך שאין יכולת במוליכו להתעכב. ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם. ראה בעצתו שלא יומל כי יסתכן הנער אם יוליכו אותו בדרך. והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שיניח עצתו ויומל הנער וילך לו לבדו. והנער יהיה עם אמו עד שיתרפא והנה טעם ויפגשו שבה חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו. וזהו ויבקש המיתו אם לא יומל בנו. ובעבור שאחזתו רעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו צפורה כי הוא גלה לה זה הסוד. ואל תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשו ה'. כי מלאך ה' הוא. וכמוהו וה' הולך לפניו יומם ושם כתוב ויסע מלאך האלהים. ורב שמואל בן חפני אומר חלילה להיות השם מבקש להמית משה שהולך בשליחותו להוציא עמו. רק בקש להמית אליעזר. והוא סימן ויפגשו גם המיתו. ואחרי כן פירש שהוא אליעזר. על כן כתיב את ערלת בנה ולא הזכירו בתחלה. כי עוד לא נקרא שמו. וכמוהו ויהי בלדתה ויתן יד:

[כה] ותקח צפורה צור. דבר חד. כמו חרבות צורים שהם חדים. וכמוהו אף תשיב צור חרבו. וטעם ותגע לרגליו לפי דעתי לרגלי משה כדרך וראה הדם על המשקוף ולא יתן המשחית. ע"כ וירף ממנו ממשה שסר החולי והרעדה. ורב שמואל אמר כי לרגליו לרגלי אליעזר גם כן וירף ממנו. א"כ יש להשיב עליו אם החלי היה על אליעזר איך מלה אותו להוסיף לו מכאוב על מכאובו. ומנהג אנשים לקרוא לבן כאשר יומל חתן. וטעם **דמים** כי דמים אתה לי. כי בעבורך ימות בעלי:

[כו] וירף. דמים בלשון הקדש על ב' ענינים. האחד שפיכות דמים. כמו איש דמים אתה לי. והמפרש שהוא חיים איננו לשון. והשני לשון רבים מדם ממש כמו בדמיק חיי והנה אמרה בראותה שסר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהוא מענין הריגה. רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה. ומולות שם דבר. והנה על ל' רבים בעבור דמים:

[כז] ויאמר. לא היה מתנבא אהרן כי אין צורך. כי משה הוא השליח אל פרעה. ואהרן היה שליח לפני זה אל ישראל ומרים לנשים. על כן אמר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים: **הר האלהים**. הוא חודב:

[כח] ויגד. שלחו גם לישראל תחלה ואת כל האותות אשר צוהו לעשות לישראל תחלה. ואח"כ אותות אחרים לפרעה:

[כט] וילך. הזקנים הם היועצים בכל דור ודור. כי לא יוכלו לדבר עם שש מאות אלף איש. רק הזקנים ידברו להם:

[ל] וידבר. כי הוא המליץ על כן משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן. ובמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אליעזר בנו:

[לא] ויאמן. אחר ששמעו כי פקד ה' עמו כי הגיע הקץ האמור לאברהם: **ענים**. מגזרת עינוי: **ויקדו**. מבעלי הכפל. כמו קדקד. על משקל ויתמו ימי בכי אבל משה. ידמו כאבן והאומרי' כי הם מבעלי הנו"ן. מי יתן. וידמו כאבן. כי יוסיפו שרשים שאינם בלשון הקדש בעבור המשקל. והלא יראו כי רדו על משקל בנו לכם בתים. והם שרשים כי כל מה שנוכל שלא נעשה שרשים רבים בעבור המשקל הוא הנכון:

שמות פרק-ה

[א] ואחר. אחר שעשה אהרן את האותות באו שניהם אל פרעה. ואמרו לו שניהם. כי השם הבטיחם ואנכי אהי' עם פיך ועם פיהו: ויאמרו **כה אמר ה'**. וזה השם לא שמעו פרעה על כן הזכיר אלהי ישראל. והטעם עם ישראל ולא יעקב לבדו: **ויחגו ל' י במדבר**. לזבוח זבחים כמו אסרו חג בעבותים. חגים ינקופו:

ב **ויאמר מי ה' אשר אשמע בקולו**. שואל הוא מי ה' שהוא האלהים. ומתשובת משה שהשיב לו אחרי כן נלמוד זה:

ג **ויאמרו**. זה השם הוא אלהי העברים שהיו יודעים והוא אברהם הנקרא עברי. ויצחק בנו. ויעקב ובניו. כאשר אפרש בפסוק כי תקנה עבד עברי: **ויאמרו**. מלת נקרא כמו נקרא נקראתי בהר הגלבווע. והוא כטעם פגיעה והנה פירש לו למה הם חייבים לחוג פן יבא דבר או חרב: מלת **פן יפגענו**. כוללת אנחנו ישראלים. גם אתה פרעה עמנו וכל המצריים. וכראות פרעה שבא הערוב ואכל מצריים רבים. כמו שכתוב ישלח בהם ערוב ויאכלם. אז אמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ ומשה השיבו לא נכון לעשות כן בארץ רק דרך שלשת ימים במדבר ירחקו. וזה המרחק הוא בין מצרי' ובין הר סיני להולך בדרך ישר. ושם יזבחו ככתוב תעבדון את האלהים על ההר הזה. ועוד ויבן משה מזבח תחת ההר. גם המזבח שבנה בחלישת עמלק בהר סיני הוא. כי כתוב ויחנו ברפידיים ושם כתיב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב. ובבא הארבה נתן רשות לקצת ישראל שילכו לזבות. ובמכת חשך נתן רשות ללכת כולם רק המקנה שלהם לא ילך עמהם וכראותם שבא הדבר והנה הבכורים אז נתבררו להם דברי משה פן יפגענו בדבר. על כן אמרו כולנו מתים. וגרשו אותם המצרים ללכת לזבוח גם השאילום:

ד **ויאמר** מלת תפריעו כמו שבוש. וכמוהו באין חזון יפרע עם. וכלל במלת לכו לסבלותיכם משה ואהרן. כי הם כנגד כל ישראל. כי אין סבלותיכם כמו עסקיכם. והעד והשבתם אותם מסבלותם:

ה **ויאמר**. אמר יפת כי פירוש הן רבים עתה עם הארץ שלא נחוש אם יבא דבר או חרב עליכם כי רבים הם הסובלים. ולפי דעתי שפירושו מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית:

ו **ויצו**. הנוגשים הם המצריים. ושוטרי העם הם מישראל:

ז **לא תאספון**. כתוב באל"ף והמנהג להיותו בוי"ו ושניהם מתחלפין בוי"ד ומנהג בוני עפר לערב עמו תבן או קש שיעמידנו: **ללבון** מגזרת לבנה. ובנין הלבנים חזק מהאבנים כי בנין העפר יזיקהו המים ובנין האבנים יזיקהו האש וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר. ודע כי יש שמות לא ישתנו ממעלתם באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן. כמו ספר. ובעלי פתח קטן כמו צדק. והנה כן תבן וטעמה לא נודע רק ככה נמצאו: **וקששו**. מגזרת קש מבעלי הכפל:

ח **ואת מתכנת**. כמו תוכן דבר ידוע:

ט **תכבד** אמר הגאון כי אל ישעו. כמו אל ישענו והנו"ן חסר כחסרונו ממלת תת פחדך. ולא תאבה ולא תשמע אל דברי החולם האומר כי שרשו תת בעבור שנמצא תתה לי ערף. חשב כמו כמו שתה עונותינו לנגדך. והנה לא יוכל לכחש כי התי"ו השני במלת תתה לנכח והתי"ו של עיקר מובלעה בדגש. אע"פ שהתי"ו ראוי להדגש. כתי"ו והשבתי חיה רעה. אם כן יותר טוב שיהיה הנו"ן מובלע כהתבלע הנו"ן בתי"ו אמתו. כי היה ראוי להיות אמנתו. ובת בנת. ותת תנת. וחסרה נו"ן הראשון ממלת תתה לי כחסרון יו"ד והיום רד מאד. וחסרו נו"ן גע בהרים ויעשנו. ולפי דעתי כי ישעו כמו ירפו כאשר אמר נרפים. וכמו השע ממני.

שעו מני. ועיניו השעו כי כאשר תרפינה העינים תכהינה. וכמוהו ולא תשעינה עיני רואים. וטעם בדברי שקר. בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן:

יז ויצאו. מארמון המלך אל העם העובדים:

יא אתם מאשר תמצאו. קרוב או רחוק: כי אין נגרע. תואר על כן הוא קמוץ כמשפט:

יב ויפץ. פועל יוצא והפועל פרעה שהצריכם להפיץ: לתבן. תחת תבן. כמו והחמר היה לחמר:

יג והנוגשי' אצים. פועל יוצא. כמלת שב וכמלת מש שימצא פעם יוצא ופעם עומד: וטעם לאמר. לאמר להם: דבר יום ביומו. כמו מדי חדש בחדשו:

יד ויכו וגו' ע. ליהם. על בני ישראל. וטעם להוסיף גם פירשתיו והנה תמול הוא היום שעשה משה האותות לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה וכן כתוב ויצו פרעה ביום ההוא:

טו למה תעשה כה. לעבדיך. שלא הי' מנהגך לעשות כן:

טז ומלת וחטאת פועל עבר והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט כי היא כמו וחטאה וכאשר העלימו האלף כאשר היא במלת חטא ולא יוכלו לשום נעלם אחר אל"ף. על כן החליפו הה' בתי"ו. ואין צורך לשום דגש בטי. וכמוהו וקראה אתכם הרעה. והעם במקום הזה לשון נקבה. כמו העם אשר בקרבה יושבת לבטח. מדוע שובבה העם הזה. והטעם כי החטא יהיה עליך. וכינו דרך מוסר כי החטא יהיה על שמו. וכמוהו והייתי אני ובני שלמה חטאים. ואויבינו ילעגו למו וימירו את כבודם:

יז ויאמר. לא הועילו דבריהם כי הוא מתאמץ בחוזק לבו:

יח ועתה לכו עבדו. אמר לשוטרים גם הם חייבים לעבוד:

יט ויראו. זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו כי ראו נפשם בצרה בעבור שאמר להם פרעה לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו ופגעו משה ואהרן והתרעמו עליהם. ומלת אותם כמו נפשם ועצמם. וכמוהו וירעו הרועים אותם. ויקבור אותו בגיא. ורבי יהודה בן בלעם אמר כי כמוהו יביא אותו אל פתח אהל מועד ולפי דעתי שהכהן יצוה להביא ו:

כ ויפגעו. תחסר מלת והם היו נצבים וכמוהו ופרעה חולם היה חולם. והנה היה עומד על היאר. ורבים ככה:

כא ויאמרו ירא ה'. חמסנו שהוא עליכם. ודע כי החמש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח. על כן אמדו הרגשה אחת תחת חברתה כמו ומתוך האור. ורבי מרינוס אמר שאנו נמאסים ונבאשים בעיניו כריח רע:

כב וישב משה. הנה שאלה אחר שהשם הודיע למשה ואמר לו. ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. עד שיעשה כל האותות אשר צוהו אם כן למה

יתרעם משה לומר למה זה שלחתי והצל לא הצלת. התשובה חשב משה כי מעת דברו אל פרעה יקל מעליהם עולם. והנה הוא הכביד העבודה עליהם. וטעם **למה הרעתה**. הפך מה שאמרת ראה ראיתי את עני עמי. וארד להצילו מיד מצרים. ו. **למה זה שלחתי**. להרע לישראל והנה לא מצאתי תשובה להשיב לשוטרים :

{כג} ומאז. מהיום שדברתי אליו אז הכביד עולם עליהם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא. והטעם והצל לא הצלת וזה שחשבתי שיחל פרעה להקל מעליהם ותחל להצילם. ומלת **הרע לעם הזה** פעל יוצא כמו הרעו מאבותם :

שמות פרק-ו

{א} ויאמר עתה תראה. כאשר אביא המכות על מצרים אז ירויח להם מעט כאשר אפרש עוד :

שמות	פרשת	חסלת
------	------	------

פרשת וארא

{ב} וידבר הכתוב אמר ויאמן העם ולא כל העם והכל מודים באלהים אפי' פרעה כאשר אפרש עוד. על כן אמר ויאמר אליו אני ה'. לכן אמור לבני ישראל אני ה'. וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם :

{ג} וארא. נבואת האבות היתה במראות הלילה על כן מלת וארא. מלת שדי קשה בפירוש. והגאון אמר כי השי"ן נוסף כשי"ן שאתה מדבר עמי. והטעם שאמר לעולם די. ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די. רק להיותו תאר כמו טוב וסלח. על לבי דוי. והנגיד רב שמואל פי' בו בלשון ערבי אלקהאר. ופירושו מנצח ותקיף. והיו"ד תחת אות הכפל. כיו"ד דליו שוקים מפסח. ואל"ף אשר בואו נהרים. וכמוהו כקול שדי. והיה שדי בצריך ויפה פירש. ומלת נודעתי מבנין נפעל. ואיננו כמו הודעתי כדברי מנחם. ורבי מרינוס אמר כי ושמתי ה' שבועה כי בלשון ערבי יש וי"ו לשבועה. וטעם לא נודעתי להם כמו שנודעתי לך. וכוי"ו הזה לא מצאנו בל' הקדש. וככה דקדוקו יש מלות מושכות עצמן ואחרו' עמם גי'כ אותיות. כמ"ם מאל אביך ויעזרך ואת שדי. שהוא ומאת שדי. וככה בי"ת באל שדי כאילו כתוב ובשמי ה' לא נודעתי להם. אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר באחרונה מלת לבדו. כאילו אמר ובשמי ה' לבדו לא נודעתי להם רק פעם באל שדי ופעם בשם ה'. וכמוהו לפי דעתי לא יעקב לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל משתתף עמו ואין צורך לתקון הזה כי ידענו כי אל שדי הוא השי"י הנכבד

ואין ביניהם הפרש. רק ששם שדי הוא תואר והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תואר כאשר פירשתי. והנה מצאנו כתוב באברהם אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. וביעקב אני ה' אלהי אברהם אביך. ורבי ישועה אמר כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם רק משה כתב ככה. ולא דבר ר' ישועה נכונה. כי איך יכתוב משה שם לא הזכירו השם. ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם העצם. רק זה השם הוא התאר לא ידעו. ועתה אגלה לך קצת סוד אל שדי. ידענו כי השם ברא ג' עולמות שהזכרתי. והעולם השפל יקבל כח מעולם התיכון. כל א' מהפרטים כפי מערכת העליונה. ובעבור כי נשמת האדם גבוה מן העולם האמצעי. אם היתה הנפש חכמה והכירה מעשה השם שהם בלא אמצעי. ועל ידי אמצעי. והניחה תאות העולם השפל והתבודדה לדבקה בשם הנכבד. אם יש במערכת הככבים בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ידוע. השם שדבק בו יסבב סבות להצילו מרעתו. וככה אם יש במערכה שיהיה עקר. השם יתקן לו כח תולדתו ויוליד. על כן אמרו חז"ל שהשם אמר לאברהם צא מאצטגנינות שלך. וקרוב מזה הטעם אין מזל לישראל. ועוד אבאר זה בפי' כי תשא. על כן אמר השם לאברהם קודם וארבה את זרעך אני אל שדי שפירושו מנצח המערכות העליונות. לא שהמערכה תשחת רק שידע הדבק בשמו שמתחדש לו טוב שלא יהיה במערכתו על כן אמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל רע. שהי' נכון לבא עלי. וזה הוא סוד כל התורה כאשר אפרש עוד. והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים בפנים ע"כ היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל ולחדש אותות ומופתים שלא יכלו האבות לחדשם. והנה משה אמר שני דברים האחד למה זה שלחתי. והשני והצל לא הצלת את עמך. והשיב על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרעה. ועל הראשון ויאמר אליו אני ה'. והטעם כי על ידי האבות נודע שמי שהוא אל שדי ועל ידך יודע שמי ה' הנכבד בעולם כאשר אמר לכן אמור לבני ישראל אני ה'. והנה שלחתיך להודיע זה השם:

ד וגם הקימותי. גם שלחתיך בעבור שהקימותי עם האבות לתת להם. או לבניהם שהם כמוהם את ארץ כנען:

ה וגם. גם עוד שלחתיך בעבור שעשו ישראל תשובה וצעקו אלי:

ו לכן. כמו שאני עומד כן יהי' דברי קיים שאגאל אתכם בזרוע נטויה מן השמים אל הארץ:

ז ולקחתי. כאשר תקבלו את התורה על הר סיני: וטעם המוציא אתכם. כי היתה במערכת המחברת הגדולי' למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות וזה יתברר לך בפרשת כי תשא:

ח והבאתי אתכם אל הארץ. כי רבים מיוצאי מצרים גם בניהם יחשבו כהם: וטעם אשר נשאתי את ידי. דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע. כמו כי אשא אל שמים ידי. וירם ימינו ושמאלו אל השמים: וטעם אני ה'. שאקיים זה:

ט וידבר. ולא שמעו. ולא הטו אוזן לדבריו כי קצרה רוחם באורך הגלות ובעבודה קשה שהתחדשה עליהם:

י וידבר לאמר. למשה כמו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם:

יא **בא**. אל ארמון המלך :

יב **וידבר וגו' הן בני ישראל**. שהם עמד : **לא שמעו**. **אלי**. ואיך ישמעני פרעה. שהוא מלך ואינו מעמד. ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו : **ואני ערל שפתיים**. כי בפעם הראשונה הבטחתני שתורה את פי שלא אבטא באות שהוא כבד עלי אולי תכשל לשוני לפניו. ואתה אמרת כי אהרן יהי מליץ ביני ובין ישראל :

יג **וידבר**. עתה כלל הענין כי גם אהרן יהיה מליץ בינו ובין פרעה כאשר יפרש עוד על כן השתתפו שניהם בדבור : **ויצום**. ללכת אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים. ורבי ישועה אמר כי טעם ויצום שלא יכעסו על ישראל אם לא ישמעו אליהם ואין צורך :

יד **אלה ראשי בית אבותם**. על משה ואהרן או שב אל בני יש. ראל הנזכרים למעלה. והאנשים הם מיורדי מצרים והחל מראובן כי לא נשאר לו כבוד רק להתייחס ראשון ואלה ארבעת בניו הם יורדי מצרים :

טו **ובני**. משפחת אוהד נכרתה במצרים או במדבר כי איננה נזכרת בפרשת פנחס : **וצחר**. הוא זרח :

טז **בני לוי**. הזכיר אלה השני שבטים בתחלה בעבור שהם גדולים מלוי. כי לוי הוא העיקר כי לא כא לפרש עתה רק יחס משה ואהרן והזכיר גרשון וקהת ומררי כאשר נולדו הם ירדו מצרים : הוא אהרן ומשה. הקדים שם אהרן בעבור שניו. והזכיר חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור כבוד משה ואהרן :

יז **בני גרשון**. לא היו לו בנים כי אם שניהם :

יח **ובני**. הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשום ומררי בעבור כבוד השלוחים :

יט **ובני מררי**. שנים היו בניו ולא יותר. על כן אמר אלה משפחות הלוי לתולדותם כי לא הולידו יורדי מצרים רק אלה בני יעקב. גם הזכיר שני חיי עמרם כעבור כבוד בניו :

כא **ובני יצהר**. הזכיר אלה בעבור קרח שהריב עם משה :

כב **ובני עוזיאל**. הזכיר עוזיאל כעבור כבוד מישראל ואלצפן בתור'. ולא חשש להזכיר בני חברון :

כג **ויקה**. הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אלעזר והזכיר אחות נחשון בעבור כבוד הכהונה. והזכיר בני קרח כי היו צדיקים דכתיב ובני קרח לא מתו. ושמואל הנביא הי' מבני קרח :

כה **ואלעזר**. הזכיר אשת אלעזר בעבור כבוד פנחס כי לו נתנה הכהונה לעולם ע"כ מדרך הסברא. פוטיאל הי' מבני ישראל ולא ידענו טעם פוטיאל כאשר לא ידענו טעם למישאל וכל שמות הנזכרים כמו אהרן. ולולי נכתב מעשה משה לא היינו יודעין למה נקרא כן :

כז **הוא אהרן ומשה**. הקדים אהרן למשה כי הוא גדול בשנים. ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם בא משה:

כח **הם**. עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה בעבור גודל מעלתו והשם דבר עמו פנים אל פנים ונגש אל הערפל אשר שם השם. ולא כן אהרן. והכתוב מעיד לא כן עבדי משה. ואהרן אמר לו פעמים בי אדוני. על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדים משה לאהרן. וככה בנביאים וככה בכתובים. ואין טענה ממלת ואלה תולדות אהרן ומשה. גם ותלד לו את אהרן ואת משה. כי כאשר נולדו הזכירם. והעד תולדות גם ותלד:

כט **ויהי**. יש לתמוה על המסדר הפרשיות למה דבק זה הפסוק עם הבאים אחריו והוא סמוך אליהם ואם לא ידענו בו טעם כי כן. ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים. וזה שדבר לו אני ה' דבר אל פרעה. וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם דבק בפרשה הסמוכה אליו. אולי בעל הפסקות ידע לו טעם למה עשה כן. כי דעתו רחבה מדעתנו:

ל **וידבר ה'**. עתה פי' ענין וידבר ה' אל משה ואל אהרן. וזהו בא דבר אל פרעה מלך מצרים:

ל **ויאמר**. זהו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים. השיבו השם ראה נתתיך אלהים:

שמות פרק-ז

א **ויאמר**. טעם ראה שעשיתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך וזהו אלהים. והוא מדבר אל הנביא והנביא מדבר אל אנשי דורו. והאומרים כי נביא. מגזרת ניב שפתיים. איננו נכון כי שורש ניב מהשניים לפי דעת חכמי צרפת. ומעלומי העי"ן לפי דעת חכמי ספרד. ושרש נביא שלש אותיות והעד נביאים. ויתנבאו. כי האל"ף שרש. ועוד כי ניב שפתיים כמו פרי. כי הוא מגזרת תנובה. עוד ינובון בשיבה. והעד הנאמן. וניבו נבזה אכלו. ועוד מה טעם השב אשת האיש כי נביא הוא. אם פירושו דברן הוא. רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי. כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. והוא מתענג עלי ע"כ ויתפלל בעדך וחיה:

ב **אתה תדבר**. אל אהרן. את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה. ואע"פ שלא נזכר אהרן בכל פעם בבוא משה אל פרעה ידענו כי לעולם יחדו באו:

ג **ואגי אקשה**. יש לשאול אם השם הקשה את לבו מה ' פשעו ומה חטאתו. והתשוב' כי השם נתן הכמה לאדם ונטע בלבו שכל לקבל כח עליון להוסיף על טובתו. או לחסר מרעתו. וזה אפרש בפרשת כי תשא. ובפסוק מי יתן והיה לבבם זה. והנה טעם אקשה את לבו למען רבות מופתי. ורבי ישועה אמר כי טעם אקשה את לבו לסבול את המכות. ולא דבר נכונה:

ד **ונתתי את ידי**. מכתני. כי ביד היא כדרך בני אדם. וטעם **צבאותי**. כמו שהם המלאכים צבאות ה' בשמים. כך הם ישראל בארץ:

ה **וידעו**. כבר הזכיר ר' יהודה המדקדק הראשון ההפרש שיש בין וידעו ובין וידעו. כי הקמוץ בקמץ גדול הוא פועל עבר. כמו שמעו. והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט. והקמוץ כקמץ קטן הוי"ו סימן לעתיד כמו וישמרו. והנח הנעלם בין הוי"ו והדל"ת תחת הוי"ו שהוא שרש. והנה הזכיר למה הביא המכות על המצריים כדי שיודע שמו הנכבד בעולם:

ו **ויעש משה ואהרן**. עתה כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותות. ואחר כן יפרש כל אות ואות:

ז **ומשה**. הזכיר שנותיהם ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב שהתנבאו בזקנותם רק אלה. כי מעלתם גדולה מכל הנביאים ולהם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן. ואל יעלה על לבך כי שמואל עמהם בעבור שכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם. כי כבר פירשתי במקומו כי לאלה לבדם נתנה התורה והנה על ידם ינחלו הצדיקים העולם הבא. וכל הנביאים הם נביאי תוכחות או עתידות:

ח **ויאמר ה'**. החל לשתפם שניהם כי ידע השם בתחלה כי לא יבקש פרעה מופת רק יאמר לא ידעתי את ה'. ועתה יבקש מופת:

ט **קח את מטך**. הוא מטה משה שנתנו לו. והעד אמור אל אהרן קח את מטך ונטה ידך. וכתוב וירם במטה ויך את המים. והנה הודיענו בפתחות הבי"ת שהוא המטה הידוע. שאמר לו קח את מטך. ועוד ומטך אשר הכית בו את היאור:

י **ויבא משה**. גם זה מופת שהמטה הי' לתנין ואינו דומה למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש. ויפת אמר נחש הוא תנין:

יא **ויקרא גם פרעה לחכמים**. חכמי המזלות: **ולמכשפים**. משנים דבר התולדות למראה העין: **והחרטומים**. הם היודעים סוד התולדות. והמלה רביעית. אולי לשון מצרים הוא. או לשון כשדים כי לא מצאנוה בכל המקרא רק בדברי שניהם. והפריש הכתוב בין מעשה משה שהיה אמת שנהפך המטה לתנין. ובין מעשה החרטומים על כן כתיב בלטיהם. והמלה השלישית. מגזרת להט החרב. אשכבה לוחטים. ולהט אותם היום הבא. והוא כמו בריקות ואש עוברת וזאת היא אחיזת עינים:

יב **וישליכו**. זה פלא שני שבלע מטה אהרן מטות החרטומים ולא נמצאו וקראו מטה אהרן כי כן היה בתחלה. ור' ישועה אמר כי אחד ששב מטה בלע מטותם וזה פלא גדול:

יג **ויחזק**. מעצמו בעבור שראה שעשו החרטומים כמעשה אהרן:

יד **ויאמר כבד**. פועל עבר. כמו כי זקן יצחק. לו חפץ ה'. כאשר אהב והיה קמץ קטן תחת מ"ם מאן שהוא שורש. שלא ידגש האל"ף ההוא אחריו. כמו חרף נפשו:

טו **לך אל פרעה בבקר**. מנהג מלך מצרים עד היום לצאת בתמוז ואב כי אז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה. וצוה השם למשה שילך בבקר ויעמוד לפני היאור ויעש האות שהוא מכת היאור לפני פרעה. וצוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש על ידי משה לפני לכתו אל פרעה. ויתנהו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם:

טז **ואמרת**. אמור לו ככה כי זאת תחלת המכות אם לא תשמע. כי המטה אשר נהפך לתנין לא היתה מכה:

יז **כה**. השליח ידבר על פי השולח. ואמר דרך קצרה כי תחסד מלת שלוחו. וככה הנה אנכי שלוחו מכה במטה אשר בידי. ואמר אשר בידי ואע"פ שביד אהרן היה. כי שניהם שוים ומשתתפים באות:

יח **והדגה**. שם מין כולל לכל שורץ במים: **ונלאו**. מבנין נפעל. מגזרת לאה. כטעם לא יכ. לו:

יט **ויאמר**. לפי דעתי הפשט כי אהרן נטה ידו והכה היאור ונטה ידו כנגד כל הרוחות בפאת מצרים להפוך כל נהר בארץ מצרים והטעם בכל מלכות מצרים: ומלת **מימי מצרים**. כלל והפרט על נהרותם. ואינם היאור. רק שיחור ונהרות אחרים בארץ מצרים. כי הדם היה בכל ארצם: **ועל יאוריהם**. לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים: **אגמיהם**. מים מחוברים מעצמם ממי המטר: **ומקוה מימיהם**. הם המעיינים. והבארות. והבורות. ואמר הגאון כי מימי כפול מים מתוקים. ומים מרים כמו הים. על כן כתוב הקורא למי הים. והנה שכח מי הירדן יכרתון. ומלת מים כאשר היא סמוכה אל סימן המדבר לעולם היא כפולה. כמו מימי ומימך גם על לשון רבים. כי לא יתכן לומר מימי ומימה. ומצאנו מי על לשון יחיד. כי מי נדה לא זורק. וטעם ובעצים ובאבנים. המים שהיו בבתים בכלי עץ או בכיור הנעשים מאבן:

כ **ויעשו**. הזכיר היאור ולא חשש להזכיר נטית ידו על כל מימי מצרים:

כב **ויעשו כן**. מלת בלטיהם מגזרת. ותבא אליו בלאט. בדברי סתר הנעלמים מן העין. ואין המלה חסרת ה' כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע המלה. ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם. אנה מצאו החרטומים מים והפכו. והתשובה אהרן לא הפך רק המים שהיו על הארץ לא המים שהיו תחת הארץ. החרטומים חפרו והוציאו מים והראו כי נהפכו לדם. ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן למעשיהם. כי אהרן הפך כל היאור שהיה לפניו וכל מים שהיה בכל גבול מצרים שלא היה רואה אותם. ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק רצים תמיד ומים אחרים באים. ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים. והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעטים עומדים בכלי. וזה היה רגע אחד עד ששב פרעה אל ביתו:

כג **ויפן**. טעם גם לזאת. כי הזכיר בתחלה אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות:

כד **ויחפרו**. רבים אומרים כי המים היו ביד המצרי אדומים כדם ונתלבנו ביד הישראלי. אם כן למה לא נכתב אות זה בתורה. ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדעים והכניס היתה כוללת המצרים והעבריים. כי אחר הכתוב נרדוף.

ואלה השלש מעט הזיקו. רק מכת הערוב שהיתה קשה. השם הפריש בין המצריים ובין ישראל וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם. ולא כן בשחין. ולא בארבה כי הם יוצאים ממצרים וכאשר חפרו המצרים כן חפרו העבריים :

[כה] וימלא. הזכיר זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן בשאר המכות :

[כו] ויאמר בא אל פרעה. עם אהרן אחיך. ויודיע אותו המכה השנית אם לא ישלח עמי :

[כז] ואם. מלת מאן תאר יוצא. כמו ושבח אני את המתים. וטעם נגף. כמו משחית. וכן כתיב וצפרדע ותשחיתם. והמפרשים נחלקו במלת צפרדעים. ורבים אמרו שהוא מין דג נמצא במצרים ויקרא בלשון ערב אלתמס"ח. ויוצא מן הנהר וחוטף בני אדם. ואחרים אמרו כי הם הנמצאים ברובי הנהרות שמשמיעים קול והוא הנכון בעיני והוא הידוע :

[כח] ושרץ היאר. פועל יוצא. כמו ישרצו המים. וטעם ועלו. כי הנהר לעולם שפל מן העיר :

[כט] ובכה ובעמד. אמר יפת בעבור שהכתוב אמר ובכה ובעמד רמז כי בו ובעמו בלבד ולא בעם ישראל. ואין זו ראיה כי הזכיר שיעלו עליו וכל כל עמו ואין צורך להזכיר ישראל :

שמות פרק-ח

[א] ויאמר נטה ידך. על רוחות השמים. והנה הצפרדעים יעלו מהיאורות ומהנהרות ומהאגמים. ולא מכל מקוה מים :

[ב] ויט. הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים מרגע נטות ידו :

[ג] ויעשו. במים מועטים. ע"כ ראה פרעה כי הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם. ע"כ קרא למשה כי ראה שהחרטומים הוסיפו על המכה ולא יכלו לחסרה :

[ד] ויקרא. אמר העתירו דרך מוסר לשניהם. וזאת המכה היתה קשה מהראשונה כי כתוב (תהלים עח) וצפרדע ותשחיתם :

[ה] ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. אעשה לך תפארת שאעתיר אל השם ויסר המכה ביום שתבקש : וטעם ביאור תשאונה. כי שם היו בתחלה ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים :

[ו] ויאמר למחר. אמר רב שמואל בן חפני אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד. וחשב פרעה כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה היה יודע זה. וחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעים ע"כ נסהו והאריך ואמר למחר:

[ז] וסרו. באה זו המלה מלרע הפך המשפט וכמוהו כי שמו אותי בבור:

[ח] ויצא. טעם ויצעק כי בטח בשם שלא יביישהו. כי אמר אל פרעה מעצמו. כדברך יהיה בלא רשות השם:

[ט] ויעש ה' כדבר משה. מעצמו:

[י] ויצברו. כמו ויצבר יוסף בר: **חמרם חמרם**. כמו חמור חמורתים:

[יא] וירא פרעה כי היתה הרוחה. כמו ורוח לשאול: **והכבד את לבו**. שם הפועל. תחת פועל עבר:

[יב] ויאמר. דע כי על יד אהרן היו השלש המכות הראשונות. והאותות היו בשפלים כמו שפירשתי למעלה. כי השתים היו במים והשלישית בעפר הארץ. והמכות שהיו על יד משה במטה היו בעליונים. כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן. כמו מכת הברד והארבה שהרוח הביאם והחשך שהיה באויר גם מכת השחין היתה על ידו. רק שלש בלא מטה והם ערוב ודבר ומכת בכורים. ואחת בלא מטה ע"י משה. ומעט שיתוף לאהרן והיא מכת השחין: טעם **והיה לכנס**. כמו והיה לאבק כאילו בעפר שיכה אהרן יעלה ויוליד כנים בכל ארץ מצרים:

[יג] ויעשו. טעם ויעשו על משה. בעבור שדבר לאהרן שיכה במטה. כדרך ומטך אשר הכית בו את היאור: **ותהי הכנס**. שם המין. והמ"ם נוסף. או הוא תחת ה"א ואיננו שורש ולפעמים הוא סימן לשון נקבות כמו צפרדעים. כי האחת ותעל הצפרדע. והעד כנים ותהיה מלת הכנס זרה בעבור תוספת המ"ם כמו ריקם חנס. ויפת אמר כי המ"ם סימן למצריים. כי האחת הן מן כנים. כמו פת מפתים. וזו המלה כדרך בתוך האהלי. ואל תתמה בעבור שאמר כל עפר הארץ היה כנים בעבור שהכה במטה במקום אחד. כי כן היה דבר המים. ודבר השחין. כי הטעם הוא כי אז תחל המכה:

[יד] ויעשו כן. שהכו עפר הארץ: **להוציא את הכנים**. טעמו להולידם מהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו: וטעם להזכיר **ותהי הכנס** פעם אחרת. כי גם היא היתה בח רטומים:

[טו] ויאמרו. בעבור שראו שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע. ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן. אמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישראל לשלחם רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על מזל ארץ מצרים. כי כבר פרשתי כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה. וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו מן השמים ע"כ חזק לב פרעה. ואשר יחזק זה הפי'. שאמרו אצבע אלהים היא ולא אמרו אצבע ה' שהוא אלהי ישראל. כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים העתירו אל ה'. וזה השם הזכיר במכות האחרונות. ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה. וככה מכת הצפרדעים. ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים:

[זט] ויאמר. מנהג המלכים לצאת בבוקר אל הנהר כי ראות המים טוב לעינים :

[יז] משליח. מלה זרה מהבנין הכבד הנוסף : ומלת **ערב**. חיות רעות מעורבות כמו אריות זאבים ודובים ונמרים : וטעם **גם האדמה**. מקום שאין בתים שם :

[יח] והפליתי. יש אומרים שהוא חסר אל"ף. והנכון שהיא מבעלי הה"א. וטעמו אפרש. ומדרך הסברא עתה החל פרעה להקל מעבודת ישראל. כאשר ראה שהפריש השם בין ישראל ובין מצרים פחד לעשות להם רעה. כי צורך יש לו לשלחם לזבוח פן יפגענו בדבר. הלא תראה כי עתה נתן להם רשות לזבוח בארץ : וטעם **כי אני ה' בקרב הארץ**. דרך משל כמנהג המלכים לעמוד באמצע מלכותם להיות קרוב אל הקצות. כאשר ברא השם לב האדם. שהוא מלך על כל הגוף באמצע. ורוח האדם באמצע הגוף. ככתוב ויוצר רוח אדם בקרבו. ועל זה ראיות רבות מן התולדות על כן כתוב מציון מכלל יופי אלהים הופיע. כי הוא באמצע הישוב ומלכות השם תראה בייש וב :

[יט] ושמתי פדת. כטעם הפרש. וכל פדיון קרוב מזה הטעם :

[כ] ויעש. למחרתו כאשר דבר משה. וטעם **ויבא ערב כבוד**. מעצמו וזו המכה היתה קשה מהראשונות :

[כא] ויקרא. התברר לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבח ו : וטעם **בארץ**. במלכותו ולא במקום אחר :

[כב] ויאמר. א"ר ישועה כי פי תועבת מצרים משה כתב כן לגנות ע"ז. כי לא אמר לפרעה רק אלהי מצרים והוא אמר כי היה אלהים על צורת טלה. כי היו חושבים על מזל טלה שהוא מושל בארצם. ובעבור זה לא היו אוכלים בשר. ואילו היה כן למה לא יאכלו בשר שור או בשר גדיים. ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי לנדיא"ה שהם יותר מחצי העולם וכלם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום. גם דם וחלב ודג ובצים. והכלל כל דבר שיצא מן החי. והם מתעבים מי שיאכל אותם. ומלאכה נמאסה בעיניהם לרעות הצאן. וכן כתוב כי תועבת מצרים כל רועה צאן. ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם. ואם אחד מהם יבא בארץ נכריה יברח מכל מקום שיאכלו בו בשר ולא יאכל כל דבר שיגע בו אוכל בשר וכליו טמאים בעיניהם. וכן כתוב כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם. והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר המשילו על הכל לבד על הלחם אשר הוא אוכל. כי לא יגע בו בעבור שהוא עברי. ואין טעם לשאול' א"כ למה היה להם מקנה כי כן יש לאנשי לנדיא"ה. כי הסוסים והחמורים והגמלים למשא ולרכוב והבקר לחרוש. והצאן לצמר. ועוד אדבד על זה בפסח מצרים. אמר יפת כי תחסר ה"א ממלת ולא יסקלונו. כי הטעם. והלא יסקלונו. ולפי דעתי כי מלת הן נזבח כה"א התמה והנה הוא כך הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. כמוהו הן היתה כזאת :

[כג] דרך. צריכים אנו לרחוק מהמצרים : וטעם **כאשר יאמר אלינו**. איזה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו :

[כד] ויאמר. מלת העתירו בעדי היתה ראויה להקדים. כי הטעם העתירו בעדי ותסור זו המכה ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרתם רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר מהשלשה ימים :

כה **ויאמר. התל.** זה השורש משונה. כי היה ראוי להיות התיי' בדגש. כי ההי'א שורש כמו הנה לא ידעתי דבר. וככה התל תהתלו בי. והנכון ויהתל בהם אליהו. ואמר לו משה כן בעבור שאמר במכת הצפרדעים לשלח את העם ולא שלח:

כו **ויצא.** יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והם משני בנינים. מהקל. ומהכבד. כמו ויעתר אל ה' והעתרתי אל ה'. וכמוהו אשר אנכי מורה. והוא ירה החצי. ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר:

כז **ויעש.** מלת ויסר זרה בדקדוק. כי הפעלים השניים לעולם האות הראשון קמוץ כמו. וישב. ויקם. ואם היה האות האחרון ח' או עי' או ר' שלא ידגשו. יהיה האות הראשון בפת"ח גדול. כמו וינח ביום השביעי. וינע לבבו. ויסר אליה. ואלה מהבנין הקל כי מהבנין הכבד יהיה האות הראשון בפת"ח קטן. אם לא היה האות האחרון אחת מהאותיות הנזכרות. כמו וישב את כל הרכוש. והנה בא ויסר תחת ויסר. כמו ויסר את אופן מרכבותיו. ונכון הוא להיות ויסר הערוב מהבנין הקל. כמו וסר הע רוב:

כח **ויכבד פרעה.** הוא חזק לבו כאשר עשה בצפרדעים. שכתוב שם והכבד את לבו:

שמות פרק-ט

א **בא אל פרעה.** אל הארמון שלו. א"ר יהודה הלוי שתיים מכות היו במים. האחת שהתאדמו ומתה הדגה. והשנית שעלו הצפרדעים מהם. ובארץ שתיים אחת מהכנים. והשנית מהעדוב. והן חיות מעורבות. וכתוב ותוצא הארץ נפש חיה. ושתיים באויר. כי הדבר איננו רק חם או קר משונה מן המנהג. וברגע אחד מתים אין להם מספר. בעבור כי רוח כל החיים שהיא בלב תלויה באויר. והשנית מכת שחין כי הכתוב יקרא הרקיע אשר על ראשם שמים. והמכה השביעית מעורבת מגלגל הסערה ומגלגל האש. וכן כתוב ואש מתלקחת בתוך הברד. והשמינית מכת הארבה שבאה מרחוק ע"י הרוח. והתשיעית היתה מכה נפלאה שנעדר אור שני המאורות והככבים מארץ מצרים. ועשירית רדת המשחית מגלגלי הכבוד להרוג הבכורים:

ב **ועודך מחזיק.** חסר יד או הדומה לו כמו מחזיק באזני כלב:

ג **הנה יד ה' הויה.** הנה מצאנו שיתחלף היו"ד בוי"ו. ואתה הוה להם למלך. והפך זה שוי"ו אשר לא יבושו קוי. יתחלף ביו"ד וקוי ה' יחלופו כח: ומלת **דבר**. שם כלל לא מצאנוהו בפעלים. רק במקום אחת ותדבר את כל זרע הממלכה. ובספר מלכים כתוב ותאבד. והפי' רחוק רק לא ידענו טוב ממנו:

ד **והפלה. דבר.** יאמר על ענין דברים מחוברים. כמו הדבר אשר דבר ה'. גם יאמר על יש כמו זה וכמוהו לא חסרת דבר:

ה **וישם**. שם קצב וזמן לתחלת האות :

ו **ויעש ה'**. ופיי וימת כל מקנה מצרים. רובו. כי הנה כתיב שלח העז את מקנך וככה תמצא בברד ואת כל עשב השדה. והעד מכת הארבה ואכל את יתר הפליטה :

ז **עד אחד**. אפיי א'. כאשר אפרש בשירה. וטעם זה הפסוק ואפילו ששלח וראה כי השם אוהב ישראל ובעבורם הכה מקנהו לא חשש מהמקנה בזאת המכה לשלח עמו אולי לא עמדה הרבה :

ט **והיה**. זה מעשה נס שזה הפיח שהוא מעט נעשה אבק על כל ארץ מצרים ולא הפריש ישראל: **אבעבועת**. האל"ף נוסף. כי הוא מגזרת מים תבעה אש. והמלה כפולה. כמו תשעשעו תשגשגי :

י **ויקחו את פיח הכבשן**. מלא חפניהם כאשר הזכיר. ומשה זרק הכל יתכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב בעבור חכמתם בקשו דרך בחכמת התולדות להרויח להם מעט ועתה נבערה חכמתם על כן הזכיר זה. ובעבור שלא עמדה המכה הרבה לא בקש פרעה שיעתירו ובעבור שהמכה הראשונה עמדה ז' ימים. לא נלמוד ממנה על דרך הפשט שככה עמדה כל מכה. ועוד כי אחר הכתוב נרדוף. וידוע כי מכת הדבר היתה שעה אחת ומכת החשך ג' ימים. על כן אין לנו דרך לדעת באיזה חדש בא משה והחלו המכות. רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלנו ושמענו :

יב **ויחזק ה'**. על כן לא בקש להעתיר :

יג **ויאמר**. לא הזכיר במקום הזה שהוא יוצא המימה. אולי היה לו צורך אחר :

יד **כי**. הזכיר מגפות בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו. ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת. ואמר ה' הצדיק : וטעם **כי אין כמני בכל הארץ**. כפי מחשבת מצרים היה. שאלהיהם יוכלו להרע או להטיב :

טו **ואך**. חסר נו"ן. כמו ואט אליו אוכיל. שניהם שוים ושרשם. נטה נכה : וטעם **בדבר**. הידוע שבו הרגתי המקנה שלכם הייתי הורג כלכם עמהם :

טז **ואולם בעבור זאת העמדתיך**. פיי מה טעם זאת. והוא בעבור הראותך את כחי. כמוהו ומתוכי כעין החשמל מתוך האש. ויפת אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד : וטעם **ולמען ספר שמי**. איננו שב אל פרעה. רק מלת ספר שם הפועל. כמו כי כבד אכבדך. ואין הטעם שפדעה ישוטט בעולם לספר כבוד השם רק יסופר שמו בכל דור ודור בעבור אלה האותות שעשה :

יז **עודך מסתולל**. כמו משתבח מגזרת סלסלה ותרוממך. ואם הוא כפול הפ"א. מפעלי הכפל. כמו סלו לרוכב בערבות. וגלגלתיך כמו מתגולל גם גלו. ורבי מרינוס אמר כי פירושו מתחזק מגזרת מסלות לבית ה'. ובמקום אחר כתוב מסעד לבית ה' :

[יח] **הנני ממטיר**. ידוע כי לא ירד גם היום על מצרים ברד ומטר ואין צורך לפרש למה זה. וככה במקומות אחרים עד היום. ובעבור זה פחדו גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל:

[יט] **שלח העז**. כנס או אסוף. וכמוהו יושבי הגבים העיזו:

[כ] **הירא הניס**. באותו היום:

[כא] **ואשר לא שם**. יש בלשון קדר טעם לוי"ו ויעזב. רק אין יכולת בנו לתרגם הדבר בלשון אחרת. וככה ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ורבים ככה:

[כב] **ויאמר**. מדרך סברא יראה כי נטויות ידו במטה היתה. והנה כתיב אחריו ויט משה את מטהו על השמים הוא האויר. וכמוהו על פני רקיע השמים:

[כג] **ותהלך אש**. מהבנין הקל מל' הליכה: **ארצה**. הפך תולדותה. כי היא למעלה עולה:

[כד] **ואש מתלקחת בתוך הברד**. פלא בתוך פלא:

[כה] **ויך**. זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה ושב רעץ השדה רק שהשם חמל עליהם ועל מקניהם ולא הזכיר משה לפרעה זה שראה ששלח פרעה ולא מת ממקנה ישראל עד אחד ולא שת לבו:

[כז] **ויקרא**. אמר חטאתי מרוב פחדו שיכחד בדבר כאשר אמר לו:

[כח] **העתירו אל ה'**. הזכיר השם הנכבד. ואמר קולות אלהים. כי הוא מודה שיש אלהים כאשר הזכרתי. ובעבור שלא אמר קולות ה' חבר משה שם העצם והתואר. ואמר מפני ה' אלהים. והטעם כי השם הוא אלהים לבדו. ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה. ואין טענה ממלת אֲדַנִּי יְהוָה אתה החילות. כי באל"ף דל"ית הוא כתוב:

[כט] **ויאמר אליו משה כצאתי את העיר**. אמרו המפרשים כי לא יוכל לפרוש כפיו במצרים בעבור שמלאה אלילים: **כי ל**. ה' הארץ. ולא לך:

[ל] **ואתה**. אמר רבינו שלמה כי טרם תיראון כמו לא תיראון. וכמוהו טרם ישכבו. וזו המלה איננה נמצאת כאשר חשב. כי לעולם יבא אחריה הענין. כי אחר טרם ישכבו כתוב ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית. והטעם כאשר היתה עת שכיבתם נסבו על הבית. וככה טרם יקראו ואני אענה. וככה בטרם יקטירו את החלב וככה כ. ל טרם. והנה אין טרם כמו לא. והגאון רב סעדיה ז"ל דבק הענין וככה פ"י אמר משה לפרעה אני אתפלל להסיר מכת הברד רק מה שהשחית השחית:

[לא] **וטעם והפשתה והשערה נכתה**. זה לא ישוב ולא אתפלל לרפאם. והנה הטעם קודם שתיראון ותודה ותאמר ה' הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה. וזה הווי"ו נכון בלשון ישמעאל כאשר הזכרתי. ולפי דעתי כי תחסר מלה אחת טרם אפרוש כפי אתם יראים את השם אתה ועבדיך וזה דרך מוסר והטעם שבסור המכה תמרדו על כן כתיב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו ולא תמצא כן

במקום אחר: **והפשטה והשערה**. ספר הכתוב מה שאירע והנה התברר ממלת נכתה גם נכו. כי שרש מכה נכה. כמו ושפו עצמותיו לא ראו:

[לב] **אפי. לת.** תאר וקרוב ממנו. ואופל ולא נוגה לו. והטעם שהיו עוד תחת הארץ ולא נראו:

[לג] **נתך.** כדרך כהתוך כסף בתוך כור. והיא מבנין נפעל כמו ונגש אל הערפל:

[לד] **וירא.** הזכיר עתה ויוסף לחטוא בעבור שהודה ואמר חטאתי הפעם: וטעם **ויכבד לבו הוא ועבדיו**: התברר מה שאמר משה ואתה ועבדיך.

[לה] **ויחזק.** אחר שפחד מהמכה הזאת יותר מהראשונות:

חסלת פרשת וארא

פרשת בא

שמות פרק-י

[א] **בא אל פרעה.** בא אליו זאת הפעם ואל תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה. כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו בעבור שירך לבם בבוא מכת הארבה. וטעם שהכבדתי את לבו למען שיתי אותותי אלה בקרבן. ואין דעת חכמי ספרד שוה. כי יש אומרים כי שיתי כמו בינו. שימו. והדומה להם. וככה ישית. ישים. יבין. והדומה להם בכל הסימנים. וי"א שהוא מבנין הפעיל. והוא הבנין חסר. בעבור שמצאו או מי ישום אלם לשוב עליך לטוב כאשר שם על אבותיך שהוא מבנין הקל. וי"א ישיש כמו וישוש ושיתי כמו שומי והכל מבנין הקל:

[ב] **ולמען תספר.** למשה ידבר שהוא כנגד כל ישראל וככה וידעתם כי אני ה' שידעו כל ישראל זה. ודברה תורה כלשון בני אדם לומר התעללתי כאדם משנה התולדת להנקם מאחר:

[ג] **ויבא.** ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ והזכיר עתה משה ואהרן בעבור שהושבו שניהם וגרשם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות: **לענת.** מבנין נפעל מגזרת עני:

[ד] ארבה. שם מין אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים. וכתוב יתר הגזם אכל הארבה. ועליו כתוב חילי הגדול. וא"כ יהי האל"ף נוסף:

[ה] וכסה. דרך משל: **ולא יוכל לראות.** תחסר מלת איש. אמר יפת כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה:

[ו] ומלאו. זו המלה משונה בלשון הקדש. כי טעם ומלאו שהבתים היו מלאים מהן. והנה מצאנו מלאו ארבעה כדים מים שהוא פועל יוצא. כאילו הוא כתוב בפתחות המ"ם ודגשות הלמ"ד מהבנין הדגוש. אמר רבי ישועה כי ויפן הוא שב אל משה שהיה חולק כבוד למלכות שפונה אל המלך בצאתו והוא הולך אחורנית. ויפת אמר כשהשלים צרכו. וככה ופנית בבקר. והנה מה יעשה במלת ויפן כה וכה. והנה טעם ויפן מגזרת פנים. כאילו הוא וירא. והנה משה יצא מאת פרעה בלא רשותו והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה וצוה לגרשם אחר שהושבו:

[ז] ויאמרו. פ"י הטרם תדע הטרם תרצה שיתברר לך כי אבדה מצרים:

[ח] ויושב. מלת את כמו עצם הדבר. וכאשר יאמר האדם אוהבי. שהיו"ד סימן המדבר או יאמר אוהב אותי. שהטעם עצמי הדבר שוה. על כן אם אמר אומר כי ראובן הרג את שמעון אז שמעון הרוג. אך באמור ראובן הרג שמעון הטעם שוה כמו ורב יעבד צעיר. אשר ברא אלהים אדם. ואל תחשוב כי מלת את לאות על הפועל בעבור שהוא נמצא כן ברבים וימצא עם הפועל. ובא הארי ואת הדוב ואחרים ככה. ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר ויושב ולא אמר ויושבו. ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר. וככה ותדבר מרים ואהרן. היא היתה עיקר הדבור:

[ט] כי חג ה' לנו. לזבח. והוא מצוה על כולנו:

[י] ויאמר יהי כן ה'. שאתם אומרים עמכם: וטעם **ראו כי רעה נגד פניכם.** כי הרעה קרובה מכם ונגד פניכם היא. ועם זה הטעם דבק. כי אותה אתם מבקשים כי דין שאעשה ככה. ועתה חשב פרעה שהם רוצים לברוח. ודע כי משה אדונינו לא אמר לפרעה שישבו עוד שיכזב. רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים. ודעת המצריים היתה שישבו על כן השאילום. ובעבור דבר אחר שאילו נתן להם פרעה רשות ללכת ולא ישבו. לא היה רודף אחריהם. והשם צוה לעשות כן עד שירדוף אחריהם. ויטבע. והנה. זה מפורש וישבו ויחנו לפני פי החירות. ואין להרהר אחרי מעשי השם שהכל עשה בחכמה אע"פ שהיא נעלמה מעיני החכמים. והנה בדברי דוד כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ כי אז יצא ה' לפניך להכות במחנה פלשתים:

[יא] לא כן לכו נא הגברים. מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים ולא כן מלת אדם: **כי אותה אתם מבקשים.** על הרעה הנזכרת למעלה:

[יב] בארבה. אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה שארבה שם במטה. ואין זה נכון. רק הטעם בארבה בעבור שיבא:

[יג] קדים. שם התאר. כי קדמה מזרחה שם. ונקרא קדים בעבור שהוא נקדם בפאות כי משם תחל השמש לזרוח. ע"כ נקרא מערב אחור. כמו הן קדם אהלוד

ואיננו ואחור ולא אבין לו: **נשא את הארבה**. ממקומו והניחו בכל ממלכות מצרים:

[יד] **ויעל**. אמר ואחריו לא יהיה כן נכתב על פי הנבואה:

[טו] **ויכס**. טעם ותחשך הארץ כי הארבה הבדיל בין השמש ובין הארץ כי לעולם הארץ חשך היא:

[טז] **וימהר פרעה לקרא**. על יד שלוחיו. והוסיף לומר להם חטאתי בעבור שגרש אותם בקלון מאת פניו:

[יז] **ועתה שא נא**. מלת שא נא אפרשנה בפרשת כי תשא. וטעם **אך הפעם**. כי לא אחטא עוד למרוד פי השם. ובעבור שהיה כעום משה לא אמר לו שישלח העם. ויצא מחוץ לעיר כמשפטו ויעתר:

[יט] **ויהפך ה' רוח ים**. נקרא מערב ים בלשון הקדש בעבור הים הגדול היוצא מספרד ועובר על ארץ מצרים אל ארץ ישראל. והוא לפאת מערב. ואיננו ים אוקינוס. כי ישראל לא ירשו כל כך. ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג' מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל כים, סוף. וים כנרת. וים המלח. אין בהם שיהיי רחב שלשים פרסה:

[כ] **ויחזק**. על דרך שאמרו חז"ל בא ליטמא פותחין לו:

[כא] **ויאמר**. מדרך הטברא כי המטה היה בידו אף על פי שאיננו כתוב: **וימש חשך**. אמר יפת כי וימש חשך כמו וימיש. והטעם כי ימיש כל חשך שהיה להם ידוע. ויבא אחר עב ממנו. וי"א כי הוא חסר אלי"ף ומלת אמש בלשון הקודש הלילה שעבר. כמו אמש אמר אלי. ובלשון ערבי אמ"ם כי השי"ן יתחלף בסמ"ך ברוב המלות. כמו שמש שמ"ס. והנה אין טעם לפירושם. ולפי דעתי כי וימש מגזירת ימשש. ואין טענה בעבור שהוא מפעלי הכפל. כי כמוהו בזה הענין ידיהם ולא ימישון. ושב על מצרים כי מצרים לשון יחיד. כמו ויאמר מצרים אנוסה. והנה הטעם שימששו בידם החשך שכל כך יהיה עב כי האור של אש לא ידלק ולא הנר והעד לא ראו איש את אחיו. לא באור היום ולא באור הנרות:

[כב] **ויט**. ולא ידעו שהיו ג' ימים אלא על פי ישראל שהיה להם אור. והנה בים אוקינוס יבא חשך עב שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים ואני הייתי שם פעמים רבות:

[כג] **ולא קמו איש מתחתיו**. מביתו. כמו שבו איש תחתיו. כי אנה ילכו בלא אור:

[כד] **ויקרא**. אחר ג' ימים שראו אור: **רק צאנכם ובקרכם יצג**. לדעת מה בלב משה אם דעתו לברוח. ואמר גם טפכם ילך כמו שאמר לו משה בתחלה בנערינו ובזקנינו נלך:

[כה] **גם אתה תתן בידינו**. גם אתה חייב ליתן בידינו זבחים ועולות להקריב בעדך:

[כו] **וגם**. לא תשאר פרסה. מאיזה מין שיהיה ממקנינו. שלא נדע אי זה מין נבחר וכמה נקריב ממנו. וזהו טעם מה נעבוד :

[כז] **ויחזק**. כדרך כי הקשה ה' את רוחו ואמץ את לבבו :

[כח] **תמות**. אתה תהיה חייב מיתה שתמרוד במלכות :

[כט] **כן דברת**. כמו כן בנות צלפחד : **ולא אוסיף עוד ראות פניך**. שאני לא אבוא אליך
לעולם : עוד

שמות פרק-יא

[א] **ויאמר ה'**. היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת ויאמר משה כה אמר ה' ונכנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד. והטעם להורות זה שאמר כה אמר ה'. ומתי נאמר לו. וזה נאמר לו במדין עוד. הנה אנכי הורג את בנך בכורך ובבוא מכת בכורים צוה מאת השם בהר סיני שישאלו איש מאת רעהו וכבר פירשתי למה שם כתוב ושאלה אשה משכנתה. וכאן כתיב וישאלו איש מאת רעהו והנה פי' ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד וכבר אמר השם זה למשה כי רבים ככה. ויאמר גרש יגרש. כאשר אמר וביד חזקה יגרשם מארצו :

[ב] **דבר נא**. כבר פירשתי נא כי הוא עתה :

[ג] **ויתן**. ספר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה. ונתתי את חן העם : וטעם **גם האיש משה**. כי היו רבים מהם משאילים אותם מפני כבוד משה : **ובעיני העם**. עם מצרים :

[ד] **כחצות הלילה**. יש מדקדקים שאמרו כחצות שם הפועל. והטעם כאשר יהיה חצי הלילה בשוה. כי רצו לדמותו כמו ויהי בחצי הלילה וידוע כי אין יכולת בחכם לידע רגע חצי היום כי אם בטורח גדול בכלים גדולים של נחשת. ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה. ולפי דעתי אין צורך לכל זה. כי פי' כחצות הלילה כאשר יעבור חצי הלילה הראשון וככה בחצי הלילה הנשאר. והעד הנאמן ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת. חצות לילה אקום להודות לך : וטעם **אני יוצא** על הגזירה היוצאת מאת השם :

[ה] **היושב על כסאו**. הראוי לשבת על כסאו אחריו והזכיר הנכבד מכל מצרים שהוא בן אדוניהם שהכל עבדים לו. והנבזה מהכל בכור השפחה שהוא עבד : וטעם **אשר אחר הרחים**. שהוא טוחן. כמו ויהי טוחן בבית האסורים. וכבר אמרתי כי הנביאים אינם שומרים המלות רק הטעמים. כי מלת הגמיאיני השקיני. וזכור ושמור ושוא ושקר לא תחמוד ולא תתאוה שוים בטעם. ועוד אדבר על זה בתפלת משה. והנה בכור השפחה. כמו בכור השבי. כי השבויה שפחה היא ותישן בבית הבור בלילה כמנהג האסורים כאשר הזכיר יוסף כי שמו אותי בבור :

ו **והיתה**. לא ראינו כזאת בכל המקרא לומר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף ותחסר מלת על וככה הוא אשר כמוהו לא נהיתה ועל כמוהו לא תוסיף צעקה: וטעם **כמוהו**. שוד או שבר או מות והדומה להם:

ז **לא יחרץ כלב לשונו**. שיפחידם כמו לא חרץ לבניי לאיש את לשונו. והטעם שיהיה נובח או נושך. והנה בארץ לא יחרץ להם כלב לשונו ולבהמתם. ואף כי ישלח מן השמים משחית להכות בכוריהם:

ח **וירדו. והשתחו לי לאמר על פיך. וכל העם אשר. ברגליך**. שהם ברשותך שאוליכם אל המקום שארצה כמו ויעל ברגליו. והנה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני יצא בחרי אף:

ט **ויאמר**. כמנהג העברים כמשפט הלשון. וכבר אמר השם. ורבים כמוהו:

י **ומשה**. אע"פ שעשו כל המופתים הנזכרים לא רך לבו לשלחם כי השם חזקו. והיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה להיות המכות על הסדר רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע. להודיע איך נמלטו בכורי ישראל בבוא המשחית על המצרים:

שמות פרק-יב

א **ויאמר**. עתה הזכיר תחלת המצות שהיו על ידי משה ואהרן כי הם לבדם היו נביאי התורה כי אחריהם לא נתחדשה מצוה רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון ואליהו ואל יעלה על לבך דבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד. כי כמו תקון היה ומוסד שיסד דוד ושלמה וככה כתוב באמונתם. ולא בנבואתם. והגאון אמר כי קבלה היתה בידם מפי משה כי מלך יקום ויחדש כלי שיר. וכמוהו לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת:

ב **החדש הזה**. א"ר יהודה הפרסי כי ישראל היו מונים כפי שנות החמה כמשפט העמים הערלים וראייתו ושמדת את החקה הזאת למועדה. כי שנת לבנה איננה שוה. כי ימי החריש והקציר תלויים בהליכת השמש לבדו כפי נטותה לצפון או לדרום. ולא דבר נכונה. ועתה אפרש לך. ידענו כי מהלך הלבנה בגלגל. בנקודה הידועה כנגד גלגל המזלות עד שובה אל הנקודה בעצמה הם כ"ז יום ושלישית יום בקרוב. והנה נחשוב כי התחברה עם השמש כשהיתה בנקודה הראשונה בתחלת מזל טלה והנה בשובה אל ראש מזל טלה לא מצא' השמש שם כי כבר הלך במהלכו האמצעי כ"ז מעלות כי מהלך שניהם בראיות גמורות הוא ממערב למזרח הפך התנועה העליונה. והנה הלכה הלבנה באלה המעלות שכבר הלך השמש. גם הלכה הלבנה בחלקים שהלך השמש בלכת הלבנה המעלות הנזכרות שני ימים וקרוב מחמש שעות. התחברו שניהם לסוף כ"ט יום וחצי ושני ידות שעה. וע"ג חלקים מחלקי ישראל והשני באמת היא לשמש לבדו. כי הוא המוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף שהם ד' תקופות השנה. ואז נחשוב

שהיתה בתחלת ראש טלה. והוא ילך בגלגלו שסי"ה ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית ובעבור זה נקרא שנה. והנה אין ללבנה שנה כלל. כאשר אין לשמש חדש כלל. כי לא יתחדש בשמש דבר רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה. ובעבור זה נקרא חדש. גם ירח. בעבור חדוש אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות. כי אם מהשמש. על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה. אם היו בראש הטלה או בזנבו ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש בלילה במקומות הנזכרים. ובעבור ששנת העמים קרובה אל שנת החמה. וראו ששתיים עשרה פעמים תתחדש הלבנה בשנת החמה. חלקו ימי השנה על שנים עשר. וקראו לכל חלק חדש. בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה. וזאת ההסכמה מהם אינה בדרך התולדות. גם הישמעאלים בעבור שמועדיהם תלויים בימי חדשי הלבנה. ותחלת החדש מליל ראות הלבנה. וראו כי י"ב חדש יש בשנת החמה לא מצאו חשבון יותר קרוב מזה. כי אין בין שני המספרים רק י"א יום. על כן שמו כל שנותיהם שנות הלבנה וכל שנה ישתנה מועד פסחם אחרנית י"א יום עד שיהיו ל"ג שנות חמה הם ל"ד שנות הלבנה כי אלה אינם על דרך התולדות. והשם צוה בתורתו לשמור מועד במועדו. כי אמר שמור את חדש האביב ועשית פסח לה'. והנה אם לא ימצא אביב בחצי החדש. נעשה הפסח בחדש הסמוך אליו. וככה קרא חג השבועות חג הקציר. וסכות חג האסיף. כי הקציר והאסיף תלויים באביב. וראינו שאמר שלא נעשה פסח רק בחצי חדש הלבנה. וככה סכות. והנה צוה לשמור, ימי חדש הלבנה ויהיו המועדים זמניהם שמורים. ומשה לא הזכיר בתורה שנספר י"ב חדש או י"ג. רק אמר בחדש שנמצא אביב בו נחל לספור. והוא יקרא ראשון בין שתהיה השנה מי"ב חדש או י"ג. וככה כתוב בחדש השני בחדש השלישי וכולם על דרך הזה. וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשים אינם לשון קדש כ"א לשון כשדים על כן לא תמצא במקרא כתוב אחד מהם רק בנבואת זכריה ודניאל ועזרא ומגלת אסתר שהיו בגולה. וככה הפירוש בחדש הראשון שנקרא ניסן בל' כשדים רק מצאנו בלשון הקדש שנקראו ג' חדשים בדרך אחרת. ירח זיו. בירח האיתנים. בירח בול. ואם רדפנו אחר הפשט אין ירח זיו ניסן רק אייר כי כן כתוב הוא החדש השני הידוע. שהוא שני לראשון לחדשי ישראל. ומלת למלוך שלמה אינה דבקה עם החדש. רק עם בשנה הרביעית למלוך שלמה. כי לא מצאנו בחשבון כל המלכים שיספר החדשים רק השני שמלך הוא. והעד שהוא שכתוב בדברי הימים בחדש השני (בשנת ארבע למלכותו). ויש לטעון על יהודה הפרסי כי כל השנים אינם שוות כי יבא להם שינוי מפאת מערכת המשרתים שירבו הגשמים או ימעטו. וימעט או ירבה החום או הקור בכל חדש שישנה מהמנהג הידוע. על כן לא ימצא אביב בשוב השמש אל הנקודה שהיה שם בתחלת השנה שעברה שנמצא אז אביב. ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה שלימה עם תוספת שבועים. על כן היו ישראל סומכין על האביב הנמצא בארצם באיז' חדש שיהיה נמצא. כי האביב ישתנה עתו בכל הארצות כפי מרחק כל ארץ מהקו השווה. ועתה אתן לך כלל אף ע"פ שישראל בבית המקדש היו מסתכלין אל האביב לא היה עבור השנה מסור להם. כי אם לב"ד שהיה מסתכל לדברים אחרים חוץ מהאביב. ככתוב במשנה. והנה משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים. ואם לא נמצא אביב מה נעשה. ויש לתמוה מזה תימא גדולה איך פירש דיני כל נגעי המצורע שהוא באדם אחד ולא יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרה בכל זמן ויש כרת על אכילת חמץ בפסח. ועל אכילת יוה"כ. והנה אם סמך על המולד היה לו לפרש. אם הוא כפי המהלך האמצעי. או כפי מולד האמת שהוא כנגד גלגל המזלות. שפעמים יהי' בין מולד העבור למולד האמת. פעם להוסיף ופעם לגרוע. קרוב מי"ד שעות. ובעבור זה אמרו אבותינו הקדושים פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה. וזה לא יוכל לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלות. וזה

היה לו לפרש על איזה מקום מהארץ הוא המולד. כי הנה בין ירושלים ובין העיר הזאת ששמה לוקי'א יותר מג' שעות. ואם על הראייה סמך היה לו לפרש על איזה מקום היא הראייה כי תשתנה קשת המראה בכל מקום. כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות. על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואוירו. ואלה הדברים צריכים פיר' ארוך. ואם לא היה האויר זך הנעשה ר"ח שני ימים מספק. וזה לאות כי סמך על קריאת ב"ד בכל דור ודור. והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב"ד שבע שנים בכל י"ט שנה. שהם רל"ה חדשים והם ו' אלפים יום תתקל"ט. גם שתי שלישיות יום. גם תקצ"ה חלקים ואלה הם י"ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת. ואל תחוש לשעה ותפ"ה לחשבון תקופת שמואל. וידענו כי לא נעלם ממנו זה. רק תפש דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו. כי היום יש בין תקופת האמת ותקופתו קרוב מטי' ימים. ואל תתמה על זה כי הנה אמרה הברייתא. הרוצה לידע מקום הלבנה יחשוב שנות העולם ויעשה מהם חדשים. ויתן לכל חדש כ"ט יום וחצי. ושתי ידות שעה שהם תש"כ חלקים. והנה חסר ע"ג חלקים. והנה התחברו מהם בכל מחזור יותר משתי שלישיות יום. והנ' יהי' המרחק בין חשבון מולדות מימי בראשית ובין חשבון מולדנו היום קרוב מחצי שנה. והנה התברר לך כי כלל שנותינו ישוב בכל המחזור שנות החמה. וחדשינו תמיד חדשי הלבנה. וברוך השם שהדריכנו בדרך ישרה. הנה אתן לך ראייה מן המקרא שהמועדין תלויין בבית דין. דכתיב ויועץ המלך חזקיהו לעשות פסח בחדש השני ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב כאשר אמרו החולקים על רבותינו ז"ל. למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני. והנה יראה אם דבריהם אמת כי עשה חזקיהו שלש רעות. האחת שלא הקריב פסח במועדו והיה טהור. ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו. ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה. והשנית שאכל והאכיל כל ישראל חמץ בחדש הראשון. והשלישית שבדא מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים. וכן לא יעשה כי השם לא צוה לעשות חג המצות בחדש השני רק על אכילת הפסח לילה אחד. כי כל הטמאים אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל. וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה. כי הכתוב דבר עליו לא סר מכל מצות ה' ימין ושמאל. גם הוא אמר בתפלתו זכור נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי. והנה עתה אפרש לך דע כי חזקיהו נועץ עם כל הקהל בהכנס החדש הראשון שיעשו פסח בחדש שבא אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו והכהנים לא התקדשו למדי. והנה עיבר השנה. והפסח שעשה פסח ראשון היה. ובמועדו נעשה. והעד כי השם נגע האוכלים בפסח בלא ככתוב ואם לא נעשה במועדו למה נגעם אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו. ואילו חטא חזקיהו איך התפלל בעדם ושמע השם תפלתו וירפא העם. ואם טען הטוען הלא החכמים ז"ל לא הודו לו שעיבר ניסן בניסן. התשובה אמת אמרו כי מנהג כל בית דין להסתכל בסוף חדש אדר אם הוא צריך לעבר השנה או לא והנה חזקיהו לא עשה כן כי (שגג) שגגה קטנה לעבר השנה בראש חודש ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון ע"כ יהיה הוא לעולם ראש לחדשים. ויהיו המועדים בחדש השביעי ממנו. וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה. וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון ישראל. וככה כתוב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני. והאומות אומרים כי אם השנה בנויה מהחדשים. הנה חדש האביב הוא יסוד וראש. אם כן למה תחלו מספרכם מהחדש השביעי ותאמרו כי הוא ראש השנה. והתשובה כבר הזכירו חכמינו ז"ל כי ארבעה ראשי שנים הם וראינו מפורש כי קדוש שנת היובל בחדש השביעי בעשור לחדש. ועוד כי צוה השם לקרוא בתורה במועד שנת השמטה כחג הסכות למען ישמעו ולמען ילמדו ואם תחלה שנת השמטה תהי' מניסן למה לא צוה לקרוא בתורה בחג

המצות. והני חצי שנה עמדו בטלים וכתוב וחג האסיף תקופת השנה. ובמקום אחר הוא אומר וחג האסיף בצאת השנה. ועוד נוכל ללמוד מדרך התורה גם מדרך התולדות שאמר בתחלה לא תזרעו ואחר כן ולא תקצרו. כי הזריעה סמוכה לתשרי לא לניסן. ועוד אם שמנו תחלת השמטה ניסן מי שזרע בשנה ה' לא יקצר בשנה הז'. כי הקציר אחר ניסן הוא וכבר נכנסה שנת השמטה. גם לא יזרע בשנת השמטה. והנה כי דברי חז"ל הם נכונים: **ראש חדשים**. א"ר משה הכהן אין צריך לומר ראש חדש. רק חדש לבדו. כי הטעם יום חדוש אור הלבנה. וכן כתיב חדש ושבת. חדשיכם ומועדיכם. מדי חדש כחדשו. ואחרים טענו עליו א"כ למה אמר בחדש השביעי באחד לחדש. והוא השיב להסיר הספק גם טענו עליו ובראשי חדשיכם. והוא השיב כי על חדש ניסן ידבר בכל שנה. כי ניסן לבדו הוא ראש חדשים. ושאלוהו א"כ מה קרבן שאר החדשים. והוא השיב כי שם כתוב זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה בפרשה עצמה. וכן אמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות. כי הוא תחלת השנה. ואנחנו לא נניח דברי רז"ל בעבור סברותינו. כי הם אמרו כי בכל חדש יתקעו בחצוצרות והוא הנכון. לומר חדש או ראש חדש. וכתוב עד חדש ימים. שטעמו שימלאו ימי החדש שלו:

ג דברו אל כל עדת בני ישראל. כי כל בני מצות. חייבים: **ויקחו להם**. מי שיש להם ממקנהו כי מקנה רב היה להם או יקנו. ויפת אמר כי מיום העשור יחלו להכין השה יום י"ד רק לא ידענו אם זו מצוה לדורות או על פסח מצרים: **שה לבית אבות**. אם הם מועטים: **שה לבית**. אם הם רבים ואחר שאמר שה לבית אבות אמר שה לכל בית ובית ובתחלת זה הספר פירשתי בית:

ד ואם ימעט הבית מהיות משה. מהיות מעט מאכילת השה. כי אנשי הבית יהיו מועטים. יקח הוא ושכנו: **במכסת**. חלק. וכן המכס לה'. חלק שיקח כל אחד. וכמוהו ה' מנת חלקי וכוסי. גם תכוסו והיא מפעלי הכפל. והכפל חסר ממלת במכסת גם מן המכס. והנה אמר המכס על משקל וממר ליולדתו. שהוא מפעלי הכפל:

ה שה תמים. שיהיה בלא מום. גם שה יקרא כל א' משני המינים ששם הצאן כוללם וככה שה כשבים ושה עזים. א"ר משה בן עמרם הפרסי כי השה חיוב פסח מצרים. ובארץ ישראל שה או פר. וראייתו וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר שהוא פסח דורות ולא דבר נכונה. כי כל פסח דורות הוא זכר לפסח מצרים ואין ראוי לשנות. רק וזבחת פסח לה' אלהיך צאן חיוב. ובקר לשלמים לאכול בחג מבושל במים. וכמוהו ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך. אתה חייב ובנך ובתך רשות. והעד שכתוב בדברי הימים ששחט יום ארבעה עשר כבשים ופרים. ושם כתוב הכבשים לפסחים והפרים לשלמים בשלו אותם בדודים ובסירו' רק לבד הצאן בשלו באש כמשפט. א"ר ישועה כי יש הפרש בין בן שנה ובין בן שנתו. כי בן שנה עלתה לו שנה ובן שנתו כמשמעו. והנה בקרבן הנשיאים כבש אחד בן שנתו. ובאחרונה כתוב כבשים בני שנה:

ו והיה לכם ל. **משמרת**. שישמרנו כל אחד בביתו: **בין הערבים**. מלה קשה. ורבינו שלמה אמר כי רגע נטות השמש מחצי היום לצד מערב. ולא נתן טעם למה ערבים שנים. והנה כתוב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים. ואין ספק כי בשקוע השמש ידליק את הנרות. וכאשר חפשונו זאת המלה מצאנו כי יקרא רגע בין הערבים ערב. כי כן כתוב בין הערבים תאכלו בשר. ושם כתוב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול. ובהדלקת הנרות כתוב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר.

וכתיב עולות לה' לבקר ולערב וכתיב ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. והנה על הפסח שכתוב בו בין הערבים. מצאנו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים פי' כבא השמש לצד מערב. ואין זה משמע ביאה כי הוא הפך יציאת השמש. מדכתיב השמש יצא על הארץ. שהחל להראות על הארץ. וככה ובא השמש וטהר שלא יראה על הארץ. והנה כתוב על מקרה לילה והיה לפנות ערב ירחף במים. ואם אין הדבר כן יבאר לנו מה הפרש יש בין כבא השמש של פסח ובין כבוא השמש של מקרה לילה. וככה ובא השמש וטהר. אמרו המינים כי שלשה ערבים הם. וראייתם בעבור שמצאו עד הערב השלישית. והם לא הכירו האמת ולא הבינו. כי כתוב מחר חדש ושלת תרד מאד. שפירושו כאשר יהיה היום השלישי מהיום הסמוך לערב השדה שאתה נסתר שם. ובעבור זה אמר עד הערב השלישי. ועתה אשוב לפרש דע כי משקל ערבים לעולם נופל על משקל שנים. כמו אבנים. וכמוהו לוחותים. וככה דרכים. והעד יפול באחת. וככה שמים. כי הם שני סדני הגלגל שהם כמו מסמרות נטועים. שעליהם משענות הגלגל. וככה לנטוע שמים. וכבר פירשתי בספר השם הנכבד כי שמים מגזרת שם ישר נכח עמו. רמז לשני מקומות והנה יש לנו שני ערבים האחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ. והשני ביאת אורו הנראה בעבים. והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה. אז יבא בעל קרי אל המחנה וידליק אהרן את הנרות אמר הגאון רב סעדיה ז"ל מדת מזבח העולה חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב. ובמדת הזאת לא יעמדו כי אם כהנים מועטים שהם זורקים דמי הפסחים קודם שיקרשו. והנה בימי יאשיהו שהיו ישראל מועטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והשלמים ששחטו לזרקם לשעה ושליש שעה. ואף כי בהיות כל השבטים בארצם. והנה היתה קבלה שיחלו לשחוט מהרגע שיתברר לאדם כי השמש נטה לצד מערב. והזכיר הכתוב בין הערבים שרוב הפסחים אז היו נשחטים שם. והוא סוף הזמן שלא יעבור עד עריבת אור השמש :

[ז] על שתי המזוזות. של פתח הבית. ועוד יפרש משה איך יקחו את הדם. ומלת משקוף. מגזרת חלון וישקף. וזה המשקוף הוא על פתח הבית. וככה מנהג כל ארץ ישמעאל. כי מנהג הערלים לא היה כמנהג המצריים ואפי' במאכליהן כמו פתות אותה פתים. וככה תכשיטי הנשים לשום נזם באף ובאזן. וכל אשר הזכיר ישעיהו על בנות ציון. וככה אין בית להם כי אם בחצר האחת יקרא פתח הבית. והחיצון שער החצר. ורבים אמרו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות להראות שישחטו תועבת מצרים בפרהסיא כי כבר נפל פחדם עליהם ולא יפחדו שיסקלום. ואילו היה כן היה זה בשער החצר. והנה לא הושם הדם כי אם בסתר שסגרו שער החצר. והם שחטו בין הערבים שלא יראה אדם שהוא סמוך ללילה ואיש לא יצא מפתח ביתו עד בקר שהלכו לדרכם וסגרו כל אחד שער חצרו כי המצריים חשבו שישבו שישבו. רק הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו כופר בעד כל האוכל בבית ויהיה סימן למשחית שיראנו. כדרך והתוית תיו : ומלת בתים. משונה בדקדוק. כי יש דגש אחר קמץ גדול ואין זה משפט הלשון. רק אם היה הקמץ חטף כמו רנו שמים. אולי היה כן בעבור חסרון יו"ד בית שלא תתערב זאת הגזרה עם גזרת עשרת הבתים חומר שהוא פתח. לשון רבים מן האיפה והבת. ומלת על הבתים יורנו כי היא מלעיל הפך המנהג :

[ח] על מרורים יאכלוהו. אמר אחד מחכמי ספרד. ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור ובעבור שלא ירד שם גשם כי האויר הוא לח תמיד. ע"כ מנהגם היה לאכול בכל שלחנם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל ואפי' לא יהיה למצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת

כי הם רפואה לאוירי' ואנחנו נסמוך ע"ד קדמוננו ז"ל שפירשו לנו כי המרורים
זכר לוימררו את חייהם :

[ט] נא. י"א כאשר הוא עתה שהבשר חי. ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא
ואחרים אמרו כי הוא מגזרת כי הניא אביה אותה. והטעם שבור. ואין זה נכון
כי אחר כן אמר ועצם לא תשברו בו. והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא. ופירושו
הפך מבושל והוא שנקרא חי כמו לא אקח ממך בשר מבושל כי אם חי. וכבר
אמרתי כי רוב ל' ערבי דומה ללשון עברית. והבשר החי נקרא בלשון ערבי ניי
ואותיות אהוי"י מתחלפים להם בלשונם כמו בלשוננו: **ובשל.** שם התאר. ופירושו
שהוא מבושל במים. כי גם צלי אש יקרא מבושל. כדכתיב ובשלת ואכלת. ויבשלו
את הפסח באש כמשפט. ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל המלכים על דרך
המשקיות. כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו חציו מים וכאשר ירתיחו
המים ישימו סיר הבשר עם מים קרים על המים הרותחים וככה יתבשל הבשר
וזה המאכל מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה קרוב אל האש והנני הכותב
מוסיף על דברי זה החכם כאשר שמעתי מפיו. ובשל שם התואר על משקל כבד
זקן. וככה זה ובשל. כי הבית קמויץ והשיין רפה ואינו שם הפועל. על דרך כי
כבד אכבדך. הכה תכה. כי לעולם לא יבא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר
או עתיד. כמו דבר ידבר. הקדש הקדשתי. רק להתחבר שם הפעל עם פועל. ופעול
לא יבא והנה זה בשל כמו כבד. ולנקבה הזרוע בשלה. ואל תתמה מה צורך לומר
שני הענינים בשל ומבושל כי שני בשולים הם כמו שפירש. האחד להכניס כלי
שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין. ולרבים בשלים מבושלים. והמה
חכמים מחוכמים וככה יאמר ליחיד חכם מחוכם. ברוך ומבורך. והפרש יש בין
בדיקת הלשון בין חכם למחוכם וככה בין בשל ומבושל כאשר פירש: **ראשו על**
כרעיו ועל קרבו. כמו עם וכן ויבואו האנשים על הנשים. והראש והכרעים ירחץ
במים כמשפט :

[י] והנותר ממנו. אם יהיה אנוס שלא היה יכול לאכול חלקו. ויפת אמר על
העצמות. ואיננו נכון כי לא דבר הכתוב רק על הווה. וטעם וככה תאכלו אותו.
פסח מצרים לבדו והמינים אשר בארגלן עושים ככה היום זכר ליציאת מצרים.
ואלה תועי רוח כלם ילכו יום חמשה עשר מארצם זכר ליציאת מצרים :

[יא] ומקלכם בידכם. לנהוג החמורים. כמו ויך את אתון במקל וטעם בחפזון
שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחית שיפסח השם על הפתח על
כן צוה השם להיותו צלי אש להתבשל מהרה. וכן אמרו אבות הקדושים אינו
נאכל אלא עד חצות. ואינו נאכל אלא צלי :

[יב] ועברתי בארץ מצרים. כי כח השם וגבורותיו הם העוברים. כאלו השם
עובר: **ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים.** כדרך וראש דגון נופל לפניו ארצה. וכן
כתוב ובאלהיהם עשה ה' שפטים וזה יהיה לכם לאות שיחזק לבבכם ולא ירך
בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור המשחית בעבור הדם אשר אני
רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף. כי זה הדם יהיה לאות על המשחית :

[יד] והי' היום הזה. יהיה זכר לדורות: **וחגותם אותו.** הוא חג הפסח ואמר
חוקת עולם לדורותיכם ולא אמר בכל מושבותיכם כי זו המצוה תלויה בארץ
כאשר אפרש :

{טו} שבעת ימים. טעם מצות תאכלו זכר לאכילתם בצאתם ממצרים. כי לא צוה שיאכלו מצות רק הנאכלים עם הפסח לפני חצות לילה. רק שבעת ימים צוה לאכול מצות להיות זכר לאשר קרה לכם בצאתכם ממצרים. כי שם כתוב כי לא חמץ. ואילו היו מניחים המצריים שיתמהמו מעט היו מחמיצין עיסתם. והשבעת ימים בצאתם מצות אכלו עד שטבע פרעה ביום השביעי. כי הענן היה מוליכם יומם ולילה ולא היו מתעכבים בחנותם עכוב דב. וככה כתוב על הפסח. שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני. והנה הזכיר על הפסח שבעת ימים תאכל מצות חיוב על דרך הפשט. והעד למען תזכור את יום צאתך. ובעבור זה כתוב כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות. חיוב בארץ ישראל ובחוצה לארץ. ואחר שקבלה היתה ביד ישראל שיחלו לשחוט את הפסח בנטות השמש לצד מערב. וכתוב לא תשחט על חמץ דם זבחי. על כן דרשו רז"ל אך חלק. ודע כי כלוי מעשה אינו מעשה והנה פירוש ויכל אלהים ביום השביעי. כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכתו וככה ביום הראשון תשביתו שאור מבתים. בהכנס היום הראשון כבר נשבת כל השאור מהבתים והנה תחלת יום ראשון סוף יום י"ד בערב ככתוב מיום הראשון עד יום השביעי. והנה פירוש זה כי שבעת ימים שלמים הם מיום י"ד לחדש בערב שהוא סוף יום י"ד עד יום הכ"א לחדש בערב. ועוד אדבר על זה:

{טז} וביום הראשון. הוא יום יציאת מצרים. והיום השביעי הוא יום טביעת פרעה כאשר אפרש: כ. **ל מלאכה.** בכל המועדים חוץ מיום שבת ויום הכיפורים אין כתוב בהם כל מלאכה. רק בפסח לבדו אמר והתנה להוציא אוכל נפש. ובכל מקום בין בפסח בין בעצרת בין יום הזכרון וחג הסוכות היה אוחז דרך קצרה לומר כל מלאכה לא תעשו. רק במקום אחד בפסח כתוב ולא תעשה כל מלאכה על דרך שהזכיר תחלה:

{יז} ושמתם. הנה צוה להיות המצות שמורים מימות הקציר. וכתוב והוצאתי את צבאותיכם ועדיין לא יצאו. כי בתחלת החדש היתה זו הנבואה. והטעם שתאמרו כן לדורותיכם:

{יח} בראשון. אחז דרך קצרה בעבור שהזכיר בתחלה ראשון הוא לכם. והנה טעם בחדש הראשון. וכמוהו בעשירי באחד לחדש:

{יט} שאור. שהוא מחמיץ והוא הידוע. ואחר כן אמר כל אוכל מחמצת כל דבר שיחמץ. ודע כי מיום הראשון עד יום השביעי אינו דבק בקרוב אליו שהוא ונכרתה רק עם אוכל מחמצת כמו למלוד שלמה על ישראל. אמר יפת כי יש אות שמושכת עצמה ואחרת עמה אחורנית. כמו אודם פטדה וברקת. שהטעם אודם ופטדה וברקת. וככה מיום הראשון עד יום השביעי. וכבר הזכיר כי כל אוכל חמץ מישראל חייב כרת. ובכאן הוסיף גר שהוא גר צדק:

{כ} כל. הזכיר העונש תחלה ואח"כ האזהרה. ואין בכל מושבותיכם תאכלו מצות רשות. כמו ששת ימים תעשה מלאכה. רק חיוב למען תזכור:

{כא} ויקרא משה לכל זקני ישראל. והם יאמרו לקהל. וקחו לכם צאן. בעשור לחדש כאשר צוהו השם. אמר המדקדק כי ושחטו הפסח מהבנין הדגוש. ולא דבר נכונה כי ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל הוא מהבנין הקל. והשי"ן קמץ כמשפט בעבור הנח הנעלם. רק ושחטו הפסח לשון צווי מהבנין הקל. ולא מצינו מזאת הגזר' בכל המקרא מהבנין הדגוש. והיה ראוי השי"ן להיות חירק תחתיו.

כמו משכו. רק בעבור אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי"ן כמשפטם לעשות כן כמו בחרו לכם. ורבים ככה. על כן יהיה השי"ן בפת"ח גדול בלשון צווי. ושניהם מבנין א' :

כב **ולקחתם**. עתה פי' איך יקחו מהדם ויתנו על המשקוף : מלת **אגודת**. כמו חבורה. כמו ויהיו לאגודה אחת ור' מרינוס אמר כי האלף נוסף והוא מגזרת גדוד. ואחרים אמרו כי האלף שורש כמו וחשב אפודתו. והגאון פי' האזוב מלשון ערבי זעתי"ר ובלשון לעז אוריגני"ו והוא עשב נכבד במיני מטעמים. וזה לא יתכן כי הכתוב אומר על האזוב אשר יצא בקיר ולא ידעתי מהו. רק מדרך הסברא אינו עשב תקיף כי הוא הפך הארז שהזכיר הפסוק. ויש אומרים כי הפסח היו שוחטין אותו בסף השער. וטבלו האזוב בו ויגיעו אל המזוזות. כמו וימד סף השער אמות הספים. ואחרים אמרו כי הוא כלי ועליו היו שוחטים. כמו משכב וספות. ועוד אפרש עד בקר :

כג **ולא יתן המשחית**. לא יניחנו כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה. והנה המשחית ברשותו ואם יניחנו כאילו נתן לו רשות :

כד **ושמרתם**. רבים חשבו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות חיוב לדורות. בעבור כי הדבר הזה סמוך אל לקיחת האזוב וטבילתו. ועוד כי כתוב אחר כן אשר פסח על בתי בני ישראל. ובדרך הסברא נכון היה. לולי קבלת האמת הנגמרת. הנה הנכון שמלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח. וטעם שאלת הבנים בראותם כל המשפחה חבורה אחת אוכלים שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועצם לא תשברו בו ובן נכר ותושב ערל ושכיר לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרים :

כה **והיה**. עתה פי' כי שחיטת הפסח תלויה בארץ. ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מצוה עליונה היתה. ולא עשו פסח אחר במדבר כי בהר סיני היו עם הישוב וימצאו מצות. ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו :

כו **והיה**. מה העבודה הזאת. השנוי שהזכרתי :

כז **ואמרתם זבח פסח**. מצאנו פסוח והמליט. והטעם כמו חמלה. ובעבור שהשם חמל על בכורי ישראל בעבור דם השה נקרא השה פסח. כמו ושחטו הפסח. והגאון אמר שהוא מגזרת פסח. כי הפסח ישען על רגלו התמימה. והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית מצרים ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו. וכמוהו עד מתי אתם פוסחים :

כח **וילכו ויעשו בני ישראל** : שלקחו שה בעשור לחדש כאשר צוה השם למשה ולאחרן זאת חקת הפסח כן עשו :

כט **ויהי בחצי הלילה**. השניה. אמר יפת כי השבויים הטוחנים בריחים ביום בבית הסוהר יכניסם בבור בלילה וישימו הריחים על פי הבור. וזהו אשר אחר הריחים. והנה הוא כמו בבית הסוהר :

ל **ויקם**. הוא בעצמו כמו ועבד הלוי הוא בעצמו : **כי אין בית**. על הרוב ידבר הכתוב :

לא **ויקרא**. מדרך הסברא כי משה ואהרן לא היו בליל ט"ו בארץ רעמסס עם ישראל. רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהיה שם פרעה. והנה יצאו הם מפתח ביתם במצות השם בחצי הלילה. ונתן להם רשות פרעה שילכו ישראל לעבודת השם. והנה הלך משה עם עבדי פרעה לרעמסס להוציא ישראל. וידוע היום כי יש בין מצרים הישנה שיש שם אוצרות יוסף ידועים עד היום. ובין רעמסס ששה פרסאות. והנה החלו לצאת בבקר והיא עת עלות עמוד השחר שיחל להראות אור השמש בעבים והנה יש בין תחלת זה הרגע עד עת זרוח השמש שעה ישרה ושליש שעה. והנה יש לנו בקר והחשך גדול. כמו ותשכב מרגלותיו עד הבקר. ושם כתוב. בטרם יכיר איש את רעהו. והנה היו מישראל שיצאו בתחלת עמוד השחר ועודנו לילך בדרך התורה עד זרוח השמש ואלה היו קרובים אל מצרים. והאחרים שהם רחוקים יצאו בו ביום כי קהל רב היה. ויותר יש מתחלת רעמסס עד סופה משמונה פרסאות. על כן כתוב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה. וכתוב אחר היום אתם יוצאים. ועוד ובני ישראל יוצאים ביד רמה. וכתוב שם ומצרים מקברים. וביום יקרבו וכבר פירשתי: **גם אתם. כדברכם**. שתלכו דרך שלשת ימים גם כאשר דברתם. וגם מקננו ילך עמנו:

לב **וטעם וברכתם גם אותי**. שיברכו אותנו ויתפללו בעדו: **וטעם גם**. שנתן להם זבחים כאשר אמר לו משה:

לג **ותחזק**. לשון נקבה כי מדינת מצרים כוללת הכל: **וטעם כלנו מתים**. פירשתי במלת פן יפגענו:

לד **משארותם**. כלי עץ. כמו טנאך ומשארתיך. כי חמוריהם היו טעונים בגדים ששאלו ממצרים:

לה **ובני ישראל**. כל אחד שאל כפי מעלתו. כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבנים היקרות והבושם והשמן:

לו **וינצל**. ו. לא מצאנו גזרת הצלה מהבנין הקל רק מהנוסף או מהדגוש. ושניהם פעלים יוצאים כי אין הפרש בטעם בין וינצלו. ובין ויצל אלהים. רק בבנין הנוסף יזכיר הפעול. ולא כן בדגוש:

לז **ויסעו**. היה הסמ"ך ראוי להדגש בהתבלע הנו"ן. כמו ויגשו. ויתנו. אולי בא כן להקל על הלשון: **מרעמסס**. בפתח תחת הרי"ש ושו"א תחת העי"ן והוא שם מחוז ולא עיר: **סכתה**. אל סכות. וזכר הגבדים ואין צורך להזכיר הנשים. כי הם כמו הם או יותר: **לבד מטף**. שהוא פחות מכ' שנה:

לח **וגם ערב רב**. מאנשי מצרים שהתערב עמהם. והם האספסוף שנאספו עליהם:

לט **ויאפו**. הנה הבצק שהוציאו ממצרים היה בו שאור ולא אפוהו עד שחנו בסוכות:

מ **ומושב בני ישראל**. חשבונות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים. והנה אזכיר מקצתם. ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום. ואבשלום לא היה בן ארבעים שנה גם לא נשלמה מלכות בית דוד. ומפרשים אמרו כי זה חשבון מיום שבת הארון בקרית יערים. וכתוב ויהי בשלשים שנה. יש אומרים בן

שלשים שנה נתנבא. ויש אומרים ליובל. ויש אומרים למציאת ספר תורה שמצא חלקיהו הכהן ואני לא ידעתי כי הם סברות בלא יסוד ומשענת. וכתוב ובעוד ששים וחמש שנה. וזו הנבואה היתה בימי אחז ומלכותו היתה שש עשרה שנה. ובשנת שש לחזקיהו בנו גלתה שומרון. ע"כ הוצרכו המפרשים לומר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס. וישראל גלה יגלה מעל אדמתו. ואחרים אמרו משנת הרעש. וכאשר חפשונו שנות שבא ישראל במצרים בימי יוסף ואחיו. הנה לא יגיעו מספר ימי הכתוב כי אין ספק כי קהת מיורדי מצרים היה ונחשוב כי הוליד עמרם בנו בסוף ימיו גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו והנה מספר חייהם מאתיים ושבעים שנה ומשה בן שמונים שנה בצאת ישראל ממצרים והנה הכל ג' מאות ונ"ן שנה הנה חסרו לנו שמונים. והזקנים הוסיפו אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות. כי ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה אינו דבק עם וענו. רק עם יהיה זרעך. וכמוהו רבים. ובפרשה הזאת מיום הראשון עד יום השביעי. ואחר שמצאנו כתוב שהשם אמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה. ידענו כי חשבון מושב בני ישראל תלוי בקץ אברהם. הוצרך בעל סדר עולם לומר כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן. והוצרכו המפרשים לומר כי נבואת אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. איננה דבקה עם הפרשה הנזכרת. אבל אחר זה נאמדה. ואין צורך לכל זה רק חשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק. ואלה השלשים שנה הנוספים מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים ובא עם אביו אל חרן כאשר כתוב ויבואו עד חרן וישבו שם ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה ולא שב אל חרן. והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העיקר כי לו נתנה ארץ הכנעני. ויהיה פסוק אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה. והנה פי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שהיו גרים שם. גם אבותיהם היו גרים. ככתוב כמעט וגרים בה. ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם: **שלשים שנה וארבע מאות שנה.** מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו:

[מא] וטעם ויהי מקץ ש. לשים שנה. להודיע כי בעבור צעקתם אל השם לא יצאו. עד שהגיע הקץ שגזר עליהם:

[מב] ליל שמורים הוא לה'. על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא לה'. ובסוף שמורים לכל בני"י לדורותם. נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם. ילא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף. צוה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם. וטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה. ויש מפרשים אותו כטעם שומרי החומות. שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים. וככה רמזו חכמינו ז"ל הגיע זמן קריאת שמע של שחרית:

[מג] ויאמר. בעבור שהזכיר ליל שמורים שהוא ליל חמשה עשר שבו יאכל הפסח. השלים לפרש חוקת פסח דורות. והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה ולא הזכיר על מצות, ומרורים כי כבר הזכירו בפסח מצרים. והנה הטעם תאכלו הפסח לדורות כפסח מצרים. והוסיף מצות אחרות. רק מצות המשקוף והמזוזה אינה מענין אכילת הפסח. הלא תראה בתחלת הפרשה כל בן נכר לא יאכל בו. והטעם כמו ממנו. כי נכון הוא בלשון הקדש גם בלשון ערבי לומר כך. וכמוהו והנותר בבשר ובלחם:

[מד] וכל ומלתה אותו. לרצונו. שישוב לדת ישראל אם הוא בן מצוה. ומשפט מקנת כסף או יליד בית שוה. רק דבר הכתוב בהוה יותר :

[מה] תושב. מישראל או שכיר. לא יאכל הפסח אם לא יכום על השה כמשפט כל העדה :

[מו] בבית אחד יאכל. כפסח מצרים. והעד לא תוציא מן הבשר חוצה. וחכמינו ז"ל אמרו בחבורה אחת והוא הנכון :

[מז] כל עדת ישראל. כל בני מצוה חייבים לעשות הפסח. וכאשר חפשתי בתורה מצאתי שלשה ועשרים כריתות האמורים בתורה כולם הם במצות לא תעשה. אבל במצות עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה. אולי היה כן בעבור כי יציאת מצרים להזכירה חיוב. ואין נזכרה יותר מאכילת הפסח בזמנו. ובהתחלת עשרת הדברים אמר אשר אולי זה על הפסח שעשו במדבר סיני שמלו הגרים. ואל הוצאתיך מארץ מצרים : תתמה בעבור שהוא כתוב במקום הזה. כי בפרשת רדת המן ^(מח) וכי יגור אתך. טעם אתך בארץ מצרים : וטעם ועשה כתיב שיקח צנצנת ויתן שם מן ויניחהו לפני העדות. ועוד פסח. והוא רוצה לעשות הפסח ימול בתחלה. וטעם וכל לא צוה השם לעשות ארון העדות. וכמוהו הוצאתי את ערל לא יאכל בו. על ישראל שלא ימולו. כמו הילודים צבאותיכם :

[מט] תורה. זה הגר הוא גר צדק. לא גר שער : הבא אחריו שדבר השם למשה לקדש הבכורים. ובחצי ^(ס) טעם ויעשו כל בני ישראל. ל. וכבד הזכיר זה למעלה. הלילה היתה מכת בכורים. ובצאת ישראל ביום צוה השם מיד לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם :

[נא] ויהי בעצם. לפי דעתי זה הפסוק דבק עם הפסוק במדבר בדרך :

שמות פרק-יג

[א] וידבר. אחז דרך קצרה כי משה כנגד כל ישראל. ויפת אמר כי המצוה על משה לקדשה בפה. הפך וטמאו הכהן. כי הכהן קדוש הוא ולא יטמאנו רק בדבור. שיאמר בפה שהוא טמא :

[ב] פטר. פתיחת כמו ופטורי ציצים. והטעם הבן שפתח תחלה הרחם ומלת רחם זרה כי משפט לשון הקודש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון :

[ג] ויאמר משה. ביום ט"ו יום אמר זכור. כמו והיה היום הזה לכם לזכרון : וטעם מבית עבדים. שהיו מעבידים אותם כאלו היו עבדיהם ובמקום אחר אמר מכור הברזל. כי המצרים חזקו עליהם והשם הוציאם בחוזק יד מהחזקים :

[ד] היום. הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ וככה תעשו לדורות כמו שעשיתם ביום שיצאתם. וכאשר היה זה בזמן שהאביב נמצא. ככה תעשו בכל שנה בעת המצא

האביב בארץ ישראל. וזהו האביב שעורה. ופי' אביב כמו בכור. כי הוא מגורת
אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד. או חכם לתלמיד שלמד. וכתוב כי השעורה
אביב. והעד שאמר בחג שבועות בכורי קציר חטים :

ה **והיה וגו'.** לא הזכיר כ. ל השבעה כי כבר הזכיר זה במקום אחר :

ו **שבעת.** זאת היא העבודה :

ז **מצות.** הנה השבת הזהיר על גר אשר בשעריך. כי על זה התנאי יגור בשעריך
שלא יעשה מלאכה לפניך בשבת. וככה ביום הכפורים כי כן כתוב. וככה בפסח
שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותו וזהו טעם בכל גבולך :

ח **בעבור זה.** אמר ר' מרינוס פי' בעבור זה. היה ראוי להיותו הפך זה בעבור
שעשה ה' לי. והביא רבים כמוהו לדעתו ולפי דעתי אין אחד מהם נכון. כי איך
נהפוך דברי אלהים חיים. וטעם הפסוק הפך מחשבתו. כי אין אנו אוכלים מצות
בעבור זה רק פי' בעבור זה בעבור זאת העבודה שהוא אכילת המצה ולא יאכל
חמץ. שהוא תחלת המצוות שצוה לנו השם. עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו
ממצרים והטעם לא הוציאנו ממצרים רק לעבדו ככתוב בהוציאך את העם
ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ
מצרים להיות לכם לאלהים :

ט **והיה לך.** יש חולקין על אבותינו הקדושים שאמר כי לאות ולזכרון. על דרך
כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרורותיך. גם וקשרתם לאות על ידיך כמו
קשרם על לוח לבך תמיד גם וכתבתם על מזוזות ביתך. כמו כתבם על לוח לבך.
ומה שיהיה לאות ולזכרון. שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים.
ואין זה דרך נכונה כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה. והנה כל מה שהזכיר
הוא דרך משל. ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה. רק הוא כמשמעו. על
כן לא נוציאנו מידי פשוטו. כי בהיותו כמשמעו איננו מכחיש שקול הדעת. כמו
ומלתם את ערלת לבבכם. שנצטרך לתקנו לפי הדעת. וא"ר משה הכהן כי יד
ברוב המקרא היד השמאלית. אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים. ידה ליתד
תשלחנה. ודברי הקבלה חזקים ואין צריכין חזוק :

י **מימים ימימה.** כמו ימים תהי' גאולתו והטעם משנה לשנה ותחלת השנה
ע"פ קריאת ב"ד :

יא **והיה.** הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב לכולם : וטעם **נשבע לך.** כמו כי לך
ולזרעך אתן את כל הארצות האל :

יב **והעברת.** תעביר לשם שלא יתערב עם אחר. והנה אלה שתי מצות צוו ביום
ט"ו : **שגר.** על משקל ארץ. שלא ישתנה בסמיכה רק נמצאו מלות זרות ואלה הם
שגר אלפיך ובחדר משכבך. הבל הבלים. מספח חמתך. וסגור דלתך. ולא מצאתי
יותר :

יג **וכל פטר חמור.** שהוא טמא תפדה בשה : **וערפתו.** יש אומרים תכתוב על
ערפו קדש והאומר כזה אומר אני שהוא חמור קשה עורף. כי הנה כתוב הוא
יערוף מזבחותם. וערפו שם את העגלה בנחל. שהפירוש לכרות העורף. כאשר
פירשו מעתיקי הדת. כי כל בכור שלא יקרב לגבי המזבח או לא יפדה חייב מיתה.

כי כל בכור מצרים אדם ובהמה מתו. כי ה' לא מלטם מן הגזירה שגזר על בכורי מצרים רק שיהיו מוכנים לעבודתו. ולא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם על כן לא יפדה בכור מין אחר:

[יד] והיה. אמר ר' יהודה הלוי ז"ל כי מחר חסר אלי"ף והטעם מה שהוא אחר היום:

[טו] ויהי. החל לומר בחוזק יד הוציאנו. ושב לפרש מה היתה היד החזקה והיא מכת הבכורים. כי על יד זה יצאו ממצרים ולא על יד מכת הראשונות. וככה אמר המשורר למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו. ומשה תפס דרך קצרה כי ידוע היה באמרו ויהרוג ה' כל בכור והציל בכורינו ובכורי בהמתינו. ועם זה ידבק על כן אני זובח. ולא עם הריגת בכורים: כל פטר רחם הזכרים מהמין הראוי לזבח לפני השם:

[טז] והיה. הזכיר על ב' המצות והיה לאות על ידכה ומה שהעתיקו חכמינו ז"ל לכתוב הפרשיות הוא האמת ולטוטפות כמו זכרון. וי"א כי הטי"ת כפול. ופי' כמו דבר מגזרת והטף אל דרום. והוא רחוק בעיני:

חסלת פרשת בא אויל מורד בעושהו היצלח. בשלותו כבדו חץ יפלת. ראה שובב ושים אל לבך. כל דבר פרעה בפרשת בשלח:

פרשת בשלח

[יז] ויהי בשלח. וי"ו ולא נחם. כפ"א רפה בל' ישמעאל. וידוע כי ממצרים עד ירושלים דרך פלשתים אינו מרחק רב והוא כמו מהלך עשרה ימים בדרך הישרה. ולולי זה איך המובאים השבטים בחמוריהם עד מצרים. אם היה הדרך רחוק מאד מה היה מספיק שיאכלו הם וחמוריהם ובעלותם מביאים שבר לבתיהם: **כי קרוב הוא.** א"ר משה אע"פ שהוא קרוב. וכמוהו לפי דעתו כי עם קשה עורף הוא. רפאה נפשי כי חטאתי לך. כי רכב ברזל לו. ולפי דעתי אין צורך. כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור שהוא קרוב. והנה נחם דרך רחוקה שלא יראו מלחמה ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה. וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק וידע שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים. ואמר פן ינחם העם. כי דברה תורה כל' בני אדם שיבינו הלומדים:

[יח] ויסב. מבעלי כפל סבב. גם יבא על משקל אחר. ויסך בדלתים. ויגל את האבן. ולא תשמע אל דברי האומרים ששרשו נסב: ומלת המדבר. מושך עצמו ואחר עמו והוא דרך המדבר מדבר ים סוף. וכמוהו הארון הברית הארון ארון הברית. ועץ הדעת. דעת טוב ורע. הספר המקנה. היין החמה. וכמוהו רבים. וסוף הוא שם מקום. וי"א שהוא מגזרת סוף דבר כי הוא סוף העולם. והוא ים אוקיינוס כאשר כבר זכרתי. וזאת טעות גדולה. כי הוא ים מזרחי כנגד מצרים. וים ספרדי גדול ממנו: **וחמושים.** י"א מלאים הון שיש להם כל צרכיהם. והנה כתוב וגם צדה לא עשו להם ומה טעם להזכיר זה עתה. רק פירושו חגורי חומש

למלחמה. כמו חלוצים תעברו. שפירושו חגורי חלוצים. והעד הנאמן ואתם תעברו חמושים ובמקום אחר קראם חלוצים. כי מה טעם להוליך צדה לפני אחיהם. וטעם להזכיר הכתוב וחמשים במקום הזה כי למעלה כתוב בראותם מלחמה. כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה. ולא כמו עבדים בורחים:

יט **ויקח**. הזכיר למעלה עלו בני ישראל. החיים בדור ההוא. גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם שעל ידו ירדו מצרימה והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם ובניהם לבניהם. והנה משה נתעסק לקיים השבועה שלא תבא אשמה על ישראל. כי ראינו שנשיאי ישראל נשבעו לגבעונים והם לא נשבעו להם אלא על תנאי שהם רחוקים כמו שאמרו. ואחר שנמצאו קרובים היה נכון שלא ישמרו שבועתם. ולא יעברו הם וכל ישראל על מצות לא תחיה כל נשמה. רק בעבור כבוד השם עשו שלא יחללוהו. ואחר שנים רבות העניש השם בני ישראל. בעבור שהניח שאול להמית את הגבעונים שהיו בנוב עיר הכהנים. והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירום תולעים ויבאש. ולא ישארו בשנים מועטות רק העצמות:

כ **ויסעו**. באיתם. הוא מדבר שור כאשר אפרש:

כא וה' **הולך לפניו יומם**. ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו. ויושב קדם סלה. והכתוב ידבר כלשון בני אדם בעבור כי כח השם הולך עם ישראל. כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו. וטעם בעמוד ענן שלא היה כדמות העבים. רק כדמות עמוד נטוי מן השמים על הארץ. ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הבית עליו. וטעם ללכת יומם ולילה. בעבור כי המחנה היה גדול ולא יכלו ללכת רק מסע מעט. על כן היו הולכים מקצת יום גם מקצת לילה ואלה השנים עמודים היו לפניו עד שבאו אל הים כאשר אפרש:

כב **לא ימיש**. פעל יוצא. כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודים לפני העם. ומלת יומם לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ. כי יום ימצא בתורה ונביאים ובכתובים והוא לילה. כי כתוב ביום הכותי כל בכור. וזה היה לילה. וכתוב היום הזה יום בשורה הוא והוא היה לילה. כי שם כתוב וחכינו עד אור הבקר. וכתוב יום צעקתי בלילה נגדך:

שמות פרק-יד

א **וידבר**. מדרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם למה עשה כן. כי כל מעשיו בחכמה וחכמת האדם כאין נגדו. והזכרתי זה בעבור שתראה בזו הפרשה שצוה השם שישבו אחורנית דרך ערמה. כדי שיצא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים. ומחשבות השם עמוקות:

ב **פי החירות**. הוא הנקרא פני החירות ונקרא כן בעבור שהפה בפנים. והוא שם מקום: **לפני בעל צפון**. אמרו. כי חרטומי מצרים עשו בדבר המזלות צורות נחושת. וזהו בעל צפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים לעבור הצורה. ובעבור זה

כתוב כי ברח העם. ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר. נראה לפרעה מדבריו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם. וכאשר שמע פרעה שישראל החלו ללכת דרך המדבר ואחר שהרחיקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת. אז חשב פרעה כי כל מה שדבר משה בערמה היה כי אין דעתו לזבוח כי אם לברוח. כי הבורח ישתבש עליו הדרך ולא ידע אי זה דרך ילך: **נכחו**. באה זו המלה בחירק. כמו אחרי נפלו ורבים ככה:

ג ואמר פרעה לבני ישראל. כמו אמרי לי: **נבוכים**. בשורק תחת חולם. כמו לא תעבורי מזה. כי הוא מבנין נפעל. כמו נכונים. והנה נבוכו. והעיר שושן נבוכה. כמו והממלכה נכונה. והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה. ונויין נבכי ים שורש. ופירושו מעמקי ים ואין לו טעם במקום הזה: **סגר עליהם המדבר**. שנסגרו עליהם דרכי המדבר ולא ידעו אנה ילכו ואנה יצאו כמו הבורחים:

ד וחזקתי. כאילו שכח המכות שהוכו בעבור ישראל: **ואכבדה בפרעה**. אז יראה כבודי בעולם לטבוע פרעה וחילו: **וידעו מצרים**. הנשארים. גם הנטבעים לפני מותם כי אני ה': **ויעשו כן**. אחז הכתוב דרך קצרה. לומר ששבו אחורנית:

ה ויגד. כי אין הולכים כי אם לברוח:

ו ויאסר. בצווי. כמו ויבן שלמה את הבית:

ז ויקח שש מאות רכב בחור. מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו: **ושלישים**. דע כי המלך דומה כמו אחד בחשבון. על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית. מגזרת שנים. ואשר הוא במעלה השלישית יקרא שלישי:

ח ביד רמה. לא יצאו כדמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה:

ט וירדפו. מנהג הלשון לומר ככה. כמו וכל העם רואים. וירא העם וינועו. והטעם כאשר ראו כן נעו ועמדו מרחוק. וככה כתיב וירדוף אחרי בני ישראל. והנה טעם וירדפו כאשר רדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על היס. והזכיר כל סום פרעה שלא באו מפוזרים רק כולם יחד. **ופרשיו**. רכבי הסוסים. **וחילו**. רגליים:

י ופרעה הקריב. מחנהו. כי הקריב בכל המקרא פועל י וצא:

יא ויאמרו. מצאנו בלי הקדש מלות שהם מענין אחד שניהם נחברים והאחד יספיק. והנה זאת המבלי אין קברים. כמו הרק אך במשה: **להוציאנו**. בקמץ גדול תחת קמץ קטן. כמו ואומר אין רואני:

יב הלא זה הדבר. איננו מפורש. רק ידענו כי כן היה. כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה. והדבר הזה הוא בכלל ולא שמעו אל משה:

יג התיצבו וראו את ישועת ה'. כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום. יש לתמוה איך יירא מחנה גדולה של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם. ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם. התשובה כי המצרים היו אדונים לישראל וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול

מצרים ונפשו שפלה. ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו. והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה. הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל. והשם לבדו שהוא עושה גדולות. ולו נתכנו עלילות. סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים. כי אין כח בהם להלחם בכנענים עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות. והיתה להם נפש גבוהה כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת ואלה שמות:

יז ה' **ילחם לכם**. בעבורכם. וככה כל מלחמה שאחריה למייד היא לעזר ע"כ פירש רבי משה הכהן כי רבים לוחמים לי מרום. בשבילי. וטעם מרום. מלחמת מרום. כמשפט כל היושבים: **ואתם תחרישון**. הפך ויצעקו בני ישראל:

יח **מה תצעק**. יש אומרים כי משה היה צועק אל השם. וזה איננו נכון כי כבר דבר לו ואכבדה בפרעה. רק נאמר על משה שהוא כנגד כל ישראל. בעבור שצעקו בני ישראל אל ה': **ויסעו**. מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים:

יט **ואתה**. אמר השם למשה הרם את מטך ובקע את הים טרם שיסעו. כי לא אמר לו שיכה הים רק שיטה ידו על הים במטה. כדרך ויט משה את מטהו על השמים. וידענו כי המטה לא בקע הים רק מרגע נטות משה ידו על הים יולך ה' את הים ברוח קדים עזה או יבקעו המים. כי כן כתוב:

יז **ואני**. ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל. ואין צורך שיכנסו בים. רק צוה ה' לעשות כך בעבור שיכנסו המצרים אחריהם ויטבעו. וממדבר איתם נכנסו ישראל אל הים ולמדבר איתם יצאו כאשר אפרש:

יח **וידעו מצרים**. הנשארים: **בהכבדי בפרעה**. שהוא בעצמו יטבע עם רכבו ופרשיו:

יט **ויסע מלאך האלהים**. זה היה קודם דבר אל בני ישדאל ויסעו. והנה פי' וכבר נסע. וכבר הראיתוך רבים כזה. ובעבור שאלה הג' פסוקים דבוקים זה עם זה וכל אחד יש בו ע"ב אותיות. על כן מצאנו בספרים כתוב סימן סוד השם המפורש. ולפי דעתי בעבור כי מספר השם הנכבד. יעלה לע"ב אותיות כאשר אפרש בפרשת כי תשא. על כן כתוב ככה. ובספר רזיאל הרוצה לעשות שאלת חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק. ויהי בשלשים שנה. כי הוא ע"ב אותיות: **מלאך האלהים**. הוא השר הגדול ההולך בענן. והוא הכתוב עליו וה' הולך לפניו יומם וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו. והאומר כי מלאך אלהים הוא הענן יראה לנו אנה מצאנו עמוד הענן נקרא מלאך האלהים. ואם המלאך הוא העמוד למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם. ואם השיב לנו הטעם כפול. אין משפט לשון הקדש לכפול רק הנבואות והתוכחות. רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול:

כ **ויבא**. המלאך. ויהי הענן והחשך. בין מחנה למחנה. ויאר את הלילה כמשפט כל הלילות. לישראל לעבור הים. כי בלילה עברו. ואמר ר' מרינוס כי פי' ויאר את הלילה ל ויחשיך. וכמוהו ולילה אור בעדני. ובדברי חכמינו ז"ל אור לארבעה עשר. והמפרש כזה השיב חשך לאור ואור לחשך. כי לא יתכן בכל לשון שיהיה פי' מלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כנוי. כמו ברך נבות אלהים. ומלת אור בעדני פירשתיה שהיה אור בעצמו גם חז"ל אמרו אור לארבעה עשר לישנא מעליא הוא. והנה הוא כמו כנוי. ומה טעם להזכיר ויחשיך את הלילה כי כל לילה

חושך הוא. רק ויאר את הלילה כאשר עשה מיום צאת ישראל ממצרים כי עמוד האש בכל לילה היה. ואם אין להם אור איך יעברו את הים כי הנה פרעה בא בים והשם השקיף עליו באשמורת הבקר. ורוב ישראל כבר עברו :

כא **ויט**. כל הלילה אפי' בעת עבור ישראל לא סר הרוח :

כב **ויבאו בני ישראל בתוך הים**. אל תחשוב בעבור שאמר הכתוב בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף. רק אם נכנסו אפילו חצי פרסה בתוך הים יקרא תוך הים. כמו והאספסוף אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה. וטעם בתוך הים המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה : **והמים להם חומה**. שנקרשו המים. וכתוב נצבו כמו נד נוזלים. ואחר עבור רוב ישראל המים שהיו להם חומה נמסו. וזהו וישבו המים על מצרים. והם הבדילו בין המצרים ובין היבשה על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו כי היו חושבים שיצאו אל היבשה. וחומת המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה. והרודפים אין ספק שראו האור איך היו ישראל עוברים :

כד **ויהי באשמורת**. האל"ף נוסף : **וישקף**. הטעם מלאך ה' הוא הנזכר. וכמוהו בדבר גדעון. כי השליח יקרא בשם השולח כי אחר שצוהו לעשות כן הוא עושה : **בעמוד אש וענן**. בין שני העמודים : **ויהם**. יתכן שבעבור זה אמר המשורר קול רעמד בגלגל. וככה וברקים רב ויהם ובמקום אחר ויהמם :

כה **ויסר**. מהבנין הכבד הנוסף. והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת סמ"ך. וכבר הזכרתי דקדוקו. וי"א כי טעם ויסר את אופן מרכבותיו שהתירו קשר האופן מהסוסים לברוח להיותם קלים ומהומת השם הכתובה למעלה נפלה עליהם ועל סוסיהם ולא יכלו לנהגם רק בכבדות. ואחרים אמרו כי הוא מגזרת סורר. שרצה ההולך לפניהם להפוך המרכבה : **נלחם להם במצרים**. בעבורם. והתברר דבר השם שאמר וידעו מצרים כי אני ה' לפני מותם :

כו **וישובו המים**. שהיו חומות אליהם כאשר היו בתחלה :

כז **לפנות בוקר**. קרוב מבוקר : **לאיתנו**. לתקפו. והוא שם דבר כמו נהרות איתן : **נסים לקראתו**. פירשתיו שהם חושבין בנוסם שהם חוזרין ליבשה והם הולכים לקראתו. ישתחקו עצמות חוי הכלבי שאמר כי משה ידע עת מיעוט הים ברדתו. ועת רבותו בעלותו בהמשכו. והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו. ופרעה לא ידע מנהג הים על כן טבע. ואלה דברי שגעון כי מנהג הים ברדתו לא ייבש מקום וישארו חומות מים מימינו ומשמאלו כי הכל ייבש. ועוד כי לא יתברר סוף רדת הים ותחלת עלותו רק אחר שעות. ועוד לא השלימו ישראל לעבור עד שטבע פרעה וחילו : **וינער ה'**. מהבנין הכבד. וקרוב ממנו גם חצני נערת. כדרך רמה בים :

כח **וישובו המים**. שהיו חומות : **עד אחד**. אפי' אחד לא נמלט. וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד. והמשורר אמר אחד מהם לא נותר :

כט **ובני ישראל**. טעם להזכיר זה פעם אחר. כי פרעה היה טובע ועוד נשאר אנשים מישראל בים עוברים. וזה ה' פלא בתוך פלא כי במקום שהיו ישראל עוברים בים היה שם רוח קדים מייבש ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להמם המים שנקרשו ונעשו חומות. והנה שתי רוחות בים ושני המקומות

קרובים. והעד הנאמן על זה הפי' שכתוב בשירה. וברוח אפיך נערמו מים. וזאת הרוח היתה עם ישראל. וכתוב נשפת ברוחך כסמו ים. וזו היא שטבעה המצריים. על כן כתוב בסוף השירה וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה וכי שש מאות אלף רגלי לא הי' רביעית המחנה. אולי על דרך אחר עברו. או נקרע ליי"ב קרעים כאשר אמרו חז"ל. וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב רק נכנסו באורך ויצאו אל המדבר שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש:

[ל] ויושע. עתה היו ישראל נושעים מיד מצרים כי עד עתה היה עליהם פחד המלך וכתוב כי המצריים טבעו בים. והים לא השליכם אל היבשה. כי כן כתוב תבלעמו ארץ. על כן פי' וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. שהיו ישראל על שפת הים. וראו מצרים מת כאשר טבע:

[לא] וירא. כאשר ראו ישראל זו המכה הגדולה יראו מהשם. כמו וירא דוד את ה' ביום ההוא במות עוזה אשר שלח ידו בארון: **ויאמינו בה'.** שהוא אמת. והאמינו במשה שהוא עבדו ולא יעשה רק מה שיצונו:

שמות פרק-טו

[א] אז ישיר משה. משפט לשון הקדש לוי' לשון עתיד תחת עבר עם מלת אז אז יבנה שלמה אז ידבר יהושע. אז יבדיל משה. וככה בלשון ישמעאל. משה לבדו חבר השירה ולמדה ישראל ושורר כ"א ואומר אשירה לה'. וכמוהו ויצו משה וזקני ישראל כי המצוה משה לבדו אמרה וזקני ישראל אמרוה לכל: **ויאמרו לאמר.** כל א' וא' ככה. או בכל דור ודור: **כי גאה גאה.** הראה גאותו. כי הסוס שיש לו גאוה וגבורה. והרוכב שהוא גבור. שניהם השליכם בים כמשליך חץ. כי רמה בים כמו נושקי רומי קשת:

[ב] עזי. אמר רבינו שלמה ז"ל. כי יש הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין עזי בקבוץ ע"כ אמר כי יו"ד עזי וזמרת יו"ד נוסף. ולא הראה לנו אחר כמוהו. ואמר כי וזמרת יה סמוך כאילו כתוב עז וזמרת יה היה לי לישועה. כי חשב כי כמוהו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. ומי שיבין בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם. כי לאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה איננו משפט לשון הקדש ולא לשון ישמעאל ואין הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין היותו בקבוץ. כי אמר הטריפני לחם חקי. נאמר ממנו כי חקך וחק בניך. והנה בשירה הזאת נהלת בעזך בקמץ חטף. וכמוהו ה' בעזך ישמח מלך. והנה היו"ד סימן המדבר. א"ר משה הכהן בעבור רי"ש וזמרת קמוץ. כי הוא וזמרתו יה. ואם אתן שנת לעיני קמוץ. כמו שנתי והנה נחלת שפרה עלי קמוץ. כמו נחלתי. ה' מנת חלקי וכוסי קמוץ. כמו מנתי והנה מה יעשה במלת ומנת המלך שהוא קמוץ והוא סמוך. וככה ים המלח. ים כנרת. ומי שהשיב לומר אלה זרות הן. נאמר לו שים עמהם עזי וזמרת יה. ולפי דעתי שמלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש כאילו כתוב עזי וזמרת עזי יה. והטעם בעבור שהזכיר למעלה סוס ורוכבו רמה בים

הודה כי לא היה זה בגאותו ועזו רק עזי ותפארת עזי הוא השם לבדו שהוא יה. וזהו אחד משלשה שמות העצם אשר פירשתי. ושלשתם מגזרה אחת. ובעבור כי מלת אהיה ידועה בלשון. הוצרך להחליף היו"ד בוי"ו בשם הנכבד. ומלת יה ידועה ובעבור אות הגרון נפתח היו"ד והיו"ד הנעלם הסירוהו. כי יש לו סוד אחר מדרך המספר. ומצאנו השם מחובר עם השם הנכבד. והוא כמו כי עזי וזמרת יה ה'. וכבר פירשתי כי השם פעם הוא שם העצם ופעם הוא שם תואר: זה אלי. תקיפי: ואנוהו. אושיבהו בנוה. וזה ישרת בעבור אחר זה אלהי אבי. והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב: וארוממנהו. שאספר גבורתו:

[ג] ה' איש מלחמה. שהוא מעמיד אוהביו הדבקים בו. והוא איש מלחמה לאויביהם. ופי' איש כעצם הדבר. והנה בכוכבים איש לא נעדר ובחיות איש אל עבר פניו ילכו. ובמלאכים והאיש גבריא'ל והנה איש מלחמה כמו בעל מלחמה. כמו איש אמונים איש שבו אמונים: ה' שמו. עתה יודע שמו. כמו הקורא למי הים ה' שמו. לבדו העושה ככה:

[ד] מרכבות פרעה. שהיו כבדות ועמהם חילו. כאילו ירה אותם כמו חץ שהוא קל. ובעבור שהזכיר חילו הזכיר שלישינו שהיו על כלו. ואמר יפת כי ים סוף. כמו קנה וסוף קמלו. ותשם בסוף. כי ים סוף קנה וסוף סביביו. ולא סביבות שאר הימים. ור' ישועה אמר שם עיר. כמו ים כנרת:

[ה] תהומות. תהומות הארץ. כמו תבלעמו ארץ. ושורק יכסיומו תחת חולם. כמו לא תעבורו מזה: במצולת. המים העמוקים. וכן ותשליכני מצולה בעמקי הגלים:

[ו] נאדרי. היו"ד נוסף כיו"ד אכזרי. ואמר פעמים ימינך ה'. כטעם כי הנה אויביך ה' נשאו נהרות. והטעם כי פעם אחר פעם. פעמים אין להם מספר תעשה ככה שתדעץ ימינך האויב: והנה נאדרי בכח הוא השם הנכבד. וי"א שהוא שב אל הימין:

[ז] וברוב גאונך. שהוא למעלה על כל גאה תוכל להרוס כל הקמים. ואין לך צורך לכלי ברזל להרסם רק חרוך לבדו תשלח ויאכלמו כקש לפני אש. כי החרון חום דומה לאש:

[ח] וברוח אפיך. כמו מרוח אפו יכלו. תגער במים ויקרשו: נערמו מים. כמו ערמת חטים: כמו נד נוזלים. והמים שמנהגם להיותם נוזלים ויורדים. שבו כמו נד. כמו קמו נד אחד. כמו חומה: קפאו תהומות. נקרשו. כמו וקפאון: בלב ים. באמצע הגוף כנגד רוחב הגוף:

[ט] אמר אויב. הוא פרעה ומלת תמלאמו קשה. ורבי מרינוס אומר תהיה מלאה נפשי מהם לקחת כל ממונם. כדרך בני יצאוני. והטעם דבק עם אחלק שלל. ואחרים אומרים מגזרת אשר מלאו לבו. ואחר כן אורישם: תורישמו ידי. תשמידם. וכן ואם לא תורישו:

[י] נשפת ברוחך. מגזרת נשף. כי בנשף הבאת רוח שהטביע אותם: צללו. מגזרת מצולות. כמו לקול צללו שפתי ובמים אדירים דבק עם צללו. כאלו אמר צללו במים אדירים כעופרת ועופרת מגזרת עפר. כי הששה מיני מתכות אם יושמו

תחת הארץ יחסר כל אחד מהם דבר ידוע בשנים ידועות. ולעולם העופרת תוסיף:

[יא] **באלם ה'.** הם מלאכי מעלה הקדושים. ובני אלים הם הכוכבים. ועוד אפרש זה בפרשת כי תשא: **נאדר בקדש.** הוא כסא הכבוד. וטעם **נורא תהלות** כי כל המהללים יראים הם להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבים להלל שמו. כי הוא לברו עושה פלא:

[יב] **נטית ימינד.** מהו הפלא כי שמך עליון בעליונים ומשם נטית ימינד ובלעי הארץ שהיא למטה מכל השפלים את האויב. והנה בדרך משל כי ברגע אחד הגיעה ימינד שהוא למעלה משמי השמים אל תחת הים. וטעם ימינד כחך:

[יג] **נחית בחסדך.** אמר נחית לשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות. וטעם בחסדך על עמודי הענן והאש כי הוא המנחה אותם. או זה רמז לאשר נחם עד עתה: **נהלת.** כמו אתנהלה לאטי: **בעזך.** ולא בעוזם: **אל נוח קדשך.** הוא הר סיני ששם שכן הכבוד. וכן כתוב ואביא אתכם אלי:

[יד] **שמעו עמים.** שהם סביבותיהם. גם יעברו עליהם: **חיל אחז יושבי פלשת.** יושבי ארץ פלשת. כי יושבי לאות על זה:

[טו] **אילי.** ביו"ד כמו כבשים. כי השרים כדמותם בצאן. והנה פלשתים ואדום ומואב לא נלחמו עם ישראל במדבר: **נמוגו כל יושבי כנען.** בעבור השמועות. כדרך ונשמע וימס לבבנו. גם יושבי כנען ארץ כנען:

[טז] **תפול עליהם.** שב אל אדום ואל מואב. אע"פ שהזכיר למעלה כנען וכמהו בעמוד ענן ידבר עליהם. כאשר פירשתי. וישם דמי מלחמה בשלום שב אל אבנר לבדו. את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו. שב אל אשתו ואמהותיו. וכל זה בעבור עד יעבור עמך ה' שעברו עליהם לפני בואם אל ארץ כנען: ואמר **עד יעבור.** פעמים כי סבבו את הר שעיר ימים רבים. וטעם **קנית.** שהיו עבדים למצרים. ואתה קנית אותי להיותם לך לעבדים:

[יז] **תבאמו ותטעמו.** תפלה שיעמדו שם הרבה ולא יגלו. כדרך בהר מרום ישראל אשתלנו: **בהר.** כמו ההר הטוב הזה והלבנון או רמז להר המוריה על כן כתוב אחריו מכון לשבתך פעלת ה'. וטעם **פעלת ה'.** שאתה כוננתו מקדם מכון לך. כי המקום הנזכר הוא כנגד המקום הנכבד מהעליון. כי מקומות הארץ משתנים כנגד הכוכב העומד על ראשם וחכמי המזלות יבינו זה. ומלת **מקדש.** כמו מקדש. וכמוהו השבת מטהרו. כי הדגש בטי"ת נוסף כדגש קו"ף מקדש ובעבור שהי' בקו"ף שוא נע נרפה הדל"ת. כי אין מנהג בכל המקרא דגש אחר שוא נע חוץ מגזרת שתים. וכבר הזכרתי דקדוקו. והנה **כוננו ידיך.** כמו פעלת כי הטעם כפול:

[יח] ה' **ימלוך.** כאשר יבנה בית המקדש לשמו אז תראה מלכותו בארץ. וטעם עולם ועד. על דרך קצרה כי הוא לעולם ועד עולם. ואל תתמה בעבור מלת עד שאינה סמוכה. כי הנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו. ומשפט לשון הקדש בהיות התנועה באות הבא אחר וי"ו יפתחוהו. כמו שור וכבש ועז ועבור זה נפתח ועד. והנה אמר ואוכל מכל ובסוף הפסוק הנחש השיאני ואוכל. על כן אמרו לעולם ועד:

{יט} כי בא סוס פרעה. לפי דעתי גם זה הפסוק מהשיר להזכיר הפלא שעשה בתוך פלא כאשר פירשתי. ומלת עליהם. שבה אל סוס פרעה ברכבו ובפרשיו. גם פרעה עמהם. כי כן כתוב אמר אויב שהוא פדעה ואחריו תבלעמו ארץ וכתוב מפורש ונער פרעה וחילו בים סוף:

{כב} ויסע. לפי דעתי כי עמוד הענן שהיה הולך לפניהם בצאתם ממצרים ועמוד האש ככה לילה ללכת יומם ולילה. ואחר שטבע פרעה וחילו אין להם פחד ולא יסעו בלילה. והנה לא תמצא בפרשת בהעלותך שבלילה נסעו. והנה הסיעם משה על פי השם. ואינם רק ששה מסעות עד הר סיני. והם פחותים מארבעים יום והאוויר טוב לא לח ולא קד. ומי שאין לו אהל יוכל לעמוד באויר ולא יזיקנו. ובבואם אל מדבר סיני עשו כלם סכות כי שם עמדו כמו שנה. ומשה הודיעם כי שם יתעכבו עד שיעשו המשכן. כי בעבור זה הוציאו עצי שטים ממצרים כאשר אפרש ולהיות זכר לסכות שעשו שם היה חג הסכות. כי הכתוב אמר כי בסכות הושבתי את בני ישראל. ואיך ישבו בעננים כי הסכות אינם דומים לעננים. ועוד אפרש למה חג הסכות בחדש השביעי. וכאשר נעשה המשכן ירד השם בעמוד ענן עליו. כי כן כתוב ואש תהיה לילה בו. ובנסוע הענן יסעו בני ישראל. ובעבור זה כתוב ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם והנה שנים עמודים הם שמתחלפין על המשכן. ואם קבלה היא ששבעה ענני כבוד היו. נניח סברתנו ונסמך על הקבלה: **אל מדבר שור.** הוא מדבר איתם בעצמו. אולי שתי ערים היו במדבר שנקראו כן. או יש למדבר שני שמות. והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור. ע"כ בהודעי נפתח בי"ת במדבר: **ולא מצאו מים ויבאו מרתה** וכתוב ויסעו מים סוף. כמו ויסע משה את ישראל מים סוף. וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה:

{כג} על כן קרא שמה. הקורא. כמו אשר ילדה אותה ללוי:

{כד} וילונו. מבנין נפעל. כמו ויכונו מן נכונו. מהפעלים השניים או מעלומי העי"ן. ואילו היה מבעלי הנו"ן היה על משקל ויגשו:

{כה} ויצעק. זה העץ לא ידענו מה היה. רק דבר פלא היה. ואילו היו המים עומדים היינו אומרים דרך רפואה היה ונכון הוא מה שאז"ל: **שם שם לו.** השם לישראל: **חק ומשפט.** ליסר אותם וללמדם. וטעם **ושם נסהו** על דרך כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים וככה ויענך וירעיבך. ולמען נסותך להיטיבך באחריתך להיטיב הסובלים שלא הלינו על משה:

{כו} ויאמר אם שמוע תשמע. כבר הזכרתי כי כל שמיעה שאחריי למ"ד או בי"ת. אין פ"י לשמוע הדבר. רק להבין טעם הענין הנושא הדבר. והנה זו השמיעה שיבין מה מצווה לעשות: **והישר בעיניו תעשה.** אלו מצות עשה: **והאזנת למצותיו.** מצות לא תעשה להתבונן מה הם: **ושמרת כל חקי.** שלא יעבור עליהם. כמו ולא תלכו בחקות הגוי. וחקת השם שלא יעשו כמעשיהם: וטעם **כל המחלה.** יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרים בעבור שמרדו בי. ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם. ועוד כי אני ה' אהיה רופאך מכל מחלה שגזרתי להיותה על הארץ. אין לך צורך לרופא כאשר רפאתי המים המרים שאין יכולת ברופאים לרפאם. והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה. כי מימי היאור היו מתוקים ולא יכלו לשתות מהם. וכאן המים המרים שבו מתוקים. והנה השם עשה הדבר והפכו. על כן יש לך להשמר שלא תמר בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך:

כז **ויבואו**. אמר הגאון שבעים מיני תמרים היו. ואחרים הוסיפו לכל שבט ושבט ואחרים אמרו לכל איש ואיש. ואין צורך לדברים האלה כי המעינות שהיו ייב ושבועים תמרים לא נבראו עתה בשביל ישראל. ואין זה זמן בשול תמרים. ולפי דעתי כי ישראל לא ישבו במרה רק יום אחד. והתעכבו באילים כמו כי יום. על כן אמר הכתוב ויחנו שם על המים. על כן אמר בפסוק הבא אחריו כי בחמשה עשר יום לחדש השני נסעו מאילים. והנה בט"ו ימים חנו בד' מקומות ואלה הם מדבר סיני. ודפקה. ואלוש ורפידים. כי תחלת החדש השלישי באו מדבר סיני. והזכיר התמרים להודיע כי המים מתוקים הפך מי מרה כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים:

שמות פרק-טז

א **ויסעו**. אמר הגאון רב סעדי כי טעם להזכיר בחמשה עשר לחדש השני. להודיע כי יום חמישי בשבוע יצאו ישראל ממצרים. והנה יום ראשון לחדש ניסן היה יום חמישי. ואייר יום ששי ושבט. והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בחנותם. ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבקר ירד המן. והנה ראוי להיותו יום ראשון. בעבור שאמר והיה ביום הששי. כי היה יום ששי. והיה ששי לירידת המן. ומה שאמר הגאון נקבלהו בעבור הקבלה. ולא בעבור פירושו כי מי הגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן. אולי עמדו שם ארבעה ימים או יותר. והחל המן לרדת ביום א' כי מיום רדתו נחל לספור. כי כל האומות סומכין על ישראל במספר הזה. והנה הערלים קראו שמות ימות השבוע על שמות המשרתים. ויום שבת לא כן. ובלשון ערבי קראו חמשה ימים על דרך המספר ויום ששי אלגומי'ע על שם חבורם. כי הוא להם היום הנכבד בשבוע. ויום שבת קראו אותו סב"ת כי השי' והם' מתחלפים בכתבתם. ואלה מישראל למדו. כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום ד'. בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה. ויש לו שלטון עליהם כפי דבריהם:

ב **וילונו**. במי מרה הלינו על משה לבדו כי הוא לבדו הסיעם וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם. על כן כתוב וילונו העם. ועתה במדבר סין וילונו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוציאו. ובמרה התרעמו על המים ועתה מתרעמים על הבשר והלחם. שכבר אכלו רוב מקניהם וקהל גדול כמוהו לא ימצאו לחם לקנות כי אם ביוקר כי שלשים יום היה להם מיום צאתם:

ד **הנני ממטיר**. כדמות מטר היורד מהשמים. ומלת לחם מאכל תמצא על הלחם כמשמעו. גם על הבשר. כמו לחם אשה. גם על הפרי כמו נשחיתה עץ בלחמו: וטעם **אנסנו**. שיצטרך אלי בכל יום:

ה **ופיי משנה**. שני העומר לאחד כי כן כתוב:

ו **ויאמר**. טעם כי ה' הוציא אתכם. בעבור שאמרתם כי הוצאתם אותנו. והנה שני אותות נעשה לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם. האחד בערב זה היום. ושני

למחרתו בבקר. והיה ראוי שיהיה ערב ובקר וידעתם. כי איננו דבק ובקר עם וראיתם את כבוד ה'. כי ביום עצמו ראו את הכבוד כאשר יפרש :

[ז] ובקר. פרשתיו : **בשמעו את תלונותיכם**. דבק עם וראיתם את כבוד ה' : **ונחנו מה**. מה בידינו לעשות לא עשינו רק מה שצונו. ונחנו חסר אלף :

[ח] ויאמר. עתה פירש להם ב' אותות :

[ט] קרבו לפני ה'. אל המדבר :

[י] ויהי. התברר להם כי בעת שדבר להם קרבו. מיד בא הענן ונראה בו הכבוד :

[יא] וידבר ה'. וראו כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו :

[יב] שמעתי. מלת תלונות זרה דגשות הנו"ן. וזאת הנבואה שניה. כי כבר הזכירה משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר. רק נשנית בעבור ישראל שיראו הכבוד. ומלת **בין הערבים** כמו בערב כאשר פי'. ומזה הפסוק התברר פי' ובקר וראיתם את כבוד ה'. כי הנה כתוב בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם :

[יג] ויהי בערב. בסוף היום בעצמו. ותעל השליו. אולי עלתה מפאת ים : **שכבת הטל**. כמו ונבלי שמים מי ישכיב. טעם ירידה. ובמקום אחר כתוב וברדת הטל. ירקב שם חוי שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי תרנגבי"ן ובלשון ערבי מ"ן ובל' לעי"ז מני"א. כי קושיות רבות עמדו עליו. האחת כי איננו יורד היום במדבר סיני כי ההר ידוע ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלצכ"ר. והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים. ועוד אם תשימהו לשמש לא ימס. ועוד כי בלילה לא יבאש ועוד כי איננו חזק ואין צורך שידוכנו אדם במדוכה שיעשה ממנו עוגות. ועוד כאשר יושם בלשון יומם ועוד כי איננו משביע שיוליד דם טוב רק הוא נכנס ברפואות. ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה ועוד כי לא היה יורד בשבת ועוד כי ירד לכל מקום שיחנו. ועוד כי עבר עמהם את הירדן. ולא שבת עד חצי ניסן על דרך הפשט :

[יד] ותעל. הטעם שנפסקה. כמו אז חללת יצועי עלה. כי הטעם מעת שחללת יצועי נסתלק מעלי ונפסק. וכמוהו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי. והטל היה יורד בתחלה לטהר הארץ. ובהסתלק הטל יורד המן. וכן כתוב וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו : **דק מחוספס**. כמו עגול ואין לו חבר והאומר שהוא כמו מחשוף שהוא בשי"ן אינו נכון. כי משפט הלשון שיכפלו הפ"א והעי"ן. כמו יפיפית או העי"ן והלמ"ד כמו ירקרק. או הלמ"ד לבדה כמו סגריר. רק העי"ן לבדו לא מצאנו כי אם בעלומי הה"א. כמו הגיגי. כי אחר שחסר הה"א נראה הגימ"ל כלמ"ד פעל. על כן כפלוהו. רק באותיות נראות לא מצאנו העי"ן כפול :

[טו] ויראו. אומר רבינו שלמה כי בלשון ישמעאל תרגום מה הוא. מן הוא. והמגיד לו ככה לא דבר נכון. כי תרגום מה הוא. בלשון ישמעאל מה הוי רק מן הוא. תרגומו מי הוא. כי איננו נופל מן בלשונם כי אם על אדם. כי פי' מן הוא מגזרת אשר מנה את מאכלכם. אמר ר' משה הכהן ידענו כי אין מוקדם ומאוחר בתורה. כי ויאמר משה אליהם וכבר אמר משה אליהם. וכמוהו רבים. ובפרשה הזאת וירם תולעים ויבאש. וכבר באש. וכן כתוב ולא הבאיש ורמה לא היתה

בו. ואיחר הכתוב לומר דברי משה. בעבור שהוא צריך להאריך לומר זה הדבר אשר צוה ה'. זה בדרך הסברא כי עומר לגולגולת למי שהוא גדול בשנים ולקטנים כפי אכלם :

יז **ויעשו**. על דרך הפשט כי המרבה והממעט לפי מספר נפשות אהלו וקדמונינו אמרו כי הוא דבר פלא :

יח **וימודו בעומר**. מצא כל אחד לפי מה ששער :

יט **ויאמר**. הטעם שלא יותירו ממנו לאכלו מחר. רק יבטח בשם כי מחר ירד. כי אינו מצוה עליו לאכלו כלו. רק אם נשאר לו שלא יכול לאכלו. ישליכנו מחוץ לאהלו :

כ **ולא**. מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו אל משה. כי אנשים מעטים היו. אמר רבי מרינום כי וירם מגזרת רמה :

כא **וילקטו וגו'**. טעם וחם השמש כחום היום כי השמש לא יחם : **ונמס**. מבנין נפעל מפעלי הכפל :

כב **ויהי**. ירד המן יותר מהמנהג כאשר יפרש. וישראל לקטו לחם משנה כי משה צוה להם לעשות ככה. והם לא ידעו למה ועוד שהכתוב אמר לקטו ולא אמר מצאו. ובאו הנשיאים והגידו למשה כי ישראל עשו כאשר צום. ושאלוהו מה יעשו. כי למה צוה ללקוט משנה. ואיך יוכלו לאכלו :

כג **ויאמר**. כבר אמר לי השם כי אתם חייבים לשבות מחר שלא תעשו מלאכה אפילו אוכל נפש. כי מחר הוא יום שבת לה'. כי זה היום סמוך לשם בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום השביעי. וככה בשנת השמטה שבתה הארץ שבת לה'. ומלת שבת. בדקדוק קשה כי איננה על משקל גנב. כי תי"ו שבת סימן לשון נקבה. והעד שבת היא לה'. ומלת שבת שם דבר כמו שביתה. וככה דקדוק המלה היתה ראויה להיות שבתת. על משקל דלקת. וכאשר חסרו התי"ו האחת פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה. וככה מלת אחת כאשר אפרש. ומלת אפו. זרה כי היה ראוי להיותו על משקל עשו. והנה אמר משה לנשיאים מה יעשו : **את אשר תאפו**. כמנהגכם : **אפו**. שתאכלו היום וככה את אשר תבשלו בשלו. והנה מהעומר האחת עשו כל זה ובשלו הכל כרצונכם. ואכלו מה שיספיק לכם : **ואת כל העודף**. הניחוהו עד הכקר שאומר לכם מה תעשו. והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום השבת. רק בבקר הודיעם זה הסוד :

כד **ויאמר**. רבים חסרי אמונה השתבשו בעבור זה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו. כי משה אמר כי שבת היום לה'. ולא הלילה שעבר. גם אמר מחר. ופרשו ויהי ערב ויהי בקד כרצונם. כי יום ראשון לא השלים עד בקר יום שני ולא דברו נכונה כי משה לא דבר לישראל רק כנגד מנהגם. כאשר הזכרתי לך. כי מנהג ארצות ערלים אינם כמנהג ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובנינם וענינם כי אין מנהג שיאפה אדם או יבשל בקיץ ובחורף ולא לעשות מלאכה רק ביום. ע"כ אמר מחר. ועתה שים לבך להבין טפשות המפרשים ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי. כי הכתוב אומר ויקרא אלהים לאור יום. והוא מעת זרוח השמש עד שקעו ולחשך קרא לילה מעת שקוע השמש עד זרחו. והנה הלילה הפך היום. כמו שחשך הפך אור. א"כ איך יקרא

מעט ערב שהוא עריבת השמש עד בקר יום. והנה הוא לילה. והנה כתוב על אלה לילה ליום ישימו. ודע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים. האחת כאשר הזכרתי כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל מקום. על כן כתוב לילה ויום. ויום ולילה. שלשת ימים ושלושה לילות. כי אלו היתה מדת היום כוללת עמו לילה למה יזכיר לילה. וזה לא יתכן בראיה גמורה מחכמת הדבור. ששם דבר יהיה כולל שני דברים שהאחד הפך כנגדו. והדרך השנית שמלת יום נופל על זמן קרוב או רחוק. כמו ביום הכותי כל בכור. אתה עובר היום. אל ארץ אחרת כיום הזה. והיה ביום ההוא. ורבים ככה. והנה נניח כל אלה הדברים ונבקש יום התורה כאשר אמרתי. כי שנותינו אינם קבועים במהלך החמה והלבנה רק בקביעות ב"ד. והנה מצאנו שאמר שבעת ימים מצות תאכלו. ופ"י כי זה המספר מארבעה עשר לחדש בערב. וכתוב מערב עד ערב תשבתו שבתכם. ועוד מי שאירע לו קרי בלילה או ביום. כי כן כתוב מקרה לילה. והנה לא יטהר עד בא השמש שהוא סוף היום הראשון. ואלו כן שהוא עד בקר יום שני. היה ראוי שירחץ בבקר. כי הם אומרים כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום. הנה יהיה חצי היום טמא וחציו טהור. ואשר יארע לו קרי בתחלת הלילה חצי יום שעבר טמא גם חצי יום הבא. ואלה דברי התועים וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בקר במקומו: **ויאמר**. עתה פירש מה יעשו בעודך המונח וגלה להם סודו כי לא ימצאוהו היום כי לא ירד:

[כו] ששת. כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים: **וביום השביעי**. לא יהיה. מן יורד. והוסיף בו תוספת ביאור. כמו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו:

[כז] ויהי ביום השביעי. לרדת המן. יצאו ללקוט. לראות היעמדו דברי משה:

[כח] ויאמר ה'. משה כנגד כל ישראל. והטעם שיאמר לישראל ככה: וטעם **מצותי**. על האנשים שהותירו ממנו עד בקר: וטעם **ותורתי**. שהשם הורה להם טעם השבת על כן לקטו לחם משנה. וטעם לשון רבים מצותי ותורותי. כי כל המצות והתורות הם אמת בלי ספק כמשמעם ויש להם סודות בדברי הנשמי. ולא יבינום רק המשכילים. ועל כן כל מצוה היא שתים:

[כט] ראו. הטעם ראו זה המופת שיתן לכם השם. שיתברר לכם כי הוא צוה שתשבתו כאשר שבת במעשה בראשית. על כן הוא נותן שירד המן היום כפלים ממנהגו בכל יום: **שבו איש תחתיו**. באהלו. ופ"י אל יצא איש ממקומו ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט:

[ל] וישבתו. ספר הכתוב כי לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מהיום ההוא והלאה:

[לא] ויקראו. הנה הזכיר למעלה הנסים שנעשו במן ושב עתה לספר שבחו. יש אומרים כי כזרע גד לבן כוסברתא. ונקרא בלשון ערבי כסבי"ר. וי"א חרדל. ואנכי לא ידעתי כי אין לו חבר במקרא רק בדבר המן. וככה צפחית. והגאון אמר כי הוא רקיק מצות. והנה כשיאכל כאשר ירד הוא כצפחית בדבש. ואם יבושל יהיה טעמו כלשד השמן. אלה השנים מטעמים הראנו הכתוב:

לב **ויאמר**. זאת הפרשה ראויה היתה להכתב אחר שנעשה המשכן. רק נכתבה במקום הזה לספר זה הנס שעומד המן לדורות. והנה משה אמר כן לישראל. על כן אמר אשר האכלתי אתכם :

לג **צנצנת**. כלי חרס או נחשת. ואין למלה הזאת חבר : **וטעם לפני ה'**. בעבור הכבוד שהוא על הכרובים :

לד **כאשר**. הנה פי לפני ה'. לפני העדות שהוא הארון. ונקרא ארון העדות בעבור לוחות הברית שהיו שם :

לה **ובני**. זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה כי נסים רבים היו במן. ועמדו ארבעים שנה. ולא כל הנסים האחרים : **וטעם אל ארץ נושבת**. כי היו במדבר בארץ לא עבר בה איש. והנה כשעברו הירדן היו אוכלים התבואה שמצאו. על כן הוצרך לומר את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען. כי המן נמשך עמהם עד שבאו לגלגל. שהוא קצה ארץ כנען והנה התבואה חדשה עמהם אז שבת המן :

לו **והעומר**. הזכיר זאת המדה כי עומר לגלגל היה רב לשובע :

שמות פרק-יז

א **ויסעו**. אחז הכתוב דרך קצרה לומר למסעיהם כי ממדבר סין נסעו אל דפקה. ומשם לאלוש. ומאלוש לרפידים. **וטעם על פי ה'**. ביד משה. כאשר הזכרתי :

ב **וירב**. הזכיר העם ולא כל העם כאשר הזכיר בדבר המן. כי שתים כתות היו. האחד אין להם מים לשתות והיא העושה מריבה עם משה. והשנית יש להם מים שהביאו מאלוש. והיא הרוצה לנסות את השם אם יתן מים. כאשר יפרש : **תנו לנו מים**. למשה ואהרן מדברים. ואין צורך להזכיר אהרן כי כבר פירשתי כי משה לא דיבר עם ישראל רק ע"י אהרן. והנה השיב למריבים עמו מה תריבון עמדי. נצעק כלנו אל השם. ואמר למנסים מה תנסון את ה' :

ג **ויצמא** כאשר התחזק עליהם הצמא התרעמו על משה. כי הרע להם להוציאם מאמ"צ :

ד **ויצעק**. דבר הכתוב דבר משל. כי רבים מריבות עשו עמי ומתרעמים עלי. ואלו היה בהם יכולת היו סוקלין אותי :

ה **ויאמר**. יש אומרים בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני. אמר לו השם עבור לפני העם המריבים עמך להודיע כי מים תתן להם עתה וקח אתך מזקני ישראל. ומטך אשר הכית בו. בצווי :

ו **הנני**. הטעם כי תמצאני. והטעם כחי וגבורתי בחורב: **והכית בצור**. שאין בו מים. ואחז דרך קצרה. שלא הזכיר ותשת העדה ובעירם:

ז **ויקרא**. משה. או הקורא: **מסה ומריבה**. בעבור שני דברים הנזכרים. ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים יחל לעולם מהשני שהוא הקרוב. כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו. ואחר כך ואתן לעשו. וככה הזכיר תחלה מסה ואחר כך מריבה. ושב לפרש קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה. ופי' מסה על נסותם את ה'. והנה פי' המסה. היש ה' בקרבנו שיעשה כל צרכינו וזאת הכת השנית הכעיסה השם יותר מן הראשונה על כן אמר לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה:

ח **ויבא**. גוי עמלק. הוא היושב בארץ הנגב:

ט **ויאמר משה אל יהושע**. הוא נין הנשיא אלישמע בן עמיהוד. שהיה בעל דגל אפרים. וקראו הכתוב כאן יהושע בשם שקראו משה בדבר המרגלים: **בחר לנו**. דרך הלשון לומר ככה בחר לך. שבו לנו בזה: **אנשים**. ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה. כמו כלם אנשים: **וצא הלחם**. צא. ממחנה ישראל להלחם בעמלק. ואנכי אהיה נצב על ראש הגבעה שהוא חורב והוא הר סיני: **ומטה האלהים בידי**. שארים בו ידי להתפלל:

י **ויעש**. הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לפרש תמכו בידיו:

יא **והיה**. יש אומרים כי הרמת ידו כאשר יעשה במלחמה מי שבידו הנס. ואלו היה כן מרים אותו אהרן או חור או יעמידוהו במקום גבוה בהר שיראה עומד. והנכון מה שאמרו קדמונינו:

יב **וידי משה**. ידענו כי אין כח באדם להרים ידיו יום שלם ואפי' שעות מועטות ואף כי עד בא השמש. והנה הזכיר וידי משה כבדים יותר מידי שאר הזקנים. על כן לא היה יכול להרימם תמיד: וטעם **וישימו**. שלא היה יכול לעמוד. ושגבו מקומו: **ואהרן וחור**. עמדו. ואמר הכתוב כבדים על לשון זכרים. וככה מזה אחד ומזה אחד. וכמוהו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר: **ויהי ידיו אמונה**. כל א' מידיו כמו בנות צעדה. וכמו וצדיקים ככפיר יבטח. ואמונה דבר עומד וקיים והוא שם דבר וי"א מגזרת ויהי אומן את הדסה. כאילו אומנים הם שישאו ידיו:

יג **ויחלש**. אין הפרש בין ויחלוש בין ויחלש כאשר טעם יטרוף. כמו יטרף. כי תדור נדר. וידר יעקב בפתח. רק זאת הגזרה כמלת שב. פעם יוצאת ופעם עומדת. או יהיה וגבר ימות ויחלש וכבר חלש. כדרך וירם תולעים ויבאש ע"כ הזכיר גבר בעל גבורה:

יד **כתב זאת זכרון בספר**. זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה. והעד שאמר בספר בפתחות הבי"ת הנודע. והוא ספר התורה. או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמת ה'. ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר. ומדרש עדו ודברי הימים למלכי ישראל. וספרי שלמה. וטעם באזני יהושע. כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען. וטעם כי מחה אמחה. בעבור שהכעיס את השם. כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים. וככה מואב ופלשת. והנה זה עמלק שמע גבורות השם בעבור עמו ישראל והנה בא ממקום רחוק

להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם. וכן כתוב ולא ירא אלהים. וי"א כי עמלק היה שם המלך בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו. או עם אחר נתחבר עמו:

[טו] ויבן מזבח. בחורב. ומלת מזבח. מושך עצמו ואחר עמו. וכן הוא מזבח ה':

[טז] כי יד. כמו כי אשא אל שמים ידי והטעם כי השם שם ידו על כסאו וזאת היא שבועה. ור' ישועה אמר כי יד חזקה תהיה ליושב בראשונה על כסא ישראל. כאשר נאמר בשלמה על כסא ה'. והטעם על שאול:

חסלת פרשת בשלח נאום אברם אסיר תקוה. אשר פתח עיני יתרו: עדי הלך חצי לבו. וענה הנדוד יתרו: וזה פירש בפרשה. תחלתה דבר יתרו:

יתרו

פרשת

שמות פרק-יח

[א] וישמע יתרו. הזכיר למעלה דבר עמלק כי לרפידיים בא. והיתה ראויה פרשת בחדש השלישי להיותה כתובה אחר דבר עמלק. כי שם כתוב ויסעו מרפידיים ויבאו מדבר סיני. אם כן למה נכנס דברי יתרו בין שתי הפרשיות. והגאון אמר כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה. ולפי דעתי שלא בא רק בשנה השנית אחר שהוקם המשכן. כי כתוב בפרשה עולה וזבחים לאלהים. ולא הזכיר שבנה מזבח חדש. ועוד כתיב והודעתני את חקי האלהים ואת תורותיו. והנה זה אחר מתן תורה והעד הנאמן על דברי. כי כן כתוב אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. ואמר משה לחובב שהוא יתרו כאשר פירשתי בפרשת ואלה שמות. כי חתן משה לא שב אל רעואל הקרוב אליו כי אם לחובב כי כן כתוב מבני חובב חותן משה. ומשה אמר לו כי על כן ידעת חנותינו במדבר. וידענו כי ישראל עמדו במדבר סיני כמו שנה. והנה דברי משה יוכיחו שאמר בפרשת אלה הדברים. ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם הנה זה הזמן היה קרוב למסעם. והוא אמר ואומר אליכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם. כי השם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. וטעם להזכיר זה להם. כי השם אמר ליעקב הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך. והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אתן לו את הארץ. ע"כ אמר ה' אלהיכם הרבה אתכם והגיע זמן שתירשו את הארץ ובעבור שאתם רבים לא יכולתי לבדי שאת אתכם והוצרכתי לתת עליכם שרי

אלפים ושרי מאות זאת היתה עצת יתרו שנתן לו ממחרת בואו למדבר סיני. על כן אמר משה לחובב שהוא יתרו. כמו שפירשנו נוסעים אנחנו. והוא השיב לא אלך כי אל ארצי ואל מולדתי אלך. וזהו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה. בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל. וכתוב ויחד יתרו על כל הטובה. ונתן להם עצה טובה ונכונה למשה ולישראל. ומשה אמר לו והיית לנו לעינים והטעם שהאיר עיניהם. ושאל אמר ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל. ובעבור שכתוב למעלה מלחמה לה' בעמלק. שישראל חייבים להלחם בו כאשר יניח השם להם. הזכיר דבר יתרו כי הם היו עם גוי עמלק שיזכירו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בזרעו. והנה ראינו הרכבים שהם בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלים. ובימי ירמיה יונדב בן רכב. ויש פרשה אחרת דומה לזאת: **אשר עשה אלהים**. השם שהיה נודע בעולם לפני בא משה שהכל מודים בו: **ולישאל עמו**. עם ה'. או עם משה. ויתכן להיות הלמ"ד. בעבור משה וישאל והטעם על המכות וטביעת פרעה: **כי הוציא ה'**. השם שנודע למשה כי על יד האותות יצאו:

[ב] ויקח. אמר הכתוב אשת משה ולא אמר בתו. בעבור כי משה נכבד מבית אביה: **אחר שלוחיה**. י"א אחר שנתן לה רשות במלון ללכת לבית אביה בשובו לבדו אל ארץ מצרים. ויש אומרים אחר ששלחה דורונות אליו. כמו שלוחים לבתו:

[ג] ואת. דע כי אנשי לשון הקדש שומרים הפעלים במתכנתם בכל הבנינים ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם על כן אל תתמה שאמר גרשום בעבור שגר שם. כי הנה קין בעבור קנייתו. ואינו נכון בדקדוק וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו ופעם יהפכו השם. כמו חושים. הוא שוחם. ונקרא יעבץ בעבור שילדתו אמו בעוצב גם יחסרו אות ממנו כמו מעכה הוא מיכה והפך זה יוב. הוא ישוב. ורבים אמרו כי כן שמואל מגזרת שאלתיהו. והישר בעיני כי שורק תחת חולם כמו תחו תוח וצוף וצופי ינון ונון והנה שמואל מגזרת שמו אל. וקראתו אמו בשם אל כי הוא נתנו לה כאשר שאלה. ואל תתמה איך יקרא שם אדם בשם אל. כי הנה כמוהו צורי שדי ורבים ככה. לפי דעתי כי כן שם המזבח שבנה משה ה' נסי. וככה שם המשיח ה' צדקנו. והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו ושם המשיח הוא צדקנו. והנה הוא מטעם בעל הטעמים ששם טרחא במלת יקראו. כי הפרש גדול יש בין ויקרא בשם ה' הכתוב באברהם. שהטרחא במלת ויקרא. ובין ויקרא בשם ה' הכתוב בספר משה. כאשר אפרש במקומו:

[ד] ושם האחד. מנהג לי הקדש לאמר פעמים ככה השני. ופעמים האחד. כמו שם האחד בוצץ ושם האחד סנה. ותחסר מלת אמר אחר כי אלהי אבי בעזרי. ואין כתוב כי אמר אלהי אבי כי המלה שבה למעלה כי אמר גר הייתי. כמו כי הפרני אלהים. וכבר פירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר:

[ה] ויבא. הזכיר הכתוב דרך מוסר בבואו אל משה כי יתרו הולך בראשונה. ואחריו בני משה אחריהם האשה כמשפט: **אשר הוא חנה שם**. כי ימים רבים חנה שם:

[ו] ויאמר. וכבר אמר אל משה לפני בואם על ידי שליח או באגרת כתובה. אני חותנד יתרו ואשתך שהיא העיקר. ושני בניה הבאים עמה:

[ז] **ויצא לקראת חתנו.** בעבור כבוד יתרו וחכמתו. ולא לאשתו ובניו כי אין מנהג לאדם נכבד לצאת לקראת אשתו או בניו: **וישתחו.** דקדוק וישתחו קשה. ידענו כי שרשו מבעלי הה"א באחרונה. והנה הוי"ו במקום ה"א כוי"ו שלו הייתי שאמר ממנו לא שלותי. והנה כאשר אמרו לשון יחיד וישתחו. היה ראוי להיותו וישתחוה כי התי"ו מבנין התפעל. כמו והאיש משתאה לה. כי משפט אותיות השניים. אם היה אחד מהם פ"א הפועל יהיה האות אשר לפניו תי"ו התפעל. והנה בעבור שהחליפו הה"א בוי"ו במלת וישתחו. הניחו הוי"ו הראשון שאינו סי' לשון רבים תחת ה"א השרש והעלימו הוי"ו ואמרו וישתחו. ובעבור היות הוי"ו בסוף המלה סימן לשון רבים כאשר הוא נעלם. כמו למה תתראו. והנה היה נראה מלת וישתחו בהעלם הוי"ו שהוא סימן לשון רבים. ע"כ הוצרכה להיות המלה מלעיל. להפריש בינה ובין מנהגם בלשון רבים. ולפי הסברא כי היוצא הוא המשתחוה זה לזה. וקראו הכתוב רעהו בעבור גודל מעלתו בחכמה: **ויבאו האהלה.** שהוא ידוע אהל משה:

[ח] **ויספר.** זה הפסוק יורה על פירוש משה ולישראל בעבורם: **התלאה.** מגזרת ונלאו מצרים והתי"ו נוסף. והטעם צרה שילאה אדם לסבלה או להגידה והטעם על רדיפת מצרים בים. וביאת עמלק ורעב הקהל וצמאו. ומכולם הצילם ה':

[ט] **ויחד.** מגזרת חדוה. והיה ראוי להיותו על משקל. ויפת בסתר לבי. וישב ממנו שבי. רק נפתח החי"ת בעבור שהוא מן אות הגרון. ונשאר הדל"ת דגוש כאשר היה. ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה. רק אם היה בגי'ד כפ"ת שיתחברו ב' שואין שהם בסוף. כמו וישב ממנו. וישת מן היין רק עם אחד מהמלכים. לא מצאנוהו דגוש רק פת"ח. והם שנים ויחד יתרו אל יחד בימי שנה:

[י] **ויאמר יתרו ברוך ה'.** שים לבך לדקדק זאת המלה. דע כי לא יבא פעול רק מפעלים היוצאים ואם מצאת אותו שהוא על משקל פעול. הסתכל אם מצאת לו פועל שהוא יוצא הוא באמת פעול. ואם לא יהיה כן הוא תאר. וככה אם היה על משקל פועל ואין לו פעול מהבנין בעצמו ומתוך הגזרה. גם הוא תאר ואינו פועל כלל. כמו שמר הפועל הוא שומר. והפעול הוא עושר שמור לבעליו. והנה מצאנו. הולך. עומד. יוצא. וכל אלה יראו פועלים. כי הם על מתכונת שומר. ובעבור שהגזרה מהפעלים העומדים. כי לא יאמר ממנו. הלך. עמוד. יצא. והנה אין לנו פעול. על כן אמר כי הולך הוא. תואד ואינו פועל. מצאנו עצום והוא יראה פעול. כי הוא על משקל שמור. וכאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וירבו ויעצמו מהפעלים העומדים כי היוצא יהיה מהבנין הנוסף. ויעצמהו מצריו והנה לא נוכל לומר עוצם על משקל שומר מענין עצמה רק מענין אחר עוצם עיניו מראות ברע. והנה מצאנו מלת ברוך על משקל שמור. והנה חפשנו בכל המקרא ולא מצאנו מזה הענין בבנין הקל רק מענין אחר. והוא ויברך על ברכיו. גם הוא פועל עומד לא יבא ממנו פעול כלל. והנה מלת ברוך תואר. כמו עצום מהבנין הקל. א"ר מרינום ברוך הוא תואר מבנין הדגוש. והיה הרי"ש ראוי להדגש ככל הגזרה כמו ברך נבות. והוא על משקל כדוב שכול. ולא דבר נכונה כי כל תואר כמו שכול וגבור ושכור לא ישתנו לסור הדגש בסמיכת היחיד או בלשון רבים. כמו ויהרג זבדי גבור אפרים. הוי גבורים והנה עומד כנגדו בוא ברוך ה'. ברוכים אתם לה': **אשר הציל אתכם.** אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לשם ועל ידם באו המכות לפרעה ולמצרים על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה. ואחר כן ברך השם אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים. ובבקיעת ים סוף:

יא ופי' **עתה ידעתי**. פירשתיו בפרשת שמות בפסוק ואמרו לי מה שמו: וטעם **כי בדבר**. בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל. וכן הזכיר למעלה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים ה' שעושה דין על שהעבידו אותם בפרך. וכן כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם. כאדם שיעשה בזדון וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו מיד מצרים:

יב ויקח. **עולה וזבחים**. הם השלמים וטעם לאלהים. כי עתה יחל להיות לו השם הנכבד לאלהים: **ויבא אהרן וכל זקני ישראל**. ואין צורך להזכיר משה כי באהלו היו: **לאכל לחם**. שלמים: וטעם **לפני האלהים**. כי אהל משה היה לצד מזרח אהל מועד:

יג ויהי ממחרת. לביאת יתרו: **וישב משה**. כמנהגו: **מן הבקר עד הערב**. דע כי בקר האמת הוא כזרוח השמש. גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בעבים כמו שכבר זכרתי וזה הבקר הוא על דרך מקרה והערב האמיתי הוא בשקוע השמש גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור. וכן אמר דוד תזרח השמש יאספון. ואחריו כתוב יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב. על כן מערב עד ערב תשבתו שבתכם. ראוי להיות מערב האמת עד ערב האמת רק חכמינו ז"ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבים. והנה ראוי להכניס השבת מן התורה מהשקע השמש. וכל חכמי התולדות וכל חכמי המזלות מודים. כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד שטח הארץ בכל מקום. וזהו מעת צאתו עד בואו:

יד וירא. את כל אשר הוא עושה לעם. שהוא מעמידם מערב עד בקר: ורבינו שלמה אמר בעבור שמשה יושב לבדו וישראל נצבים ואין זה דרך מוסר. ואין ספק כי מעלת משה גדולה לומר ככה. כי הנה אהרן שהיה גדול לכל ישראל והיה גדול בשנים ממשה הוא אומר לו בי אדוני. ומשה עשה הדרך הנכונה. כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים וכן כתוב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. ולא אמר לו מדוע רק בעבור שהיה יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אחרים שיעזרוהו. ואמר ר' מרינוס כי מלת מדוע כמו מְלַכְּם מזה בידך כי כל אחת שתי מלות. וככה מדוע מה דעתך לעשות ככה:

טו ויאמר. השיב משה אני עושה שני דברים. האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. והטעם לדרוש תורתו. והדבר השני כי יהיה להם דבר בא אלי. והשיב על האחרון תחלה ושפטתי בין איש ובין רעהו. והודעתי את חקי האלהים לדרוש:

יז ויאמר לא טוב הדבר אשר אתה עושה. בעיני. ונתן טעם לדבריו והוא נבול תבול. מגזרת ועלהו לא יבול. כאלה נובלת עליה. כי הטעם שיפול מעצמו כנבול עלה. דרך משל. ומלת גם כמוה גם כי כבד ממך הדבר:

יח עשהו. מלה זרה בדקדוק ובאה על דרך לשמרהו. כי לא מצאנו ה"א נראית בגזרת עשה:

יט עתה שמע בקולי איעצך. אתן לך עצה. דע כי מלת אלהים הוא שם תאר כאשר פירשתי. רק בעבור שידברו בה הרבה. יחשבו זה שם התאר כאילו הוא שם עצם. אלהים יראני בשוררי בראשית ברא אלהים. ורבים ככה. על כן שמוהו חכמינו ז"ל שם מן השמות שאינם ראויים להמחק וטעם ויהי אלהים עמך.

שהשם יעזרך אם תעשה ככה. ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העצה הזאת. וזהו אמרו וצוך אלהים. ואין ספק כי כן עשה. וטעם היה אתה לעם בעבור העם: **מול האלהים**. מפאת השם. והבאת אתה את הדברים. אם הם קשים. ואלה הדברים הם שאמר משה בתחלה כי יהיה להם דבר בא אלי. ופירש זה אחר כן את הדבר הקשה יביאו אליך:

{כ} **והזהרתה**. הדרך השני שאמרת אתה חייב ללמדם ולהורותם מספקות. כי טורח גדול הוא להודיע כל המעשה אשר יעשון. וטעם והזהרת. מן והוא לא נזהר וטעמו נשמר: **אתהם**. שתי מלות. והוא להזהירם על מצות עשה ועל מצות לא תעשה הקשורים בלב שהוא העיקר. כמו לאהבה השם ולדבקה בו וליראה מפניו. וללכת אחריו. ולמול ערלת הלב. ולא ישנא אחיו ולא יקום ולא יטור. וכן אמר משה בפיוך ובלבבך לעשותו ורבים ככה: **ילכו בה**. כמו אשר ילכו בה: **ואת המעשה אשר יעשון**. זה מצות עשה למעשה. ורובם אינם מצות עשה עומדות בעצמם כי אם לזכר. כמו השבת והמועדים ופדיון הבן ואהבת הגר וציצית ותפלין ותפלה ומזוזה. גם שעטנז. ורבים אחרים ובמקומם אפרשם:

{כא} **ואתה תחזה**. כבר הודעתך כי אנשי לשון הקדש אינם שומרים המלות רק הטעמים. על כן לא נחפש על חסר ומלא כאשר אפרש עוד. והנה הזכיר יתרו אנשי חיל. שיש להם כח לסבול טורח ולא יפחדו מהם. והנה כנגד אנשי חיל אמר משה כשהוא מספר הדבר הבו לכם אנשים. כמו בחר לנו אנשים כלם אנשים. ואמר יראי אלהים שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו. וכנגדם אמר משה חכמים ונבונים. כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם. ואמר יתרו. אנשי אמת שאינם כזבנים. שונאי בצע. ממון. והם נודעים ככה למראה עיני אדם. וכנגדם אמר משה וידועים: **שרי אלפים**. יש לתמוה אם פני אלה השרים כמשמעם יהיה מספרם יותר מע' אלף וט' אלפים. וזה רחוק מאד להיות שרים רבים כאלה והכתוב אמר בפשע ארץ רבים שריה. ועוד אין יתכן להיות שמינית המחנה ראשי שבטים. כי כן אמר משה ואקח את ראשי שבטיכם. ותמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרות. והם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם. וכתוב כמעשה ארץ מצרים. והנה דור המדבר שלמדם משה מ"ם שנה ולא הוצרכו לעשות אומנות כי לחמם נתן. ומימיהם נאמנים. והמן מפקח הפך המינים שהתאוו מה שאין רגילים לאכול במצרים. ומשה אמר להם בשנת הארבעים ולא נתן ה' לכם לב לדעת. והנה יש לתמוה איך ימצא המספר הנזכר שיהיו כלם חכמים ונבונים. והנכון בעיני כי שרי אלפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו. אולי אלה הם ראשי השבטים והיה מספרם שנים עשר. ושרי המאות הם רבים. ושרי חמשים כדרך וחמשים איש רצים לפניו:

{כב} **ושפטו את הדבר**. ומה שלא ידעו הם לשפוט תשפטנו אתה. ואם אתה לא ידעתו והבאת אתה את הדברים אל האלהים:

{כג} **וייו ויכלת**. כפ"א רפה בלשון ישמעאל. אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד. והנה מלת עמוד שם הפועל. כמו עמוד פתח האהל. גם פשוטה ועורה וחגורה על חלצים. וטעם וגם כל העם הזה כי בעלי הריב שהיו נצבים לפניו יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם והנה בשובם לאהליהם תתחזק המריבה ביניהם. רק עתה יבא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום:

[כד] וטעם וישמע. הזכיר עצת יתרו. ולא הזכיר עצתו שהוא הוסיף על עצת יתרו. והוא ששם שוטרים על השבטים לעשות מה שציוו השופטים. וכן כתוב ושוטרים לשבטיכם וכתוב שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעדיך :

[כה] ויבחר משה אנשי חיל. שהיה דבר ברור. ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב אנוש. ומשה אמר כי בחד לנו אנשים חכמים כי יוכל לדעת זה. רק יש חכם שאיננו ירא שמים. והזכיר ידועים שהם למראה העין. ולא הזכירם עתה כי אחז דרך קצרה :

[כו] ישפוטו הם. כמו ישפוטו בשורק תחת חולם כמו וגם לא תעבורי מזה. כמו ולא תעבורי. ורבי שלמה רצה להפריש ביניהם ולא עלתה בידו. ונוכל לומר דרך דקדוק כי ראינו חדלו פרזון בישראל חדלו בדגשות הלמ"ד בעבור שהוא באתנח. הרים נזולו בסוף פסוק. ואמר תהתלו בו כי חשבוהו כמו סוף פסוק כי מלת בו דבקה היא עם תהתלו. ותנועה אחת לבדה. וככה ישפטו הם כמו ישפוטו בעבור שיש להשיב כי אין כח האתנח ככח סוף פסוק בו. הנה עמים תחתיד יפלו. ה' על ימינך טוב עשית עם עבדך. ורבים כאלה וככה לא ימצא בסוף פסוק :

[כז] וישלח. דרך כבוד כמו ואברהם הולך עמם לשלחם :

שמות פרק-יט

[א] בחדש השלישי. לא ידענו טעם ביום הזה. אם לא יהיה פי' רבי משה נכון שהוא ראש חדש. כמו מחר חדש. והזכיר הכי' זה כי אחר ימים מועטים ליום חנותם היה מתן תורה. אולי יום אחד עלה אל השם וירד ודבר עם ישראל. וביום השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי העם. ושם נאמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה וכל זה דרך הסברא. כי על הקבלה נסמוך שבששה בסיון נתנה התורה ועל דרך העבורים ששי בשבוע היה אם לא היה חדש אייר מעובר. אולי טעם ביום הזה כי רחוק מרפידים ובין הר סיני היה רב יותר ממרחק כל מסע :

[ב] ויסעו. וכבר נסעו מרפידים כאשר הראיתך רבים כאלה : **ויחנו במדבר.** הוא מדבר סיני הנזכר : וטעם **ויחן שם ישראל.** אחר שאמר ויחנו במדבר כי ראשי המטות והזקנים חנו נגד ההר בעבור כבודם על כן הזכיר ויחן כי מועטים היו. כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש ורבינו שלמה אמר כי נגר ההר מזרח. והנה כתוב מנגד סביב לאוהל מועד יחנו שהוא מארבע הפאות כי כאשר יסעו הדגלים כן יחנו :

[ג] ומשה עלה. הזכיר למעלה נגד ההר. והנה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים. וטעם **ויקרא אליו ה'.** וכבר קרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה. והזכיר מן ההר כי לא עלה למעלה מההר. כי שם דבר עמו השם ואל יקשה עליך בעבור שאמר אחרי כן וירד ה' על הר סיני. כי הזכיר זה כנגד כל ישראל לראותם הענן

והאש. כי כן כתוב ודבריו שמעת מתוך האש: וטעם **לאמר**. כי קראו השם לומר **כה תאמר לבית יעקב**. והטעם דבר כולל לבית יעקב אלה הנמצאים היום. ובניהם אחריהם: **ותגיד לבני ישראל**. הם הזקנים והם יגידו לכל העם. וכן כתוב ויבא משה ויקרא לזקני העם. ואחרי כן כתוב ויענו כל העם יחדיו ומלת בית פירשתיו:

[ד] אתם ראיתם. הנקמות שעשיתי במצרים בעבורכם. ונשאתי אתכם ממצרים כאילו הייתם נשואים על כנפי נשרים. כי הנשר יגביה באויר למעלה מכל עוף והכל מפחדים ממנו והוא לא יפחד. על דרך כנשר יעיר קנו שיוליך גוזליו לאט.

[ה] ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. לעשות מצותי. ושמרתם את הברית שאכרות עמכם. והוא הברית שכרת משה עם ישראל אחר מתן תורה בבנותו המזבח כאשר אפרש במקומו בראיה גמורה: ומלת סגולה. דבר נכבד ונחמד ולא ימצא אחר כמוהו. וטעם **כי לי כל הארץ**. דבק עם מכל העמים כמו כי לי כל עמי הארץ. וזהו ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי. ור' מרינוס אמר. כי פ"י כי לי כל הארץ אע"פ כי שלי כל הארץ. וכמוהו לפי דעתי. כי עם קשה עורף הוא. רפאה נפשי כי חטאתי לך:

[ז] ויבא משה. אל מחנה ישראל. ואין צורך להזכיר כי ירד: **וישם לפניו**. כמו וזאת התורה אשר שם משה ואמר הגאון כי הוא על דרך שימה בפייהם. והטעם תורה שבעל פה שהוא פ"י התורה שבכתב:

[ח] יחדו. היא מלה יחידה במקרא בדקדוק. בעבור תוספת הו"ו. ויפת אמר כאדם יחיד לבדו לא יהי משנה שם. והזכיר וישב. ואין צורך להזכיר ועל. כי הכתוב אחז דרך קצרה:

[ט] ויאמר. אחר שאמר וישב משה מה טעם לומר ויגד משה את דברי העם אל ה'. דע כי יש פסוקים רבים בתורה שהיו ראויים להיותם מוקדמים. והנה פירושם וכבר היה כך וכך. כמו וייצר ה' אלהים וכבר יצר. ויצמח ה' אלהים וכבר הצמיח. ויאמר בת מי את וכבר אמר. וכן כתוב ואשאל אותה ואומר. ואחר כך ואשים הנזם על אפה. ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד. אז ותפול מעל הגמל ואין צורך להאריך. והנה זה ויגד משה וכבר הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד. ומלת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו. והנה איננו דבק עם וישב משה. ומתשובת השם שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן למדנו מה הגיד. ועוד מצאנו זה הדבר מפורש בדברי משה כאשר אפרש. דע כי מצרים והודו הם מבני חם ואלה סומכין על אלה. ואנשי הודו אינם אוכלים בשר וכך היו עושים המצרים ולא נשתנו מזה המנהג. רק בעבור שהתגבר עליהם מלכות ישמעאל ושבו לדתו. וחכמי הודו נותנין ראיות כפי מחשבתם כי לא יתכן שידבר השם עם האדם וחי. וישראל היו במצרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת. והיתה נבואת משה בספק אצלם ואין טענה ממלת ויאמינו בה' ובמשה עבדו. כי כתוב וירא ישראל ולא כל ישראל. ואילו היה כתוב כל ישראל ידבר על הרוב כמשפט הלשון. כמו וימת כל מקנה מצרים. ואחר כך כתוב שלח העז את מקנך. והנה טעם אנכי בא אליך. תשובה על דברי משה שהגיד לו כן. וטעם בעב הענן. ברדת השם על ההר. ובדברי עמך. עשרת הדברים. אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי: וטעם **וגם בך יאמינו**. שאתה נביא ויוסר הספק ממחשבותם. והנה כתוב מפורש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. ועוד כתוב

שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמוני ויחי ושם כתוב קרב אתה ושמע וזהו וגם בך יאמינו לעולם :

יז **ויאמר**. וקדשתם היום ומחר. הנה הרחיב להם זמן להתקדש שאר זה היום ומחר : וטעם **וקדשתם**. שירחצו במים. ויורה על זה וכבסו שמלותם. כדרך ואם לא יכבסו ובשרו לא ירחץ. על כן אמר משה אל תגשו אל אשה מעתה שיהיו קדושים ולא טמאים. ומי שנגש אל אשה יתקדש. כדרך והיא מתקדשת מטומאתה :

יח **והיו נכנים**. אולי לא יישן אדם בהם בלילה. שישמעו קול ה' בבקר. כדרך כהן גדול ביום הכפורים :

יט **והגבלת**. שים גבול בהר. ע"כ כמוהו הגבל את ההר וקדשתו לשום גבול בהר. והארכתי כל כך בעבור שאמר המשוגע שהפך בספרו דברי אלהים חיים אמר כי רצה משה לומר הגבל את העם. ויצא מפיו ההר במקום העם : **כל הנוגע בהר בגופו** :

כ **לא תגע בו**. מלת בו שבה אל האדם הנוגע בהר. והטעם לא יכנס אדם אחריו לתפשו. רק יסקלוהו הרואים ממקום מעמדם מיד. ואם רחוק יורוהו בחצים : ומלת **יירה** משונה מרעותיה. כי משפט בעלי היו"ד להתחלף בו"יו בעתיד. בנין נפעל. כמו ולא יודע השבע יסרתני ואוסר אולי עשו כך שלא תתערב עם גזרת למען תורא. כי האל"ף והה"א נחים בסוף המלה. אין הפרש ביניהם במבטא : **אם בהמה אם איש לא יחיה**. ולא העוף כי לא יוכלו לקחתו כי יעוף מיד : **במשוך היובל**. פ"י כבש. ונקרא היובל כן. בעבור והעברת שופר תרועה. כי שופר הוא מקרני הכבש. וכן כתוב במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר והתימה על האומרים כי על קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר במשוך היובל כי קול השופר הוא פלא גדול אין במעמד הר סיני גדול ממנו. כי קולות וברקים וענן כבד גם הם נראים בעולם. וקול שופד לא נשמע עד יום עשרת הדברים. והנה לא הי מקרן כבש. אמר הגאון כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשות לעלות. וזה היה אחר רדת משה ביום הכפורים וצוה לעשות המשכן : **המה יעלו בהר**. אמר רבי שמואל בן חפני כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים. שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל. ולשאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני. על כן אמר המה ולא אחרים. ודבריו טובים בעיני כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן דכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן. אז דבר עם משה באהל מועד. אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד :

כא **וירד ויקדש**. כאשר פירשתי :

כב **היו נכונים לשלשת ימים**. טעמו ליום השלישי. ולפי הפשט לא הוסיף יום א' מדעתו. ובזה אתן לך שני עדים נאמנים ושניהם בספר הזה הנה כתיב ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים. ושם כתוב ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי וכתוב בעוד שלשת ימים ישא פרעה. ושם כתוב ויהי ביום השלישי יום הולדת. וכן זה היו נכונים לשלשת ימים :

כג **וענן כבד על ההר**. לבדו היה. וככה הקולות והברקים : וטעם **חזק מאד**. יותר מכל קול השופר ששמעו : **ויחרד כל העם אשר במחנה**. בעבור קול השופר :

יז **ויוצא משה**. טעם ויוצא מאהליהם. לקראת האלהים שיקבלו להיות השם היורד על הר סיני להם לאלהים: **ויתיצבו בתחתית ההר**. מחוץ לגבול שהגבילים משה. והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהציב משה בניהם בשנת הארבעים בכרתו ברית עמהם. כי בתחלה היו הבכורים הנגשים אל ה'. ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים. ואחריהם הזקנים. ואחריהם השוטרים. ואחריהם כל איש ישראל. ואחריהם הטרף. ואחריהם הנשים ואחריהם הגרים. ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובים אל הכהנים. אע"פ שלא דבר הכתוב זה מפורש כי הכתוב אחז דרך קצרה. כי ידענו כי הם לא מרו פי השם. כי הנה כתוב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. ואמר משה אנכי עומד בין ה' וביניכם:

יח **והר סיני עשן כלו**. שי"ן עשן בפתח גדול כי הוא פועל עבר. ואל תתמה בעבור מלת עשן שיאמר כעשן הכבשן והנה הזכיר ויעל עשנו שהוא על משקל שללו זהבו. כי שמות משקלי השמות משתנים. ואמר שגר אלפיך וכל פטר שגר בהמה ואמר ואת הבשם ואת השמן וקנמן בשם. ועוד אמר אריתי מורי עם בשמי. ואלו היה מגזרת בשם היה ראוי להיותו בקמץ חטף תחת הבי"ת בשמי כמו מקדש קדשי ואילו היה מגזרת וקנמן בשם. היה ראוי להיות בפתח הבי"ת כמו משמן. שמני וקטרתי. או בחירק כמו מצדק צדקי. והנה עם בשמי בלא תוספת יו"ד הוא בשם בשני קמצין כמו שלל זהב: **ויחוד כל ההר מאד**. הפך המנהג כי ההרים לא ימושו רק שעל דרך משל אמר וירגזו ההרים:

יט **ויהי קול השופר**. מנהג כי קול השופר שבתחלה יהיה יותר חזק וזה היה להפך אולי עשה כן השם שלא היה חזק בתחלה שלא יצא לבם מהפחד: **משה ידבר**. לדעת הגאון כי השם פעם מעביר קול השופר. אז היה משה מדבר בקול גדול והשם יעננו בקול. כדרך וישמע את הקול מדבר אליו. ועל זה כתוב בעבור ישמע העם בדברי עמך. וכבר אמרתי לך. כי לפי דעתי בדברי עמך על עשרת הדברים ידבר: וטעם משה ידבר. דבק עם קול השופר. כי נשמת משה היתה דבוקה בשם כי משה היה מדבר בתחתית ההר עם השם לשאול לו. והכתוב לא גלה מה היה שואל והשם עונהו בקול. שהיה משה שומעו ולא היה קול השופר אע"פ שהיה חזק מונע אותו לשמוע הקול בעבור זה כתוב אחריו ויקרא ה' למשה בקריאת קול לעלות אל ראש ההר ששם ירד כבוד השם:

כ **וירד ה'**. עתה אומר כלל שישען לבך עליו עד שאגיע בע"ה בפי כי תשא כי שם אבאר לך דברים עמוקים באר היטב. דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת והיא מהעולם אמצעי. והגוף מהעולם השפל ואין מדבר בעולם השפל רק אדם לבדו. גם שומע הוא האדם שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו ולא יוכל המשכיל לחדש לשון רק הידוע הנמצא וכל הלשונו בנויות על מתכונת דמות אדם שהוא מורכב מהנשמה שאינה גוף ומגוף שהוא מורכב מד' שרשים והנה כאשר ידבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע יבין דבריו. ודמותי במתכונתי ואם רצה לדבר על שפלים מבני אדם יצטרך להגביה מעלתם ולשומם כדמות בני אדם עד שיבין השומע ע"כ שמו ראש לארץ. וראש לעפרות תבל. ופה ותפתח הארץ את פיה. גם ירד. בירכתי הארץ. ואמר יד הירדן. בלב ים. ורבים ככה והנה הכל בדברי משל כי אין לים לב. ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף. ואמר מות וחיים ביד לשון ורבים ככה. וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו שהם מהעולם העליון מוריד מעלתם עד שידמה לאדם כאילו הם דמות אדם כדי שיבין השומע אמר והאיש גבריאל וזרעותיו ומרגלותיו. וקול דבריו כקול המון. והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים. אמר וכובע ישועי בראשו. כי פי ה' דבר. עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם. פני ה' בעושי רע.

ותחת רגליו. ועל זה הדרך וירד ה'. ויעל אלהים כי הכל מלא כבודו. ובפרשת כי תשא אתן לך משל שתוכל להבין טעם הירידה והעליה: וטעם **ויקרא**. שקראו השם כדי שיראו ישראל גודל מעלת משה שהגיע לראש ההר ששם הכבוד. ודבריו ישמעו מתוך האש שיש שם:

[כא] **רד העד בעם פן יהרסו**. כל אחד מקום מעמדו. והם חושבים כי לכבודי יעשו כן מרוב תאותם לראות כבודי ע"כ אמר משה לראות. ומלת **בעם**. מושכת אחרת. וכן הוא ונפל ממנו עם רב:

[כב] **וגם**. הם הבכורים אע"פ שהם קדושים ככתוב קדש לי כל בכור יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם: וטעם **הנגשים אל ה'**. שהם בתחלת הגבול. או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בחלישת עמלק גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה ותקן משה בתחתית ההר. ששם עמדו כל ישראל לשמוע קול השם:

[כג] **ויאמר לא יוכל העם לעלות**. אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו עד שראה בספר מוסרי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך עשיתי שליחותך עד שיצונו לעשות דבר אחר. אז יאמר לו. ולפי דעתי בעבור שאמר לו השם פן יהרסו אל ה' לראות לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יראו כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו. אז אמר לו השם לך רד כאשר צויתך שתעיד בהם. כי היו צריכין ישראל שיעיד בהם שנית:

[כד] **ועלית אתה ואהרן עמך**. למעלה מעט מהגבול שלא ירחק מישראל. כי עתידים הם לומר לך ככלות השם לדבר עשרת הדברים דבר אתה עמנו ונשמעה. והנני משיב לו על שאלתו כי לא אמר לו שיזהירם שלא יראו אותו. אך שלא יעברו הגבול. כי הם צריכים שיזהירם הוא בשעת מעשה שישמעו וישמרו נפשם:

[כה] **וירד משה אל העם ויאמר עליהם**. ובהשלימו לומר להם ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול אל ההר. מיד דבר השם:

שמות פרק-כ

[א] **וידבר אלהים**. יש שאלות קשות בפי הזאת אמרו רבים כי השנים הדברים לבדם אמר השם. ועדותם שכתוב בדבור ראשון אנכי ה' אלהיך ובשניה כי אנכי ה' אלהיך אל קנא. ובשלישי כתוב את שם ה' אלהיך. גם את אשר ישא את שמו לשוא. ולא אמר שמי. וברביעי כי ששת ימים עשה ה' וגו' על כן ברך ה'. ובחמישי אמר אשר ה' אלהיך נותן לך. ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא המצוה והנה איננו מצות עשה ולא מצות לא תעשה. ושאלות קשות מאלה והנה אנחנו קראנו זו הפרשה שהיא פ' וישמע יתרו ראשונה ופ' ואתחנן שניה והנה ראינו כי מתחלת אנכי ועד סוף את אשר ישא את שמו לשוא. אין שנוי בין ב' הפרשיות ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכ"מ בראשונה זכור ובשנית שמור. גם שם באחרונה תוספת כאשר צוך ה' אלהיך. בראשונה

ובהמתך ובשניה תוספת ושורך וחמרך. והקשה מכל אלה כי בראשונה כתוב טעם שבת כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ. ואמר עוד על כן ברך ה' את יום השבת ואלה הפסוקים אינם כתובים בשנית רק טעם אחר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ואמר באחרונה על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת בראשונה כתוב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימך וכן בשניה. רק הוסיף ולמען ייטב לך גם הוסיף בכבוד אב ואם. כאשר צוך ה' אלהיך. בראשונה כתוב לא תרצח לא תנאף לא תגנוב ולא תענה. בשניה כתוב לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה. בראשונה כתוב עד שקר. ובשנית עד שוא. בראשונה כתוב לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך ובשנית ולא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך. בראשונה אין כתוב שדהו ובשנית כתוב שדהו. בראשונה עבדו ואמתו קודם שורו וחמורו ובשנית שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו. בראשונה כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ובשנית את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם. וכאשר חפשנו בדברי חז"ל מה אמרו על ככה מצאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיו לנו כאשר אפרש. וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה כי דעתנו נקלה כנגד דעתם. רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם ואיננו כן כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות. ובאחרונה אפרש הדרך הישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שבפרשה הזאת. ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה נס. והנה נודה כי גם כאן יש לשאול למה לא נכתב בראשונה זכור ושמור וג"כ בשנית. והנה מה נעשה באותם הפסוקים אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור למה לא הזכירו זה חז"ל. כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה נס פסוקים רבים בבת אחת ואין טעמם שוה. כמו שתי מלות שטעמם אחד ושוה שתהיינה נאמרות בבת אחת. ואיך יאמר השם כאשר צוך ה' אלהיך. ועוד מתי צוה לפני זה המעמד על כבוד אב ואם. והנה אין כתוב בראשונה למען ייטב לך. אם כן אמר זה ולא אמר זה ואיך יאמר ולא תנאף בו"ו וגם לא תחמוד בית רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך. ועוד איך יאמר עבדו ואמתו ואח"כ שורו וחמורו. ויאמר בבת אחת הפך הדבר. ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים והקשה מכל מה שהזכרתי כי כל פלא שנעשה על ידי משה יש למקצתו דמיון והמשכיל יבין. והנה זה הדבר הפלא ופלא שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו. ואם אמרנו אין דיבור השם כדיבור כל אדם. הנה איך הבינו ישראל דיבור השם. כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה ואפילו מלה אחת. כמו זכור אם לא ישמע הזי"ן לפני הכ"ף והרי"ש לא יבין מה דבר המדבר. והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן. כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין ראתה מרחוק והאזיר מביא הקול אל האזן. והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע והאותיות שהאדם מדבר בס דמותם נכתב באזיר על דרך מוצאם מהחמשה מקומות לא על דרך המכתב שהוא ביד בן אדם. והנה כל אות הזי"ן נכנס באזן קודם כ"ף וי"ו רי"ש. והנה אם נאמר פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת. איך תשמע האזן. ואם נאמר גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהג לשמוע שתי אותיות. למה לא הזכירו זה חכמים ז"ל שהוא כבוד מן הדבור בבת אחת. ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור והכתוב בשנייה ולא בראשונה. גם איך נתקן לא תחמוד בית רעך עם ולא תחמוד אשת רעך. גם ההפוכים. ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד אפרש לך מוסר דרך לשון הקדש. והשם הוא עדי ויודע סודי כי לולי שהוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחריש ולפני שאפרש אתקן דברי חז"ל: **אמר אברהם המחבר.** משפט אנשי לה"ק פעם יבארו דבורם באר היטב. ופעם

יאמרו הצורך במלות קצרות שיוכל השומע להבין טעמים. ודע כי המלות הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמה כמו כלי. ע"כ משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן. והנה אתן לך דמיונות. אמר ה' לקין ארוור אתה מן האדמה. כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ. וקין אמר הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה. ומי הוא שאין לו לב שיחשוב כי הטעם אינו שוה בעבור שנוי המלות. והנה אמר אליעזר הגמאיני נא. והוא אמר ואומר אליה השקיני נא. אמר משה בכור השבי אשר בבית הבור וכתוב בכור השפחה אשר אחר הרחים. ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואינו דומה לתפלה הנזכרת בפרשת כי תשא למי שאין לו לב להבין והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכדנצר. ואחרים רבים תמצא מלות שונות. רק הטעם שוה. וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה. כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו. והדבר שוה. אמר השם ותכלת וארגמן. ומשה אמר תכלת וארגמן. אמר השם אבני שהם. ומשה אמר ואבני שהם. וכאלה רבים ושניהם נכונים. כי הכתוב בלא וי"ו אחז דרך קצרה ולא יזיק. גם הכתוב בוי"ו לא יזיק בעבור שהוסיף לבאר. והנה הוי"ו שהיא נראית במבטא הפה אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע ולמה נכתב ולמה נוסף. כי זה וזה נכון. והנה על הנראה שיבוטא בו לא יבקש עליו בכתב טעם. א"כ למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו. כמו מלת לעולם למה נכתב מלא או למה חסר. והנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם לחסר. ואילו היו מבקשים טעם לאחד מהם. או שהמנהג היה לכתוב הכל על דרך א' הייתי מחריש. והני אתן לך משל אמר לי אדם א' כתוב לרעי וזה כתוב. אני פלוני אוהבך לעולם. וכתבתי פלני בלא וי"ו. אהבך גם כן בלא וי"ו. לעלם חסר. ובא ראובן ושאלני למה כתבת חסרים. ואני אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי. ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים אולי יבא לוי ויודיעני איך אכתוב. ולא ארצה להאריך רק המשכיל יבין ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות. דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפי הזאת השם אמרם כלם. כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. ותחלתם אנכי וסופם וכל אשר לרעך. וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית. את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם ואין הפסק ביניהם. ועוד כאשר נכתבו כולם באצבע אלהים. כן אמרם השם כולם. והעדות שהביאו שהכתוב בדבור השלישי והרביעי והחמישי אינו על דרך המדבר. יש להשיב אחרי שקבלת זה השם להיות לך לאלהי על כן אמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא גם כי ששת ימים עשה ה'. ועוד כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה. כתוב לא ילין חלב חגי ואחריו כתוב תביא בית ה' אלהיך. ורבים כאלה. והאומרי כי דבור אנכי אינו מעשרת הדברים בזה נחלקו. יש אומרים לא יהי לך הוא הדבור הראשון. והשני לא תעשה לך פסל. וזה אינו נכון כי מענין אחד הוא זה וזה. בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב בין במעשה. והנה בדבור זכור אתה ובנדך ובתך בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת. ואחרים אמרו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי. והדבור עשירי לא תחמוד אשת רעך. וראיתם כי השם אמר פעמים לא תחמוד כי החמוד הוא על שני דברים. האחד יוצא למעשה כמו גזל. וכמוהו ולא יחמוד איש את ארצך. שאם זה החמוד בלב היה ארץ ישראל רעה. ולא תחמוד השני הוא בלב על כן הוצרך משה לפרש לא תתאוה גם זה דברי הבל כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו. והנה לא הזכיר האחרים עמו. והנה אתן לך מדברי משה ראייה שאלו לא דברו נכונה. הנה השם אמר לא תחמוד בית רעך. ומשה אמר לא תחמוד אשת רעך ולפי דעתם שלא תחמוד השני הכתוב בפרשה הזאת הוא בלב. והראשון גזלת הבית. והנה משה הפך הדבר כי אמר עם ולא תתאוה בית רעך. ואמר עם לא תחמוד שהוא הגזל אשת רעך. והנה נשחת טעמים. והאמת

כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו. ועתה אדבר על זכור ושמור. דע כי הטעמים הם שמורים לא המלות. והנה יצחק אבינו אמר לעשו בעבור תברכך נפשי בטרם אמות. ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר ואברכך לפני ה' לפני מותי. כמו בטרם אמות. א"כ מה טעם להוסיף לפני ה'. התשובה היא ידעה כי יצחק נביא לה' והברכה שיברך בדרך נבואה היא. על כן אמרה ליעקב לפני ה' והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה וככה עשה משה כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת דברי השם בלי תוספת ומגרעת והם לבדם הכתובים על לוחות הברית. לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח הא' ושמור בלוח השני ועשרת הדברים הכתובים בפרשת ואתחנן הם דברי משה. והראיה הגמורה ששם כתיב פעמים כאשר צוך ה' אלהיך ודע כי באחרית מוח הראש הוא הזכירה. והמקום מקום משמרת הצורות. והנה הזכירה כוללות השמירה וטעם זכור שיזכור כל יום איזה יום הוא מהשבוע. וכל זה בעבור שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה והנה טעם הזכירה היא השמירה. וכאשר אמר השם זכור הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור כאלו בבת אחת נאמרו. ולא הוצרך משה להזכיר בשנית טעם כי ששת ימים עשה ה'. כי בתחלה אמר כאשר צוך ה' אלהיך כאילו אומר ככתוב בתורתך בדבור זכור עד ויקדשהו. ובעבור שהשם צוה שישבות העבד והאמה ולא פרש השם למה זה. פרש משה טעמו ואמר זה שצוך השם שישבות העבד בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים ויפדך השם. ודע כי השמנה דברים כולם מצות לא תעשה. ודבור כבד הוא מצות עשה ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם חייב כל אדם להטיב למי שיטיב לו. והנה הבן לא יצא לעולם רק על יד אבותיו והם גמלוהו וטפחוהו ורבוהו והשקוהו והאכילוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו כי הם היו לו הסיבה להיותו חי על פני האדמה על כן שכרו למען יאריכון ימיך. ובעבור כי השם נפח בו נשמה ע"י האבות שתקנו הגוף צוה שיכבד אבותיו כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך ואמר כאשר צוך ה' אלהיך כי השכר הוא על מצות עשה והעונש על מצות לא תעשה כאשר אפרש בפסוק לא תאכלנו. והנה אמר משה אתה חייב לכבד האבות למען יאריכון ימיך. וזה החיוב הוא בשקול הדעת. גם בעבור שצוה השם שתכבדם יהיה לך עוד שכר טוב והוא למען ייטב לך בעבור ששמעת בקול השם. והנם דברי משה כאשר מפורש בדברי רבקה. וכבר אמרתי כי אבני שהם ואבני שהם שוה הוא. גם לא תנאף ולא תנאף ושוא ושקר בני אב אחד הם גם תחמוד ותתאוה מבטן אחד יצאו. והשם אמר לא תחמוד בית רעך כי אנשי השכל יקנו בית ואחר כן אשה ואחר כן עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו וככה הם סדורים בפרשה הזאת ומשה סדרם על דרך אחרת כי הבחורים הם חומדים אשה תחלה ואחר כך בית וכנגד הבית והשדה הקדים שור וחמור שיחרוש בהם ואחר כך עבד ואמה. וכלל באחרונה וכל אשר לרעך כאשר כלל השם. ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין על כן כתוב את הדברים ולא כל הדברים כאשר כתוב בראשונה. דבור הראשון אנכי דע כי כל המצות הם על ב' דרכים והדרך הראשון מצות שהם נטועות מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבים ואין בעשרת הדברים רק השבת לבדה שאינה בכלל שקול הדעת. על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם נטועים בשקול הדעת. ועליהם אין להוסיף ולא לגרוע. והם ששמר אברהם עם מצות האחרות נוספות. והשם לא נתן התורה רק לאנשי הדעת. ומי שאין לו דעת אין לו תורה. והדרך השנית מצות הנעלמות ואין מפורשות למה צוה. וחלילה חלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת. דק אנחנו חייבים לשמור כל אשר צונו השם בין שנגלה לנו הסוד בין שלא נגלה. ואם מצאנו אחת מהן מכחשת שקול הדעת. איננו נכון שנאמין בו כי הוא כמשמעו. רק בספרי חכמינו ז"ל נבקש מה טעמו אם הוא על דרך משל. ואם לא מצאנו זה כתוב. נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל

לתקן אותה. ואם לא יכולנו נניחנה כאשר היא ונודה שלא ידענו מה היה. כמו ומלתם את ערלת לבבכם וכי הוא צונו שנרצחנו כאכזרי וידענו דעת ברורה כי כל המצות שאינם חייבות משקול הדעת סוד אחד יש לכל אחד מהן ואם נעלם ממנו והעד על זה כי כתוב במקצתם למה צונו כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית. וחג המצות למען תזכור. ואהבתם את הגר כי גרים הייתם והכלאים פן תקדש. ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם וכן לא ירבה לו נשים והזכיר למה ולא יסור לבבו ולא שהיא מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתוב בהלכות שמעון בן קיירא וטעם וקרא בו לבלתי רום לבבו מאחיו. ופרשת הקהל למען ילמדו. ורבות מצות ככה. אי"כ יוכל המשכיל שהשם פקח עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות. וכל המצות על ג' דברים. האחת מצות הלב. והב' מצות הלשון. והג' מצות עשה. ומצות הלב על שני דרכים מצות עשה ומצות לא תעשה. והנה מצות עשה ואהבת את ה' אלהיך. ולדבקה בו וליראה את השם הנכבד ואהבת לרעך כמוך ומצות לא תעשה לא תשנא את אחיך בלבבך. ולא תקום ולא תטור. גם מצות הלשון עשה ולא תעשה עשה כמו ק"ש וברכת המזון וברכת כהנים. גם וידוי מעשר ורבים ככה ומצות לא תעשה לא תענה ברעך. אלהים לא תקלל לא תקלל חרש. ומצות עשה ולא תעשה במעשה הם רבים ואין צורך להזכירם. ומצות הלב הם העיקרים הנכבדים על כלם. ורבים חשבו כי אין עון במחשבת הלב רק בדברי עבודת כוכבים. ובאמת כי הוא קשה לבדה יותר מכל מחשבות רעות. רק היא כנגד כלם. והלא יראו כתוב שש הנה שנה ה'. ושם כתוב לב חורש מחשבות און. וכתוב היטבות כי הי' עם לבבך. הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבבותם. והיה לבבכם שלם. אני ה' חוקר לב. וה' יראה ללבב. והנה זה הדבור הראשון הוא עיקר כל התשעה הדברים הנכתבים אחריו. והוא קרוב ממצות הלב. וטעם זה הדיבור שיאמין ותהיה אמונת לבו בלי ספק כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיו: שאלני רבי יהודה הלוי מנוחתו כבוד למה הזכיר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר שעשיתי שמים וארץ. ואני עשיתיך. וזאת היתה תשובתי אליו. דעי כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם. שהם מאמינים בשם הנכבד כי הרבים מאמינים להשמעות אזנים שיאמר להם אדוניהם ככה. ולמעלה מהם שראו זה כתוב בדברי התורה שנתן השם למשה. ואם יבא אפיקורוס לערער כי אין אלהים ישימו ידם לפיהם כי לא ידעו להשיב ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו יכיר מעשה השם במתכונת ובצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדות. ולמה הי' על זאת המתכונת. ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי הגלגלים שהם מעשי השם בעולם האמצעי שהוא עומד. וידע זמן מתי תקדר השמש או הלבנה וכמה יקדר השמש ממנה. וגם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גדם לה. וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק. ומדרכי השם ידע המשכיל את השם. וככה אמר משה הודיעני נא את דרכיך ואדעך. והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא' אנכי ה' אלהיך וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא. כי כבר פרשתי בפ' ואלה שמות כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שנוי ואין זולתו שוכן עד. ולא כמוהו יושב קדם סלה ומעמיד העולם העליון בכחו. והעולם האמצעי בכח השם. ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון. וזה העולם השפל שאנו בו מעמדו בכח השם ובכח שני העולמים העליונים והנה יספיק למשכיל בכל גוי דבור אנכי ה'. כי עשיית שמים וארץ היום קרוב מחמשת אלפי שנה. וישראל לבדם מודים בזה. וחכמי האומות אינם מכחישים כי השם הוא לבדו עשה שמים וארץ. רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית. והנה השם עשה אותות ומופתים במצרים עד שהוציאם משם להיות להם לאלהים. וככה אמר משה או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי. כי השם ברא

העולם האמצעי. והוא מושל על העולם השפל כפי מה שיש במערכת מזל כל עם מטוב או רע כן יקרנו כי כן חלק להם השם. והנה היתה במערכת ישראל כפי כוכבי מזלם להיות עוד עבדים. והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל שלא היה בממשלת העולם האמצעי. והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה. ובעבור זה אמרו קדמוננו אין מזל לישראל. ועוד אבאר זה בדרך משלי' בפי' כי תשא. והנה בעבור האותות שעשה השם במצרים. אמר משה אתה הראת לדעת. שהכל ראו זה חכמים ושאינן חכמים גדולים וקטנים. גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני ששמעו קול השם. ע"כ אחריו מן השמים השמיעך את קולו ליסרך. ואמר באחרונה כי הדעת הגמורה שישב האדם אל לבו עד שיתברר לו בראיות כי השם הוא לבדו. על כן אמר וידעת היום והשבות אל לבבך. ואמר דוד ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו. והדעת הוא בלב לא בהודעת הפה. והנה הזכיר למשכיל אנכי ה' והוסיף אשר הוצאתיך שיבין המשכיל ושאינו משכיל. ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות לי לעבד שתעבדני. ותהיה לי לעם. ואני אהיה לך לאלהים. ומשה פירש זה בפי' כי ישאלך בנך. כי טעם השאלה למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל האדם. והלא בורא אחד לכלנו. והנה הזכיר שלש תשובות. הא' עבדים היינו לפרעה. והוא עשה לנו זאת הטובה הגדולה ע"כ אנו חייבן לשמור כל מה שיצונו אפילו לא היינו יודעים טעם מצותיו. והב' כי אלה המצות אינם לצרכו כי אם לטוב לנו כל הימים לחיותינו. והשלישית וצדקה תהיה לנו. שנהיה צדיקים לנחול העה"ב. ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופות שהם יי. והם ראשים כללים אין למעלה מהם. הראשון הוא עצם כל דבר והוא עומד. והט' דברים כולם מקרים וכולם נסמכים על הראשון ונלויים אליו וממנו יצאו. כי הוא כמדות האחד בחשבון עשרה. כי ממנו יצא כל חשבון וכל חשבון ימצא בו. כי הוא היסוד. והנה זה הדבור הא' שאמר השם הנכבד כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה. כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה. וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו. כי כל מה שיעשה לא יעשנו כי אם בעבור כבודו. ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה רק בעבור כבוד השם לבדו. כאדם נותן צדקה לעני לא יתננו בעבור כבוד הגבאי ולא בעבור שישבחוהו בני אדם. כי אז תהיה מעלת האדם גבוהה בעיניו ממעלת כבוד השם שנתן לו הון. ועדף ממונו מה שיוכל לתת לקבל שכר מהשם וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך. או יראהו בני אדם ויקל בעיניהם. והחושב זה הוא משוגע כי כן כתוב אם יוצר עין הלא יביט. והנה השם רואה במסתרים מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי. כי השם יודע מחשבותיו וסודו. והנה פחד מהמלך שימות מחר שלא יענישהו. ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעולם הזה ובעולם הבא. והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצות באלה עשרת הדברים ומצא השם הנכבד בחמשה דברים הראשונים. וכבר פירשתי כי הדבור הא' הוא היסוד ועליו כל בניני המצות. ואחריו כתוב לא יהיה לך. ופשע מי שאינו מאמין בשם גדול מפשע עובד ע"ז. כי יש רבים שהם מאמינים בשם והם מזבחים ומקטרים לע"ז כמו המקטרים למלכת השמים שהם חושבים כי ייטיבו להם כאשר אמרו ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל. וכתוב את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים וככה נעמן בהשתחויתי בית רמון. והנה אלה מודים בשם רק משתפים עמו אחר. ע"כ בדבור זה כתוב השם הנכבד. ובדבור השלישי גם הוא כתוב. כי פשע הנשבע לשקר פחות מע"ז. רק הוא בזה השם בגלוי. אולי עשה זה בעבור כעס או צורך כי בלבו מאמין בשם ואינו משתף אחר עמו ובדבור הרביעי כתוב השם ששבת ביום השביעי. והנה העושה מלאכה בשבת הוא מכחיש מעשה בראשית. וזה הפשע פחות מאשר ישא את שמו לשוא. ובדבור החמישי כתוב השם כי האבות משתפים עמו ביצירתו. ואם לא יכבדו כאילו אינו מכבד השם.

וחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם. והראשון הוא הקשה שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף ואשר אחריו אינם בגוף. ואשר אחריו לא תגנוב בממון. ואח"כ בלשון. ואח"כ חמוד בלב:

[ג] לא יהי לך. דבר הכתוב אלהים כנגד מחשבת עובדימו. כמו ויקח חנניה הנביא. והאנשים רדפו אחריהם. וככה דבר שמואל למה הרגזתני. כי הכתוב דבר כפי מחשבת שאול. ואין זה מקומו לפרש אותו: וטעם **על פני**. כמו וימת הרן על פני תרח אביו. שהיה נמצא אתו וראה מותו. וככה ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן. והנה הטעם אחר שאני אלהיך. ואני נמצא תמיד בכל מקום. ואני רואה מה תעשה אין ראוי שתשתף עמי אלהים אחרים. ואמר אחד מחכמי לב אל תכעיס אדונך והוא רואה אותך. והנה זאת המצוה שהיא לא יהי לך היא בלב גם בפה. כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם זו. כי אדם אומר לפני עדים כי הוא הולך לרצוח או לנאוף לא יהרג בעבור דבורו אם לא עשה מעשה. והאומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים. צוה הכתוב כי הרג תהרגנו. ובמעשה לא תעשה לך פסל וכל תמונה עץ או אבן. ולא תעשה בשום אומנות תמונה שהוא בשמים. ואמר ממעל שהם למעלה על הארץ מכל צד. ואין תמונות בשמים רק שמונה וארבעים צורות. וחכמי הצורות עושים דברים אשר לא כן ומעשיהם קרובים לעבודה זרה:

[ד] ואשר בארץ מתחת. שהוא מתחת השמים התמונות רבות כאשר הם מפורשות בפרשת ואתחנן גם כן במים: ואמר הכתוב מתחת לארץ. כי הם והארץ כדור אחד:

[ה] לא תשתחוה להם. כאשר עושים בעלי הצורות. החושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה לצורך האחד: **ולא תעבדם.** לזבוח ולהקטיר להם. בכלל לא יהיה לך. ג"כ אזהרת ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך ובספר יהושע לא תשביעו. וטעם אל קנא כי דין הוא. אחר שהשם בראך והוא מחיה אותך. איך תתן כבודו לאחר אשר לא ייטיב ולא ירע: וטעם **אל**. הוא להודיעך שהוא תקיף ויוכל להנקם ממך בכל רגע ולא תוכל להנצל ממנו. הזכיר ירמיהו כי האוכל הבוסר תקהינה שיניו. ובסי' יחזקאל מפורש כי השם הנכבד נשבע כי בן לא ישא בעון האב. אי"כ מה טעם פוקד עון אבות על בנים. והתשובה כי יחזקאל פירש אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו. כי פקידת העון היא קשורה על שונאיו כמו שזכרתי. וטעם פקידה כמו זכירה כמו והי' פקד את שרה. שהוא כמו ויזכור ה'. כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מחטאו שחטא ויולד בן שהוא טוב ממנו. והנה אם הלך בדרכי אביו. גם הדור השלישי. גם הדור הרביעי. השם לא יאריך אפו לרביעי. אם היו כך עד ארבעה דורות שונאי השם כלם. כי בו יאבד זכר כולם. כי השם יזכור מה שעשה האב ומה שעשה הבן ובן הבן. על כן לא יאריך לרביעי ובני הבנים נקראים בנים על כן אחז דרך קצרה כי ממלת שלשים ורבעים יבין האדם זה:

[ו] כתוב ועושה חסד לאלפים. וכתוב לאלף דור. ובני אדם יחשבו כי זו שאלה. ואיננה. כי כן כתוב אם תשמור מצותי ישמור לך השם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך. שהם הג' האבות. וזה הוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור ובפרשה זו אמר דבר אחר ועושה חסד לאלפים והטעם אין קץ. והוא לעולם ועד. וזה הדבר יתפרש לשני עניינים. האחד שהשם יעשה חסד לאוהביו שתעמודנה נשמותם לעולם לאלף אלפי דורות. והשני כי השם יעשה טוב לבניהם שהם כמותם עד אין קץ. וככה אמר דוד וחסד ה' מעולם ועד עולם

על יראיו וצדקתו לבני בנים. והנה אין ספק כי חסד השם הוא לנצח על יראיו. ובעבור שהזכיר לבני בנים. על דרך וצדקתו עומדת לעד. הוצרך לפרש אם היו הבנים טובים על כן אמר אחר כן לשומרי בריתו. ובפרשת כי תשא אפשר לך איך תכנס מדת פוקד עון אבות במדת רחמים: ומלת **לאוהבי**. הם החסידים ולשומרי מצותי הם הצדיקים:

[ז] **לא תשא את שם ה' אלהיך**. שם הוא כמו זכר. והוא מושך להיות סי' לנקרא. רק ימצא זכר בלשון הקדש פעם בלב ופעם בפה. רק השם הוא נשוא בפה. וכן מצאנו שאמר דוד ובל אשא את שמותם על שפתי. והנה טעם לזכור השם כי כאשר הוא השם אמת כן יהי דברו אמת. והנה אם לא יקיים דברו כאלו מכחיש את השם. ומנהג אנשי מצרים עד היום אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו הוא בן מות. ואלו נתן כופר משקלו זהב לא יחיה בעבור כי הוא בזה את המלך בפרהסיא. אם כן למלך ב"ו כך כמה אלף אלפי פעמים חייב אדם להשמר שלא תכשילהו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא. והנה ראינו בעבור שנשבעו בני"י ברבים על דבר פלגש בגבעה. ושם היה פינחס הכהן. ומצאנו שנהרגו העוברים על השבועה. וכן אנשי יבש גלעד. אנשים ונשים וטף. וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת. וגם ראינו שבקש שאול להרוג יהונתן בנו והוא לא שמע השבועה. וראינו שהביא השם רעב לארץ בעבור שאול וביתו שעברו על שבועת הנשיאים שנשבעו לגבעונים. וכאשר נהרגו בית הדמים. אז ויעתר ה' לארץ. ושלמה אמר לשמעיה הלא השבעתיך בה'. והכלל לא מצאנו בעשרת הדברים שכתוב שם שכר טוב מפורש רק בכבוד אב ואם. ולא עונש מפורש רק בעי"ז ובנשיאות השם לשוא. ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה. ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאוין הבאים אחריו. כי הרוצח והנואף שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף כי יפחד. ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר. וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע. ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה. אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה. כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה. והוא להם ל' צחות. ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו. ואני אראה שגעונם כי הרוצח אם רצח אויבו מלא תאותו בנקמתו. גם הנואף כן לפי שעתו. והגונב מצא הנאות לצרכו. ועד שקר להתרצות או להתנקם. והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה הוא מחלל שם שמים בפרהסיא בלא הנאה שיש לו:

[ח] **זכור**. טעם לקדשו הוא הכתוב ששת ימים תעבוד וככה פי' ויקדשהו. שהשם שבת בו מכל מלאכתו. וטעם להיותו דבק עם ברוך ה'. כאשר הוא כתוב בפרשת ויכלו כי השם קדש זה היום וזימנו לקבל הנפשות תוספת חכמה יותר מכל הימים. על כן כתוב ברוך ה'. וכבר פירשתי זה במזמור שיר ליום השבת. ראינו כי שנת השמטה דומה לשבת כי גם היא שביעית בשניה. וצוה השם שיקראו התורה בתחלת השנה נגד האנשים והנשים והטף ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו ושמרו. והנה השבת נתנה להבין מעשה השם ולהגות בתורתו. וככה כתוב כי שמחתי ה' בפעליך. כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו. והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם. ולא יתעסק לשוח אפי' בצרכיו שעברו או מה יועץ לעשות. וככה אמר הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר. ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אצל הנביאים. כמו מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת. וכבר הזכרתי כי טעם כל עושה מלאכה בשבת הוא מכחיש במעשה בראשית. רק איננו מכחיש השם הנכבד. והנה אין ספק כי מלת אתה כוללת כל מי שהוא בן מצוה. על כן טעם בנך ובתך הקטנים שביתתן עליך ואתה חייב

לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו וככה ועבדך ואמתך. שהוא ברשותך אתה חייב שתשמרהו ולא תניחהו שיעבדו לאחר ואם לאו אתה עובר על מצות לא תעשה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. כאשר פיר' משה אדונינו על הדרך שהזכרתי. ועל זה התנאי ידור הגד בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים. על כן נכתב בשנייה הגר וככה בעריות ועל זה התנאי ידור שישמור העריות וככה באכילת הדם. וראינו בירמיה שהחמיר במצות שבת. ואמר מפורש אע"פ שנגזרה גזירה על ירושלים שתחרב אם ישוב ישראל לשמור השבת כאשר צוו לא יגלו ממקומם ויעמדו בירושלים כסאות מלכות בית דוד :

[יב] כבד את אביך. כבר הזכרתי כי בחמשה דברים הראשונים. זכר השם ושם עם כלם ה' אלהיך: ומלת **יאריכון**. פועל יוצא. כי הן יהיו סבה והעד למען תאריכו ימים והארכת ימים. בעבור המצוה שתעשה נמצאת אתה מאריך ימך. ואמר **על האדמה**. כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה. וכתוב אב ואם הקלו בך. והנה במצות כבוד אב שלא יעשו ההפך שיהיה מקלל או מקלה. וחייב מיתה על המקלל. כי השומעים ישמעו הקללה מפיו. ולא חייב כן על המקלה. כי המקלה יוכל לעשות גם כן בסתר על כן צוה הכי' שיהיה במלת ארוך ככל הכתובים שהם בסתר :

[יג] לא תרצח. בידך או בלשונך להעיד עליו שקר להמיתו. או להיותך רכיל או לתת עצה רעה בזדון שתדע שיהרג. או שנגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו. ואם לא גלית. אתה כמו רוצח: **לא תנאף.** רבים חשבו כי אין ניאוף כי אם עם אשת איש. בעבור שמצאו אשר ינאף את אשת רעהו. כי מה טעם לומר זה אחר שאמר אשר ינאף את אשת איש. ואין פירושו כאשר חשבו. והנה למעלה כתוב אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו. והטעם כי עבירה גדולה עשה שקלל אבותיו שהולידוהו וככה אשר ינאף את אשת רעהו. להודיע כי תועבה גדולה עשה שינאף את אשת רעהו והוא חייב לאהוב לרעהו כמוהו ומלת נאוף. כמו זנות. והנה כתוב ותנאף את האבן ואת העץ. ואין ראוי לפרסם התועבה הזאת. אמר ר', סעדי' הגאון כי הזנות על מעלות רבות. ואשר הוא במעלה הקלה משכב הבתולה והאלמנה ואשר למעלה ממנה משכב האיש עם אשתו כשהיא נדה כי לאחר ימים מעטים תהיה מותרת לו. ולמעלה מזאת אשת איש כי יתכן שימות בעלה ותהיה מותרת לו. ולמעלה ממנה העובדת כוכבים שאיננה על תורת ישראל אם לא נתן לה זרע. כי יתכן שתתגייר וישאנה לאשה. רק אם נתן לה זרע עובד הוא עבודה זרה בעצמה. ולמעלה ממנה משכב זכור שאין לו זמן היתר לעולם. ולמעלה ממנה מה שהוא חוץ מהמין כמו אם ישכב האדם עם הבהמה. והגאון ידע איך החילוק. כי על כל עריות כרת בפרשת אחרי מות. והניח מזה החילוק מאם והאחות והבת: **לא תגנוב.** משמע גנבה קחת ממון בסתר ויש גנב שהוא בן מות כמו גונב נפש מישראל בין שהוא נער קטן או נלעג לשון. והגנבה בממון בין בפניו בין שלא בפניו או שרמהו בחשבון או במדה או במשקל. וזאת המלה גם היא כוללת מי שיגנוב לב אחר. כאשר עשה אבשלום: **לא תענה.** שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר עד שקר ולא אמר עדות שקר. ולפי דעתי עתה כי הוא מדבר עם עד שקר. כאילו כתב לא תענה אם אתה עד שקר ומשמע זאת המלה כטעם לא תכחשו ולא תשקרו. ומצאנו מלת ענות בבי"ת. כמו שקר ענה באחיו. ובלא בי"ת כמו ישמע אל ויענם. והטעם יענה בס. וכמוהו וכאשר לא נגענוך. לא נגענו בך. ויש עד שקר שהוא בן מות. והוא שכתוב עליו ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו :

יד **לא תחמוד.** אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה. איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו. ועתה אתן לך משל. דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה. כי ידע כי זה לא יתכן. ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים. ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו אע"פ שהיא יפה. כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו. ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאו אדם בעבור חכמתו ודעתו. רק כאשר חלק לו השם. ואמר קהלת (לאשה) [ולאדם שלא עמל בו] יתננו חלקו. ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא. ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד. ואמר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו. כי ידע שהשם לא רצה לתת לו. לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו. על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו. והנה נשלם פירוש עשרת הדברים. **אמר** אחד מחכמי הדור ידענו כי תשעה גלגלים הם כנגד תשעה מספרים שהם עיקרי כל מספר. וככה אלה התשעה דברים. והנה הדבור הראשון שאיננו ממספר התשעה. שהוא כנגד כבוד השם הנכבד המדבר. כאשר הוא האחד במספר העשרה. והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך הוא כנגד הגלגל העליון שהוא מוליך כל הגלגלים. הפך תנועתו ממזרח למערב בעשרים וארבע שעות. ואמר כנגדו אלהים אחרים להודיע כי בכח השם ירוצון הגלגלים ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאיננו גוף. והדבור השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות ששם כל צבא השמים. חוץ מהמשרתים השבעה והנה הגוף הנכבד מקיף כל הגופות וצורתם שהם שמונה וארבעים. ונראה כח השם לעין. ויש מקומות בגלגל הזה שיש שם כוכבים רבים ומקומות אין כוכב בהם ואין יכולת באדם לדעת זה הסוד. ורבים מחסרי חכמה חשבו כי לשוא נבראו אלה הצורות על זאת המתכונת. והדבור הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבת. כי חכמי הנסיון אומרים כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו. והוא בעל השעה הראשונה ביום. וכן מי שהוא בעל השעה הראשונה בלילה. ואומרים כי שבת ומאדים הם כוכבים מזיקים ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניהם כשהם מושלים יבא לידי נזק. ע"כ אמרו קדמוננו שניתן רשות לחבל בלילי רביעיות ובלילי שבתות. והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלו שני המזיקים בהם. רק ביום הזה. על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם רק ביראת השם לבדו והדבור החמישי שהוא כבד כנגד גלגל צדק שהוא יורה על שלום וצדק וחסד. ולשלם שכר ולכבד מי שהוא חייב. והדבור הששי לא תרצח כנגד גלגל מאדים שהוא יורה על שפיכות דמים ועל החבורות. ויש מחלוקת בין חכמי המזלות אם נוגה הוא למעלה מהשמש או למטה ממנה. וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה הוא למעלה. והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף. כנגד גלגל נוגה שתולדתה להורות על כל משכב וזנות. והדבור השמיני לא תגנוב כנגד גלגל השמש שהוא יורה על אונם ולהסיר כח כל משרת שיתחבר עמה שלא יראה אור בעבורה. והנה הדבור התשיעי שהוא לא תענה כנגד גלגל כוכב חמה שהוא יורה על הלי. והנה הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלים והיא תורה על החמדה :

טו **וכל העם רואים את הקולות.** וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות. כי כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד. והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידים. כי מנהג האדם שיתפחד מהם וקול השופר שלא נשמע כזה לעולם. ואת ההר לבדו עשן. כאשר ראו הפלאים האלה נעו. כמו נע ונד. שכל אחד סר ממקום

מעמדו ושב אחורנית. וכמהו וינעו אמות הסיפים. וטעם אמות. שהספים סרו ממקומם אמות. לא יכול הנביא לשערם במראות הנבואה. והאומר כי פי' כמו זעו. לא יתכן זה כי אם לא סרו ממקומם. איך עמדו מרחוק:

[טז] ויאמרו. הכהנים וראשי המטות שהיו קרובים אליו הם דברו עמו אחר שנשלמו עשרת הדברים. כי כ"כ היו יראים כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם וימותו ובעבור זה אמר משה להם אל תיראו:

[יז] ויאמר. למ"ד לבעבור נוסף. כלמ"ד למבראשונה ולמ"ד והשלישי לאבשלום בן מעכה: וטעם **נסות אתכם.** כמו ולמען נסותך להטיבך באחריתך: **ובעבור תהיה יראתו על פניכם.** ככתוב יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב:

[יח] ויעמד. הזכיר זה פעם אחרת. כי משה היה עושה הפך מעשיהם. אלה עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל:

[יט] ויאמר ה'. רבים השתבשו. בעבור שמצאו ודבריו שמעת מתוך האש שהיה בהר סיני. כי כתוב וירד ה' על הר סיני על ראש ההר. ועתה אמר מן השמים דברתי עמכם. ומי שיש לו לב יבין הטעם בפי' כי תשא. רק עתה אתן לך משל אולי יבין מי שאין לו לב. חשוב שיהיה כדמות אדם ראשו בשמים ורגליו על הר סיני וזה טעם וירד. ומן השמים ידבר. כמו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים. כי ידענו שהשמים והארץ מלא כבודו:

[כ] לא תעשון. הטעם והנה אנכי יושב בשמים ואני דברתי עמכם לא על ידי אמצעי. וכן כתוב פנים בפנים דבר ה' עמכם. ואל תתמה בעבור שכתוב לא תעשו פעמים. כי כן דרך צחות לשון הקדש. כמו לא תחמוד. כי הטעם אחד הוא. וכן הוא לא תעשון לכם אתי אלהי כסף ואלהי זהב. כמו לא תעשה לך פסל וכל תמונה. וטעם שתעשו צורות לקבל כח עליונים ותחשבו כי לכבודי אתם עושים כאילו יהיו אמצעים ביני וביניכם. כמו העגל שעשו ישראל. כי אהרן לכבוד השם עשה כאשר אפרש במקומו. ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו הזהירם בתחלה שלא יעשו אלהי זהב: והנה טעם **אתי.** שאין לי צורך לאמצעיים עמי. על כן אחריו. אבא אליך וברכתיך. והטעם אני בכבודי אבא אליך:

[כא] מזבח אבנים. י"א כי הטעם שלא יעשה ציורים במזבח על כן צוה במזבח אבנים להיותם שלימות. ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים וכרובי זהב על הכפורת. והבית אשר בנה שלמה כלו כרובי ותמונות ופטורי ציצים. ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח. ובפרשת כי תשא אדבר על זה. ויש אומרים כי מזבח אדמה שלא יהיה על מקום גבוה ואין זה משמע הלשון. והעד שכתוב אחריו מזבח אבנים. וקדמונינו אמרו כי הטעם לשום אדמה במזבח הנחש. ואמת אמרו כי כן עשו רק שמו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא. ואין זה פשוטו כי האדמה ששימו בו מקרה. כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחשת. כי מנחשת נעשה. גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב בעבור שהוא מצופה זהב. ועוד אילו היה כן משמע מזבח אדמה. יהיה פי' ואם מזבח אבנים שישמו בו אבנים. ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבנים. כי מפורש הוא והוא הנעשה בהר עיבל. ועתה אפרש אמר הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה תחת הר סיני. י"א לפני מתן תורה היה ואחרים אמרו אחר כן והגאון הודה למחלוקת הראשונה ואמר כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר דבר ה' נעשה. הוא שנוי בפרשה השנית כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ואני אתן לך

ראיה גמורה כי אחר מתן תורה היה כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלותו אל הר האלהים לפני מתן תורה אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. ואמר בתחלה כה תאמר לבית יעקב. והנה לא הגיד להם לא מצות ולא חקים ולא משפטים רק לשמוע מפיהם אם יהיו חפצים לשמוע בקול השם לכל אשר יצום. והם השיבו ואמרו נעשה. ושם כתוב וישב משה את דברי העם אל ה'. אז קדשם לשמוע דבר השם שהיו עשרת הדברים. ועתה החל להשמיעם מצותיו. וכאשר נגש משה אל הערפל אמר לו זאת הפרשה לא תעשון. וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש. ואחר כן כתוב ויבא משה. שירד מן ההר ושם כתוב ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ודברי ה' הם מצות עשה ומצות לא תעשה. שתחלתם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ודברי המזבח וכל מצות עשה ולא תעשה שהם בפי ואלה המשפטים. כמו השב תשיבנו לו. עד בא השמש תשיבנו לו. אלהים לא תקלל. והמשפטים דברי העבדים והמכים והנצים והנגיחה וההבערה ודכרי הגנבה והשבועה. ועל אלה כתוב שם ואת כל המשפטים ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע ופי' נעשה לשמור מצות עשה ומצות לא תעשה. ונשמע על המשפטים. על כן הוסיפו אחר מתן תורה לאמר ונשמע. ולא אמרו כן בתחלה והנה פי' מזבח אדמה כמשמעו עשוי מאדמה. וזהו שכי' שם ויבן מזבח תחת ההר. וכתוב בכאן וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך. ושם כתוב ויעלו עולות. ויזבחו זבחים שלמים. ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמה גם לא תעשון אתי בעבור דם הברית שזרק על המזבח. ועל העם שקבלו על נפשם שהשם לבדו יהיה להם לאלהים ושישמרו מצותיו ומשפטיו. והזכיר **את צאנך ואת בקרך**. ששניהם מיני עולות ושלמים. ראיתי מין אחד ישתחקו עצמותיו. שטען על החכמים בעבור שאמרו איזהו מקומן של זבחים. כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים. כמו עולה וזבחים. כי עולה דבר בפני עצמו. והזבחים שלמים. כמו ויעלו עולות ויזבחו שלמים לה' פרים וככה בכל מקום. והראיתי לו כי לא דבר נכונה כי כתוב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך. אז הודה על חטאתו שטען על האנשים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריהם: וטעם **בכל המקום אשר אזכיר את שמי**. פירוש בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם. כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי גם אני אבוא אליך וברכתיך. וטעם **אבוא**. כדרך בן אדם. והטעם תמצאני שם במקום שאזכיר את שמי עליו. והוא מקום הכבוד. כאילו באתי אליך שידעתי שתבא ובעבורך באתי. ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך ולא תהיה צריך לאחר כי תמצאני בכל עת ששם כבודי:

[כב] ואם מזבח אבנים. המזבח שבנה משה לכרות ברית עם ישראל בדם הברית. וצוה השם שיבנו מזבח אבנים בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ ויכתבו על האבנים כל התורה כי מצות רבות הם תלויות בארץ. כמו שהיה צורך עם בניהם בהכנסם לארץ מפני המצות התלויות בארץ. ושם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם. ויהיה טעם ואם מזבח אבנים. כאומר עשה עתה מזבח אדמה. ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים: **אתה**. הם האבנים: **גזית**. הטעם כמו ומשרתו יהושע בן נון נער. כן לא תבנה אתה בן גזית. וגזית מגזרת על גזזי צאנו. כי גז חיש. וכן נגוזו ועבר. והטעם כמו כריתה. רק אבנים שלימות כמו שהן נבראות: **כי חרבך**. שם חרב נופל על כלי ברזל שנעשה לחתוך בו. אולי נקראת כן החרב כי היא מחרבת. ובמקום אחר כתוב לא תניף עליהן ברזל. על מזבח אבנים שבנו. ואין לנו לחפש על טעמי המצות. ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרך הפגול. בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר פגול כי יחלל קדש שהקדיש אם ישאר ממנו עד שיהיה פגול. וככה זה אם יכרתו האבנים

לבנות המזבח. אולי יחולל הנכרת מן האבנים לעבודה זרה או למקום המטונף וזה אינו כבוד. וראינו שהכהן צריך לכפר על המזבח:

[כג] תעלה. אמר בן זיטא כי במעלות מגזרת מעל. ולא פקח עיניו לראות כי מ"ם מעל שורש. והעד ומעלה בו מעל. והנה מעל במשקל נעל. ולשון רבים שאינו סמוך. ונעלות בלות ומטולאות. והנה ראוי להיות במעלות חיר"ק תחת הבי"ת וקמ"ץ תחת העי"ן רק פירושו כמו ומעלות שבעה עולותיו. והנה חשב בן זיטא לעלות בסלם חכמה בהבליו ונגלתה ערותו עליו. וככה יקרה לכל מין אשר בדברי קדמונינו לא יאמין. וזאת מצות מעלות. כוללת כל מזבח אדמה אבנים או נחשת. כל מזבח שהוא עשוי לשם כאר הוא כתוב מזבחי:

חסלת פרשת יתרו אשר נותן לב לפשטים. גם בכללים גם בפרטים: אז יתבונן למה נכתב. וי"ו עם אלה המשפטים:

משפטים

פרשת

שמות פרק- כא

[א] ואלה המשפטים. אחר שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו. אמר השם למשה בגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישראל. והחל להזהיר על אלהי הזהב. ושיכרות ברית עמהם ברדתו. שהשם לבדו יהיה להם לאלהים. והורה המשפטים והמצות שיאמר להם אם יקבלום אז יכרות להם ברית. ואמר לו בסוף אלה התנאים בפרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך. ועיקר הפרשה להשמיד עבודה זרה מארצם בהכנסם שם. וככה פירש להם משה לפני כרות הברית כי בסוף ולא תעבוד את אלהיהם והנה תחלת הפרשה שלא יעשו עם השם אלהים אחרים. וסוף הפרשה להכרית זכר האלילים והפסילים שהם עשויים בארץ כנען:

[ב] כי תקנה. אומר לך כלל לפני שאחל לפרש. כי כל משפט או מצוה כל א' עומד בפני עצמו. ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצוה אל זאת נדבק בכל יכולתנו ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתנו. ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו. על כן החל משפט העבד. וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישראל. וככה וכי ימכור איש את בתו לאמה. רק וכי יכה איש את שן עבדו הוא כנעני. וככה וכי יכה איש את עבדו. וככה אם עבד יגח השור והנה אמרו כי ונמכר בגנבתו הוא ישראל והחולקים

עליהם אמרו כי עבד עברי אינו ישראל. רק הוא ממשפחת אברהם. וככה הבת וכל העבדים הנזכרים אחרי כן דרך אחד לכל. וראייתם דבר האשה וילדיה. כי אמרו כי המשפחה תלוי באב. ועוד ועבדו לעולם כי הם אומרים כל ימיו. והיה עליהם קשה שיהיה ישראל נרצע ועתה נחפש המלות כמשמעם אם עבד עברי אינו ישראלי למה אמר הכתוב כי ימכר לך אחיך העברי. והלא ידענו כי משמע לא תשנא את אחיך בלבבך ישראל. וככה בין איש ובין אחיו ובין גרו. ורבים ככה. והנה אין ספק כי פירוש אברם העברי. שהוא מבני עבר. עליו כתוב אבי כל בני עבר. הפך וחם הוא אבי כנען. או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר. אע"פ שהיה ראוי להיות עברי נהרי. ונחשוב כי הכתוב תפש דרך קצרה. בעבור שמצאנו ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר. והנה גם נקראו העברים שהם ישראל. כי ראינו שאמר משה לפרעה כה אמר ה' אלהי ישראל וכאשר שאל פרעה מי הוא זה השם. אז השיבו. השם אלהי העברים. והנה אלהי העברים כמו אלהי ישראל. והנה אם ישראל נקראו עברים בעבור שהם מיוחסים אל עבר. ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו ואנחנו לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו שהיה בבטן אחד עם יעקב. גם לא תמצא בכתוב שיזכיר עשו שהוא אחינו במצות רק בדבר השליחות. וכמוהו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא. אחר שהזכיר אדומי. וככה על רדפו בחרב אחיו. הנה בכל המקרא לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב. וכתוב ושם אתנו נער עברי. לאכול את העברים לחם. מכה איש עברי. שני אנשים עברים נצים. ויונה אמר עברי אנכי. כי הם שאלוהו אי מזה עם אתה. ואם המלה היתה כוללת עמים רבים עוד לא השיב מאיזה עם הוא וכי פן תעבדון לעברים. והעברים היו לפלשתים ובירמיהו כתוב לשלח איש את עבדו העברי והעבריה. ובסוף פירש לבלתי עבוד בס ביהודי אחיהו איש וידוע כי אדומי לא יקרא יהודי והחולקים אמרו והנה כתיב ורבים מעמי הארץ מתייחדים. ואינם מישראל וזהו עורון כי לפי דעתם אם פירוש שהיו מתייחסים אל יהודה. או ששבו לתורת יהודה. היה ראוי להיותו לבלתי עבוד בס במתייחד אחיהו. ועל דרך זה הי' ראוי להיות עברי מתעבר. והאומר זה מתעבר על ריב לא לו. והנה התברר כי דברי קדמונינו נכונים כי עליהם נסמוך בכל המצות כאשר קבלום מאבותיהם. ועוד איך יעלה על לב אדם כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שנים. והישראל יעד שנת היובל: **שש שנים יעבוד**. ולא יותר. כמו שש שנים תזרע שדך ובתחלת שנה השביעית למכירתו יצא חפשי איזה שנה שתהיה ואל תתמה על מקץ שבע שנים הכתוב בירמיה. כי לכל דבר יש לו שני קצוות והנה פעם ימצא קץ שהוא תחלה. ופעם שהוא בסוף. וזה העבד הוא העבד הכתוב עליו ונמכר בגנבתו שמכרוהו ב"ד רק וכי ימוך אחיך ונמכר לך או לגר. ימכר עצמו כפי השנים שיש עד היובל כי ביובל יצא. וקבלה היא ביד ישראל כי הזכר ימכר בגנבתו ולא הנקבה. בפרשה שהיא אחר זאת אשלים הענין. אמר רבי מרינוס יו"ד לחפשי נוסף. כי הוא כמו למשעי אכזרי. ורבי יהודה המדקדק אמר כי הלמ"ד נוסף כי הוא כמו וכי תשלחנו חפשי. והיו"ד כאלו היא ליחס על דרך הקדמוני. והלמ"ד כלמ', ד והשלישי לאבשלום בן מעכה. ולפי דעתי כי באו שנים משרתים והא' היה מספיק. כמו בתוך האהלי. והוא תואר השם: ומלת **חנם**. מגזרת חנונו אותם. מטעם מתנה וטעם המ"ם לא ידענו כמ"ם ריקם:

ג} אם בגפו. י"א בגפו כמו בגופו ומצאנו גופת שאול. ומשקלי השמות משתנים. ואחרים אמרו שהוא כמו כנף. וכנף בלשון תרגום וגפין כאלו אמר בכנף בגדו לבדו. ואינו מטעם הענין. כי אין ראוי להיות פירושו רק שאין גוף אחר תלוי על גבו. והנה יהי' כמו על גבי חרשו חורשים. אמר הגאון הוצרך הכתוב לומר אם בגפו יבא בגפו יצא. כאשר אמר יצא לחפשי בעבור דבר אשתו שהוא צריך לומר אם בעל אשה הוא. ואחר שאין אשה ישראלית נמכרת בגנבתה בבית דין מה

טעם לומר ויצאה אשתו עמו להודיע כי הקונה עבד עברי צריך לפרנס את אשתו ותעמוד עמו עד שיצאו יחד :

ד **אם אדוניו יתן לו**. מצאנו אנשי לשון הקודש חולקים כבוד בתורת השמות אבל לא בפעלים. אמרו אדון גם אדונים. והוא לשון יחיד מיד אדונים קשה ובסמוכים אמרו אדוניו ולא אמרו אדונו. כי לא נמצא. ולשון המדבר אדני שאל. ואסור לאמרו בלשון רבים. שלא יתערב עם השם הנכבד. וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד כמו בכינוי אדני שאל. וככה מלת אלוה אמר רבי מרינוס זו כחו לאלוהו. ולא לאלוהיו. דרך בזיון : **אם אדניו יתן לו אשה**. זאת האשה על דרך חכמינו היא כנענית ויתכן להיות פירוש כנענית על דרך מבני התושבים הגרים עמכם שכתוב מהם תקנו עבד ואמה. וככה כל עבד כנעני כי על שבעה גוים כתוב לא תחיה כל נשמה. ובשלמה כתוב מן הגוים אשר אמר ה' הם לא יבאו בכם ואתם לא תבאו בהם. וזה כתוב על צדניות חתיות. ולא מואביות עמוניות :

ה **ואם אמר**. כבר פרשוה קדמונינו כי לא יהיה נרצע עד שיהיו בו כל אלה הדברים עד כי אהבך ואת ביתך :

ו **והגישו**. מלת אלהים כמו מקימי משפט אלהים בארץ. והמנהג להיותם בשער העיר יושבים שיש לה דלתים ובריה וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה שיעשה זה לפני יושבי השער : **ועבדו לעלם**. ידענו כי מלת לעולם בלשון הקודש הוא זמן. כמו כבר היה לעולמים. זמנים. וישב שם עד עולם עד זמן שיהיה גדול. וכן ועבדו לעולם. לזמנו של יובל שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו ויציאת חירות כאילו עולם מתחדש או יהיה פיי שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי :

ז **את בתו לאמה**. קטנה היא שהיא ברשות האב. כמו הבת שהוא מפר את נדרה. ומלת לעם נכרי. עם זה הפסוק היא דבקה. כי על האב ידבר לעם נכרי. לא ימשול למכרה בבגדו בה. כמו מדוע נבגד איש באחיו. ואמת ונכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש מישראל. וזה ידענו מהקבלה ושמו זה לזכר ולאסמכתא ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי מזה הפסוק. כי כמוהו שלם ישלם כאשר אפרש. אמר הגאון כי לעם נכרי כמו לאיש נכרי. וכמוהו הגוי גם צדיק תהרוג. וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באחת הלשונות. כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישראל. כי הוא שם המין הכולל כמו ויאמר מצרים. רק להיות שם שטעמו כלל. כמו עם וגוי. וקהל ועדה. לא יתכן שיאמר על היחיד. ופיי הגוי גם צדיק שם מפורש. כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה : **וטעם לא תצא כצאת העבדים**. שיציאתם לעולם אחר שש שנים. כי גם זאת תצא אם הגיעו שש שנים כאשר הוא כתוב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים. רק אם הגיעה קודם שש לזמן שהיא ברשותה תצא :

ח **אם רעה**. שלא מצאה חן בעיניו אחר שקנה אותה שישאנה לאשה. וזה הוא טעם אשר לו יעדה שהיא יעודה לו להיותה אשתו. או יעדה להיותה אשת בנו. ודע כי לו קרי. וכתוב הוא בפנים באלף ובחוי"ץ בוי"ו. ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו. כמו הוא עשנו ולא אנחנו. הטעם האחד כי אנחנו לא עשינו עצמנו והשני כי לו אנחנו. והנכון בעיני כי זה השני הוא האמת לבדו. וככה כולם. אמר רבי יהודה המדקדק אנחנו לא נוכל להפריש במבטא בין לא באלף ובין לו בוי"ו או בה"א. כמו הלה היא ברבת בני עמון. כל אלה הפסוקים אלף מבפנים. ומבחויץ וי"ו. כל אלה כדרך קריאתם הוא טעמם. ודע כי מלת והפדה. מהפעלים היוצאים. כמו והפודך. אשר פדה את נפשי. כי פדיתים. והנה והפדה פועל יוצא

לשנים פעולים. כמו המצמיח הרים חציר. או כמו ראובן האכיל לשמעון לחם. והנה והפדה שיבקש פדיונה ויקבלנו. בין שתפדה היא עצמה או אביה או אחד מקרוביה. כי אם היא קרובה אל שש שנים יחשבו כמה שנים עבדה וכמה המרחק עד השביעית. או עד הזמן שתהא ברשותה. וכפי החשבון יהיה הפדיון: **לעם נכרי**. פירשנו. ודע כי כל עם שאינו ישראל נקרא נכרי. ואינו. כמו זר. כי זר יקרא שאינו ממשפחת השבט. והנה אם אמרנו כי ישראל נקראו עברים בעבור עבר והיה הוא עובד השם. והנה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקרא עברי ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן. הנה כתוב כי ביצחק יקרא לך זרע. אע"פ שבישמעאל כתוב כי זרעך הוא. לא נתנה הארץ רק ליצחק לבדו. ובני יצחק היו יעקב ועשו. וכתוב ביצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל. והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו אשר לו נתנה הארץ. והנה נכרים יחשבו בני הפילגשים ובני עשו עמהם:

[ט] ואם לבנו ייעדנה. על משקל יירשנה מועד כמו מ וקד: וטעם **כמשפט הבנות**. בנות ישראל **הבתולות** שלא נמכרו: **יעשה לה**. גם הבן גם האב. אם הוא יקחנה:

[י] אם אחרת. בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה: **שארה**. מזונה שיעמיד שארה שהוא בשרה: **וענתה**. יש אומר דירתה וכמוהו לפי דעתם וענה איים וענתה שמה. ולפי דעתי כי וענה איים כמשמעו. כמו וענית ואמרת דרך משל. כי שם כתוב ושעיר על רעהו יקרא. גם וענתה שמה. תנגן. כמו ענו לה' בתודה. ופ"י ועונתה על המשכב שהוא עת דודים כי מלת עת בחסרון נון כמו אמת. על כן נגש התיו והנה עתך. או עתו כמו אמתו. ג"כ עתה. והנה עונתה מגזרת עת. ועתה היא זאת העת:

[יא] ואם. אחז דרך קצרה כמו שלש סאים. כי הנכון השלש האלה. ורבים חשבו כי השלש האלה הם שארה כסותה ועונתה. וזה לא יתכן. כי אחר שאמר כמשפט הבנות יעשה לה. וחיוב הבנות אלה השלש ואין צורך להזכיר זה. ועוד כי יפת תואר שהיא נכריה כתוב עליה ומכור לא תמכרנה בכסף. ואף כי זאת. רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה שהוא לא ישאנה ולא לבנו ייעדנה ולא יפדנה תצא חנם בהיותה ברשותה. וכמוהו אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא. פ"י באחת מאלה וכמוהו רבים. ואמר הגאון מה טעם לומר אין כסף אחר שאמר ויצאה חנם. והוא השיב כי אם חלתה בביתו והוציא עליה ברפואות לא תפרע לו כלום. ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוספת ביאור. כדרך כי מת אתה ולא תחיה:

[יב] מכה איש. טעם להזכיר זה אחר זכר העבד והאמה. כי צריך לפרש משפט מכה עבדו ואמתו. וזה האיש הוא מישראל: **מות יומת**. כל מות יומת הדבר תלוי בב"ד חוץ מאחד. כאשר תראה בסמוך:

[יג] ואשר לא צדה. כמו בצדיה. ואתה צודה את נפשי. והנה הוא כענין אורב ועושה במזיד: **אנה לידו**. כמו כי מתאנה הוא לי. מבקש סבות ועלילות. והנה טעמו שהשם סבב ותקן עלילות שימות זה מיד זה ולא עלתה במחשבתו. והשם סבב לו זה בעבור עון אחר שעשה כדי שיגלה ממקומו. וכתוב לא יאונה לצדיק כל און:

[יד] וכי יזיד. טעם להרגו כאילו כתיב והרגו בערמה. וכמוהו כי תחל לזנות שפ"י כי תחלל נפשה לזנות. על כן אביה היא מחללת. וידוע כי לשון חלול גם תחלה

מפעלי הכפל והם ב' טעמים. על כן הוצרך להפריש בין שניהם אמר כי תחל לזנות. כי מלשון תחלה יאמר תחל כמו תחל לספור: **מעם מזבחי**. הנה זה הפך הפסוק הראשון ששם כתוב ושמתי לך מקום והם ערי מקלט רק המזיד שינוס אפילו על מזבחי. כאשר עשה יואב יומת. וקדמונינו אמרו אפילו כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי יומת:

[טו] ומכה. בעבור שהזכיר מכה איש ומת. הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת המוכה שימות. כמו מכה אביו ומכה ישרת בעבור אחר. ובעבור כבוד האבות. הוצרך לומר אפילו שלא יכם רק יקללם יומת:

[טז] וגנב. אמר הגאון למה נכנס זה הפסוק בין מכה אביו ובין מקלל אביו. והשיב כי הכתוב לא ידבר רק על ההוה כי הגנבים היו קטנים וגדלו בארץ נכריה לא יכירו אבותיהם ויתכן שיכום ויקללום והעונש על הגנב: **ונמצא בידו**. בשוק לפני המכרו יומת:

[יז] ומקלל. מצאנו קללה בזכירת השם. כמו ויקללם בשם ה'. גם בלא זכרון השם:

[יח] וכי יריבן. אמר הגאון באגרוף כמו בעלי אגרופין דבר חזק וקשה. ורבי מרינוס אמר כי האל"ף נוסף כמו אל"ף אזורעי. מגזרת גרפם דבר שיגרוף בידו. וככה בלשון ערבי:

[יט] אם יקום. על חז"ל נסמוך. שפ"י על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים. רק על עצמו: **ונקה המכה**. שיוציאוהו מבית הסהר. ופ"י שבתו מגזרת שביתה ששבת ממלאכתו. ונכון הוא. והוא על משקל שברו כי התי"ו שורש ויתכן להיותו כמו זה שבתה הבית מעט. שהוא מגזרת ישב והטעם זמן ישיבה בבית ששובת בלי מלאכתו. והעד על זה הפ"י שהוא הפך והתהלך בחוץ: **ורפא ירפא**. לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ. רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאתו. וכן כתוב כי הוא יכאיב ויחבש. וכתוב באסא וגם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים והנה הכתוב הפריש כי לא אמר ורפוא ירפא מן הבנין הקל. רק ורפא ירפא שהוא מהבנין הכבד ועוד אפרש זה היטב בפרשה הזאת. וחכמינו קבלו דברים אחרים עם אלה שניהם. כאשר קבלו בשמים עם קטורת סמים. ואינם כתובים:

[כ] וכי יכה. אין ספק כי משפט הישראלי בין חפשי בין נמכר שוה בכל המשפטים. על כן לא יתכן להיות זה עבד עברי. ועוד כי באחרונה כתוב כי כספו הוא והנה זה העבד והאמה הוא הכתוב עליהם מהם תקנו עבד ואמה. ונפתח ב"ית בשבט שהיה מנהגו להכותם בו. והנה כל החולקים על חכמינו בעל כרחם יסמכו עליהם במלת נקם ינקם. כי הנקמה על דרכים רבים. והנה לא תועיל להם הסברא במקום הזה. והאבות קבלו כי זאת כמו חרב נוקמת נקם ברית:

[כא] אך. הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו. הוא כמו ינקם שהוא מבנין נפעל והכותים אמרו כי פ"י נקם ינקם. נקמה גדולה ליסר אותו. ואם יעמוד יום אחד תהיה הנקמה פחותה. ואם יומים לא יוקם כלל. וראייתם שלא מצאנו במיתות בית דין מלת נקמה. ואמרו כי חרב נוקמת אינה ראייה גמורה שהוא הריגה. ועוד אחר שאמר הכתוב יום מה צורך לומר יומים וכל זה היה קשה עליהם שיהרג האדון בעבור מות העבד והנה אשיב עליהם למה לא פ"י הכתוב

מהו הנקמה הגדולה או הקטנה. והנה נרדוף אחרי הכתובים נקם נקמת בני ישראל. ונהרגו המדינים כולם. והנה אמר שמשון כי אם נקמתי בכס. ואחריו כתוב וידך אותם שוק. ואנקמה נקם אחת ומתו בבית. חרב פיפיות בידם ואחריו לעשות נקמה בגוים. כי דם עבדיו יקום והנה דם יורה על ההריגה. ועל זה הדרך כל הלשון והכתוב שאמר זה המיתה במלת נקמה. כי האדון מתגולל בעבדו. בעבור היותו ברשותו. כי לא יוכל להכות ככה בבר ישראל אחיו. וזה שאמר יום או יומים והנה כמוהו על פי שני עדים. והם אמרו שלא ידעו טעמו. אם כן ישימו זו עמו. וחכמינו ז"ל אמרו כי טעם יום או יומים שתהיינה השעות מארבעה ועשרים שעות ביום וכאשר הסתכלנו בו מצאנו שיאמר בשבת. שהוא שבת מוסר. כמו אתה בשבת תכנו. והנה האדון רצה ליסרו. ולא הזכיר הכתוב כאשר ימית האדון עבדו מה הדין שיהיה עליו כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו. כאשר יחמול אפ"י על בהמתו. והשם צוה כאשר ייסר האדון את עבדו שלא ייסרנו מוסר אכזרי. כי בראותו שנפשו יוצאה תחת השבת יניחנו. ואם לא יניחנו יהרג בעבורו. כי רחמי השם על כל מעשיו וכי בדוד ודם לרוב שפכת. ולא היו מישראל:

[כב] וכי ינצו. אלה האנשים הם עברים שהם נצים מכה זה את זה וכן למה תכה רעד. ונגפו. כולל שניהם. גם פעם יהיה פי זה או זה. וכן באש ישרפו אותו ואתהן זאת או זאת ואם שניהם ישראלים דין אחד להם וזאת האשה היא ישראלית: **ולא יהיה אסון באשה.** ענוש יענש. בעבור הילדים שיצאו ומתו. כאשר ישית עליו אבי הילדים אם יעשה כחפצו הנוגף. ואם לאו יתן ע"פ ב"ד. כמו ופללו אלהים:

[כג] ואם אסון יהיה. לאשה. ויש מחלוקת אומרים כי ימות הנוגף בעבור שמחשבתו להרוג אחיו יומת וראייתם כי על ה ל ד ס כתוב ענוש ענש. ועל מות האשה כתוב ונתת נפש תחת נפש ואם הוא עונש מה יתרון למות האשה יותר מן הילדים. ואם אמרנו שהם בני עונשים. למה שינה הכתוב לומר נפש תחת נפש. ומחלוקת אחרת אומרת כי המתכוין להרוג את זה והרג את זה לא יומת. ושינה הכתוב לומר נפש תחת נפש כי עונש הנפש יותר מהילדים הרבה מאד וראייתם הכתוב הבא אחריו. עין תחת עין שאינו כמשמעו רק הוא כפר. ונזכר זאת הפרשה בעבור עין תחת עין שן תחת שן. כי אחריו כתוב משפט עין העבד ושינו:

[כד] עין. אמר רב סעדיה לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו. כי אם אדם הכה עין חבירו וסרה שלישית אור עינו איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת. אולי יחשיך אור עינו כולו ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה כי אם היו במקום מסוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת אמר לו בן זוטא. והלא כתוב במקום אחר כאשר יתן מוס באדם כן ינתן בו. והגאון השיב לו יש לנו ביי"ת תחת על. והנה טעמו כן ינתן עליו עונש, ובן זוטא השיב לו כאשר עשה כן יעשה לו. והגאון השיב הנה שמשון אמר כאשר עשו לי כן אעשה להם. ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים רק גמולם השיב להם. ובן זוטא השיב אם היה המכה עני מה יהיה עונשו. והגאון השיב אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו. כי העני יתכן שיעשיר וישלם. רק העור לא יוכל לשלם לעולם. והכלל לא נוכל לפרש על דרך מצות התורה פירש שלם אם לא נסמך על דברי חז"ל. כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תורה שבעל פה אין הפרש ביניהם. והנה יהיה פי עין תחת עין. ראוי להיותו עינו תחת עינו אם לא יתן כפרו. ואמר הגאון כי יש שן שהעונש שלו מעט אם יהיה המוכה נער. כי אם יכרת עוד יחליף. והזכיר היד כי היא בעלת מלאכה והזכיר הרגל שהוא יותר קשה מהיד. כי לא יוכל אדם

ללכת ברגל אחת. ולפי דעתי כי הזכיר אלה האיברים על ההוה ברוב. כי כאשר יכה אדם חבירו. או יכנו בעין שהוא עומד כנגדו. או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו. או ביד שבה ילחם. או יגן בעד פניו או ברגל בבדחו מפניו :

[כה] **כֹּוִיָּה**. מכות אש כמשמעו : י"א כי פצע. להוציא דם. וחבורה מכה בלי דם. והגאון אמר כי פצע שבירת עצם. וחבורה מכת דם :

[כו] **וְכִי יִכֶּה**. צוה השם שיצא העבד חפשי תחת עינו או שנו. שלא יהא אדונו אכזרי שיכנו מכה נמרצה. כי אם ישחית עינו או אפיי שינו יצא מרשותו חפשי ויאבד ממונו :

[כז] **וְאִם שָׁן**. דבר הכתוב על ההוה ברוב כאשר הזכרתי וכן יצא בראשי איברים כפי הקבלה :

[כח] **וְכִי יִגַּח**. הזכיר זאת הפרשה. בעבור אם יגח השור עבד או אמה. וזה האיש והאמה ישראלים. והזכיר האשה. ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת. כי מנהג ה' להזכיר הנכבד שהוא הזכר והוא הדין לנקבה והזכיר האשה עתה בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לשדה אל מקום ששם השורים שלא יחשוב אדם ויערער ויאמר למה שנתה המנהג ובעבור זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח. כי משפט מכה איש שוה הוא שיהיה גדול בשנים או קטן והזכיר הבן והבת שהם קטנים שלא יערער בעל השור על האבות שהיה עליהם לשמרם : סקול יסקל השור. טעם **וְלֹא יֹאכַל אֶת בְּשָׂרוֹ** כמו הנבלה שיאכלנה גר שער או נכרי. וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתוב בו לא יאכל הוא אסור בהנאה : **וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי**. מעונש :

[כט] **וְאִם**. אין ספק כי אין כופר למומתי ב"ד. על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם יומת. מיתתו בידי שמים. הנה יהיי זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין שהוא ראוי שיומת אם לא יתן כופר נפשו. וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת ולא ימות :

[ל] **אִם כּוֹפֵר**. אין זה הפך ולא תקחו כופר כי הכתוב שם הוא רוצח גמור. וזה לא רצח רק נענש בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור. או השור התיר עצמו שלא נקשר כראוי. או שלא מצא הפתח סגור ויצא והזיק : **יּוֹשֵׁת עֵלָיו**. על פי הדיינין :

[לא] **או בן או בת**. שניהם ישראלים כי כתוב אחריו אם עבד. והשם שם עונש על בעל השור כי קשה בעיניו שתמית בהמה אדם שנברא בצלם אלהים על כן נסקל השור :

[לב] **וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר**. שהיה כרוי. והזכיר זה כי אין השם חפץ שתמות בהמה חנם שלא לצורך אדם ועוד כי יזיק בעל הבהמה :

[לד] **בַּעַל הַבּוֹר**. הפותח או הכורה אע"פ שהוא ברשות הרבים כי לצרכו עשה. ע"כ נקרא בעל הבור : **כֶּסֶף יֹשֵׁב לְבַעֲלָיו** שיתן דמי הנופל. בהיותו חי אחר שיפחות ממנו דמי המת :

לה **וכי יגוף**. אמר בן זוטא כי רעהו תואר לשור ולא ראה כי שור איש סמך הוא. וכן הוא שור רעהו ואין לשור ריע רק בן זוטא לבדו וזה השור שהוא תם ישלם בעליו חצי נזק:

לו **או וגו'**. ואם היה השור מועד ישלם הנזק שלם. והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל וכי יגנוב איש שור או שה. וכל זה בעבור העבד שהוא נמכר בגנבתו. כי כן החל כי תקנה עבד עברי:

לז **כי יגנוב**. אמר רבי ישועה הוסיף השם על עונש השור יותר מן השה כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה ולא יוכל לגנובו רק הרגיל יותר באומנות הגניבה והגאון אמר בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש:

שמות פרק-כב

א **אם במחתרת ימצא הגנב**. בלילה כי ביום לא יחתור והכתוב הבא אחריו לעד. אם זרחה השמש: ופיי **אין לו דמים**. אין על הורגו שפיכות דמים. ויש לתמוה מן המפרשים דמים חיים אם כן מה הוא איש דמים. דמיו בו:

ב **אם זרחה השמש**. שלם ישלם. שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם וגו'. כמו לעם נכרי. ואף לאמתך תעשה כן. כי הוא שב אל הפסוק העליון. הענק תעניק לו: **ונמכר בגנבתו**. בעבור גניבתו:

ג **אם המצא**. זה הפסוק כולל כל בהמה. חכמים קבלו גזירת הכתוב לתשלומי ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד:

ד **כי יבער**. גם זה דבק באשר למעלה שהזכיר שיבא הנזק על יד השור. ואומר כי יבער איש מגזרת אנחנו ובעירנו. והוא מהבנין הדגוש: וטעם ובער בשדה אחר. אדם אחר. וכמוהו ואתם בערתם הכרם:

ה **כי תצא אש**. גם זה דבק כי ידבר על נזק השדה: וטעם **המבעיר**. אינו כמו כי יבער איש. אע"פ שהם מבנין אחד. כי מלת אש תורה עליו וזאת הדרך צחות בלי הקדש לאמר מלה שוה והוא משני טעמים. כמו בלחי החמור חמור חמורתים. רוכבים על שלשים עיירים ושלשים עיירים להם. וזאת השנית ערים והעיד להם יקראו חות יאיר:

ו **כי יתן**. גם זה דבק כי על דבר הגנבה ידבר להשלים משפטי הגנבות:

ז **אם לא שלח ידו**. יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפני הדיינין. על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע. ור' ישועה אמר כי פשע הוא שיצא מרשותו. כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה. והנה על כל דבר פשע כולל הבא אחריו. וכל דבר שיצא מרשות הבעלים בין שנגנב בין שאבדה וכחש בה ולא הודה:

{ח} אשר יאמר. העד: כי הוא זה. אם ירשיעון האלהים השומר כי הוא עצמו גנבו. או כחש האבדה שמצא ונעשה גנב עליה:

{ט} כי יתן. זה שומר שכר:

{י} במלאכת רעהו. כמו לרגל המלאכה אשר לפני. ולא יקח ממנו רק השבועה:

{יב} אם. על זה קבל שכרו: יבאהו עד. יביא קצת הנטרף להיות לו לעד. על דרך שכתוב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל און:

{יג} וכי ישאל. על דרך הפשט בעליו אין עמו ויכול לטעון על השואל שהכביד על בהמתו:

{יד} אם. שהוא ראה בעצמו איך נשבר או מת. וככה השכיר שבא עם השוכר בדרך אחד. השלים לדבר על גניבת ממון. ועתה ידבר על גניבת הלב הוא המפתה. כי ההווה לפתות הנערות שאין דעתם שלימה:

{טו} אשר לא אורשה. כי המאורשה אף על פי שלא נבעלה נקראת אשת רעהו. מלת ימהרנה כמו מוהר בענין קשור. כמו אחר מהרו. כי גזרת מהרה לא תמצא בפעלים רק מהבנין הדגוש בכל המקרא:

{טז} כסף ישקול. בעבור שפתה:

{יז} מכשפה. טעם להזכיר זה אחר הבתולה כי המתאווים יתאוו דרך כשפים למלאת תאוותם והזכיר הנקבה כי היא הנמצאת בכשוף יותר מן הזכרים:

{יח} כל. הזכיר בתחלה פתוי הנערה שאין לה דעת גם הזכיר הבהמה שאין לה פה לצעוק כמו האשה והזכיר האשה שיש לה פה לצעוק:

{יט} זבח. על דרך הפשט אינו מדבר על ישראל כי כבר הזהיר על זה בדבור שני רק בעבור הגר. כתוב אחריו נאמר זה. כי בעבורו נאמר כל שוכב עם בהמה כי כן מנהג עם נכרי. והנה על זה התנאי יגור בארץ ישראל שלא ישכב עם בהמה ושלא יזבח לעבודת כוכבים. ואמר לאלהים שהיה רגיל לעבדו מקדם. ומלת לאלהים כוללת אף המלאכים: לה' לבדו. רק לשם הנכבד לבדו שהוא שם העצם ולא יתערב אחר עמו:

{כ} וגר. כאשר יקבל הגר שלא לעבוד עבודת כוכבים לא תונהו בארצך. בעבור שיש לך כח רב ממנו. וזכור כי גרים הייתם כמוהו. וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח. ואחר שאמר לא תענון לשון רבים. אמר אם תענה. כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה:

{כב} אם ענה. והנה העונש. אם אחד יענה ואין עוזר העונש על כלם. על כן בא אחריו וחרה אפי והרגתי אתכם כולכם. ואמר כי אם צעק יצעק אלי. על היתום וכן דין האלמנה. רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה:

{כד} אם כסף תלוה. אם נתן לך השם הון שתוכל להלות העני והזכיר זאת הפרשה. כי העני כמו הגר והיתום והאלמנה וקרא העניים עמי. כי החסידים לא יבקשו עושר בעולם הזה. והעד אליהו ואלישע. שלא רצה לקבל מנחת נעמן. גם שמואל הרמתי. וטעם **עמך** שהוא במקום שאתה דר בו: **לא תהיה לו כנושה.** שישא לך פנים בעבור טובתך. ואמר תשימון. כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים:

{כה} אם חבל תחבל. אחר שאמר שלמת רעך שהוא לשון נקבה וככה אחר כי היא כסתה לבדה אמר תשיבנו והטעם על החבול שהוא לשון זכר. אמר הגאון מה טעם לקחת החבול ביום וישיבנו בלילה והוא השיב בעבור שירא שלא ילוה מאחר ויתנהו לו חבול תחתיו. כי הטעם יש לך לחמול עליו:

{כו} וטעם כי חנון אני. על דעת הגאון שהוא כמו חנוני חנוני. והטעם כי אני אתן לו ממון ואסיר את שלך. ולפי דעתי כי מלת חנינה איננה כן כי מה יבקש דוד לאמר חנני אלהים כחסדך. רק הוא כמו רחום אע"פ שיש ביניהם הפרש. כאשר אפרש בפרשת כי תשא. והנה זה ושמעתי שהוא אחר והיה כי יצעק אלי. כמו הכתוב למעלה כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו. וחרה אפי. ובמה יודע כי שמע אשמע צעקתו בחרון אפי שאחריו.

{כז} אלהים לא תקלל. הם הדיינים והם הכהנים בני לוי שעמהם התורה: **ונשיא בעמך לא תאר.** בסתר או בגלוי והגאונים הפרישו בין קללה ומארה וזה הנשיא הוא המלך הכתוב במשנה תורה. וכאשר הסתכלנו בפסוקים הבאים זה אחר זה עד ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. מצאנו רובם בדברי העניים כאילו הם דבוקים עם פרשת אם כסף תלוה. אמר יפת טעם להזכיר אלהים לא תקלל. אולי העני ברוב צערו בלילה אם יעבור המלוה ולא ישיב לו העבוט יקלל את הדיין שדן שיוקח עבוטו:

{כח} מלאתך. כנוי לתירוש: **ודמעך.** כנוי ליצהר. והגאון רב סעדיה אמר כי מלת מלאתך כוללת המלאה מן הזרע. והמלאה מן היקב. ואמר כי דמעך רמז ליצהר. כי כאשר ידרך הזית הוא יורד טפות כמו הדמע. והנה פי' זה הכתוב במקום אחר. והוא ראשית דגנך תירושך ויצהרך. על כן עמו בכור בניך תתן לי. כי הוא ראשית אונו. ובן זוטא אמר כי מלאתך על ההריון. ודמעך כנוי לשכבת זרע והיא הטפה. ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה. על כן אחריו בכור בניך תתן לי. וזה שגעון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך. כי דמעך לפי דעתו לשפוך זרע באשה ואחר כך תבא ההריון. ועוד כי דבר ההריון אינו ביד אדם רק ביד השם לבדו. ואמר יפת הזכיר הפסוק הזה שלא יאחר העני לתת מה שהוא חייב. כך תעשה לתת הבכור לכהן:

{ל} ואנשי קדש. בעבור שהזכיר שורך וצאנך שהם מותרים לאכילה. הזהיר על הבשר שהוא נטרף אולי העני יאכלנו בעבור עניו. והזכיר בשדה ההוה יותר. וככה הדין בנטרף גם בתוך העיר וכמוהו מקרה לילה: וטעם לכלב. נפתח הלמ"ד. שהוא שומר שורך וצאנך. ואין ראוי לאכלו כי אם הכלב. ור' משה הכהן אמר כי הטרפה קשה מהנבלה. כי יש בטרפה כדמות סם רע שיזיק תולדות האדם. על כן לא התיר לתתה לגר אשר בשעריך או לימכר לנכרי כמו הנבלה:

שמות פרק-כג

[א] לא תשא שמע שוא. שלא יוציא מלבו דבר שוא להוציא דבה: וטעם **אל תשת ידך עם רשע.** להתחבר עמו בעדות שוא לעשות חמס לנקי. אולי העני יעשה זה למלאות חסרונו:

[ב] לא. אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו. ואמר הגאון כי שתיים מצות יש בפסוק הזה האי מצות לא תעשה והשניה מצות עשה. כי אמר חייב אתה אחרי רבים להטות כי חשב כי מלת להטות כמו לנטות. ואינה כן רק הוא מהבנין הדגוש הכבד. כמו ארור מטה משפט גם נמצאת בלא משפט ומטה גר. וחז"ל פירשו כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים. ומה שהעתיקו הוא האמת ואחר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים לרעות. מזה נלמוד כי אם יהיו הרבים לטובה שהיא מצוה ללכת אחריהם: **לא תענה על ריב.** מצוה על כל ישראל ואף כי הדיין שהוא שהריב לפניו לעזור לרעהו:

[ג] ודל. גם זה דבק שתחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל ובמקום אחר לא תהדר פני גדול:

[ד] שור אויבך. בחירק תחת היו"ד. והוא פועל. כי מלת ואיבתי. מהפעלים היוצאים. והטעם אע"פ שתדע שהוא אויבך וככה שונאך. ונאמר אויבך כי נכון לדבר ככה גם כן שונאך. אולי באה זו הפרשה אם היה השור והחמור של עני יהיה שכרך הרבה מאד שעשית מצות השם. וגם גמילות חסד עם עני:

[ה] וחדלת. כמו חדל לך מעשות הדבר. וכן ושמרת. והטעם חדל שתעזוב הדבר לו לבדו. רק תתיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה הצד ומזה הצד ויקום החמור. ויש אומרים כמו ויעזבו את ירושלים. לטעון המשא בדרך רחוקה:

[ו] לא תטה. עם הדיין ידבר. וכמוהו לפני ה' אלהיך תאכלנו. הראוי לאכול. כאלו הוא מדבר עם כהן ויבדילנו מכל ישראל שידבר עמהם. והאומר כי הוא בכור עדר הבל הוא:

[ז] מדבר שקר. עם הדיין ידבר. שלא ידין דין שקר וכמוהו צדק צדק תרדוף: **ונקי וצדיק אל תהרוג.** באותו הדבר. אם ידעת שהוא רשע בדבר אחר שלא תאמר הואיל וככה עשה רשע אחר קשה אהרגנו ואסיר המכשול מהדרך כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי:

[ח] ושחד. גם הזכיר כל זה. כי העשיר יתן שחד לדיין להטות מדין דלים: **ויסלף דברי צדיקים.** אמר הגאון כי צדיקים תאר לדברי. ולא יתכן זה כי דברי סמוך. וטעם צדיקים. בדין לא צדיקים במצות:

[י] ושש שנים. הזכיר גם זה. בעבור ואכלו אביוני עמך:

[יא] והשביעית תשמטנה. היא שתקרא שמטה לה' ולא יגוש איש את רעהו האביון: **ונטשתה.** שלא תזרע. וכמוהו ונטוש את השנה השביעית:

יב ששת. גם הזכיר זה. בעבור וינפש בן אמתך. והגר אשר בשעריך שהוא עני ושכיר לך :

יג ובכל אשר. עתה הזכיר עבודת כוכבים והטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי. ולא כן. משפטי אלהים אחרים. ואמר לא תזכירו שלא תזכירו שמותם להשבע בהם גם שלא ישביעו בהם עובדיה. וזה ולא ישמע על פיך שתשביע בו אחרים. שלא תאמר לעובד כוכבים השבע לי באלהיך :

יד שלש (רגלים). פעמים. לי לבדי תהיה עבד. שתעבוד שלש רגלים בשנה ותבא לפני כעבד שיביא דורון לאדונו. על כן כתיב אחריו (את) [אל] פני האדון ה' כמו לפני האדון ה' וכן ולא יראו פני ריקם. והזכיר זה בעבור כי יש ימים ידועים הולכים עובדי אלילים להבליהם. על כן כתוב תחוג לי לבד : ומלת **תחוג**. תזבת. כמו אסרו חג בעבותים : **רגלים**. מגזרת רגל. כי רובם רגלים הם :

טו את חג המצות. החל ממנו כי הוא ראשון לחדשי השנה. והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות. כמו חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים. והנה הוא חיוב. ואין כמוהו ששת ימים תעשה מעשיך. כי אחריו כתיב שתשבות ביום השביעי. ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ : **חדש האביב**. פירשתי. רבים חשבו כי לא יראו פני ריקם. כמו לפני לא יראו. וזה איננו נכון כי הבאים אל בית השם הם נראים. והעד ונראה את פני השם גם יראה כל זכורך את פני ה' כמו לפני השם :

טז וחג הקציר. בכורי קציר חטים. והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי השעורים. והמרחק בין בכודי שעורים לבכורי חטים. כמו שבעה שבועות תספר לך : וחג האסיף בצאת השנה. ותכנס שנה אחרת. והחל ממרחשון לזרוע :

יז שלש. ואלה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם. הזכרים לבדם שהם בני מצות ואינם חולים שלא יוכלו לבא :

יח דם זבחי. הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות. ומרורים : **חלב חגי**. הוא שה תמים שהוא חיוב. וכן כתוב בהעלות העולה והחלבים עד הבקר :

יט ראשית. זהו ואם תקריב מנחת בכורים. כי עם היחיד מדבר כאשר אפרש במקומו. והזכיר זה אחר לא תשחט על חמץ דם זבחי. כי משם יחלו הבכודים. אמרו חסרי הדעת כי גדי מגזירת מגד. ולא יתכן כי מ"ם מגד שרש והעד הנאמן עם פרי מגדים. כי ככה לא ימצא בלשון הקדש. ועוד מה טעם לא תבשל. ואין כח ביד אדם לבשל המגד. וכתוב וממגד תבואת שמש מה טעם לומר בחלב. ואנה מצאנו כלשון הזה ועוד מה טעם אמו. ואנה נקרא העץ אם המגד. וכל זה חשבו בעבור שמצאנו זאת המצוה עם ראשית בכורי אדמתך. והנה גם היא במקום אחר עם הבשר לא תאכלו כל נבלה. והוא הישר. רק הזכירה עם הבכורים. כי אז ירבו ויגדלו הגדיים. ויש אחר שאמר לא תבשל כמו לא תאחר. שיעמוד עם אמו יותר משבעה ימים ואם כן מה טעם להזכיר המצוה הזאת פעם אחרת. ועוד כי ראיתם בשל הקציר ואיננו רק בשול כי השמש מבשלת כמו האש. וככה הבשילו אשכלותיה. ורבי שלמה אמר כי גדי הוא הקטן הרך וזה השם יאמר לקטן השור והכבש וראיתו גדי עזים כי מה צורך לסמכו. ואיננו כן כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים ובלשון ערבי הוא גדי ולא יאמר על מין אחר. רק יש הפרש בין גדי ובין גדי עזים. כי גדי גדול מגדי עזים. כי עודנו צריך היותו עם העזים. וככה

שעיר ושעיר עזים. וחכמים קבלו שלא יאכל ישראל בשר בחלב. ועתה אפרש. דע כי מנהג התורה לדבר על ההווה. כמו בת היענה. למה שינה הכתוב לומר ככה ותהיה הבת כוללת כל המין. וכזה לא מצאנו. דע כי בשר יענה יבש כעץ ואין המנהג שיאכלנו אדם כי אין בו ליחה ולא יאכל מכל המין. רק הבת כי היא נקבה וקטנה יש בה מעט ליחה ולא כן הזכר הקטן וככה אין אדם אוכל בשר בחלב כי אינו מאכל ערב והבשר לא יתבשל רק בזמן רב. והחלב אינו כן. כי אין המנהג עד היום בארץ ישמעאל שיאכל אדם טלה מבושל בחלב. בעבור שיש בטלה ליחה רבה. וככה בחלב והנה הוא מזיק. על כן לא יאכל. ובעבור כי בשר הגדי אין בו ליחה וכשהוא קטן הוא חם על כן יבשלו הגדי בחלב. ואל תתמה בעבור שלא נהגו אנשי אלה המקומות לאכול גדי עזים. כי כל הרופאים מודים כי אין בשר כמוהו ואפילו לחולים התירו שיאכלוהו. וכן אוכלים אותו בספרד ואפריקא וארץ ישראל ופרס ובבל. גם ככה היה מנהג הקדמונים. שני גדי עזים טובים ונעשה לפניך גדי עזים. והכהן אוכל גדי עזים אי לחטאת ובעבור שאין מנהג אדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו. ויש אומרים כי אין בשול כי אם באש והלא כתוב ובשל מבושל במים ובדברי הימים ויבשלו בסירות. ואין לנו צורך לבקש מה טעם איסורו כי נעלם מעיני הנבונים. אולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו כדרך ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו. גם לא תקח האם על הבנים. ומנהג רוב האדם שאין להם צאן ויקנו החלב בשוק והחלב יהיה מאוסף משיות רבות אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו והנה אם קנה חלב אולי יש בו מחלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר. וכל ספק שהוא מן התורה לחומרא. והנה גם הישמעאלים מודים כי אם יבושל הגדי בחלב אמו שהתולדת שוה אז הוא יותר ערב והכתוב דבר על ההווה. והנה קדמונינו ז"ל החמירו להסיר כל ספק. ואסרו בשר בחלב. והשם שנתן להם חכמי' הוא יתן משכורתם שלמה. ועוד אדבר למה הזכיר הכתוב זאת המצוה פעם שנית גם שלישיית במקום כל אחד מהם :

[כ] הנה אנכי. אמר השם למשה שיאמר גם זה לישראל. כי אם יקבלו כל הדברים והמשפטים מתחלת אתם ראיתם אז יביאם אל הארץ ורבים השתבשו בזה. יש אומרים כי המלאך [הוא] ספר תורה בעבור כי שמי בקרבו ואחרים אמרו [הוא] ארון הברית. ופירשו ושמע בקולו הכתוב בו ואמרו לא ישא השם לפשעכם. וכל אלה דברי רוח כי כל התורה והמקרא מלאים מזה הטעם. הוא ישלח מלאכו לפניך. המלאך הגואל אותי מכל רע. ומשה אמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים. ומלאך פניו הושיעם ויצא מלאך ה' ויאמר ה' למלאך המשחית בעם. אלהי שלח מלאכיה. דמה לבר אלהין ורבים כאלה. ובספר דניאל שר יון ושור פרס. כי אם מיכאל שרכם. והוא הנקרא הגדול כי הוא נכבד מאחרים רבים. גם כתוב עליו. אחד השרים הראשונים בא לעזרני. שפירושו במעלה כמו היושבים ראשונה במלכות. וזה המלאך הוא מיכאל : **לשמרך בדרך.** שלא יגע בך רע : **אשר הכינותי.** לך. כדרך בהנחל עליון גוים. כאשר אפרש :

[כא] השמר. כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע. וכשטן איוב מלאך היה. וככה היוצא לקראת בלעם לשטן לו. והנה השומע בקול המלאך הוא שומע בקול השם הנכבד : ומלת **אל תמר בו** קשה. והנה נראה הטעם כמו וימרו בי. רק היה ראוי להיותו תמרה. על כן הוצרכו חכמי ספרד לאמר בו כי הוא מפעלי הכפל על דרך ויסב אלהים את העם כי כל הגזרה היא מפעלי הכפל. כי ורחבה ונסבה מבנין נפעל. כמו ונבלה שם מגזרת בלל. ונבקה רוח מצרים מגזרת בוקק. ואל תתמה בעבור שהם שנים שרשים והטעם אחד כי הנה שורר בביתו כי שרית עם אלהים. וכמוהו אל תמר בו וממר ליולדתו. על משקל מכס. שהוא מגזרת תכוסו

על השה. מפעלי הכפל: **כי לא ישא לפשעכם**. עם למייד כמו שא נא לפשע עבדי. ודע כי שמי בקרבו דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו. כמו ואף לאמתך תעשה כן. וכבר פירשתי כי השם הנכבד הוא שם העצם כי הוא לבדו. גם ימצא תאר השם כי הוא הכל ומאתו הכל. וטעם בקרבו. משל לעגול שהנקודה היא קרובה אל כל מרחק. על כן היה כבוד השם בקרב המחנה. ונוסע בתוך המחנות. וכן כתוב כי אתה ה' בקרב העם הזה וכתוב ויוצר רוח אדם בקרבו. ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי אם שמוע תשמע בקולו. ואחר כן ועשית כל אשר אדבר והנה אתן לך משל כל חכמי המדות הביאו ראיות גמורות כי עצם הלבנה גוף מקבל אור השמש. כי הוא בעצמו אין נוגה לו. ובעבור זה תקדר השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום. ושניהם בגלגלים הדומים לגלגל המזלות. ואין הקדרות רק שתכנס הלבנה תחת השמש ושתייהן עגולות. והנה פני הלבנה שהם לצד השמש כלם אור. ופניה שהם למעלה ממנו חשך ולא אור. והנה תסתיר אור השמש. גם במחצית חדש הלבנה בהכנס צל הארץ בין השמש ובין הלבנה לא ישאר ללבנה אור והנה ידענו כי אור הלבנה בלילה תאיר האויר והנה אם אמר ראובן זה אור הלבנה יאמר אמת. ואם אמר שמעון זה אור החמה יאמר אמת:

[כב] בעבור שמצאו חכמי ספרד איבה בהעלם היו"ד. וכתוב ואיבתי את אויביך גם ציד חיה אמר צידים. ודין עני לא דנו וכתוב והיה ה' לדיין. על כן אמרו אין פועל פחות מג' אותיות. על כן איבה מעלומי העין:

[כג] כי. צום בעת בואם אל הארץ שיסירו כל עבודת כוכבים והזכיר ששה גוים ולא חשש להזכיר הקטן שבהם. ובעבורו אמר והכחדתיו מיד. כי האחרים מעט מעט יגרשם. או פי' והכחדתיו כל אחד ואחד. כמו בנות צעדה עלי שור:

[כד] לא. זהו שהזכרתי. שתחלי ספר הברית אתם ראיתם שהזהיר על ע"ז וסוף הספר להזהיר על עבודה זרה שהוא הסוף. כי יהיה לך למוקש רק יש הפרש שבתחלת הספר צוה שלא יעשון עם השם אלהי כסף. ובסוף ספר הברית צוה להכרית ע"ז הנמצאה בארץ כנען שעשאוים יושביה. כי העובד עבודת כוכבים כאילו הוא עובר על כל מצות לא תעשה. ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא:

[כה] ועבדתם. הטעם לא תעבדו רק השם שהוציאכם מבית עבדים והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרים ולא יוכלו להצילם מידיכם ועבודת השם היא לעשות כל אשר צוה לאהבה אותו ולדבקה בו ולהשבע בשמו ולהתפלל אליו ולזבוח לפניו תמידין ומוספין ולכבדו בתת המעשרות. הנה שכרו אתו והם ד' דברים בעולם הזה. הא' וברך את לחמך ואת מימך. והב' והסירותי מחלה מקרבך. והג' לא תהיה משכלה ועקרה בארצך. והד' את מספר ימך אמלא. והנה כל אלה בגוף האדם. ועוד כי הפך אלה הברכות אעשה בכל אויביך. והוא את אימתי וגם את הצרעה: **אמר אברהם המחבר** יש חכמים גדולים חכמי השתי תורות. ולא התעסקו בחכמי התולדי' על כן לא יכולתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמות. בעבור שגוף האדם מהעולם השפל והנשמה העליונה קשורה בו. ויש אמצעים בין הנשמה והגוף. והנה הם שני כחות. ובל' הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש. כי הנשמה היא החכמה ומושבה במוח הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ. והרוח בלב ובו חיי האדם. והיא המבקשת שררה להתגבר על כל העומד כנגדה והיא בעלת הכעס. וכן אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס כל רוחו יוציא כסיל. והנפש בכבד והיא המתאוה לאכול. וככה כתוב כי תאו' נפשך. ותאות המשגל ממנה. והנה יש אדם שנברא שתהיינה

לו אלו השלש הנזכרות חזקות או כלן רפות. או זו חזקה וזו רפה או לא חזקה ולא רפה. והנה בני אדם על כ"ז מינים משונים. והשם הנכבד נתן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה ואז לא ימשול הגוף עליה ואם לא תהיה התורה נשמרת אז יגבר הגוף על הנשמה. והנה אתן לך משל. ידענו כפי חכמת התולדת כי כל אדם שגברה על תולדתו מרה אדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש. כי המרה האדומה דומה לה והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר איננה חכמה שתוכל לסבול. גם נחשב אדם שאין חוס בגופו ובא אחר וחרפו וקללו עד שכעס. והנה הוליד בגופו חוס שלא היה שם לפני כעסו. והשם יתעלה למען חסדיו בחר בישראל והורם תורתו. וכאשר ישמרו ימצאם חכמתם וידריכם דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם. והכלל שיהיה גופם סר אל משמעת הנשמה ולא הפך הדבר שהנשמה סרה אל משמעת הגוף. ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת. והנה הברכה תהיה בכל מאכל ומשתה. כי מארה באה לחסר כח התולדת. כדרך אתה תאכל ולא תשבע. והנה כל התחלואים באים בעבור אוכל הנכנס בגוף והנה לא יפחד שומר התורה מהם. וזהו וברך את לחמך. ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתים ועל זה כתוב והסירותי מחלה מקרבך. והנה שומר התורה אין לו צורך לרופא עם השם הנכבד. על כן כתוב גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים. והנה דברתי על חכמת הרפואות. ועתה אדבר על חכמת המזלות. דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת המשרתים ברגע הולדו. וערך אלה אל אלה והדבר עמוק מאד. והנה יהיה כפי מולד האשה שתהיה משכלה כי תולדת הרחם להשכיל הילודים. או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק בשם במולדו וכפי תולדתו שלא יוליד בנים. השם הנכבד אם היה דבק בו. יאמץ כח תולדת הכליות ויתכן עלילות הזרע עד שיוליד בנים. על כן אמר השם לאברהם התהלך לפני והיה תמים. וזהו שאמרו קדמונינו ז"ל צא מאצטגנינות שלך. ואם תכרות ברית עמי שתעבדני אני ארבה אותך במאד מאד. כי אנצח התולדת. ואין זה נצוח במערכת הכוכבים כי לא נבראו להיטיב או להרע לעולם השפל רק הולכים תמיד לעבודת השם לצרכם ובמרוצתם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על ידם. והנה אם נשמור לא נקבל. ועוד אדבר על זה בפרשת כי תשא והנה הברכה השלישית שיהיה כל אחד מהם מוליד בנים ולא ימותו בחיי אביהם:

[כו] ומלת עקרה. כוללת אשת איש ובהמתו. והרביעית שגם הוא יחיה שנים רבות. והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיכול לחיות כפי רוב החוס והליחה התולדת לא אש זרה וליחה נכרית כי היא הפך התולדת והדבק בשם יחזק החוס והליחה בכח הנשמה ואז יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב. וכן כתוב יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה. וכתוב בחצי ימיו יעזבנו. וכתוב כי אם ה' יגפנו או יומו יבא. והנה המת במלחמה או במגפה. לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדת החוס והליחה כי מחוץ באו לו מקרים והנה השם שדבק בו יצילנו מכלם. ובתורה פן ימות במלחמה. ואמר שלמה למה תמות בלא עתך. ואין זה הפך חכמת המזלות כי דבר המזל תלוי בדברים רבים. כאשר אפרש בפסוק ונפלינו אני ועמך על כן כתוב הנני יוסיף על ימך. ומה אוסיף עוד להאריך:

[כז] את אימתי. הוא פחד בנשמה. והנה תבוא לגוף חולשה מיד. וזה ונתתי את כל אויביך אליך עורף. שיתנו לך את ערפם. והטעם שיברחו מפניך בראותך אותם:

כח **ושלחתי את הצרעה**. מכה בגוף. מגזרת צרעת שתחלש כח הגוף והזכיר משבעה הגוים שלשה והוא הדין לכלם. גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בנזכרים מהאחרים:

כט **לא**. אמר הגאון זהו לסימן כאשר תראה כי פריית ורבית. אז יכרתו כל השבעה עממין. ואין צורך כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אחת וזהו פן תהיה הארץ שממה. כי ארץ ישראל תהיה ארוכה מאד. ויוצאי מצרים לא יוכלו לישיבה כלה. כמו פן תוקדש:

ל **מעט**. עד שתפרה שתוכל לישב כל הארץ. ועתה יפרש אורך הארץ ורחבה:

לא **ושתי את גבולך**. וזהו וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ. והנהר הוא נהר פרת. בין כך ובין כך לא תכרות להם ברית:

לב **וטעם לאלהיהם**. שתשחיתם:

לג **לא ישבו בארצך**. כאשר תפרה תשחית ותכחיד כל השבעה עממין. עד כה ספר הברית:

שמות פרק-כד

א **ואל משה אמר**. כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם התנאים שיספרם לישראל. ואחר כן אמר למשה אחר שתכרות להם ברית תעלה אלי אתה ואהרן ובניו ועי' מזקני ישראל שהם הבכורים הקדושים:

ב **ונגש**. אל תתמה בעבור שאמר בתחלה עלה אל ה' ואחר כך ונגש משה לבדו. ולא אמר ונגשת. כי כן מנהג הלשון. וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפריית ואש מאת ה' מן השמים. והטעם מאתו. ושמואל אמר וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל. ולא אמר ואותי. ורבים ככה:

ג **ויבא משה**. לא הזכיר וירד מן ההר. כי אין צורך: וטעם ויבא משה. בתוך מחנה ישראל ויספר לעם את כל דברי ה'. מצות עשה ולא תעשה שהם כתובים מן אתם ראיתם כי מן השמים עד סוף כ יהיה לך למוקש. **ואת כל המשפטים**. אשר שם לפניהם הם הנזכרים בפרשת הזאת: **ויען כל העם**. כאילו הוא איש אחד:

ד **ויכתוב משה**. אחר שספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כתבם וזהו ספר הברית: **ויבן מזבח תחת ההר**. במקום שעמדו ישראל בעת מתן תורה. ומלת ויבן משרת בעבור אחרת כאילו כ' ושתיים עשרה מצבה בנה:

ה **וישלח את נערי**. הם הבחורים בני הזקנים הבחורים שיעלו עם משה: **ויעלו עולות**. וזהו וזבחת עליו: והזכיר עם השלמים **פריים**. כי האוכלים רבים היו:

ו **ויקח חצי הדם**. מהעולות והשלמים: ומלת **באגנות**. כלים עגולים. כמו אגן הסהר ובלשון ערבי אגא'ין: **וחצי הדם**. של עולה והשלמים זרק על המזבח לשם. והנה באגנות ישמש לשנים שנתן חציו באגנות וחציו אחר באגנות:

ז **ויקח**. כאשר קרא באזני הזקנים וקבלו על נפשם אז לקח חצי הדם הנשאר וזרקו על העם. והם הזקנים. כי הם כנגד כל ישראל. כמו שכתוב בפר העלם דבר של צבור וסמכו זקני העדה את ידיהם שהם כנגד כל ישראל. וזאת הזריקה כמו ויז על אהרן ועל בגדיו וקראה דם הברית:

ט **ויעל**. לא הזכיר ההר כי אין צורך:

י **ויראו**. במראה נבואה. כמו ראיתי את ה' יושב על כסא. אמר הגאון כי ספיר לבן. ראייתו לבנת הספיר. ואיננו רק אדום. והעד כי מנהג הלשון לכפול הטעם במלות שונות. והנה כתוב זכו נזיריה משלג צחו מחלב. והנה הטעם כפול. אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם. והנה ספיר כמו פנינים. ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן מה טעם לומר כמעשה. היה ראוי לומר כמראה. והנכון כי לבנת מגזרת לבנה. כמו חשכת מים. מגזרת חשכה. והנה לבנת הספיר. כאבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא: **וטעם וכעצם השמים לטוהר**. תחת לבנת הספיר והוא הרקיע שהוא כעין הקרח שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל. והנה כתוב ויראו את אלהי ישראל. ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל כי תפש דרך קצרה כי היא תחת רקיע. גם הוא תחת הכסא. והכל תחת השם הנכבד:

יא **ואל אצילי**. כמו ומאציליה. ולא הזכיר זקנים להכניס עמהם נדב ואביהוא: **וטעם לא שלח ידו**. כי ראו השם הנכבד ולא מתו. כאשר אפרש בפסוק כי לא יראני האדם וחי. **וטעם ויאכלו וישתו**. שירדו שמחים מההר ויאכלו זבחי שלמים שזבחו נעריהם וישתו בשמחה ורבי יהודה הלוי אמר כי טעם ויאכלו. כי הוצרכו שיאכלו אע"פ שנהנו מזיו השכינה. והזכיר זה בעבור משה שחיה ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ככתוב בפי אחרי זאת:

יב **ויאמר**. ושב שם עד שאתן לך. אמר חכם אחד בספרד כי הלוחות הראשונים שהיו מעשה אלהים והטעם מתוקנים נבראו כמדת הארון. כי גם השניים מעשה אלהים היו שהוא בורא הכל. רק משה תקנם כי התקון נקרא מעשה כמו וימהר לעשות אותו. ובעבור שהוא כתוב לוחות אבן. ולא הזכיר אבנים כאשר הזכיר בשניים. והנה הראיתי לי בעלותי ההרה לקחת שני לוחות האבנים. ושלוש פעמים הזכיר. כי על כן פירש לוחות האבן שהם ממין אבן לא מעץ. אמר הגאון כי אשר כתבתי. דבק עם לוחות האבן לא עם התורה והמצוה כי השם לא כתב רק עשרת הדברים. ופי' התורה. תורה שבכתב. והמצוה. תורה שבע"פ כי כל המצות ניתנו למשה בסיני בימים שעמד בהר. וכן כתוב ואתה פה עמוד עמדי ולפי דעתי כי התורה הדבור הראשון והחמישי והמצוה השמיני דברים:

יג **ויקם משה**. מדרך הסברא כי יהושע הלך ממחנה ישראל עם משה וישב בתחתית ההר עד רדת משה. כי הנה לא ידע דבר העגל שנעשה. ואין טעם לשאול מה אכל כי המן סביב למחנה לקט ואכל יום יום:

יז **ואל הזקנים**. הידועים הם שראו השם הנכבד: **והנה אהרן**. גם הוא בכור היה. ואולי היה חור והוא מהשבעים ושניהם ידינו תחת משה עד שובו. וכבר פירשתי כי יתרו לא בא רק בשנה השנית:

טו **ויעל. ויכס**. וכבר כסה הענן בששה לחודש:

טז **וישכון**. וכבר שכן הכבוד. כי כן כתוב וירד ה' על הר סיני ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים. ויכסוהו הענן. את משה ואדם לא ראהו. ויקרא אל משה ביום השביעי. ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת עלותו. כי לא יוכל לעלות כי אם ברשות:

יז **ומראה**. הנה ההר כולו מכוסה ענן. ובראשו הכבוד ששם השם הנכבד היה נראה כאש אוכלת:

יח **ויבא. ויעל אל ההר**. הטעם אל ראש ההר ששם הכבוד: **ויהי משה בהר**. שלא ירד וכתוב על אלה הארבעים יום לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי. וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו:

חסלת פרשת משפטים אשר נתן לבניו דת תמימה. אשר יוציא לאור כל תעלומה. יבינני דבר חכמה רשומה. בפרשת ויקחו לי תרומה:

תרומה

פרשת

שמות פרק-כה

א **וידבר**. בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן. והטעם שיעשו מקדש לשם הנכבד וישכון בתוכו. ושם ידבר עם משה ולא יעל' אל ההר:

ב **מלת ויקחו לי**. כגזרת סור' אלי. שיסור הנקרא ממקומו ויקרב אליו. וככה שיקח מאתו ויתן לי. וככ' קחי נא לי מעט מים:

ג **וזאת**. אמר הגאון לא מצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי העדה. אם כן איך כתוב כי הכסף נדבה והוא השיב כי כסף אחר היה נדבה. לצורך שלחן כסף כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן לתקן עליו שום דבר או לחתוך או לרחוץ עליו ולחצוצרות ולמזרקים ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב לא חשש להוציא דבר אי' מששה עשר דברים. כי החמשה עשר היו נדבה. וכמוהו אלה בני יעקב אשר יולד

לו בפדן ארם. ובנימין לא נולד כי אם בארץ כנען ועוד בשבעים נפש ירדו אבותיך. ובני יוסף לא ירדו כי שם נולדו והזכיר בתחלת הנדבה הנכבד שהוא הזהב. והשלים בנכבד אבני שוהם ואבני מלואים כי לא נמצאו רק אצל הנשיאים. ולא כן הזהב כי ברוב הקהל נמצ' והנה לא היה במעשה המשכן ברזל. וכי בבית ראשון ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו :

ד **ותכלת**. אמר יפת שהוא כדמות שחרות. כי הוא תכלית כל הצבעים. והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם ואנו נסמוך על רז"ל שאמרו שהוא ירוק והוא צמר : **וארגמן**. כדמות אדום. ובדברי הימים ארגון ובלשון ערבי ארגואן וזה הצבע לא יהיה כי אם בצמר או במשי : **ותולעת שני**. וכתוב ושני התולעת כמו ומצור החלמיש. חלמיש צור. והגאון אמר בו קרימ"ז. כי הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן. ובעבור תולעת אמרו רבים כי הוא משי : **ושש**. הוא הבד מין ממניי פשתים נמצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואינו צבוע. שש ורקמה ממצרים. והגאון תרגמו בלשון ערבי עושר וידוע הוא עד היום : **ועזים**. שער העזים :

ה **ועורות אילם**. שהם גדולים וזאת האומנות בארץ אלגודמאם ונקרא גודמנסי : **תחשים**. מין חיה היתה ידועה בימים ההם. כי כן כתוב ואנעלך תחש. והנה כבר היה נודע : **ועצי שטים**. יש מקדמונינו שאמרו שיעקב אבינו נטעם וישראל הוציאם ממצרים במצות משה והראיה וכל אשר נמצא אתו. כמו התכלת והארגמן ויש לתמוה למה נאמר אשר נמצא אתו לצרכו ואם אמרנו כן יש לתמוה למה הוציאו עצי שטים כי מה צורך יש להם ועוד הנה המצרים חושבים כי לזבוח הם הולכים ואחר כך ישובו ועל כן השאילום ואיך יוציאו קרשים רבים אורך כל א' מהם עשר אמות גם בריחים והם עברו על מצרים מקום המלוכה ומה היתה תשובה לשואליהם למה יוליכו עצי שטים והם הולכים לזבוח דרך שלשת ימים. והנה לא ידענו אם קבלה היתה היא ביד אבותינו שממצרים הוציאו גם אנחנו נסור אל משמעתם. ואם סברא היא יש לבקש דרך אחרת. ונאמר כי היה סמוך אל הר סיני יער עצי שטים. ובבאם שם אמר להם ששם יתעכבו הרבה ואין עליהם ענן כאשר פירשתי. אז עשה כל אחד סוכה והנשיאים עשו כדמות חצרות כל אחד כפי מעלתו וכרתו כל היער כי עם רב היה ועשו סוכות ומשה לא דבר להם דבר המשכן רק אחר יוה"כ. וזה טעם וכל אשר נמצא אתו :

ו **שמן למאור**. לצורך המאור כמשפט. אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטורת הסמים הפוך. וכן הוא הסמים בעבור קטרת. אם כן למה לא נאמר כן ולשמן המשחה בשמים. ועוד ואת הבושם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים. והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשחה ובשמים שהם מעורבים עם הסמים לקטרת. וככה קבלת האמת :

ז **אבני שוהם**. כוללת כל האפוד. ואחד מהחשן : **מלואים**. עוד אפרש :

ח **ועשו**. נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש :

ט **מראה אותך**. במראה העין כי מראות יחזקאל היו בחלום נבואה. והוסיף ה"א הדעת ואמר המשכן. אחר שהזכיר מקדש. תוספת וי"ו וכן תעשו. לצורך הכלים. כי בתחלה ועשו לי מקדש :

{י} ועשו. בעבור שאמר בתחלה ועשו לי החל ככה. ועשו ארון ולא ידענו אם זאת המדה בחוץ או בפנים. והנה אם היא בחוץ יהיה עבר הארון מצופה מבית ומחוץ מבי העברים חצי אמה. עד שתהיה מדת כל לוח הברית אמה אורך ואמה רוחב. ואם אמרנו שגם הקומה חצי אמה תהיה כל אבן כבדה מאד אולי נתן השם כח רב לידי משה שהיו כבדים להוריד לוח אבן ביד אחת. וכי משני עבריהם. אולי כן היה. כי הלוח הוא גוף מעוקב שיש לו ששה עברים. וככה כתוב כי ג' ארונות היו. ויש לתמוה על הכבדות. ועוד כי עובי הכפרת טפח. ועוד כי ראינו שלא היה זהב התנופה רק פחות מן חלק אחד מג' אלפים וארבע מאות מהזהב שהניח דוד. והנה הכרובים היו עצי שמן גם מזבח הקטורת לא היה כולו זהב והיה שוה לפי הסברא כי הציפוי למרא' העין הוא ומעט הזהב יכנס בציפוי הלא כי הקרשים והבריחים והשלחן ומזבח הקטורת כלם מצופים ואין דבר שיהיה זהב כלו רק המנורה ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ. ויוכיח על הציפוי. כי הנה האולם והבית צפה שלמה זהב:

{יא} זר זהב. מגזרת ארחי ורבעי זדית:

{יב} פעמותיו. חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהוא זוית רק מלי רגל. רגלי עני פעמי דלים. וישם לדרך פעמיו. מה יפו פעמיך ורבים ככה. ע"כ הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון. כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ. ועוד מה טעם לומר ושתי טבעות זהב בתוספת הוי"ו. ואילו היו הראשונות היה כתוב שתי טבעות. להודיע שהם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון. ויש מחכמי דורינו שהבין זה ואמר כי הבדים היו מושמים בארון בטבעות שהיו על הפעמונים. וכאשר יצטרכו לשאת את הארון יוסרו מהטבעות השפלות ויושמו בטבעות העליונות. וכן כתוב ושמו בדיו. ולפי דעתי שהבדים אחר שהושמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם. כי כן כתוב לא יסורו ממנו. ופירוש ושמו בדיו על הכהנים שהיו משימים בדי הארון בכתפות הקהתים וכאשר הושם הארון בדביר הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו. על כן האריכו קצה כל אחד מהבדים. וזהו ויאריכו הבדים והנה הדי הטבעות השפלים היו ליופי ותפארת כמשפט הארונים:

{טו} בטבעות. שהם על צלעות הארון: **ונתת**. הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה. והם לוחות הברית והעד הנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון. ועוד כי לא כ' משה ספר תורה. וספר התורה שמוהו הכהנים מצד ארון ברית ה' מחוץ. ועוד כתיב אין בארון רק שני לוחות אבנים. ומחלוקת היא. יש לשאול הנה הכתוב אמר למשה ונתת אל הארון הלוחות אשר אתן אליך וכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו והנה שברם ולא מלא מצות השם. ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הן מונחים בארון. ואין הכתוב מכחיש דבריהם כי הראשונים והאחרונים לוחות הברית הם. ועוד נוכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות. ואין טענה ממלת אשר אתן אליך. כי הנה כתוב גם עליהם ויתנם ה' אלי. ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון וישם שם הלוחות הראשונות כי השם יודע כי ישברם משה רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ. וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל ונכון הוא. ועל דרך הפשט אינו רחוק בעיני. כי על הארון שעשה בצלאל ידבר וכן כתוב ועשו ארון עצי שטים. ואין טעם לשאול אנה היו מושמים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן כי אין צורך להזכיר זה והוצרכתי לפירוש הזה בעבור שהזכיר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי והנה אם אמרנו כי יספר המעשה כאשר היה אע"פ שלא נדע טעם. למה יזכיר זה. והנה

מה נעשה בכתוב אח"כ. ויהיו שם כאשר צוני. וזה לאות כי ידבר על הלוחות ששם משה בארון הברית והם שם עד היום הזה וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה. גם לאות ולעד כי ספר התורה לא היה בארון כי בתחלה שם הלוחות בארון. ואחר כן הכפורת עם הכרובים. והנה שכן הכבוד על הכרובים וכתוב יושב הכרובים. א"כ איך ישים משה ספר התורה בשנת הארבעים בתוך הארון אם לא יסיר הכפורת עם הכרובים מעל הארון ואין צורך לכל זה:

יז **ועשית כפרת.** כדמות מכסה. ואמר יפת כי כמוהו לכפר עליו. כמו כסוי חטא'. ולפי דעתי שמלת לכפר עליו מגזרת כופר. והנה זה מפורש ונתנו איש כופר נפשו. ושם כתוב לכפר על נפשותיכם ועובי הכפורת לא נזכר:

יח **ועשית.** אמרו קדמונינו כי צורת כרובים כשני נערים. ופירשו כרוביא בלשון ארמי. והכ"ף משרת. ונכון דברו שהיו כצורת ילדים אם היא קבלה. ושמו המלה לזכר כמו מלת חנוכי' כי כ"ף כרוב שורש. והעד והיו הכרובים כי הה"א ה"א הדעת ואינו לתימה כה"א הכמכת מכהו הכהו. וכאשר חפשתי על מלת כרובים הנה הוא צורות. כמו את כרוב ממשח הסוכך אמר יחזקאל כי ראה ד' פנים לחיה ואחד מהם פני שור. ובמקום אחר על החי' בעצמי תחת שור פני הכרוב. והטעם הצורה שהזכיר בפעם הראשונה ואמר באחרונה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה. וקרא כל הד' כרובים והנה הכ"ף שורש: **מקשה.** כמו שוה. וכמוהו תחת מעשה מקשה. ופי' מעשה. כמו לא עשה את שפמו. וטעם מפני שהיה מרחק כל כרוב שוה מקצה הכפורת:

יט **כרוב.** הנה הכרובים על דרך האורך. על כן הבדים על רוחב הארון. ומערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך. וראייתו ולצלע המשכן השנית. ותשובתו בצדו וחמשה בריחים לקרשי צלע המשכן לירכתים. ומהכפורת בעצמם עשו את הכרובים על שני קצות הארון:

כ **והיו.** אמר יפת כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים אל אמצע הכפורת. ולפי דעתי כי לא היו פני הכרובים עומדים על זווית נצבי' ע"כ פניהם מעט פונים אל הכפורת:

כא **ואל הארון.** כמשפט הלשון. וכבר היה נותן העדות בארון ואחר תשים הכפורת:

כב **ונועדתי.** לא אבין איך יכחיש זה הפסוק. פסוק וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר. כי אהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו ואין צורך למכריע. וטעם וי"ו ואת כל אשר אצוה. ככה הוא. מלת ודברתי משרת בעבור אחרת. כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים. ולא הזכיר הדבר המדובר. והטעם שאדבר אתך להודיע סודי ולהשיב על שאלתך ודברתי את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל ויש לשאול למה הזכיר השם הארון בתחלה. כי כתוב את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו. ומנהג הלשון לבאר האחרון שהשלים בו. כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו. על כן החל ופירש כלי המשכן והחל מהנכבד ואחר כן השולחן והמנורה ואחר כן ואת המשכן תעשה והנה משה כאשר הקהיל כל העדה החל לומר להם בתחלה המשכן והאהל ואחר כן הארון. ואין צורך שילמד אדם את משה ויש לתמוה למה לא הזכיר מזבח הקטורת. והתשובה בדרך משל כי הכבוד לא ימוש. על כן הארון דמות כסא. והנה מנורה ושולחן ערוך. על כן לא הזכיר מזבח הקטורת רק אחר מזבח

העולה בעבור שיזהיר לא תעלו עליו עולה ומנחה ונסך. ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה וכן במעשה:

כג **ועשית.** אין ספק כי עובי השולחן עם קומות הרגלים היא המדה הנזכרת:

כה **ועשית.** המסגרת למעלה כמשפט השולחנות: **ועשית זר זהב.** עתה פ"י כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת:

כו **ועשית ארבע הפאות.** מזרח ומערב וצפון ודרום:

כז **לעומת.** הזכיר המקום שתושמנה שם הטבעות:

כח **ונשא בם את השלחן.** מבנין נפעל. כמו ונקה המכה. כי הדגשות להתבלע פ"א הפועל:

כט **ועשית.** מה שאמרו רז"ל ידוע הוא. ומלת אשר יוסך בהן. שבה אל וקשותיו לא אל הקרובה אליה שהיא ומנקיותיו וכמוהו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו. וכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם שהם משה ואהרן לא שמואל. והעד כי במעשה הזכיר הקשוות אשר יוסך בהם ועוד ואת קשות הנסך. ומלת נסך לטעמים רבים. לא יסכו לה' נסך. הפסל נסך חרש. ואני נסכתי מלכי. אמר רב נתן שהוא בעל הערוך כי הקשוות דמות קנים כי כן יקראו בלשון ישמעאל. והמגיז לו לא ידע לשון ערבי כי נלעג היה כי הקנים יקראו קצ"ב בצד"י. גם בבי"ת. ויש שבוש בדברי הימים שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים והזכיר הקשות כאשר הם ותחת המנקיות אמר מזלגות. והכל זהב לצורך השולחן. אולי כלים אחרים צוה דוד לשומם בשלחנות שיעשה שלמה. ואין ככה שלחן אהל מועד:

ל **ונתת.** על דרך הפשט נקרא לחם הפנים. בעבור הפ"י שהוא אחריו. ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי הקערות כמו דפוס:

לא **ועשית.** ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו חמשה עשר מזקניהם ששלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה. ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים. והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד רמז לעשרה מנורות שיעשה שלמה. והכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה. ובדרש כי נעשית מאליה. והטעם שכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה. כי הנה כתוב ויעש מנורת. כן עשה את המנורה. והנה על מחבת בשמן תעשה מורבכת תביאנה והנה מקשה. כמו שכתוב בכרובים. ירכה וקנה. הוא גוף המנורה:

לב **וששה.** טעם קנים. עגולים ארוכים חלולים:

לג **שלשה גבעים.** אמר הגאון כי משקדים. כדמות שקדים והנכון שהוא מגזרת לשקוד על דלתותי:

לח **טהור.** שהוא מזוקק שאין בו פסול:

מ וראה. כי צריך מעשה המנורה לחכמה ולראות במראה הלב איך יעשה מככר אחד כל הכלים: מלת **מראה**. זרה ואיננה כדרך. מושלך. כי אין פעול למלת ראה כי אם נראה לבדה. והיה כן בעבור כי הרואה אינו פועל רק מקבל דמות. ובעל התולדות יבין זה ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה יריעות כרובים. אתן לך עיקר שתסמוך עליו: **אמר אברהם המחבר** כל יש על שני דרכים. האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק. והנה שש פאות. מהאורך יבאו פנים ואחור ומהרוחב ימין ושמאל. ומהגובה מעלה ומטה. ויש יש שאינו גוף. והם מלאכי השם הקדושים גם נשמת האדם. ואלה השנים דרכים השם בראם לבדו ואין יכולת בנברא לברוא עצם שיהיה גוף. אף יש שאיננו גוף שהוא נכבד יותר. גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה יש. ויש דבר סמוך אל יש. ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה. גם היא על שני דרכים. האחת עומדת ולא תסור כצורת הקדושים. והחכמה בנשמה. גם בגופות כחום האש וליחות המים והדרך האחר מקרים אינם עומדים רק מתהפכים ונחלפים וסרים ונעדרים וכאלה יכול האדם לעשות. על כן השם הנכבד לא יתכן שיהיה לו דמות ותמונה לא עומדת ולא נעדרת. כי הוא ברא עצם כל דבר. כי כל צורה עומדת או מקרה. ואתן לך משל אחד. קדרות הלבנה כשנכנס צל הארץ בינה ובין השמש בראש התלי או בזנבו. ואתן לך משל אחר. ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף. ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם מהחבלים היוצאים מן המוח שירגישו יותר מהאחרים כמו העיניים והאזניים. כי העצמות גם הכבד לא ירגישו. והנה הלב קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף. ע"כ היו איברים רבים משרתים לו וככה השם הנכבד. ידענו כי כבודו מלא כל העולם רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים ובעבור שני דברים האחד כפי מתכונת תולדת המקבל והשני כפי כח העליון שהוא על ראש המקבל על כן נבחר מקום בית המקדש. ואם נתן לך השם חכמה בלבך תבין סוד הארון והכפורת. והכרובים שהם פורשי כנפים. ומחוץ לפרוכת דבר המנורה ומזבח הקטורת והשלחן. ומחוץ לפתח המשכן. מזבח העולה. ואת כל כליו. ואת הכיור ואת כנו. ואלה הדברים הם כבוד אלהים. ובעבור זה רמזתי לך כי יש בדורינו אנשים חכמים בעיניהם אולי יהתלו על דברי. והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי עולם העליון. כי האדם כדמות עולם קטן. והוא היה סוף בריאתו בארץ וסימן לדבר בגדול החל ובקטן כלה. והגאון הזכיר כי שמונה עשר דברים הם במשכן שהוא עולם אמצעי וכמוהם בעולם העליון וככה העולם הקטן. הנה הכלל כל כרוב נעשה לקבל כח העליון. גם בעבור שילמוד המשכיל ואין צורך להאריך:

שמות פרק-כו

א ואת המשכן. כאשר הודיעו בתחלה את תבנית המשכן. **מעשה חושב**. אמרו חכמי' כי מעשה חושב שנים פרצופים. ורוקם. פרצוף אחד. ונכון הוא. ועל דרך הפשט מעשה חושב אינו רוקם ולא אורג. רק על דרך שעושין היום בגדי משי. כי הצורה שעלתה בלב היא חשבון. ומחשבת'. ויצוירנה בלוח. וישים ב' חוטי' בחשבון למשוך מרחוק:

ב **אורך**. חסרי דעת אמרו כי מדת כ"ח בעבור כ"ח מחנות הלבני והנכון כי היו עשר יריעות על דרך נוטה שמים כיריעה על כן היה מקום קדש הקדשים בחשבון מעוקב :

ג **חוברת**. כדמות תואר. או יהיה כדמות פועל שזאת חוברת זאת. והעד חבור עצבים אפרים הנח לו. שהוא פעול :

ד **לולאות**. יש אומרים כי כמוהו ובלולים יעלו אל התיכונה. כי הבי"ת משרת : **הקיצונה**. תאר כמו העליונה :

ה **חמשים**. עתה הזכיר מספר הלולאות : ומלת **מקבילות** זאת לקבל זאת. ויש אומרים כי כמוהו ויכהו קבל עם. ומחי קבלו. ופירוש אשה. עצם דבר וכן איש. על כן והאיש גבריאל :

ו **ועשית קרסי**. כמוהו. כרע בל קורס נבו. והנה עשר יריעות הוא המשכן והמשכן קראו אחד כולל הכל. כי כל גוף אינו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים. וככה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד. וכן העולם הקטן והגדול :

ז **ועשית יריעות עזים לאהל**. להיות אהל. ומלת אותם. תוספת ביאור כי היא שבה אל יריעות עזים :

ח **אורך**. האחת. מלת אחת זרה. כי היתה ראויה להיות אחדת כי הדל"ית אינה מאותיות המשרתים. רק בעבור שהתחברו שנים. דל"ית ותי"ו שהם ממוצא א'. יכבד על הלשון על דרך משרת את המלך. וחסרו הדל"ית :

ט **חמש**. בשוא ופתח. דרך קצרה כמו שלש סאים. והנה כאשר כפל את היריעה הששית נשאר חציה בסוף ע"כ כתוב חצי היריעה העודפת. ואין צורך להזכיר כי אורך היריעות לרוחב המשכן והנה רוחב המשכן עשר אמות ותשע אמות היו גובה שני צדי המשכן. על כן כתוב והאמה מזה לכסות המשכן :

י **ועשית**. מספר לולאות יריעות האהל כמספר לולאות יריעות המשכן. וכן הקרסים רק לא היו לולאות האהל וקרסיו לנוכח לולאות המשכן וקרסיו. רק אחריהם לפאת מערב שתיים אמות :

יא **ועשית**. קרסי המשכן זהב כי הוא נכבד : והאהל. כמו מכסה. על כן קרסיו נחשת ואינם נראים. כי ב' מכסים על האהל :

יב **וסרח**. יש חצי שהוא בדרך קירוב. כמו וחצי שבט המנשה. ובמעשה הקרשים תבין הצורך לפרש :

יג **והאמה**. בעודף כמו אובד. והוא תואר. כי הוא מלרע הטעם :

יד **ועשית**. מכסה על מכסה. בעבור הגשם :

טו **ועשית**. המשכן אינו רק היריעות והקרשים. וכאשר הודיע המשכן כן הקרשים. ומלת **עומדים**. כפי תולדת העץ כי האורך הוא הגובה וככה האדם. כאשר הוא עומד והפך זה בשכבו. או מלת עומדים על זוויות נצבות :

זט **עשר אמות.** אמות המשכן לא ידענו אם הם כאמות יחזקאל שהם אצילה. ובדרך סברא אמות הבית הראשון כן היו. בעבור שמצאנו בדברי הימים כתוב במדה אחרונה:

יז **שתי ידות.** מגזרת יד: **משולבות.** אין לו אח. כי אם בין השלבים:

יח **ועשית.** הנה לא נכתב כמה עובי הקרש. והראשונים אמרו שהיה אמה. אם כן הוא כותל הדרומי היה שלשים אמות וככה הצפוני. והנה לא נשאר בכותל המערבי רק רחב שמנה אמות וצריכים אנו לשום שם שמנה קרשים. אולי הוצרכו לאמה כי היה העובי אמה בעבור הבריח התיכון הנכנס בתוך הקרש. ועל דעת רבינו שלמה כי כתב כי במעשה נס היה עומד כי על דרך הפשט שלשה בריחים תיכונים הם. וככה כתוב מן הקצה אל הקצה לא אל הקצות. ואם קבלה היא שהעובי היה כך נשמע ונקבל. ואם דרך סברא יש תיקון אחר כי השנים הבריחים הם עליונים גם השפלים הם עד חצי הקיר. והבריח התיכון שהובא בתוך הקרשים יהיה מבריח מן הקצה אל הקצה. וכמוהו לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן. וכן הפעמונים בתוך הרמונים. ולולי זה. לא היו מצפים הבריחים התיכונים זהב. ואם נאמר כי לא ידענו כמה עובי הקרש יש לנו לתקן המערב איך היתה. והנה בתחלה היו מתקנים פאת מערב. כי השנים הקרשים שהם למקצועות המשכן פירושו כמו זויות וככה היה חצי מקצוע החצר כי היה כצורת מרובע ארוך. והנה יש לנו מקצועות ואלה השנים הקרשים לבדם שהם במקצועות אינם כמדת הקרשים הנזכרים ע"כ הבדילם הכתוב ואמר כן יהיה לשניהם לבדם לא הקרשים האחרים. ובאלה שנים קרשים הם מקימין המשכן והיו הששה קרשים באמצע. והנה רוחב המשכן עשר אמות. ולא ידענו אם היו קרשי המקצועות מרובעות או עגולות כי אין לנו רק אמה אחת. ועל הדרך שאמר רבינו שלמה לא תהיינה אלא הקרשים בטור שוה כי חצי אמה יהיה בפנים כי קרש הוא ואינו בגד. ואחר כן ישימו קרשי צפון ודרום והנה יצא חוץ מן המשכן כפי עובי הקרש. על כן יהיה כנגד עמוד פתח המשכן. ובחצי יריעות עזים יהיה התיקון:

ל **והקמת.** שיאמר כן לחכמי הלב. או בעבור שהוא יקימנו בראשונה ואחרים עמו. כי יש צורך לרבים:

לא **ועשית פרכת.** ככה מצאנו שיעשה שלמה לפתח הדביר. אולי הקיר היה עץ. בעבור שהזכיר כי כל מדת הבית היה ששים. ופירש"י צ"ל כי ארבעים ההיכל ועשרים הדביר. ואדני כסף בעבור כבוד הארון. והנה הדביר היה כפל מקום קדש הקדשים באורך וברוחב ובגובה. ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי שלשים אמה היה גובה הבית. והדביר שלישית הבית היה. כי עליות היו על פני הכפורת שהוא הדביר. וכתוב בדברי הימים והעליות צפה זהב:

לב **ומלת והבדילה הפרוכת.** זרה בעבור היותה מלרע. וכן והכית בצור:

לז **ועשית. מעשה רוקם.** פחות ממעשה חושב. והעמודים מצופים זהב גם וויהם זהב בעבור כבוד המקום. והאדנים לעמודים נחשת כי הוא אמצעי:

שמות פרק-כז

[א] ועשית. כל צורה שהיא ארכה כרחבה נקראת רבוע. וזה המרובע באמה כי על חמש צורות הם המרובעות. הנה אם אמרנו כי אין צורך לכבש כאשר אמרו קדמונו. בעבור ששלש אמות קומה. הנה מה יעשו המכחישים במזבח שעשה שלמה שהיתה קומתו עשר אמות. וקומת האדם איננה רק ארבע אמות:

[ב] והפנות. הם הזויות:

[ג] וטעם לדשנו. להסיר הדשן ממנו. ומלת ידשנה סלה. יעשה ממנה דשן. והטעם שתהיה נשרפת על גבי המזבח ומקובלת. והנה תדשן עצם. מבנין אחר שהוא הכבד הדגוש. והוא מגזרת מאשר שמנה לחמו: **ויעיו.** כמו ויעה ברד. ולמ"ד לכל כליו. נוסף כמו למן היום אשר יוסד בית ה':

[ד] מכבר. כמו כברה: ונחשת דבק. כאילו כתוב. מכבר נחשת. כמעשה רשת:

[ה] ומלת כרכוב. אין ריע לו במקום אחר:

[ח] ומלת נבוב לוחות. כמתורגם ארמית. וכמוהו ואיש נבוב ילבב. שהוא ריק בלי לבב. על דרך האומרים ראש בלי מוח. והנה לא הזכיר הכיור כי לא נעשה מנדבת כל ישראל רק מנדבת הנשים לבדם. על כן הזכירו עם פרשת הבשמים שכל ישראל לא הביאום רק הנשיאים לבדם:

[ט] ועשית. מצאנו כתוב קדמה מזרחה. וידענו כי ראשי המזרחים שלשה האחת כנגד נקודת ראש מזל גדי שהוא סוף נטות השמש בפאת דרום. והשני כנגד הקו השווה שהוא ראש טלה ומאזנים. והשלישי כנגד ראש סרטן. שהוא סוף נטות השמש לצפון. וככה נגבה תימנה דרום: **ותימנה.** מגזרת ימין. צפון וימין אתה בראתם:

[י] ומלת חשוקיהם. דבוקיהם. כי הווים ידבקו אל העמודים. כי ותדבק נפשו. כמו חשקה נפשו:

[יב] ורחב. הנה הרוחב חצי האורך והמפרשים אמרו כי המשכן הושם במרחק חמשים במערב. והנה רחבו חמשים. וזהו ורוחב חמשים בחמשים. ולפי דעתי כי הטעם שהוא מרוב אורך זוויתיו נצבות כי רחבו בכל צד חמשים. ואין טעם להיות פירוש חמשים בחמשים מצדי החצר. כי לא כפל האורך על הרוחב כמשפט:

[יט] לכל. טעם לכל כלי המשכן. כל הכלים שהם לצורך המשכן ויתדות האהל ויתדות החצר נחשת. וכן ההולמים:

חסלת פרשת תרומה לדעת אמת אם לבבך יאווה. ראה כל גויה לנכבד בנוה. ואורים ותומים וסודם אחוה. בסתר בסדר ואתה תצוה:

פרשת תצוה

[כ] ואתה תצוה. אזכיר בתחלה טעם לדבק הפרשה כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרוכת והמשכן והאהל והמכסה. ומזבח העולה והחצר והמסך. החל לפרש משרתי המשכן. ומה היא עבודתם בעצמם אין זר אתם. והחל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר. ואלה המשדותים ראויים להיות נכרים ונבדלים במשפחותם גם במלבושיהם. והזכיר הכתוב זה אחר זה. ואחר כן הזכיר שהם חייבים ללמד שבעת ימי המלואים שילמדו משה וירגילים. ואחר כן ישרתו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה לא על מזבח הזהב. רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה: וטעם ואתה תצוה. שהיא מצוה עולמית על הצבור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד. ואל תשתומם בעבור השמן שהביאו הנשיאים. כי הוא היה שמן המשחה. רק שמן למאור חיוב הצבור. ויש מנהג במקומות ששם זיתים שיבחרו הזית הזך. והטעם הגרגרים שאין בהם עפוש או שלא נאכלה קצתם וממנו יעשו שמן למאכל המלכים. ע"כ הזכיר הכתוב זך לפני כתית: ל. מאור. לצורך האור בלילה: להעלות. להדליק הנרות. ועל מנורת שלמה כתוב לבערם כמשפט: וטעם תמיד. כל לילה ולילה. ויש מלת תמיד קשה מזאת. והיה על מצחו תמיד. כאשר הושם המצנפת על ראשו לעולם ישימו עליה ציץ הקדש:

[כא] אשר על העדות. דרך קצרה על ארון העדות. אמר. יפת כי יערוך. כמו בערך הכהן. שיערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב ועד בקר. וככה נרות המערכה. ונכון הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות כחצי עגול. ועוד אדבר על זה:

שמות פרק-כח

[א] ואתה. בעבור היות משה כהן הכהנים בתחלה. על כן טעם הקרב אליך. וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבור כבוד משפחת נחשון. שיהיו הכהנים מכפרים על בני ישראל. ואין לדבר על משה אדוננו כי בורח היה ומי יתן לו עברית. ועוד כי טורח כל ישראל על משה ללמדו המצות ולדון כל דבר קשה. וי"ו לכהנו לי. נוסף. כוי"ו חיתו שדי. בנו בעור. ופי' שמות בני אהרן אולי בנים אחרים היו לו חוץ מאלה. ואין ספק כי רבתה למעלה במדבר משפחת אהרן על כן נתנו להם לישראל ערים רבות ככתוב בספר יהושע:

[ב] ועשית בגדי קדש. נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש. או על דרך ולא יקדשו את העם בבגדיהם. ובגדי אהרן כלם הנזכרים: לכבוד ולתפארת. שיתפארו בהם. כי אין אי מישראל שילבש כאלה:

ג **ואתה**. וי"ו מלאתיו שב אל לב :

ד **ואלה**. הזכיר בתחלה החשן שהיה למעלה מהאפוד שהוא למעלה מהמעיל. ואחר כך הכתנת והאבנט החוגר אותו. והמצנפת על ראשו. וכן היה כאשר רחץ אהרן במים ולבש מכנסי בד ואין צורך להזכירם עתה ולא בשעת מעשה. כי מנהג כל אדם ללבוש מכנסים. והנה משה הלבישו הכתנת. ואחר כך שם המצנפת על ראשו. ושם על המצנפת ציץ נזר הקדש. ולא הזכיר בפסוק הזה שהוא סופר בגדי כהונה את ציץ נזר הקדש. כי אינו בגד. וקדמונינו הזכירו בעבור הרבים שמנה בגדי כהונה. ואין האורים והתומים בגדים ולא אבנים ולא קלפים. ואחר כך חגר אותו באבנט. ואחר כך הלבישו המעיל. ואחר כך האפוד ויאפוד לו בו. כי החשב מהאפוד. ובעבור החשב נקרא אפוד. והנה על הסדר שהוא בפסוק הזה. ואל תשתומם שתמצא כתוב באחרונה במעשה וישם את המצנפת על ראשו. כי פירושו וכבר שם המצנפת עם ציץ הזהב בלבשו הכתנת. וכמוהו וילבישוהו בגדים וכבר הלבישוהו כי בתחלה כתוב וישימו הצניף הטהור על ראשו :

ה **והם**. חכמי לב העושים נאמנים הם :

ו **וטעם האפוד**. כי הוא גדול מהחשן ולא יזח מעל החשב. יש שאלות קשות בדבר האפוד והחשן. כי משה לא עשה רק אפוד אחד. והנה כתוב אפוד ירד בידו. ואיננו אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע. כמו הגישה האפוד. ועוד למה כתוב ירד ולא אמר הוריד כי יראי כי מקרה היה ושם כתוב שמנים איש נושא אפוד בד ומפרשים רבים פרשו זה שהיו ראויים לשאת אפוד. ולא שמו לב לדעת האמת כי האפוד בד הוא מין ממיני פשתים ואפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן ותולעת שני. ושש עם הכל. ולא היו שואלים רק בחשן המשפט שהיו עליו עולים האורים והתומים. וככה כתוב במשפט האורים לפני ה'. ואין טענה מן הגישי האפוד. כי חשן דבק עמו והאורים עם החשן. וכן כתוב עד עמוד הכהן לאורים ולתומים. וכתוב תמיך ואוריך. והנה ראינו שענה השם את דוד על פי אפוד אביתר והנה שאול בלכתו למלחמה שאל באורים הם הם שהיו בחושן המשפט עם האפוד והארון והנה דוד שאל בצקלג באפוד אביתר והנה אינו אפוד משה. וקשה שאלה מזאת כי האורים אינם אבני חשן. כי הנה כתוב ומלאת בו מלואת אבן. וזהו מעשה החרש הוא. לא מעשה משה. ואח"כ אמר למשה ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים. ובמעשה האפוד כתוב ד' טורי אבן. והזכיר הטורים. ואמר על משה ויתן עליו את החשן ויתן אל החושן את האורים ואת התומים. והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתמימים. כי השאלה היא באורים ותומים והנה לא ידענו מה הם. והנה אין מועילות אותיות שמות השבטים גם שמות האבות. כי לא נקרא חשן המשפט רק בעבור האורים שהם עליו. ועוד שאלה אחרת כי לא נוכל לומר כי האורים הם עצמם התומים. כי כתוב לאורים ולתומים. ועוד כי מלת האורים גם תומים לשון רבים. והנה דברים רבים הם. ורבינו שלמה אמר כי האורים והתומים היו כתבי שם המפורש. ואלו ראה תשובת רבינו האי לא אמר ככה. וסוד עמוק הוא דבר האפוד והחשן. רק ארמוז קצת הסוד אולי יבינהו מי שהוא ידע דעת עליון. והפתח שיוכל לבא אל הסוד. שתי העבותות הנתונות על ב' משבצות. וחשב האפוד הוא המישור על אמצעיתו על כן הששה על כתף השנית. ואלה הם כפי המחשבה. על כן הם באבן אחת. על מספר בני ישראל. ועל שמותם כתולדותם. וככה הששה השניים. רק המשפט איננו כפי החלוק בלב. רק כפי החלוק למרא' העין. ובעבור הנטייה אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת. והיה החשן כפול כי שם היו האורים והתומים שמורים עד עת הצורך. אז יתנום מחוץ

אל החשן. והנה אבני שהם שוות ומעין אחד. ואין ככה אבני החשן. כי שהם הם לזכרון. ומשפט בניי על אבני החשן. ומלת אורים מגזרת חמותי ראיתי אור. ותומים שהם תמימים. והאורים לא התומים זהב וכסף היו. והמספר ידוע בראיות גמורות מהעליון והשפל. והמשכיל יבין והנה אפודים רבים היו עם הכהנים. ויש להם חשב רק כי אין שם חשן ולא אורים ואשר היה רגיל בדברי האורים והתומים שהיו על חשן המשפט יוכל להשיב לשואל מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת. ואלו הואלתי לגלות זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפני הספר כלו כי לא יביננו מי שלא למד ספר המדות. וסוד מלאכת שמים. ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעות :

[ט] ואבן השהם. לבנה. ובארמית בורלא. ולשון ישמעאל בלאור. ואין לנו דרך בבירור לדעת אבני המלואים. כי הגאון תרגםם כרצונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה. כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן ואינו רק אדום. ואין טענה מאודם שכתוב בראשונים. כי ידוע כי חמש הם גווני העינים. הלבן וברקת ואדום וירוק ושחור. והנה בעבור היות האדם האמצעי ימצא על מינים רבים. ותרגם נופך כדמות שחור בעבור ותשם בנפך עיניה. וזה לא יתכן שלא יהיה נוי'ן נופך שרש. כי הוא על משקל אודם. וחכם גדול ספרדי אמר כי יהלום הוא הנקרא אלמם שהוא שובר כל האבנים ונוקב הבדולח. מגזרת הולם פעם. והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר גם אחלמה אל חלמה. והוא אבן שכל מי שהאבן ההוא באצבעו לעולם יראה חלומות. ואין לתמוה על זה כי כח ימצא בתולדת כל אבן ואבן. כי יש אבן המושכת את הברזל. והמעמדת את הדם. והבורחת מהחומץ. והנשברת לעולם על משולש :

[יד] ומלת שרשרות. כפול העיין. ואם לא יכפלוהו שוה הוא שרשות גבלות. ולפרש בלשון הקדש מלת גבלות ומלות רבות במעשה החשן. גם מלת חשן קשה :

[כח] ומלת וירכסו. מגזרת מרוכסי איש כדרך עוות :

[ל] ונתת. טעם משפט. דיני השם וגזירותיו העתידות כי בעבור כן שואלים באורים ותומים :

[לא] ועשית. הגאון תרגם מעיל ממטר כדמות הנקרא סרבל. רק פי ראשו בתוך המעיל. וקדמונינו ז"ל אמרו כי רמון סביב המעיל ופעמון בין שני רמונים. כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים רק הם בתוך הרמונים ושם ישמיעו קול :

[לו] ועשית ציץ. תרגמה הגאון עצאבה והיא נתונה על המצנפת ואיננה כדמות כתר כי הוא על המצח לבדו. כי על דרך הפשט אין המגבעות כדמות מצנפת כי המגבעות כדמות אלה ששימו הזכרים באלה הארצות על הראש שיכסו הראש והם גבוהים והמצנפת היא בגד דק ארוך צנוף סביב הראש לבדו מעט תדמה לה המצנפת שיש בראש הנשים באלה המקומות כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ומצרים ובבל ובאגדד. המצנפת היא על הראש מן הזכרים הנכבדים ולא על ראש אשה. והשרים הגדולים עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום המצח. וכבר הזכרתי לך כי מנהג ארץ ישראל ותכשיטיהם אינו כמנהג אלה המקומות. והוצרך רבינו שלמה לתקן המקראות בשלש פתילות תכלת. ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אחד שיעמוד הציץ על פני המצנפת שהוא על המצח. וטעם (לז) **ושמת אותו על פתיל. תכלת.** עם פתיל תכלת. שהיה הציץ קשור משני

צדדין. ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח לא על הראש. ובמקום אחר כתוב ויתנו עליו פתיל תכלת. לתת על המצנפת מקום המצח. ואל תתמה על מלת על. כי כמוהו ויבואו האנשים על הנשים. על לחם הבכורים תנופה לפני ה'. על שני כבשים. את החלב על החזה. ורבים ככה. והנה לא תמצא לעולם כי המצנפת היתה רק לאהרן לבדו. והמגבעות לבניו. ויש אומרים כי מגבעות מגזרת גבעות. כי המצנפת עוטרת הראש ועוטה אותו. וכן כתוב צנוף יצנפך צנפ'. ועוטרך עטה. והיודע דרך צנוף המצנפת. ידע פי' זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפל. כי אומנות היא והנה כתוב ושמת המצנפת על ראש ונתת את נזר הקדש על המצנפת. והנה הציץ נקדא נזד. וכמוהו ועליו יציץ נזרו. אולי הכל מגזרת ציץ. דבר נראה וככה מציץ מן החרכים. ודע כי בשנים הנקבים שהם במוח על המצח שם יתחבר כח החמש הרגשות. ושם כח הדמות. ושם תחל המחשבה. ע"כ כתוב על הציץ לשאת את עון הקדשים. אולי לא היה מחשבי המקדשים כהוגן. ואמר הכתוב על כתנת אהרן בתחלה. וכתנת תשבץ. שהיא משובצת לבדה ולא כן כתנת בניו. והתשבץ עשוי לכבוד אהרן וככה אמר במעשה. ויתן עליו הכתנת הידועה. שהיא המשובצת ועל בניו וילבישם כתנות. כמו ולבני אהרן תעשה כתנות. ורבי סעדיה תרגם ושבצת תעייין. והוא כדמות צורת המטבע מדובע עשוי בתוך העגול:

מא **והלבשת אותם את אהרן אחיך.** מלת אותם כוללת הכתונת המשובצת והמצנפת והאבנט שהם בגדי אהרן. גם כוללת הכותנות שאינם משובצות והאבנטים והמגבעות שהם בגדי בניו: **וקדשת.** בדבר. כמו טמא יטמאנו:

מב **ומכנסי הבד.** יהיו קצרים שלא יכשל בהם:

מג **בבואם.** להקטיר או להעלות הנרות:

שמות פרק-כט

א **וזה אשר תעשה להם.** לאהרן ולבניו. אין הפרש בין קח או לקח כמו צק לעם ויאכלו. וגם יצק בו מים. בעבור שהזכיר עם פר בן בקר. יורה כי איננו גדול וככה בני יונה. שעיר עזים. והאיל גדול מהכבש והעד הנסך שהוא שלישיית ההין ולכבש רביעיתו:

ב **ולחם חלות.** עבות. והעד רקיקי מצות. והזכיר בשמן. הוא שמן זית כמשפט. ומלת סולת בלשון ערבי הוא סמי"ד. שהוסר הפסולת מהחטה ובארץ ישמאלים עושים כן. ואין לחם נכבד ממנו ורבים פי' מגזרת סלית כל שוגים מחוקיך. סלה כל אבירי ה'. ואמר כי כמוהו חטים מכולת לביתך ויש אומרים טחונות:

ג **והקרבת אותם.** והם בסל כמשפטן. להיותם שם אל פתח אוהל מועד. וככה הפר והאילים:

ה **ולקחת.** נקרא החשן מלבוש כי הוא מכסה המקום כנגד הלב:

ו **ושמת**. גם איננו רחוק שישים המצנפת באחרונה והזכיר בתחלת הפרשה המצנפת לפני האבנט. כי היא נכבד' ממנו :

ז **על ראשו**. על ראש אהרן לבדו כי הוא הכהן המשיח. והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו. כי על הראש יצוק לבדו. וכתוב כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן :

ח **ואת בניו תקריב**. אל פתח אהל מועד :

ט **והגרת אותם אבנט**. כולל אבנט אהרן ובניו וכן המכנסים ואחר שהזכיר אותם הוסיף לבאר אהרן ובניו כמו ותפתח ותראהו את הילד : ומלת **והבשת**. כמו לא אהיה חובש : **ומלאת**. דעת המתרגם ארמית. כמו ומלאו. ידיו. רק מה נעשה במלת מלאו ידכם היום. והגאון פירשו יד חיוב. ואחרים אמרו כי מלואים להיותם שלמים מלאים ורגילים. והנה מה יעשו במלת ומלאו ידיו :

י **והקרבת**. כבר הזכיר זה. והנה הטעם כאשר תקריב את הפר יסמוך אהרן ובניו עליו. ויש אומרים כי טעם וסמך אהרן לבדו ואחר כן בניו. ועל האיל כתוב וסמכו אהרן ובניו. והנה הטעם כאשר היה. שיסמכו יחדו לא זה לפני זה :

יא **ושחטת את הפר**. משה שחטו. וטעם **לפני ה'**. כי הארון היה באמצע המערבי. וכנגדו מזבח הקטורת. וכנגדו מזבח העולה :

יב **תשפוך**. הכהן השופך :

יג **ולקחת**. אין לפר ולשעיר אליה. ויש אומרים כי נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי. כי שם כח התאוה למשגל :

יד **ואת בשר**. כולל הראש והנתחים. ופיי דרך סברא ירחצוהו ואח"כ ישרפוהו והקטיר. האמורים. ומלת **חטאת**. בעבור שהיא קרבה לכפר החטאת נקרא' כן. וככה האשם. על כן וחטאו את המזבח יסירו חטא מעליו :

טו **ואת**. הא' מהשנים איזה מהן שירצה :

טז **ושחטת** (וכי) . על המזבח. לא על קרנות המזבח. והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד :

יז **ואת האיל**. לא הזכיר על הפר שינתחנו. על כן כלו כאשר הוא נשרף. על כן לא הזכיר כרעיו : **ורחצת**. בצווי :

יח **והקטרת את כל האיל**. על כן לא הזכיר האליה והחלבים :

יט **ולקחת**. זה השני הוא איל המלואים :

כ **ושחטת**. תנוך. אין לו ריע. והגאון אמר הרך הדבק בעגול האוזן : **בהן**. ורבים בהנות. ואיננו על משקל הלשון והנה יהיו שם שנים משקלים ורבים ככה בשמות : ודם השני יזרוק כדם הראשון. רק הדם הנשאר :

כא **ולקחת**. והזית על אהרן תחת בגדי אהרן ועל בגדיו :

כב **ולקחת**. זה החלב הנזכר. הוא אשר על הקרב ככתוב בפרשת ויקרא: **שוק**. הצד הימין והחזה נלקחו מאיל המלואים. והשוק והחזה יהיו מהיום נתונים לאהרן ולבניו מןבחי שלמי בני ישראל. רק החזה מאיל המלואים משה לבדו יאכלנו כי הוא כהן הכהנים:

כג **וככר**. זהו ולחם מצות:

כד **והנפת אותם**. והם בידם:

כה **ולקחת**. כתוב מידם. ובמקום אחר מעל כפיהם והדבר שוה: **ניחוח**. כפול החיית. והמבין סוד נשמת האדם יבין זה: **אשה**. תואר מגזרת אש. ובמקום אחר מן האש:

כו **ולקחת מאשר לאהרן**. ולא הזכיר בניו כי הוא העיקר. ומלת למנה לחלק:

כז **וקדשת**. מהיום והלאה. ואין הונף כמו הורם כי יורם למעלה ולא יונף. ויהיה תרומתם שירימו מזבח השלמים לכבוד השם:

כט **ובגדי**. יהיו לבנו המשוח תחתיו. וטעם **אחריו**. במותו:

ל **שבעת**. מלת ילבשם בקמץ גדול תחת קטן. וכמוהו בשם ה' כי אמילם:

לא **ובשלת**. בצווי כמו והכית בצור ויבן שלמה את הבית:

לב **ואכל**. ואת הלחם הנותר מהסל:

לג **ואכלו אותם**. אשר כופר דרך קצרה ומלת אותם. בעבור אחר': **וזר**. שאינו מזרע אהרן:

לד **ואם**. נקרא האיל מלואים. כי בו ימלאו ידיהם:

לה **אותכה**. באתנח מלה מחוברת מן אותך בקמץ גדול תחת התיי". ומן כי אותך ראיתי:

לו **ופר**. תעשה ליום. בכל יום משבעת ימי המלואים: וטעם **על הכפורים**. על שני האילים. וכתוב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם:

לז **קדש קדשים**. קדש כאחד הקדשים: **כל הנוגע במזבח יקדש**. כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש. יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושים. והטעם שלא יהיו טמאים:

לח **וזה**. הטעם זה הקרבן. וכן זה יתנו זה השיעור. וכן וזה אשר תעשה אותם. משה יעשה ככה שבעת ימי המלואים. ואחר כן אהרן ובניו (לט) **את הכבש**. ה"א הכבש בעבור ה"א אחרת כאלו הוא את הכבש האחד. ור' משה הכהן אמר כי את הכבש כבש אחד:

מ **ועשרון**. עשירית האיפה גם ההין מדה מצרית:

מא **ואת**. מלת וכנסכה. שב אל הבקר :

מב **עולת תמיד לדותיכם**. יעשה ככה בבואם אל ארץ כנען. כי לא הקריבו עולות רק חמשים יום במדבר סיני. וזהו עולת תמיד העשויה בהר סיני. כי המשכן הושם בתחתית ההר בקצה המחנה. כי מעורבים היו השבטים. כי באחד לחדש השני החלו לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים ואחר שנסעו דרך שלשת ימים מהר סיני. היה הארון נוסע בתוך המחנות. וכן היה חונה בתוך המחנות. ועל דרך הסברא לא הקריבו ישראל עולות וזבחים רק בסיני לבדו. ויום הכפורים בשנה השנית. כי כן כתוב על עבודת אהרן. ויעש כאשר צוה ה' את משה וכן כתוב הזבחים ומנחי הגשתם לי בית ישראל ארבעים שנה במדבר. כי ישראל עמדו במדבר בתהו יליל וישימון כמו שמנה ושלשים שנה. ומאין היה להם בכל יום חצי הין שמן זית גם כן יין ואיך יוליכו עמהם כמו ארבעה עשר אלף הין. ומאין היה להם. שני כבשים בני שנה בכל יום. ותוספת בשבת ובמועדים ואין טענה ממלת אנחנו ובעירנו. כי בקדש היו ושם בישוב קנו ובזאת השנה שללו מדין וארץ סיחון ועוג ויהי לכלם מקנה רב. והנה פירש טעם למה נקרא אהל מועד: **לכם**. לישראל. וככה קריאת העדה: **לדבר אליך**. לבדך שם. ויפת אמר אשר אועד לכם למשה ולאהרן לפעמים. ורמז לדבר אליך למשה תמיד ועדותו ונועדתי שמה לבני ישראל:

מג **ונקדש בכבודי**. ולפי דעתי בעבור היות אהל מועד כולל הכל. המשכן ואת כל כליו. הארון והשלשה כלים הוא מקום המועד. והיה האהל נקדש בכבודי שישב על הכרובים:

מד **וקדשתני**. והנה בעבור הכבוד יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד. והמזבח שהוא לפתחו: **ואת אהרן ואת בניו אקדש**. שהם משרתי האהל והמזבח והיו קדושים:

מה **ושכנתי**. יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים הדגלים. כי ארבעת הדגלים היו בארבע הפאות. ומחיצה בין מחנה לוויה למחנה ישראל. כי גם הם היו לארבע הפאות ואחר כן מחיצה. ושם האהל בתוך בני ישראל. והנה בעל קרי לא יצא ממחנה ישראל גם יד לא היה להם לשבת חוץ לתחום. רק המצוה באה על מחנה ישראל בצאתו למלחמה על האויב. וכן כי תצא מחנה לא ידבר על מחנה כל ישראל אנשים נשים וטף. כי היוצאים למלחמה הם זכרים ומעטים. והנה בנשואם הארון עמהם כאשר עשה פנחס לא יכלו לעשות מחיצה למקום הארון:

מו **וידעו**. הטעם אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם. וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה:

א **ועשית מקטר**. שם המפעל. כמו ומשלוח מנות :

ב **אמה**. המזבח גבוה על השלחן חצי אמה. אולי כן היה גבוה על המנורה והיה כנגד הכרובים שהם פורשים כנפים למעלה :

ג **וצפית**. הזכיר גג על זה המזבח ולא כן במזבח הנחשת. ובעבור היותו מצופה זהב נקרא המזבח הזהב. וככה השלחן הטהור. כמו המנורה הטהורה :

ד **על שתי צדיו**. תוספת לבאר וה"א בהמה נוסף כי המלה מלעיל כאשר פירשתי :

ה **ועשית**. הבדים מצופים זהב כבדי הארון :

ו **ונתת**. לפני הפרוכת מחוץ. לפני הכפורת שיהא כנגדה נתון :

ז **והקטיר**. קטורת סמים עם בשמים. אולי הסמים הם העיקר. או להפריש בין שתי המרקחות. כי האחד בשמים בלי סמים : ופי' **בהטיבו**. לתקן הפתילה והשמן :

ח **ובהעלות**. בעבור עלות להב הפתילה נקרא כן והנה בהעלות פעל יוצא : **קטורת תמיד**. בעשותי עולות על כן הזכיר לדורותיכם :

ט **לא**. **קטורת זרה**. שאיננה כמתכונתה :

י **וכפר אחת בשנה**. בעשור לחדש השביעי. וטעם כפורים. על דם הפר ודם השעיר וזה חיוב כל שנה. ואין צורך להזכיר דם פר המשיח או הציבור בחטאים. כי אינם. תמיד רק לפרקים מעטים :

חסלת פרשת תצוה ברוך לעד שם אל נישא. עם ישראל כל טוב עשה : ולציר גלה פלא נכסה. תוך פרשת היא כי תשא :

פרשת כי תשא

יב **החל** לפרש כסף הכפורים שהוא חיוב על כל אחד ולא היה נדבה. והזכיר זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה יעשה כפורים. וכסף הכפורים גם כן יהיה אחת בשנה כאשר אפרש ואחר כן הכיור וכנו שלא יעשו מנדבת הציבור רק ממראות הצובאות לבדם גם הזכיר שמן המשחה וקטורת הסמים כי הנשיאים לבדם הביאום ובהזכירו שמן המשחה הזכיר הכלים הנמשחים. גם הזכיר האומן הגדול שהוא הרוקח ואשר יעשה מעצתו כל המשכן והוא בצלאל ואהליאב. והזכיר השבת להזהירם בתחלה שלא יעשו ישראל מלאכה השם בשבת. ואחר כן הזכיר תפלי' משה לפני רדתו מן ההר. והוצרך להזכיר מעשה העגל בתחלה לדעת למה התפלל. ואחר כן הזכיר רדתו ושריפת העגל ושובו אל

ההר עוד להתפלל שנית בעדם. והזכיר כעם משה להוציא אהלו ממחנה ישראל ויש אומרים כי הכתוב יספר מה שהיה. ואחר כן הזכיר כבוד משה שראה הכבוד ואחר כן צוהו שירד ויפסול לוחות וכתבם השם פעם שנית. והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל הם הכתובים בפרשת ואלה המשפטים ואחר כן יזכיר כי קרן עור פניו ברדתו מההר ולוחות הברית בידו. והגאון אמר כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה בין שיספרם מלכם או לא ישא מספרם. וראיתו משאת משה במדבר. ואמר כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור. ותקון הכיור. ויעשו שמן משחה וקטורת הסמים גם ינתן ממנו לסנהדרין. וזה רמז בצלאל ואהליאב. כי מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב באגרות הפרטים בראש האגרות יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים. י"א כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כופר נפשם. ואם זה אמת היא תשובה על הגאון: וטעם **בפקוד אותם**. כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה אז יבא הנגף ויפת אמר אם לא יתנו כפרם בצאת למלחמה ויסופרו ינגפו לפני האויב:

יג זה. השיעור כמו וזה אשר תעשה אותה: וטעם **כל העובר**. שעברו משנותם עשרים. והם כמו שלשה שבועות שנים אז הוא האדם תמים דעת. גם גופו לא יגבה עוד בקומה. ואלה הגרות גרגרות הרוב הם: כל הפקודים. הפועלים:

טו **העשיר**. הזכיר טעם לא ירבה ולא ימעט. כי כפר נפש הוא:

טז **ולקחת**. זה מפורש בפרשת אלה פקודי. כי המשכן איננו עומד רק על כסף הכפורים זכרון לבני ישראל:

יז **וידבר**. תחלת פרשה הוא:

יח **ועשית כנו**. כמו מכוונתו והעד מכוונת שלמה. והנה בעבור שהוא כתוב בין אהל מועד ובין המזבח לאות כי המזבח איננו סמוך אל פתח האהל רק הוא קרוב אליו. והנו באמצע לנכח מזבח הקטרת והיה הכיור בין האהל ובין המזבח נוטה לאחד הצדדים. ולא הזכירו הכתוב. כי על דרך הסברא אין הדעת נוטה להיות הכיור נכח מזבח הקטורת שהוא לנכח מקום הכפרת:

יט **ורחצו**. הזכיר צורך הכיור בעבור המשרתים שהם אהרן ובניו ודורותיהם. ולא הזכיר משה עתה כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי אבל הזכיר זה בשעת מעשה:

כ **בבאם**. **ירחצו מים**. הטעם רחיצת מים. כי ידיהם ורגליהם הם הפועלים וכמוהו רבים:

כא **ורחצו**. פעם אחרת שיעשו כן תמיד או הזכיר זה כי אם לא יעשו כן הם בני מות:

כב **וידבר**. פרשה בפני עצמה:

כג **ואתה קח לך**. כדרך לך לך. וקחו לכם צאן. ועל דרך הפשט כמוהו עשה לך שרף. גם פסל לך כי כן דרך הלי: ומלת **מר**. קשה. והגאון תרגמי מוש"ק. והנה איננו מעצים אע"פ שיש לו ריח טוב אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמים כי כתוב אריתי מורי עם בשמי. והנה הוא מלוקט. ואומרים המביאים אותו כי

הוא נעשה בגרון הצבי. והנה כתוב וידי נטפו מר. אולי כן הוא בהיותו לח. וטעם בשמים ראש שיוקח הראש מכל בושם כי הוא הנכבד מהנשאר באחרונה ואחר שאמר קנמון בשם. מה טעם להזכירו. אולי שיהיה מהנבחר. ג"כ הקנה. וקדמונינו ז"ל אמרו כי משקל הכל שוה. וככה נקבל. רק לא ידענו טעם למה הזכיר מחציתו. וטעם החצאים לא אבין. כי אין מנהג בכל ארץ ישמעאל להוסיף על כל דבר שישקל אפילו כמשקל חרדל. ואף כי בכל מעשה רוקח:

{כד} וקדה. מהקבלה ידענו שהיא קציעה:

{כה} ועשית. רקח מרקחת. כמו מקטר קטרת: וטעם שמן משחת קדש. הוא שמזכיר אחר זה:

{כו} ומשחת. אה. ל מועד. כולל המשכן. והזכיר הנכבד שהוא באהל והוא הארון:

{כז} ואת. הזכיר השלחן תחלה כי הוא הגדול ויש לו כלים רבים ואחר כן המנורה שיש לה כלים רבים:

{כח} ואת מזבח העולה. יש לו כלים רבים:

{כט} וקדשת. בשמן המשחה: וטעם כל הנוגע בהם. נלמדנו מן הן ישא איש בשר קדש ע"ד הפשט שהוא כמשמעו. כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביון או בשמן או בכל מאכל יקדש. וככה מזבח העולה שגם בו כתוב קדש קדשים:

{ל} ואת בניו. לבדם לא אחרים:

{לא} שמן משחת קדש יהיה זה. כל שנעשה במתכונת זה למשוח זרע אהרן:

{לב} לא ייסך. אמר רבי מרינוס כי ייסך כמו יוסך. וכמוהו ויישם בארון כמו ויושם. והטעם כי מנהג ישראל היה לסוך שמן הזכרים גם הנקבות כי כן כתוב. ושמן לא תסוך ולסוך מזה השמן אסור לכהן אף כי לאחרים כי שמן המשחה יוצק על ראש המשיח: ובמתכונתו. הבשמים הנזכרים ובמשקל ס:

{לג} איש. טעם ואשר יתן ממנו על זר. שאינו ממשפחת אהרן. אמר הגאון ז"ל קבלה היתה ביד ישראל שנמשח דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכים אחרים. והוצרך לפרש ככה בעבור שלקח צדוק משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשח בו את שלמה. ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישראל. ולא דבר נכונה כי הנה והזר הקרב יומת. ופירש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא. ואחרים אמדו על שמן המשחה שעשה משה גם זה איננו נראה בעיני כי בתחלה כתיב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם ועוד איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן מאותו שהוא כמוהו על זר. והנה אין הפרש בין שמן המשחה שעשה משה ובין הנעשה אח"כ שהוא כמוהו וחוף ממשפחת דוד איננו כתוב. ולפי דעתי כי כל המצוות אמת הם לדורות ישראל כמו שלא יעלו עולה רק במקום הנבחר. והנה גדעון ושמואל גם אליהו בהר הכרמל העלו עולות. והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואינו כהן. גם כן שמואל כי לא יועיל אם היה מבני קרח. והנה הכל הוראת שעה. גם ככה נוכל לאמר בדברי שלמה. כי על הוראת שעה ביד נתן הנביא או גד. נמשח בשמן המשחה:

[לד] קח לך סמים. קדמונינו ז"ל קכלו כי אחד עשר מיני סמנים הם. והנה הכתוב לבשמים שהם לקטורת הסמים לא פרטם הכתוב. והזכיר הסמים כי לא הזכיר משקלם. וטעם **סמים**. פעם אחרת. אלה סמים ולבונה זכה עמהם: **בד**. כל אחד לבד ירוקח ואח"כ יעורב:

[לה] ועשית. ממולח. טעם ממולח הוא מלח סדומית. וי"א שחוק (או מאדם) (י"ג מאד ואולי צ"ל מעורב) או מגזרת ארץ מלחה:

[לו] ממנה הדק. דקה בכל יכלתך זהו קטורת תמיד על מזבח הזהב:

[לז] והקטרת אשר תעשה. רמז למשה: **לא תעשו.** עם ישראל מדבר: **קדש תהיה לך.** לכהן או לכל ישראל כמו זכור ימות עולם בינו:

[לח] איש. הזהיר בתחלה ואחר כן הזכיר העונש כמשפט:

שמות פרק-לא

[א] וידבר. אמר הגאון למה נבחרו בצלאל ואהליאב. והשיב כי בצלאל מבני יהודה שהמשילו יעקב לגור אריה גם אהליאב מבני דן שהמשילו משה לגור אריה. והאריה צר מאחוריו וככה היה הבית. וזה דרש הדורש כי בצלאל ואליאב לא בנו הבית. ורוחב המשכן שעשו היה שוה ואין טעם לשאלתו כי נבחרו בעבור שלא היה בישראל כמוהם:

[ב] ראה. בעין כבוד. והקרוא הוא בצלאל. והטעם קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן. ועל דרך הפשט כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון בראיות גמורות. והמשכילים יבינו:

[ג] ואמלא אותו. כמו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה. וכתוב ונחה עליו רוח ה'. ופירושו מה היא רוח ה'. והיא רוח חכמה ובינה. החכמה היא הצורות האצורות באחרונית מוח הראש. ומלת תבונה. גם בינה מגזרת בין. והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי במוח הראש. כי החכמה כנגד הנקב האחרון. והדעת המתחברת בנקבי המוח על המצח מההרגשות ובל' ישמעאל קורין הדעת אלתכ"ייל. והתבונה אל"פכרה: והחכמה אל"חכמה. והנה בצלאל היה מלא כל חכמה בחשבון ומדות וערכים. ומלאכת שמים. וחכמת התולדות. וסוד הנשמה. והיה לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפי' מלאכה אחת על כן כתוב ובכל מלאכה בו"יו:

[ו] אתו. כמוהו במלאכות ולא בחכמת מלאכת חרש. והנה פי' ובכל מלאכה לחשוב מחשבות. **ובלב כל חכם לב.** לעשות מלאכה כי גם זה ימצא בתולדת האדם שיוציא מלבו דברים עמוקים במלאכת המדות והוא לא למד החכמה ועתה יזכיר כל אשר יעשו:

יז **את וגו'**. החל מהאהל שהוא כולל. והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם: ואת כל כלי האהל. הפרוכת והמסך והקרשים והבריחים. והזכיר השולחן על הדרך שהזכרת י:

יח **ואת בגדי השרד**. בגדי הנסיעה שיכסו בהם הארון והשלחן והמזבח והמנורה. וככה מפורש ומן התכלת והארגמן ותולעת השני כל אחד לבדו. ככתוב בפרשת במדבר סיני עשו בגדי שרד. ואחר כן כתוב ויעשו את בגדי הקדש. ואחר כן פירש אותם והנה מלת שרד מגזדת פליט ושריד:

יט **לקדש**. לצרך הקדש הם:

כ **ויאמר**. כל לאמר עם וידבר לאמר לו. רק זה לאמר לישראל:

כא **ואתה**. טעם אך. בעבור אשר צויתים ככתוב למעלה אולי חשבו כי יעשו כן בשבת. אמר חכם מהחכמים הגדולים ידוע כי שבת אחת שבת השם א"כ מה טעם שבתותי. והשיב בעבור כי שתא אלפי שני הוי עלמא הנה האלף השביעי שבת. גם שנת השמטה שבת. שבתות רבות בכל שנה. ודע כי לא מצאנו מפורש במועדים שבת רק שבתון. ומחלוקת יש בפ"י ממחרת השבת. והאמת דברי הקבלה. רק צריכים תיקון כאשר אפרש במקומו ויום הכפורים נקרא שבת. רק לישראל לא לשם: **כי אות היא**. בסוף אפרש מה היא האות: **מקדשכם**. בקדשכם השבת שקדשתי ולא עשיתי ביום השבת מלאכה:

כב **ושמרתם**. אולי יומת זה. כמו וגם בעליו יומת. והעד כל העושה בו מלאכה. בסתר או לפני עד אחד אכריתנו:

כג **ששת**. ועוד הוסיף לפרש כי ששת ימים מותרים לעשות מלאכה ובא מלת יעשה עם מלאכה אולי יחסר מלת כל או דבר מעשה. והנה הטעם אם יעשה מלאכה בפרהסיא המיתוהו אתם:

כד **ושמרו**. שישמרו ימי השבוע שלא ישכחו אי זה יום הוא שבת. ושיתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי כדי שישמור השבת ולא יחללנה: והנה פ"י לעשות השבת כמו וימהר לעשות אותו:

כה **ביני וגו'**. ובמילה כתוב ברית גם אות וככה בשבת. והגאון אמר כאשר ימצא נמול בפריעה ידעו המוצאים אותו שהוא מישראל. וככה כאשר לא יעשה מלאכה בשבת או לא ישא ויתן בשבת. ולפי דעתי כי פירוש אות היא כי ששת ימים עשה. והנה העושה מלאכה בשבת מכחיש הוא במעשה בראשית והתורה דברה כלשון בני אדם להבין השומעים. ואמר **וינפש**. כי השם לא ייעף ולא ייגע. כי הנה בריאותיו שהם הגויות הנכבדות שהם צבאות השמים לעולמי עד סובבים ביום ובלילה. ואף כי הנכבדים שאינן גופות ואף כי יוצר הכל שהוא שוכן עד ויושב קדם ואין מעשיו בתנועה רק הכל נעשה בדברו:

כו **ויתן**. ריקי מוח יתמהו מה עשה משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה. ולא ידעו אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה. וכפל כפלו שנים. לא יוכל לדעת חלק מאלף ממעשי השם ודרכיו וסוד כל המצות שצוהו כי יחשבו כי המעשה העיקר. ואיננו רק הלבב והמעשה והלבב והלשון להרגיל. וכן כתוב בפ"ד ובלבבך לעשותו וקדמונינו אמרו רחמנא לבא בעי. ושרש כל המצות עד שיאהב את השם בכל

נפשו וידבק בו וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשי השם בעליונים ובשפלים וידע דרכיו. וככה אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. אז יתברר לו כי השם עושה חסד משפט וצדקה בארץ ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו. כי כל מי שלא ידע מהות נפשו חכמת מה לו. והנה משה שהתנבא ארבעים שנה במדבר ועמד בסודות רבות שגלה לו השם בהר סיני והוא אמר לפני מותו אתה החלות להראות את עבדך את גדלך והנה עתה החל והראה לו גדולת השם. וזהו אמת כי לגדולתו אין חקר: **לוחות אבן**. פירשתיו. ודבר הכתוב באצבע אלהים. על מנהג האדם כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום. ופיי דבר פה על דרך משל. כמשפט מלכי האדם. וככה כי הוא צוה ונבראו ודברי השם נצבים הם בשמים כנגד השפלים. וכן כתוב לעולם ה' דברך נצב בשמים. והמשכילים יבינו: **אמר אברהם המחבר**. צריך אני להאריך על דבר העגל. יש מהקדמונים שאמרו שנהרג חור והנה אהרן פחד. ויש מי שאמר כי פחד על ישראל אם יהרגוהו שה' ימיתם כלם. ועל דרך הפשט אם מעשה העגל ע"ז למה פחד אהרן שיהרג והלא מתו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הגיעה מעלתם למעלת אהרן בחסידות לפרסת כף רגל אהרן על יחוד השם. והנ' חבירי דניאל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא השתחוו לצלם ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מהשתחוי'. והלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו. והנה יהיה חור טוב ממנו ואם הוא עשה ע"ז חייב היה משה להורגו קודם עובדי העגל והנה משה התפלל בעדו והעובדים הרגו. ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות. ואל תשים לבך אל דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת. כי אינו על דבר העגל. כי הנה כמוהו ביום הכפורים לכל כהן משוח מצוה לתת פר בן בקר לחטאת. ולא נוכל לומר בעבור חטאת האב כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני איתמר וכבר נולד פנחס ועוד בפרשה שיתנו ישראל שעיר עזים אחד לחטאת והם לא עשו דמות שעיר. גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ז רק לטהר הטמאים. וכל אנשי המחקר מודים כי השם לא יבחר שליח שידע כי בסופו יעבוד ע"ז ואין כל נביא שליח. והנה ראינו שאמר משה לפני מותו תמיד ואוריד לאיש חסידך. והנה לא הזכיר דבר העגל. רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במשה והמה דבר מי מריבה כאשר אפרש במקומו. ויש אומרים כי ישראל רמו אהרן שעשו דפוס עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגיש וראייתו ואשליכהו באש ויצא העגל הזה וזה אינו נכון כי אהרן איך בחרו השם אם ה' טפש שירמוהו פתאים. ועוד למה בנה מזבח לפניו וצוה שיזבחו זבחים ועולות. ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה. גם זה הבל כי הקהל לא נקהלו רק על ההוה תחת משה וכן כתוב והנה אהרן וחור ואם היה אחר למה לא הרגו אהרן או משה ברדתו מן ההר גם התפלל בעדו. כי איננו נכון שיעשה חסיד ע"ז בעבור אחרים שלא ימותו. גם אומרים רבים כי פיי חג לה' מחר שהעובדים העגל יהיו נהרגים על יד משה. כי אין משמע דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל צוה להכריז במחנה שישחטו מחר במזבח שבנה. כמו אסרו חג בעבותים. וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות. ומחשבות הלב אינם מועילות כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג. וככה האומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים. והמפרש אנכי עשו בכורך. אנכי מה שאנכי אבל עשו הוא בכורך אינו פשט ולא יצא מחכמת הדבור. ואם ישאל אדם בב"ד את חבירו האתה הוא חבירי שהלוייתי לך כך וכך ואמר אני לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יותר. גם ככה דברי דניאל לנבוכדנאצר מרי חלמא לשנאך דרך מוסר. ועתה אומר לך דעת הגאון רב סעדיה אמר. כי אהרן עשה בערמה כאשר עשה יהוא. ע"כ בנה מזבח והקשה על נפשו א"כ למה התאנף השם בו. והנה השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה משה בבואו. גם זה איננו נכון כי הוא קרא חג לה' מחר. וזה השם הוא שם עצם לכבוד השם. ולא יתערב אחר עמו כמלת אלהים

שהוא לעניינים רבים. ועוד למה לא הזכיר זה בענותו למשה כי הוא אומר ואשליכהו באש. ואין המענה דומה לשאלה. ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת הסוד. חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ז גם ישראל לא בקשו ע"ז רק חשבו שמת משה שהסיעם מים סוף כאשר פי'. כי ראו שהמן אינו יורד בהר סיני ומשה התעכב שם ארבעים יום. ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד. גם הוא לא ידע. כי השם אמר לו עלה אלי ההרה ושב שם עד שאתן לך לוחות הברית. ומלת אלהים כבוד חונה בצורת גויה. וככה אמרו אשר ילכו לפנינו. ואם תשים לבך אל המסע הראשון אז תבין זה. והנה לכבוד השם נעשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם וכן עשו כאשר צום. וזו תשובת אהרן כי נקהלו עליו וכמו שהודעתך כי כל קהלה ואחריה על היא לגנאי. ואם אחריה אל היא לשבח. כמו ויקהלו אל המלך שלמה. וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא. כי אני לא עשיתי רע להם. כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו. רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב. וזהו כי ברע הוא ולא אמר רע הוא וחשבו מעטים מישראל שהיתה ע"ז והביאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל. ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר כי שחת עמך סרו מהר. כי לא כתוב כל עמך הלא תראה כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו והנה כתוב חטא ישראל גם עברו גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם והנה כל עובדי העגל לשם ע"ז שאמרו אלה אלהיך ישראל או היתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים. והנה הם חצי עשירית עשירית המחנה. והכלל כי לא נעשה כהוגן ע"ד שנחשב לפתאים שהיה ע"ז. ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן. כי זה בעבור שהיה הוא הסבה כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון. וכתוב עליהם לא האמנתם בי מריתם מעלתם. וחכמי המזלות אמרו כי המחבר' הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור. וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי. ועל דרך חכמת מזלות היא מזל ישראל ורבים נסו זה הסוד דור אחר דור. גם אני ראיתי ככה והנה שמוהו בחצי השמים:

שמות פרק-לב

ב **ויאמר פרקו.** על משקל ברכו מהבנין הכבד הדגוש. מנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם. וככה כתוב במדינים כי ישמעאלים הם:

ג **ויתפרקו. אשר באזניהם.** באזני הבנים והבנות. והנשים הנזכרים למעלה:

ד **ויקח מידם ויצר.** מגזירת צורה. כמו ויצר את שני העמודים. ומלת בחרט. כמו דמות וכן בחרט אנוש. בדמות אנוש ואין טעם להיותו מגזרת החריטים: **מסכה.** התוך כמו הפסל נסך חרש:

ה **וירא אהרן.** בלב. כמו וראיתי אני בלבי. וירא יעקב כי יש שבר:

ו **וישכימו ממחרת היום שנבנה המזבח:**

ט **ויאמר**. טעם קשה ערף שלא ישמע מה שצוה. משל לאדם הולך לדרכו במרוצה ולא ישיב עורף לקורא אליו. וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע"ז. והשם שלח להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו כי כן כתוב ומשה ספר זה המעשה לבנים לפני מותו. והוא שומר הטעמים לא המלות. כתוב לך רד כי שחת עמך. וכתוב קום רד. ושם כתוב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך. וכתוב ועתה הניחה לי ותחתיו הרף ממני. וכתוב ויחד אפי בהם ואכלם ותחת זה ואשמידם ואמחה את שמשם. וכתוב ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו והטעמים שוים והני רמז לו אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם על כן הוצרך להתפלל:

יא **ויחל משה**. זאת הגזרה לא מצאנוה מזה הטעם. כי אם על פנים כמו יחלו פני נדיב. ולפי דעתי כמו ופניה לא היו לה עוד וכלם ככה. על כן אסור לומר חליתך או אחלך. כי יבא מגזירת אשר חלה ה' בה. י"א כי זאת התפלה היא הנזכרת בפרשת והיה עקב. וזו התפלה היתה ראויה להכתב אחר שוב משה אל ההר על כן וינחם ה' אחר שהתפלל והתנפל מ' יום. ואם נחם על הרעה בראשונה מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם. כי ירד ושרף העגל והרג עובדיו אז שב להתפלל לשם בעד ישראל ובעד אהרן שהיה הסבה. ואחרים אמרו כי תפלת אל תשחת עמך איננה זאת הנזכרת במקום הזה. ולפי דעתי כי טעמי התפלה שוים כאשר אפרש. כי איך יחלה פני השם לפני שרוף העגל. וישק את בני ישראל ויהרוג עובדיו. רק השם רמז לו שיתפלל אחר רדתו ויסיר העגל על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם אחר שהסיר החטאת כאשר כתוב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל. והנה בעבור שהשם אמר לו ועתה הניחה לי. הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם. וזאת הפרשה היתה ראויה להכתב אחר וישב משה אל ה'. ואין מוקדם ומאוחר בתורה. רק רצה לדבק דבר מי אשר חטא לי. עם ועתה לך נחה את העם. וכתוב ויגוף ה' את העם: **ויחל**. הנה כתוב ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה כי אמר ה' להשמיד אתכם. וזהו הרף ממני ואשמידם. כי אין הדעת סובלת שיתפלל משה בעד ישראל ועו"ג ביניהם עד שהסיר אותה: והנה למה ה' יחרה אפך בעמך כמו אל תשחת עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול ובזרועך הנטויה וזהו אשר הוצאת ממצרים בכח גדול וביד חזקה. וכתוב זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת. והטעם שתזכור להם שבועתך. ולא פי' זה בפסוק זכור לעבדיך. כי אינו כמו זכור עדתך קנית קדם בעבור הלמ"ד. והנה פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם. וזה כמו למה יאמרו מצרים לאמר:

יב **וטעם ברעה הוציאם**. כאשר רמזו קדמונינו כי במזל רע יצאו ממצרים. והנה יאמרו אין יכולת לשם לנצח כח המזל להציל הדבקים בו. ובראותו כי אין יכולת. לו הרגם. וזה יהיה חלול השם. והנה התנפל ארבעים יום. והשם אמר לו כי לא אעלה בקרבך. והנה לא ירשו הארץ. ואז אמר משה כל פרשת ראה אתה אומר אלי. ואחר כן צוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלם בידו אל ההר. אז ירד השם בענן וקרן עור פניו וכי השם הלוחות השניים. על כן כתוב בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועשית לך ארון עץ. והנה יעשו ישראל הארון והוא שעשה בצלאל:

יד **וינחם**. חלילה להנחם השם. רק דברה תורה כלשון בני אדם. כמו ויעל וירד. ישמח ה' במעשיו. ויתעצב אל לבו. והנה שמואל אמר וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם. ושם כתוב נחמתי. ויש מפרשים אותו לשון וועד ואין צורך:

{טו} ויפן. הזכיר במקום הזה וההר בוער באש. וטעם ויפן. כאדם מסתכל מה יעשה וראה כי חייב לרדת מהרה. כדרך ויפן כה וכה: וטעם **בידו**. ברשותו. כמו ולקחת בידך עשרה אנשים כי תמהים אנחנו איך יוכל להוריד לוח אחד. ואף כי שנים ביד אחד. ואחר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריהם אינם אלה שני האבנים מהאבנים הנזכרים בחשן. כי מה שיכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר. ואין פיי כתובים נראים. רק כתובים כי כאשר כתב מזה העבר כן היה כתוב בעבר השני והנה הלוח עב. ואין צריך מ"ם וסמ"ך שבלוחות שיעמדו בנס. כי מחלוקת היא בפיי מלת אשורית אם מאושר באותיותיו. או על שם שעלה עמהם מאשור. ועוד אילו היו נראים יראו הפוכים. ואין ראוי לטעון עלי אם היו אלו האבנים יקרות. והתשובה כי היו יקרות מאד בעבור מכתב אלהים שהוא חרות עליהם. כי היו צריכים להיות עבות ואנה ימצא אבן יקרה מאד וארכה אמה ורחבה אמה וחצי. ואמה קומתה. ועוד מאין יפסול משה ב' לוחות אבנים יקרים כמדת הראשונים. והנה לא ידענו היאך היו כתובים עשרת הדברים בב' הלוחות ולא יהפכם. על כן כתוב מזה ומזה הם כתובים אחר שאמר כתובים משני עבריהם. ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו או נשארו לו מארבע פאותיו שיורין. כאשר נעשה אנחנו היום בספרים או אם היה המכתב עב או דק. ודבר שלא מצאנוהו בקבלה אין טעם לסברותינו:

{טז} והלחת. קדמונינו אמרו כי נגזרו להיותם ככה כאשר פירשתי בראש ספר בראשית. ולפי דעתי כי פיי מעשה אלהים שהיו ככה כמדה הראוי' נראים. והזכיר זה בעבור שהשנים פסלם משה. יש אומרים כי חרות כמו חרוש. ויש מהפכים אותו חתור. והנכון שאין חבר לו אולי הוא כדמות פתוח:

{יז} וישמע יהושע. שנשאר בתחתית ההר: **ברעה**. מגזרת תרועה. כמו אשא דעי שהוא מן ידע. ככה יאמר מן רעה ירע וכמוהו למה תריעי ריע:

{יח} ויאמר. אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע. ולפי דעתי שהם דברי משה. והעד הכתוב אחריו ויהי כאשר קרב אל המחנה: **חלושה**. שם כמו גבורה: **קול ענות**. כמו נגינות וזהו ויקמו לצחק:

{יט} וירא את העגל ומחולות. ה"א העגל משרת בעבור האחרת. כמו וירא את העגל והמחולות סביביו. ומרוב קנאת משה שבר הלוחות שהיו בידיו כמו שטר עדות. והנה קרע שטר התנאים. וזה היה לעיני כל ישראל כי כן כתוב:

{כ} ויקח את העגל. י"א כי וישרוף כמו ויתך באש. ואין צורך כי יש דבר שיושם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהי שחור. ולעולם לא ישוב זהב וזה דבר מנוסה ואמת הוא: **ויזר על פני המים**. הם מי נחל יורד מן ההר וצוה שישתו כל ישראל מאלה המים. וזה הי' כמו ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים. והנה המים חדשו אות בעובדי העגל בפניהם או שצבתה בטנם. כי לולי זה איך הבינו בני לוי עובדי העגל מי היו. וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה מחשבתם רעים ומחשבת הכל לטובה היתה כפי סברתם:

{כא} ויאמר וגו'. הנה משה שאל למה הוצרך אהרן לעשות העגל:

{כב} ויאמר אל יחר אף אדני. בעבור גודל מעלתו. וכבר פירשתי כי ברע הוא. וככה ויאמרו לי ואומר אליהם:

[כה] וירא משה את העם כי פרע הוא. כמו באין חזון יפרע עם. ותפרעו כל עצתי: ומלת לשמצה. שם התואר תחת שם הפועל. להיותם שמץ ודופי ודבה: **בקמיהם**. כמו רבים קמים עלי. אף מן קמי דרך קצרה. ותרגם ארמית כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם:

[כו] ויעמוד משה. ככה המנהג בכל מחנה שיעמוד במקום אחד כמו שנה לעשות סוכות ולהיות שערים למחנה כי אין צורך לשום יד מחוץ למחנה: **מי לה'**. יגש אלי. או יקרב. או יבא או יתאסף: **בני לוי**. שהם ממשפחתו:

[כז] ויאמר. טעם **אלהי ישראל**. בעבור שחשבו עובדיו שהוא ע"ז: **והרגו איש את אחיו**. אפ"י יהיה אחיו. ורבים פירשו האומר לאביו ולאמו על זה המעשה והוצרכו לפרש אביו ואמו אבי האם ואין צורך כאשר אפרש במקומו:

[כח] ויעשו בני לוי. ולא כל בני לוי:

[כט] ויאמר משה. וכבר אמר להם כמו וייצר ה' אלהים ורבים ככה. ומלת מלאו. דקדוקו זר. כי פעם הוא פעל יוצא ופעם עומד והבנין קל: וטעם **כי איש בבנו**. אפילו יהיה העובד בנו או אחיו שיהרגהו. והשכר הוא שיתן עליכם ברכה. וזהו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. והטעם שאמר לו השם זה הטעם בהר סיני. על כן אמר ואלה תולדות אהרן ומשה. ביום דבר ה' אל משה בהר סיני. והנה כאשר נעשה המשכן נבדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלויים. אז היתה מחלוקת קרח כי בכור היה כאשר לקח השם הלויים תחת הבכורים שיהיו קדושים בעבור שהם העלו העולות והשלמים זבחו על המזבח שנעשה לפני העגל:

[ל] ויהי ממחרת. יום רדתו: **ועתה אעלה**. לשוב אל ההר להתנפל לפני השם לכפר על ישראל כאשר פירשתי. אולי יכתוב לוחות אחרות לכרות ברית עם ישראל וזהו הנה אנכי כורת ברית כי הלוחות כשטר עדות:

[לא] וישב. אמר הנגיד כי אנא מבולע הלמ"ד. כמו אל נא. ופירוש אל מגזרת הואל. וזה רחוק רק אנא אל נא תעשה ככה. ופירוש אנא כמו פיוס או דרך הודאה כמו זה וככה אנה ה' כי אני עבדך:

[לב] ועתה. כבר פירשתי בספר דניאל וספרין פתיחין. כי כל הגזרות על הכללים ועל הפרטים הם במערכות שמים. וככה הודו חכמים בני חיי ומזוני. רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתי:

[לג] ויאמר וגו'. אמר הגאון זהו וינחם ה'. כי אמר להשמיד הכל. והטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו. על דרך למען תפוש את בית ישראל בלבם. ולא נהרגו כי לא עבדו וזהו ויגוף ה' את העם בעבור שנעשה העגל. ובא ספק לאנשים בסתר:

[לד] ועתה. אל אשר דברתי לך. אל מקום הכנעני. וזה כדרך כעם כי בעבורך נשאתי חטאתם ואתה שאהבת אותם כל כך לך נחה אותם: **וביום**. תחלת כל שנה יום הפקידה:

שמות פרק-לג

[א] וידבר לך עלה מזה. כי ההולך לפאת שמאל עולה הוא. על כן ירד אברם מצרימה. כי הוא בדרום. וכל זה אעשה בעבור שבועתי לאברהם ליצחק וליעקב:

[ב] ושלחתי לפניך מלאך. לעזרך ולא אמר המלאך הנודע כי השם בקרבו:

[ג] כי לא אעלה בקרבך. לא יעשו משכן כי לא אשכון תוך בני ישראל: וטעם פן אכלך בדרך. אם יעשו פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם. ובא פתח קטן תחת גדול ולא נדגש הלמ"ד כי המשפט להיותו כן. כמו אחוך שמע לי:

[ד] וישמע העם את הדבר הרע. ומהו. הוא הכתוב אחריו ויאמר ה' אל משה אמור אל בני ישראל וכמוהו ויאמר ה' אל משה במדין וכבר פירשתי הגם לחם יוכל תת. כי כמוהו ויצו שחקים ממעל וכבר צוה שחקים וככה זה. ואין צורך לתקון הגאונים שעשו ככה תמיד:

[ו] ויתנצלו בני ישראל את עדים. מן עדים. והם בגדי תפארת ותכשיטים כמו הנזמים והטבעות. על דרך ואעדך עדי. כי התאבלו על דבר העגל:

[ז] ומשה יקח. עתיד תחת עבר. על דרך יעשו עגל בחורב: האהל. אהל שלו. כמו ויבאו האהלה. והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו. וזה היה אחר שהוריד הלוחות השניים כתובים והחלו ישראל לעשות המשכן וקרא לאהל אהל מועד כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן ואין מוקדם ומאוחר בתורה. וי"א כי זה הוא אהל המשכן וספר הכתוב אנה היה המשכן לפני שיקימו הדגלים החמשים יום:

[ט] והיה. גם זה היה אות שהיו רואים כל רגע שיבא ממחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן:

[י] וראה. וזה המעשה היה אחר פרשת ראה אתה אומר אלי. כי היא היתה בקרב הארבעים יום שהתנפל על דבר העגל. ואחר כן ירד ופסל את הלוחות אז עבר השם על פניו ויצא לידי מעשה מה שאמר לו וראית את אחורי:

[יא] ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. בפרשה הסמוכה אפרשנו: ומשרתו יהושע בן נון נער. והוא חיה מאה ועשר שנים. וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק אם כן היה בן חמשים ושש שנה ואיך קראו הכתוב נער. וככה דקדוקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער:

[יב] ויאמר משה. ראה. כאומר ראה הצרה שאני עומד בה. ועתה אומר דקדוק הפרשה: אמר הגאון ידעתיך. כמו כבדתיך. ואין זה נכון כי הנה אחריו ואדעך כאשר ידעתיני:

[יד] אמר הגאון פני. חמתי. כמו ופניה לא היו לה עוד. והנה מה יעשה במלת אין פניך הולכים. ולפי דעתי כי פני פני אני בעצמי. כמו ופניך הולכים בקרב:

[טז] ונפלינו. מגזרת והפלה ה'. מבעלי הה"א:

[יח] כבודך. כמו עצמך. כי כן כתוב בעבור כבודי [וכו']. עד עברי. באברהם כתיב ויקרא בשם ה'. ובני אדם הם הנקראים לעבוד השם. על כן מלת בשם דבקה עם השם הנכבד. ואין ככה ויקרא בשם ה'. כי השם הוא הקורא וככה וקראתי בשם ה' לפניך:

[כ] לא יראני. קמוץ. כמו ואמר אין רואני להוציאנו ממצרים. אם שוב ישיבני ה': ופני וחי. כמו ויחיה. כי מיד ימות. כי מנחם אמר בעבור שראה המלאך מות נמות כי אלהים ראינו. גם יעקב אמר כי דאיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי. ואף כי השם הנכבד ויש אומרים לא יראני האדם רק יחיה לעולם וזה הפך הלשון. ואחרים אומרים פני מלת לא ישרת בעבור אחר. וכן הוא לא יראני האדם ולא החי והטעם המלאכים:

[כא] ונצבת על הצור. הוא ראש ההר כי כן כתוב ונצבת לי שם על ראש ההר. ואמר שהוא יתיצב שם ובעבור הכבוד הוא ישימנו בעצמו בנקרת הצור. כי כן כתוב ושמתיך ולא שיכנס הוא מעצמו ועתה אזכור כלל טעם הפרשה. אמר הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה מזה המקום שחטאו בו. ובמקום אחר אסלח להם ומשה השיב אם לא ישוב אפך עתה במקום הזה אל תעלנו מזה והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך. אז השיב משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. אם הוא הכתוב בו כי שמי בקרבן. והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך. והנה טעם לך כי עמך לבדך אלך ולא אשכון בתוך בני ישראל. על כן השיב משה אם אין פניך הולכים עם הגוי הזה שהזכיר למעלה. וראה כי עמך הגוי הזה. אל תעלנו בלשון רבים והעד הנאמן על זה הפירוש ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו. והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ובעבור זה שמח משה ואמר ילך נא ה' בקרבנו. הפך כי לא אעלה בקרבך. ומשה בקש לראות השם והשם השיבו כי לא יראני האדם וחי. וזהו האמת כי ההרגשות אינם מרגישות רק המקרים על כן ויראו את אלהי ישראל. גם ואראה את ה'. וכן נבואת יחזקאל הכל במראות אלהים. והנה אמר בכאן וראית אחורי. ובמקום אחר ותמונת ה' יביט. ואלה הדברים צריכים פני ארוך. והגאון אמר כי הפנים פני האור והמשל פני השמש והאחורי הנשאר מהאור התדבק באחד ואין צורך לכל זאת. ולפני שאפרש זה אומר דע כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום השלישי והלאה. ובעבור השם על פניו אז קרן עור פניו. כי תחלת נבואתו ע"י המלאך הנראה בסנה. ושם כתוב ויאמר ה'. וככה וה' הולך לפניו יומם. כי השליח ידבר על לשון השולח. וזה היום שראה משה מה שבקש היה לו כיום מתן תורה לישראל ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו. וחכמינו אמרו שהראה לו קשר של תפילין. ודבריהם נכון. רק לא כאשר יפרשוהו חכמי דורנו שהוא כמשמעו כי סוד עמוק הוא: **אמר אברהם המחבר** כבר פירשתי השם הנכתב ואינו נקרא הוא שם העצם והעצם הוא הכבוד. וכאשר תחבר מספר כל האותיות

יעלה לשנים ושבעים על כן אמרו חכמינו כי הוא שם המפורש. וכאשר תחבר מרבע הראשון אל מרבע האמצעי באמת יהי' כמספר השם. גם כן מחברות החמשה כוכבי לכת, גם בחברך האותיות שיבטא האדם בהם בחצי השם יהיה כמספר השם. ובחברך מרבעי הזוגות שהם במעלה הראשונה. יהיו כמספרם המחוברים מחצי השם. וכאשר תכפול חצי השם הראשון על החצי אז תמצא מרובעי הנפרדים. ובהסרך מרובע הראשון ממרובע השנים. אז ישאר כחשבון מעוקב האות השני. ואם תחסר מרובע השנים ממרבע השלשה. אז ישאר בחשבון מעוקב האות השלישי. וזה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד. ואין לו צורך לאחר לפניו. ואם תסתכל מפאת החשבון שהוא ראש הכל. וכל חשבון מהאחדים הוא האחד שהוא הכל. על כן סוד התפלות והתהלות וטעם והתגדלתי והתקדשתי. ועוד אשר בך אתפאר. והנה האי' אין לו תמונה והוא כדרך כלל לכל התמונות כי מאתו יצאו. והנה הגויות העליונות שהם המאורות והכוכבים אין להם פנים ואחור. אף כי לנשמת האדם העליונה ואף כי למשרתי עליון אף כי לעליון העליונים והנה האודך בין שתי הנקודות והנקודה הקרובה אל הפועל שר הפנים ושר הכת. והנקודה האחרת סוף הכח ותנועת האדם לפניו. והגוף העליון אל הימין. והצמח אל העליון. והנה משה יכול לדעת ולראות בעין לבו איך הבריות דבקות ביוצר בראשית הנקרא אחורים ומדרך הכבוד אין כח בנברא לדעת זה. וזהו כי לא יראני האדם וחי. בעבור היות נשמת האדם עם הגוף. והנה אחרי מות המשכיל תגיע נשמתו למעלה גדולה שלא יגיע בו בחיי האדם. והנה משה שב כללי. על כן אמר השם ידעתך בשם כי הוא לבדו יודע הפרטים וחלקיהם בדרך כלל. ובעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם. על כן צורת הכרובים. והנכבד באדם ישראל. על כן דבר קשר של תפילין. ועל כן כתוב בשיעור קומה כי השם הוא בורא כל גוף וכל נכבד מהגוף. והנבזה מהגוף הוא המקרה ואמר ר' ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן עולם הבא ואני ור' עקיבא ערבים בדבר זה. וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. ודע כי כל הצמחים והחיים בארץ והעוף והבהמה והחיה והרמש וכל אדם קשורים בעליונים. כי הכללים קשורים בארבעים ושמונה צורות הגלגל. וזהו אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים והמוסיפים להאיר עיניהם. מטעם הענין אולי ידעו זה ולא רצו לגלות הסוד לתלמידים. והעד הנאמן ולא חלק להם. וידוע כי המחברות הם מאה ועשרים. מחברות השבעה והמחברת הגדולה במספר כלם. היא אחת. והמחברת השנייה היא אחת ועשרים. וכנגדה מחברת החמשה ככה. וזה המספר יצא משבעה. ומחברת השלשה חמשה ושלושים שגם זה המספר יוצא משבעה מחברות וככה מחברת הארבעה והנה מחברות הששה שבעה. והמחברת שהיא כוללת המשפחות לכל האדמה כפי מזל כל גבול מהשבעה גבולות שהם כל הישוב. ועליהם כתוב אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחורף שהשתנה בכל הגבולות אתה יצרתם. ואין השינוי בא מהשמש רק בעבור נטותה לפאת צפון ודרום. והנה המחברת השנייה העליונים במזל טלה היא בכל תשע מאות וששים שנה. ושניהם סובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל עשרים שנה. ככה יתגלגלו שתיים עשרה פעמים עד מאתים וארבעים שנה. ומשם יתגלגלו כמספר הזה ובדרך הזה במזלות העפר. גם במזלות הרוח. גם במזלות המים. ואל יעלה על לבך כי הארבעה תולדות הם בשמים. ויש חום בשמש וקור בלבנה ובשבת חלילה חלילה כי הבריות העליונות נכבדות הן. ועליהם כתוב כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חוק נתן ולא יעבר. רק נקראו ככה בעבור המקבלים והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אי' מהם החק שנתן לו השם. גם כן כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם. על כן לא ייטיבו ולא ירעו והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת ככבי מולדתו כן יקרנו. חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח

הככבים שיהיה דבק בו. אז ינצל מהגזרות. ואתן לך משל חשוב שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשיה או ימותו. ובא נביא והזהירם שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם וישבו אליו בכל לבם. ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם והנה עשו כן. וביום ההוא גדל הנהר פתאום כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר והנה לא סרה גזירת השם והוא הצילם. וחשוב כי המשרתים ירוצו כסוסים עוברים במסלה ולא ירוצו להרע או להטיב רק ככה דרכם וחשוב כי במסלה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל. והוא נשען על פקח שידע סורס. והנה הוא ישמרנו כי ברוצם בצד זה יוליך העור לצד האחר ומרוצת הסוס לא תשתנה והעור ימלט. ובעבור זה אמר ה' אחר אשר חלק. ואתכם לקח ה' להיות לו לעם נחלה. ככה לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. וזהו ונפלינו אני ועמך. וזהו שאמרו חכמינו ז"ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה. ואם לא ישמרוהו ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה. כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה. הנה יבא רעה לשונאי ישראל. והיודעים חכמת המזלות יודו כן. והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות. ובעבור שצעקו אל השם וישבו אליו הושיעם השם. וכאשר יקרה לכלל כן יקרה ליחיד על כן שומר תורה אשרהו: והנה **ידעתיד בשם**. כמו יודע ה' דרך צדיקים: והנה **הראני נא** אינו במראית העין: והנה **על פניך**. על פניך הפנימים והם פני הלב: וטעם **כל טובי**. שאינו כמו הכל ולא בכל ולא עם הכל: וטעם **וחנותי את אשר אחון**. על משה. כי אעביר כל טובי על פניך. ולפני עברי ארחמך. וזהו שאסוך כפי עליך והנה זה הוא הפירוש. והכף כדמות סתר כמסתיר עצם השמש בכפו שלא תפרד נשמתו מעל גויתו. והנה **וראית את אחורי**. מפאת שהוא הכל וכבודו מלא הכל ומאתו הכל וכל תמונתם כל וזהו ותמונת ה' יביט:

[כב] **ושכותי**. בשי"ן או בסמ"ך שוה הטעם. ומפרשים אמרו כי כפי עב. כמו על כפים כסה אור. הן על כפים חקותיך. ואינו רק כמשמעו:

[כג] **ופני לא יראו**. הם הנראים. ולא כן ולא יראו פני ריקם. כי הזכרים הם הנראים:

שמות פרק- לד

[א] **ויאמר**. פסל לך. כמו לך לך. ואתה קח לך וטעם כראשונים. כמדתם. אמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים כי השניים נתנו ביום קדש וביום הכפורים ולא כן הראשונים. כי הם ירדו ביום י"ז בתמוז וביום חול. ויש עם השניים זכר שלש בריתות ובשניים כתוב ולמען ייטב לך. והראשונים נשתברו ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידין. כי מכתב אלהים היו שניהם ועוד כי הראשונים הם מעשה אלהים. והשניים מעשה משה:

[ב] **והיה נכון לבוקר ועלית**. זאת היא הפעם השלישית. שבכל פעם ישב ארבעים יום וארבעים לילה:

ג] ואיש. בעבור שעלה אהרן ובניו עמו אחר מעמד הר סיני וירד עמהם. גם עלה ועמד שם הפעם הראשונה: **בכל ההר.** אע"פ שיהיה רחוק ממקום הכבוד:

ד] ויפסול. מנהג הלי' לדבר ככה לאמר ויקח בידו שני לוחות אבנים ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות. כמו והי' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה'. ולא אמר מאתו וככה בפסוק אחד בני ישראל חמש פעמים. והנה הוא דרך צחות:

ה] וירד. י"א כי ויתיצב על הענן כי השם היה עובר. ודע כי המשיל בהר העליונים והנכבדים מהגופות. כאשר הוא ההר עליון על האדמה: **ויקרא בשם ה'.** הנה השם הוא הקורא. והנה למדנו איך יקרא משה:

ו] ויעבור. ואל חתמה בעבור שהשם קורא השם כי הוא לבדו יודע ודעת וידוע וזה דבר עמוק הוא מאד. אמר הגאון כי השם הראשון דבק עם ויקרא ואלו היה כן למה לא דבקו בעל הטעמים. והנכון כי השם שתי פעמים כמו אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה ככה תקרא וכתוב. כי שלש עשרה מדות הם. והגאון אמר כי השם הנכבד במספר אם כן אינו מדה והשנית שהוא אדון וזאת טעות כי הנכתב אינו אדון. רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד. ורב נסים אמר כי מלת ארץ אפים ב' מדות לטובים ולרעים גם זה איננו נכון. כי לא תוסיף המדה בעבור שנוי האדם. ועוד כי השם הוא ארץ אפים לרשעים ולא לאשר לא חטאו. והנה ונקה מדה בפני עצמה. עד הנה מספר י"ג מדות ועל דרך הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת. כי ונקה שם הפעל היא. כמו אם ענה תענה אותו. רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לשובבים רק לשבים ינקה כדברי הנביאים. על כן הושמה מלת ונקה ממספר המדות. ומלת פוקד עון אבות גם היא מדת רחמים. ודע כי שבעה הם בגדי כהונה ובעבור שהציץ כמו תכשיט הכניסו במספר. והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם ובנימין לבדו נולד בארץ כנען. והנה כתוב על כלם אלה בני יעקב אשר יולדו לו בפדן ארם. כי אחר הרבים הלך ולא חשש להוציא האחד וככה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. ומנשה ואפרים לא ירדו כי שם נולדו. והנה השם הנכבד הכניסוהו במדות והוא שם העצם. וכבר הזכרתי בפי ואלה שמות כי פעמים הוא שם התאר ופעמים מדה והם שתיים. ומלת אל שלישית. רחום. רביעית. וחנון. חמישית. ארץ אפים ששית. ורב חסד. שביעית. ומלת רב. תשרת בעבור אחרת. ורב אמת. שמינית: נוצר חסד לאלפים. תשיעית. נושא עון. עשירית. ונושא פשע. אחת עשרה. ונושא חטאה. שתיים עשרה. ונקה. שלש עשרה. והשם שהוא תואר כולל הנכבדים והגויות ועליונים ושפלים: **ואל.** כמו תקיף שיעשה הנכון בחכמה: **ורחום.** כדרך כרחם אב על בנים שישמרם שלא יפלו: **וחנון.** כדרך כי חנון אני להושיע מי שנפל ולא יוכל קום: **ארץ אפים** שלא יכעוס מהרה על הרשע. **ורב חסד.** לצדיק ולרשע. ורב אמת. שימלא ויקיים דברו:

ז] נוצר חסד. האב לבנים אם היו טובים: **נושא עון.** שים לבך לדברי הנה כתוב וחזקת והיית לאיש והלא איש היה. רק טעמו איש חיל ונודע. והנה כתוב כי זקנתי מהיות לאיש. והפירוש מהיות בעולם או אשה לאיש כי נקבה היתה. והנה ואבואה אליה הוא המשכב כי נקבה היא. והנה אשר באו אליך הלילה אינו מזה הטעם כי זכר הוא. וככה החוטא ונשא עונו לא יכופר החטא לו רק העונש שיבא עליו ע"ד ולצת לבדך תשא. ועתה שא נא חטאתי. כי משה צדיק היה. והכלל כי הנושא עונו בעצמו הוא לגנאי לעולם. ונשיאת חטא על שני דרכים. הדרך האחת שימחול לו כמו זה שהוא לשבח לנשוא העון. והדרך האחרת שיהיה נושא העון אחד רשע. והנה לנושא עון יהיה לגנאי ולנשוא העון לשבח. כמו ונשא את עונה.

כי העונש יסור מעליה ויהיה עליו : **ונושא פשע**. דע כי פשע קשה מעון כאילו הוא הפושע יוצא מתחת הרשות. כמו אז תפשע אדם מתחת יד יהודה. והנה עון פחות ממנו והוא בזדון. ומלת חטאה כמו חטאת והוא שם דבר. ואיננה כמו הממלכה החטאה כי היא תאר. ומלת חטאה כוללת כל מחשבה וכל שגגה במעשה. כי עון במעשה או בלשון. והנה הסתכלנו תפלת משה על דבר המרגלים. ויאמר ה' שהוא שם העצם. והמדות תהיינה עליו נאמרות ולא הזכיר השם השני שהוא תאר. כי השם רצה להשמיד ולא אל. כי אין צורך להזכיר המדה הזאת ולא רחום כי ישראל לא היו פתאים. ולא חנון כי לא נעשה להם חמם שיצעקו אל השם להושיעם. והזכיר ארך אפים. כי היו רשעים. ורב חסד. לכל הוא. ולא הזכיר ואמת כי היו חייבים. והזכיר נושא עון ופשע. ולא הזכיר וחטאה כי לא היו שוגגים. ומרוב הענוה שהיתה במשה הכנים נפשו עם ישראל לאמר וסלחת לעונינו ולחטאתינו. ולא הזכיר פשעינו. בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע :

[ח] וימהר. ריקי מוח אמרו כי מהר משה כאשר הזכיר רבעים שלא יאמר חמשים. וזאת טעות גדולה כי אין הדעת סובלת שיפסוק הוא דברי השם בעוד שהיה מדבר כי היה בן מות לשעתו. רק כאשר נפסק הקול מיד מהר משה להתפלל. ועוד כי הנה כתוב כן בעשרת הדברות הנה כל ישראל שמעו זה ואיך יעלה על לב משה שיאמר הקב"ה לחמשים ובעבור שהזכיר ונקא לא ינקא לא הוצרך לומר לשונאיו. ומלת ויקד. בעלי הכפל מגזרת קדקד. ששם קדקדו בארץ על משקל ויתם הכסף. ויקדו כמו ויתמו ואל תשמע אל המוסיפין שרשים מלבם בעבור המשקל ועל זה הדרך ידמו כאבן :

[ט] ויאמר. טעם ילך נא ה' בקרבנו. כאשר יסעו כמו והתהלכתי בתוכם : **כי עם קשה עורף**. על דעת רבי מרינום אע"פ שעם קשה עורף הוא. וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך. אע"פ שחטאתי לך. ולפי דעתי רפאני כי אני מודה שחטאתי לך. ובעבור חטאי החליתני. וככה זה אני מודה כי עם קשה הוא ואתה תסלח :

[י] ויאמר הנה אנכי כורת ברית. וזהו כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית. והם התנאים הכתובים מתחלת שמר לך. ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים ויהיה כשטר עדות וכל זה שסלחתי לעונם היה בעבור כבודך. על כן אעשה עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי נתתי הוד עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר קרינות פניו. והנה כתוב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה הפך תולדת כל הזקנים : **וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ**. לא נשמע זה בגוים. והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל ארץ מצרים שיצאתם משם. ובכל הגוים :

[יא] שמר לך. לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם כן לבני ישראל. על דרך שמרו עדותיו וחוק נתן למו כאשר פירשתי במקומו ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גורש מפניך. וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה : ומלת גורש. מהבנין הקל והוא פועל יוצא. וככה אלמנה וגרושה :

[יב] השמר לך. הנה זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם :

[יג] כי את מזבחותם. כמו כי הרם תהרסם :

[יד] והזכיר אל קנא ככתוב בעשרת הדברים :

טו **פן תכרות.** כמו לא תכרות להם ולא להיהם ברית. והוסיף לפרש פן תכרות ברית וזנו בנותיו :

יז **וטעם אלהי מסכה.** ומלת אלהי הגוים כוללת בעבור עגל מסכה :

יח **והזכיר את חג המצות** כאשר הזכירה בפרשה העליונה. ובעבור שהזכיר כי בו יצאת ממצרים והנה חג המצות לזכר. הזכיר דבר פטר חמור שגם הוא זכר ליציאת מצרים. כמו בפסוק ובקוצרכם שהזכיר עם חג הקציר. וככה הזכיר זה בפרשת קדושים תהיו. ובעבור זה כל פטר רחם לי :

יט **ומלת מקנך.** בא במקום הזה על לשון נקבה. ושמות רבים ככה. על לשון זכר גם לשון נקבה :

כא **ששת ימים.** ככה כתוב בראשונה : **וטעם בחריש ובקציר.** שהם עיקר חיי האדם. אמר ענן ימחה שמו כענן. כי זה על משכב האשה. והלא תכסהו בושה. כי אם אמרנו כי ביד הגבר החריש. הלא במלת קציר יחריש : ולא הזכיר בפרשה הזאת שנת השמיטה. כי היום הידוע השלם היא תנועת הגלגל העליון ממזרח למערב בעשרים וארבעה שעות. ויום השמש הוא שלש מאות וששים וחמשה ימים וקרוב מרביעית יום. כי הוא תקופת השמש מתחלת מערב עד שובה אל מקומה. וחכמי המזלות יבינו זה :

כב **וחג.** כתוב בשני מקומות. ושם בצאת השנה. כי סוף השנה הוא תחלת השנה האחרת וזה לאות כי השמש תכנס במזל המאזנים סמוך ליום העשור. ולא יתאחר עד צאת סוכות שלא תכנס השנה האחרת. על כן כתוב תקופת השנה. ואל תסמוך על תקופת שמואל רק על תקופת רב אדא. אע"פ שהיא צריכה לשני תקונים. האחד בעבור שמהלך השמש פעם בארוכה ופעם בקצרה. וזה השנוי אינו במהלך השמש כי שוה הוא לעולם. רק הוא כנגד מראה הנקודה בגלגל המזלות. והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן בראש טלה :

כג **שלש פעמים.** הזכיר בפרשה הזאת אלהי ישראל. בעבור דבר העגל :

כד **כי אורישי.** פירש בפרשה הזאת למה. שלא הזכיר בראשונה כי לא הוצרך כי אחר שהשם צוה שיעלו כל זכרי ישראל לראות פניו הנה אין ספק כי השם ישמור ארצם מפני האויב אחר שכל ישראל עושים רצונו. וזה הטעם באר אותו ה יטב : **וטעם ולא יחמוד איש את ארצו.** כל כך אשלח אימה בלב השכנים אפי' שלא יחמדו הארץ. אף שיעלה בלבם לעשות מלחמה :

כו **ראשית.** כמו בפרשה הראשונה. ואלה הם התנאים. ומתחלת ואלה המשפטים עד שש שנים משפטים הם. והכהן הגדול והשופט שהוא המלך הם חייבים ללמדם ולדעתם. וחיוב הצבור הם הנזכרים אחר כן כמו אלה :

כז **ויאמר.** ואע"פ שכבר היו כתובים כתבם פעם אחרת עם עשרת הדברים. על כן נכתבה הפרשה הזאת פעמים :

כח **ויהי שם.** רבים חשבו ששמונים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם את הלוחות ולא דברו נכונה. רק דברי הקדמונים ז"ל אמת כמו שכבר זכרתי כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם הלוחות הראשונים. וכן כתוב ויהי

משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה והוא אמר ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה. אז אמר משה פרשת ראה אתה אומר אלי. ואחר כך ירד ופסל הלוחות והעלם עמו אל הר סיני. והנה כתוב ויעבור ה' על פניו. ואח"כ ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל כמשפטו בפעם הראשונה גם בשנייה: **ויכתוב על הלוחות**. השם כתבם. כי כן כתוב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת:

[כט] **ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו**. הטעם בדבר אתו השם. וזה בעבור שנראה הכבוד על פניו ע"כ הזהירו כזהר הרקיע: ומלת קרן. מגזרת קרנים מידו לו. כי כן כתוב בתחלת הפסוק ונגה כאור תהי'. והנה אמר אחריו קרנים מידו לו יהיה הטעם כפול כמשפט. ישתחקו עצמות חוי הפושע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שבו פני משה יבשות כמו הקרן וטעם וייראו. מפני שהיו פניו מכוערות. ואיך לא פקח זה המקולל את עיניו כי לא יירא האדם לגשת אל האדם רק בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו. ואין אדם שלא ראה פני המת ולא יירא מגשת אליו. ועוד אילו היה ככה למה לא ה' תמיד המסוה על פניו. ולמה היה מסיר אותו תמיד בדברו עם ישראל. והלא ראה כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר ה' בן שמונים:

[ל] **וירא אהרן**. שהוא הראש: **וכל בני ישראל**. הם הנשיאים שהיה משפט משה לדבר אליהם. וכן כתוב ויקרא אליהם משה:

[לא] **וישובו אליו**. זה לאות כי שבו מרוב הפחד אחורנית אחרי צאתם לקראתו ואחרי כן כל בני ישראל שהיו בתחתית ההר:

[לב] **ויצום**. אלה התנאים הנזכרים:

[לג] **מסוה**. כדמות כסות. ויש אומרים כי כמוהו ובדם ענבים סותה. ואל תתמה בעבור היות וי"ו מסוה נראית. ולא כן וי"ו סותה. כי הנה עולתי ועולתה. עול ימים. גם עוילים וגוי'. אל תוך המחנה. גם ויבחר אותם בתוך. יש אומרים שהאור ה' מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד וידבר עם השם והיה יוצא והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישראל דברי השם ובכלותו ישים המסוה שידע שיסור האור וישובו פניו כאשר היו. וזה יהיה גרעון למשה אם יראו ישראל פניו בלי אור ע"כ היה משים המסוה. ובבאו לדבר אל השם יסיר המסוה לקבל האור והגאון אמר כי האור לא סר מפניו עד יום מותו על כן לא כהתה עינו וזהו הנכון. רק אמר כי טעם המסוה בעבור שלא יפחדו ישראל בריבם זה עם זה. ולפי דעתי כי שם המסוה בעבור כבוד האור שחדש השם בפניו שלא יראוהו ישראל בכל רגע רק כאשר ידבר אליהם דברי השם. ויסיר את המסוה בבואו אל אהל מועד שידבר עם השם פנים בפנים. וזה טעם וכבא משה:

[לה] **וראו**. והנה טעם והשיב משה את המסוה וכן עשה תמיד. וככה היה משפטו עם ישראל עד יום שאספו כבוד השם אליו. ולא נודע קבורתו בחמלת ה' עליו. ברוך אשר בחר בו ושם רוח קדש בקרבו:

חסלת פרשת תשא וברוך אל עליון בעוז עמו נהל. ביד ציר מראהו כאור שמש יהל. לצוהו בהר להכין לו אהל. לשבתו ככתו' בסדר ויקהל:

שמות פרק-לה

[א] טעם ויקהל. שישמעו הכל מפיו דבר המשכן שיתנדבו ופירש אלה הדברים. המשכן וכליו לעשות על כן כתוכ לעשות אותם. והנה הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם. והוא הזהיר אתכם אע"פ שמעשה שמים אתם חייבים לעשות. השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה:

[ג] לא תבערו. בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם להתיר אוכל נפש. אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר. כי האש צורך לכל מאכל. והגאון רב סעדיי חבר ספר נכבד תשובות על החולקים על קדמונינו על נר שבת:

[ד] ויאמר. עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם:

[ה] קחו. הפך תנו. רק בהיות מ"ם אחר גזרת לקיחה הנה היא כמו נתינה. קחי [נא] לי מעט מים פירוש כי הלקיחה לי היא בעבורי וככה קחו מאתכם תרומה לה'. ומלת כל נדיב לבו. זרה כל אשר נדבו לבו. כמו בגדול זרועך בזרועך הגדול זכר רב טובך. זכר טובך הרב. ורבי ישועה אמר כי הוי"ו נוסף. כמו חיתו שדי. בנו בעור ואחר שהזכיר יביאה. פי' והוסיף לבאר שהיא תרומת ה' וכמוהו רבים והוא צוה לי אחי. יש אומרים כי נקרא כסף בעבור שתאוה היא לעינים מגזרת נכספה גם נחשת כי הנשים מנחשות בנחשת:

[ו] ותולעת שני. בלא מ"ם ויש במ"ם. אם יהיו חטאיכם כשנים. אולי לשון רבים הם:

[ז] וערת. זכרים כמו לוחות. ובכורות בקרך: שטים. במ"ם. כמו נשום:

[ח] ושמן. ולא הזכיר זית זך כי ידוע הוא. על כן למאור כמנהג. הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומתם. ומי שהם בקיאים שחכמי לב הם באומנות יבאו ויעשו. והחל מהמשכן כי הוא כולל והאהל מכסה הוא עליו. והזכיר מכסהו והוא כולל שנים מכסים:

יא את קרסיו. קרסי המשכן והאהל. ובריחיו ועמודיו ואדניו. שהם עמודיו הפרכת והמסך ואחר כך הזכיר כלי הקדש שהם לפנים מהפרכת:

יג ואת לחם הפנים. כי כעבור זה נעשה:

יד ואת מנורת. והזכיר שמן המאור שבעבורו נעשית המנורה:

טו ואת. השלים להזכיר כלי הקדש. ואחר כך את מסך הפתח. והנה כלי שמן המאור וכלי שמן המשחה וקטורת הסמים יהיו נכונים כי הם קדש בין הפרכת והמסך פתח המשכן:

טז את הכיור. הנה אין לכיור ולכנו בדים אולי על העגלות היו נשואים:

יז את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה. כמו רוח גדולה וחזק. תאכלהו אש לא נפח:

יט את בגדי השרד. לצורך הנסיעה:

כ ויצאו. למדנו מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד כת אחר כת:

כא ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. הם חכמי לב והטעם שיש לו לב רם:

כב ומלת על הנשים. כמו עם הנשים כמו על לחם הבכורים תנופה ורבים ככה: כל נדיב לב. או נדיבת לב. כדרך השפן שור שה כשבים: חת. באוזן: ונזם. באף: וטבעת. באצבע: וכומז. בזרוע:

כג וכל איש. או אשה. והוסיפו הנשים שטוו התכלת והארגמן והתולעת והשש גם העזים והיא אומנות צריכה לחכמה יותר:

כז והנשיאים. כי בצאתם ממצרים ונצלום כל איש שאל כפי מעלתו והנה דבר גדול היה שנמצאו שמן למאור ביד הנשיאים אחר חדשים רבים שיצאו ממצרים. ואחר כן כלל כל איש ואשה. ושב לדבר על הנשים שנשאם לבם לעשות. והזכיר הראש שכלם יהיו סרים אל משמעתו כי אין בהם חכם כמוהו:

לא וימלא. הנה השם העיד כי הוא מלא חכמה ותבונה ודעת. ותוספת עוד שהוא חכם בכל מלאכה:

לב ולחשוב. בלבו מחשבות שלא נראו כמותן. כי יש אומן זהב ולא כסף וחרשי אבן ולא עץ ובכלם היה שלם:

לד ועוד ולהורות כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות אחרים והנה אהליאב הוא חבירו בכל המלאכות גם להורות לאחר בחכמה. על כן אמר על שניהם עושי כל מלאכה וחשבי מחשבות:

שמות פרק-לו

[א] ועשה. הנה בצלאל הוא בעצמו יעשה הנכבד ויורה הוא ואהליאב :

[ב] ויקרא. ה"א לקרבה. נוסף כמו ולדבקה בו. וחכם גדול טעה. שאמד כי כמוהו לשמור את בריתי לעמדה. כי הוא מפיק ה"א ומלת עומד עומדת. על כן הפי לעמוד בה :

[ג] ויקחו. את כל התרומה אשר הביאו : **והם.** ישראל היו עוד מביאים נדבה אל משה בכל בקר :

[ד] ויבואו. אל אהל משה ויאמרו מרבים העם :

[ה] מ"ם מזי. נותר כמ"ם מכל מלמדי השכלתי כאשר פירשתיו :

[ו] ויעבירו קול. כמו ויעבור הרנה :

[ז] והמלאכה. שהיתה עשויה. ומ"ם דים. שב אל כל החכמים : **לכל המלאכה.** שהיו צריכים לעשות : **והותר.** שם הפועל וטעם והותר הותירה :

[ח] ויעשו. החל מהמשכן : **משזר.** בלשון ישמעאל אורך. דע כי דקדוק מספר האחד בחשבון משונה מדרך לשון הקדש. גם ככה הוא בלשון כשדים משונה גם בלשון ישמעאל. כי לעולם ה"א בסוף השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא סימן. והנה בחשבון שלשה בה"א סימן זכרים. וככה בחשבון ארבעה גם שמונה גם עשרה. ומשם והלאה עד עשרים הזכר בלא ה"א. אחד עשר שנים עשר תשעה עשר והנקבה בה"א רק בשנוי מלת עשרה שלא תתערב על לשון זכר אמרו שתים עשרה וככה כלם. והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר ואם היתה מלת חשבון סמוכה. תהיה בתי"ו לזכרים ולנקבות ושלושת האנשים האלה. ושלושת נשי בניו והנה שמונה לזכרים כמשפט ושנוי לנקבה לומר שמונה כדרך עשתי עשרה :

[ט] אולי טעם באמה. היא הידועי אולי היתה כמדת בית ראשון שהית' אצילה :

[יב] תי"ו הלולאות. סימן הנקבה ואחת לולה. ובא תחת האליף ה"א. ויש אומרים כי מזאת הגזרה הרה ללת :

[יט] לאהל. להיות אהל :

[לג] ומלת לברוח. מהבנין הקל וטעם כמו מברח שהוא מהבנין הכבד. כמו ירה ויורה רבים ככה :

שמות פרק-לז

[א] ויעש בצלאל. בעבור כבוד הארון. גם הוא עשה כל כלי הקדש. והנה הזכיר המשכן והאהל והפרכת והמסך כי דרך אחד להם ואחר כן הזכיר שמן המשחה עם קטורת הסמים. כי יש בשמים בשמן המשחה גם בקטורת הסמים:

שמות פרק-לח

[ח] ובייית במראות. תחת מ"ם כי נכון הוא בלשון הקדש כמו והנותר בבשר ובלחם. וככה בלשון ישמעאל. וטעם הצובאות. כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן הפאדות שעל ראשיהם. הם הנזכרים בספר ישעיה כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום. והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה כי אין להם צורך עוד להתיפות. רק באות יום יום אל פתח אוהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות. וזהו אשר צבאו פתח אוהל מועד. כי היו רבות. ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמה. רק נעשה בכל המראות שהביאו. והכן שהוא המכונה לעולם הוא כמדת הכיור וכן המשפט. ובעבור שפתח אהל מועד למזרח כמו הפנים על כן קרא לפאת ים ירכי' וקרא הקרובים אל הפתח כתפיים ככתפות איש:

חסלת פרשת ויקהל **תנה** עוז אב המון לשם והודה: בהגיעך לראש אלה פקודי:

פרשת פקודי

[כא] אלה פקודי. הטעם פקודי הכלים. כי מלת משכן כוללת הכל. ופירש למה נקרא משכן בעבור הארון ששם לוחות העדות. והנה אחז דרך קצרה. וזהו האמת בעבור מכתב אלהים. וטעם עבודת הלויים. שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליהם איתמר כי הגרשוניים והמררים הלויים על יד איתמר שהיה פוקד בשמות כלי משאם:

[כב] ובצלאל. הזכיר הכתוב כי בצלאל ואהליאכ שהם הראשוניים עשו כל מעשיהם כהוגן:

[כד] כל הזהב. אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה. והוא השיב הנה הזכיר כי המנודה היתה כבר זהב גם ככה הכפורת וזהב הארון ומזבח הקטורת ואין זה נכון כי המנורה כולה היתה זהב ולא כן

הארון רק צפוי זהב הוא מבית ומחוץ. וכן מזבח הקטורת והשלחן והבדים והקרשים והבריחים מצופים זהב הם כולם והכפורת היתה זהב כלה וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורים והנה הזכיר כי על כסף החיוב היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים וזה לזכרון לבני ישראל. ומי יוכל לשער כמה זהב צפוי כל כלי המשכן :

כה **וכסף**. הנה ידענו מזה המספר כי הככר ג' אלפים שקלים והעד וכסף פקודי העדה :

כו **בקע**. חצי שקל וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה חציו : **לכל העובר**. שעברו עליו עשרים שנה שלמות. וכבר הזכרתי טעם זה :

כז **לצקת**. מבעלי היו"ד כמו לרדת :

כח **ואת**. שלא השלים ככר :

כט **ונחשת**. גם הזכיר כלי הנחשת :

שמות פרק-לט

א **בגדי שרד**. הם הנזכרים בפי במדבר סיני. כי צוה השם שיכסו הארון בפרכת בעבור כבודו. ועל הפרוכת כסוי עור תחש. ועל זה הכסוי בגד כליל תכלת. ועל דרך הסברא כי התכלת בעבור כבוד הארון אם היה האויר זך. ואם ירד גשם יסירהו ויעמוד עליו כסוי עור תחש. ועל שלחן הפנים בגד תכלת ובגד תולעת שני ולמעלה כסוי עור תחש ובגד תכלת על המנורה ועל מזבח הזהב וארגמן על מזבח העולה ועל הכל עור תחש. ואחר שהזכיר בגדי שרד הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהוא הכהן הגדול והחל לפרש אותה :

ב **ויעש את האפוד**. איך שמו הזהב בתוך התכלת :

ו **וטעם ויעשו את אבני השוהם**. כדרך תיקון כמו וימהר לעשות אותו :

כב **ומלת כליל תכלת**. כולו תכלת והוא סמוך :

כח **ואת המצנפת שש**. שהוא לאהרן : **ואת פארי המגבעות**. לבניו כי אין דרך המצנפת כמו המגבעות :

לב **ותכל**. כמשקל ותרב משאת בנימין :

שמות פרק-מ

{ב} ביום. מחלוקת הוא י"א כי יום השמיני למלואים היה יום ראש חדש ניסן. והוצרכו לומר כי בשלשה ועשרים יום לאדר הקים משה את המשכן והנה יום תחלת המלואים היה משה סותרו ובונהו להרגיל הכהנים. ואמרו כי השעיר שדרש משה והנה שורף הוא שעיר ראש חדש. והנה צוה השם שיקים משה המשכן באחד לחדש הראשון ולא יסתרנו עד יום נסוע הארון. והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם. והנה יום שמיני למלואים הוא שמיני לחדש. ויש כדמות ראה על זה. האחת למה לא הזכיר הכתוב שהיה משה מקים את המשכן וסותרו ואנה יהיה פתח אהל מועד אחר שיהיה נסתר. כי כתוב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה ועוד כתוב ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת. וזהו שדרש משה. ועוד אם היה שעיר ראש חדש למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים. וכאשר הזכיר מלבד עולת הבקר. היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש. והנה על דרך הפשט ביום החדש הראשון היתה תחלה הקמת המשכן. והנה זה המשכן הראשון הקימוהו ביום א' לחדש הראשון. והחלו לבנות הבית הראשון שהוא המשכן השני בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש. כי כן כתוב בחדש השני בשני. ובתלמודנו כתוב כי יום חמישי יצאו ישראל ממצרים. ואם הוא דרך קבלה נקבל ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי יצאו כי אין בין שנה פשוטה לתחלת שנה אחרת פחות מג' ימים. כי שנת חסרון שני'ג וש"נ יצאו בשביעית. ואם מעוברות הם חמשה בחסרון. ובעבור שהכתוב אמר ביום השבת יערכנו נראה כי ביום השבת ערך משה הלחם על השלחן. והנה ביום ששי הוקם המשכן או ביום שבת. אף על פי שאין זה ראה גמורה. כי יוכל הטוען להשיב ביום השבת יערכנו הכהן. אחר שהוקם המשכן וערך משה הלחם. הנה הזכיר במעשה כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי בשני המקצועות. והלויים שהם ממשפחתו הקימוהו כי איננו מעשה יחיד. ונתן האדנים למטה ואחר כן שם הקרשים ואחר כן הכריחים ואחר כן הקים העמודים בעבור הפרוכת ומסך פתח האהל. ואח"כ פירש האהל ושם עליו המכסה ואח"כ שם הארון לפאת ים ונתן הלוחות בארון ושם עליו הבדים ונתן את הכפורת על הארון מלמעלה ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים. והנה יורה כי בבקר היה זה. ואמר ויעל הנרות אחר כן בלילה והעלה בבקר העולה היא עולת תמיד וכן עשה בין הערבים. וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו ומזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת ונקהלה העדה אל פתח אוהל מועד. ורחצו אהרן ובניו במים והלביש את אהרן בגדי הקדש גם הלביש בניו ונמשחו בשמן הקדש והגיש פר בן בקר ואילים שנים ושחט את הפר וחטא על המזבח והקטיר את האימורים ושחט האיל וזרק את דמו על המזבח. והקטיר את האיל ושחט גם איל המלואים וזרק את דמו על המזבח והאימורים עם שוק הימין וגם חלת מצה אחת וחלת לחם שמן הכל הקטיר המזבח. ככה עשה שבעת ימי המלואים. וככה כתוב ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים. לכל יום ומשחת

המזבח לקדשו. וכתוב שבעת ימים תכפר על המזבח ומשחת אותו לקדשו והנה הטעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלוואים. וכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש את המזבח ז' ימי המלוואים. אז החלו הנשיאים להקריב לחנוכת המזבח וככה היה מקריב אהרן עגל בן בקר לחטאת לכפר בעדו. והעלה גם האיל שלו. ועגל וכבש שהוא קרבן העם העלה עולה אחר ששחט שעיר החטאת וחטאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האימורים רק חטאת הכהן לא יאכלנה כהן. על כן נשרף בשר הפר מחוץ למחנה וחטאת הצבור שהוא שעיר עזים יאכלוה הכהנים. וכל זה היה אחר עולת הבקר. ואחר כל זה הקריב עולת נחשון וחטאתו. והנה נשלמה חנוכת המזבח אחר תשעה עשר יום לחדש הראשון. ואל תשים אל לבך דברי הטוען כי אימתי עשה קרבנות החג כי ישראל לא עשו במדבר סיני רק חג הפסח לילה אחד ולא שמרו חג המצות. כי כן כתוב והיה כי יביאך ה' שבעת ימים תאכל מצות. ופי' והיה היום הזה לכם לזכרון. לדור הבא אחר כן לקבוע יום צאתכם מקרא קודש. כי היה ביום הראשון נסעו מגושן. ועוד כי במדבר סיני אין להם לחם שיעשו מצות שבעת ימים אע"פ שהיו קרובים מהישוב דבר גדול היה שמצאו לחם לעשות ולאכול על מרורים עם הפסח לילה כי עם רב הי' מאד. והנה על דרך הסברא היה מקריב משה שבעת ימי המלוואים עולת תמיד וביום השבת שני כבשים אי זה יום שהיה לשבעת ימי המלוואים הקריב עולת שבת. ואחר כן קרבן המלוואים וכל זה נכון רק מה נעשה בחנוכת המזבח ביום השבת יש אומרים היו מדלגין ולא היו חושבין רק חשבון הימים שחנכו המזבח. ואחרים אמרו כי עולת הנשיא היתה נקרבת בשבת רק השלמים היו נשחטין יום ראשון ונאכלין. וראיתם כי הנה הנשיא שהוא המשלח יקריב ביום שבת ששה כבשים. חוץ מעולת השבת של הצבור. והכת הראשונה אומרת כי ככה ששת ימים שהקיפו יריחו והחלוץ הולך. דלגו יום שבת. והנה שבעת ימים סבבוה. וכך אמרו על ארבעה עשר יום שדילגו יום הכיפורים. ולא הכניסוהו במספר. ועל דרך הסברא כאשר הוקם המשכן יוצא משה אז כסה הענן את המשכן וכבוד ה' מלא את המשכן :

לה { ולא יכול משה. אז קראו השם שיכנס אל אהל והיה מדבר עם השם פנים אל פנים במקום שהיה נכנס כהן גדול פעם אחת בשנה עם ענן הקטורת כי משה בן בית הוא. והוצרכת לומר ככה כי משה שם הלוחות בארון ושם הכפורת ששם הכרובים על הארון ועליהם תמיד הכבוד. והנה מה נעשה כאשר יורידו אהרן ובניו פרכת המסך מחוץ מקום הארון איך יגשו אליו על כן אמרתי כי משה לבדו היה נכנס לפנים מהפרכת. ואהרן ובניו יורידו המסך הנקרא פרכת. ומשה היה לוקח המסך ומכסה בו מיד את ארון העדות שלא יראוהו אהרן ובניו. ואמר הכתוב וכסו בו כי היו עוזרים אותו. ויש אומרים כי הכהנים מכסים הארון ואין פניהם לנכח הארון ובעבור שמצא בו כתוב ואש תהיה לילה בו ואמר לכל מסעיהם גם זה יורה כי יש פעמים שישע הענן בלילה. והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה והאומר זה יפרש או יומם ולילה יום אחד והנה מה יעשה במלת מסעיהם. ולא אמר מחניהם. רק פירושו או יומם ולילה או יומם או לילה כמו ומקלל אביו ואמו מות יומת. והוצרכת לכל זה בעבור שראיתי כתוב בתפלת משה על דבר המרגלים ובעמוד ענן אתה הולך לפניו יומם ובעמוד אש לילה :
סליק